IASC Inter-Agency Standing Committee

Tilmaamayaasha

KA-QAYBGELINTA DADKA NAAFADA AH HAWLAHA SAMAFALKA

July 2019

Koox-hawleedka GJH ee Ka-Qaybgelinta Dadka naafada ah Hawlaha Samafalka

Waafaqsan Mabaadii'da GJH

Tilmaamayaasha

KA-QAYBGELINTA DADKA NAAFADA AH HAWLAHA SAMAFALKA

July 2019

Koox-hawleedka GJH ee Ka-Qaybgelinta Dadka naafada ah Hawlaha Samafalka

---

Waafaqsan Mabaadii'da GJH

Copyright © Inter-Agency Standing Committee (IASC) 2019.

Dhammaan xuquuqaha way xifdisan yihiin. Dukumeentigan waxa loo soo saaray qaybinta guud.

Soo saarista iyo tarjumaada waa la oggolaaday, marka laga reebo ujeeddooyin ganacsi, waxa shuruud u ah in isha soo saartay la xusay oo aqoonsi la siiyey.

TUSMADDA

Tusmadda v

ERAYADA LA SOO GAABIYEY vii

MAHADNAQ viii

ARAR x

GOGOL-DHIG xiii

1. Hordhac 1
2. WAXA AY TAHAY INAAD OGAATO 7
3. WAXA AY TAHAY IN LA SAMEEYO: ARRIMO FURE U AH DEJINTA BARNAAMIJYADA 25
4. MAARAYNTA XOGTA IYO WARKA 29
5. SKAASHIGA IYO XOOJINTA URURRADA DADKA NAAFADA AH 43
6. Muhiimadaha Isa Soo Gelaya 47
7. U Xisaab Celinta Bulshada Dhibaatadu Gaadhay iyo Ka-Ilaalintooda in Lagula Kaco Xadgudub, Loogana Faa'idayto Galmo Ahaan 53
8. Kala Doorashada Waxqabadka Hawlaha Samafalka 59
9. Doorka iyo Mas'uuliyadaha Daneeyayaasha 69
10. WAXA QAYBAHA KALA DUWAN EE SAMAFALKU AY TAHAY INAY QABTAAN 85
11. XIDHIIDHINTA IYO MAARAYNTA KAAMKA/XERADA 89
12. WAXBARASHADA 103
13. SUGIDDA CUNTADA IYO NAFAQADA (FOOD SECURITY AND NUTRITION) 115
14. SUGIDDA BAAHIYAHA NOLOL MAALMEEDKA (LIVELIHOOD) 129
15. CAAFIMAADKA 141
16. XADGUDUB KA ILAALINTA 183
17. XADGUDUB KA ILAALINTA 217
18. Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda 229
19. LIFAAQYADA 245

ERAYADA LA SOO GAABIYEY

5W	Who does What, Where, When, for Whom
AAP	Accountability to affected populations
AOR	Area of responsibility
CA	Camp administration
CAAP	Commitments on Accountability to Affected Populations
(XMHK	Camp coordination and camp management
CHS	Core humanitarian standards
CMT	Camp Management Toolkit
CRC	Convention on the Rights of the Child
CRPD	Convention on the Rights of Persons with Disabilities
DHS	Demographic and health survey
DFID	Department for International Development
HARAADIGA QARAXYADA DAGAAL	Explosive remnants of war
FAO	Food and Agriculture Organization
XADGUDUBYADA KU SALAYSAN JINSIGA	Gender-based violence
HC	Humanitarian Coordinator
HCT	Humanitarian Country Team
HLP	House, land and property
HIS	Humanitarian Inclusion Standards
HNO	Humanitarian needs overview
HPC	Humanitarian programme cycle
HRP	Humanitarian response plan
IASC	Guddiga Joogtada ah ee Hay'adaha u Dhexeeya (GJH-IJASC) Inter-Agency Standing Committee
IFRC	International Federation of the Red Cross and Red Crescent Societies
IHL	International humanitarian law
IHRL	International human rights law
IMAS	International Mine Action Standards
INEE	Inter-Agency Network for Education in Emergencies
INGO	International non-governmental organization
IOM	International Organization for Migration GAP Mental Health Gap Action Programme
MHPSS	Mental health and psychosocial support
MICS	Multiple indicator cluster survey
NCD	Non-communicable diseases
NFI	Non-food items
NGO	Non-governmental organization
OCHA	Office of the Coordinator for Humanitarian Affairs
OECD	Organization for Economic Cooperation and
DAC	Development - Development Assistance Committee
OFDA	Office of US Foreign Disaster Assistance
OHCHR	Office of the High Commissioner for Human Rights
OPD	Organization of persons with disabilities
PSEA	Protection against sexual exploitation and abuse
RC	Resident Coordinator
SDGs	Sustainable Development Goals
GBV	Sexual and gender-based violence
SRH/SHRH	Sexual health and reproductive health

MAHADNAQ

Koox-hawleedka Guddiga Joogtada ah ee ka Dhaxaysa Hay'adaha (GJH) ee Ka-Qaybgelinta dadka naafada ah Hawlaha Samafalka (Inter-Agency Standing Committee Task Team on Inclusion of Persons with Disabilities in Humanitarian Action) ayaa dejiyey hagahan ama tilmaamahan iyada oo loo raacayo hab ka-wada-qaybgal iyo wada-tashi ah. Waa natiijo ka soo baxday ka-qaybgalka in ka badan 600 oo daneeye oo bulshada dadka naafada ah, hay'adaha samafalka iyo kuwa horumarinta ka kala socda.

Waxa hawshan korjoogtaynteeda lahaa labada Guddoon-wadaagga kala ah Georgia Dominic (International Disability Alliance), Gopal Mitra (UNICEF) iyo Ricardo Pla Cordero iyo Ulrike Last (Humanity & Inclusion).

Guddoon-wadaaggu waxa ay ka mahdadoonayaan taakullada iyo shaqo-gelinta hagal la'aanta ee Koox-hawleedka GJH la barbar taagnaayeen tan iyo 2016. Koox-hawleedku waxa uu ka kooban yahay wakiillo ka soo kala jeeda Hay'adaha Qaramada Midoobey iyo kuwa bini-aadanenimada iyo horumarinta, dawladaha, iyo ururrada ay leeyihiin ama daneeya dadka naafada ah. Guddoon-wadaagy waxa kale oo ay u mahadcelinayaan hay'adaha marjaca u ahaa ee GJH ee Wax-ka-qabashada (joorfallada) jinsiga iyo hawlaha aadanenimo iyo taagero-siinta fayada maskaxeed iyo tan la dhaqanka bulsheed (Gender and Humanitarian Action iyo Humanitarian Action and on Mental Health and Psychosocial Support (MHPSS), Cash and Learning Partnership iyo Global Protection Cluster ka—qaybgalkooda iyo wadashaqayntaay muuujiyeen.

Koox-hawleedku waxa uu mahad ballaadhan ugu hayaa kooxda aasaasiga ahayd taaeeradooda iyo talo-bixintooda joogtada ah, gaar ahaan, Facundo Chavez-Penillas (OHCHR), Isabelle De Muyser-Boucher (OCHA), Georgia Dominik (Interna-tional Disability Alliance), Kirstin Lange (UNHCR), Ulrike Last (Humanity & Inclusion), Boram Lee (Women's Refugee Commission), Asma Maladwala (UNICEF), Anita Marini (MHPSS Reference Group) Gopal Mitra (UNICEF), Mina Mojtahedi (International Federation of the Red Cross/International Committee of the Red Cross) iyo Ricardo Pla Cordero (International Rescue Committee).

Waxa kale oo aannu jecelnahay inaannu halkan ka xusno kordhintooda muhimka ah shakhsiyaadka Sien Andries, Astrid Arne, Orsolya Bartha, Elena Bertozzi, Mariangela Bizzari, Estelle Bloom, Sabrina Ebert, Greta Gamberini, Priscille Geiser, Vidar Glette, Jessica Justus, Janet Lord, Meghna Manaktala, Melissa Marshall, Juliette Myers, Tom Palmer, Stephen Perry, Emma Pearce, Marcie Roth, Roberto Saltori, Delphine Sokchearta, Haakon Spriewald iyo Janet Aderemi Toyin.

Tilmaamayaashani suurtagal ma ay noqdeen haddii aanay ururrada dadka naafada ahi leeyihiin ugala shaqayn Koox-hawleedka. Waxa aannu si gaar ah ugu mahadcelineynaa ururrada African Disability Forum, the Arab Organization of Persons with Disabilities, Inclusion International, Latin American Network of Non-Governmental Organizations of Persons with Disabilities and their Families (RIADIS), iyo the Pacific Disability Forum.

Waxa kale oo aannu qiraynaa waxtarkooda, mahadna uga haynaa waxtarkooda iyo talooyinka ay taarteen wadatashiyada goboleed ee qayb ka ahaa diyaarinta Centre for Disability in Development (Bangla-desh), the European Disability Forum, Human Rights Watch iyo Women's Refugee Commission. Dragana Jocic iyo Stacy Cokson oo ka socdey IDA Logistics Team ayaa si gaar ah isugu hawlay sidii wadatashiyada iyo isu-imaatinnadu midho-dhal u noqon lahaayeen.

Guud ahaan waxa aynu libin u haynaa dadkii ka qayb qaatay sahanka Online'ka lagu qaaday, kuwii isha mariyey qabyo-qoraallada, taageeray wadaag ama gobol tashiyada ee ansixinta door ku lahaa.

Guud ahaan waxa aynu libin u haynaa dadkii ka qayb qaatay sahanka Online'ka lagu qaaday, kuwii isha mariyey qabyo-qoraallada, taageeray wadaag ama gobol tashiyada ee ansixinta door ku lahaa, kooxaha aasaasiga ah ee dib-u-milicsiyada samaynayey iyo kulannadii loogu gogol-xaadhayey soosaaridda tilmaamayaasha idil ahaantoodba. Waxa aynu u mahad naqaynaa Christine Dinsmore, Robert Archer iyo Adam Woolf tifatirkooda halka aynu Slimane Sorour uga mahadcelineyno qaabaynta iyo Prashant Verma oo suurtageliyey in la helo Tilmaamayaasha.

Waxaanu sidoo kale u mahadnaqaynaa deeq bixiyaasha kala ah Europian Union (EU) iyo Center for Disaster Philanthropy (CDP) oo iyagu maalgeliyey mashruuca "From Guidelines to Action" kaas laga turjumay nuqulka Af-soomaliga ee IASC GL ah. Waxaa isaguna mahad mudan Cali Jaamac Xassan, Agaasimaha Fulinta ee Hay'adda Diversity Action Network (DAN), oo turjumaadda iyo tafatirka nuqulkan kala shaqeeyey haya'dda Humanity & Inclusion, ahna khabiir arrimaha naafada ka shaqaynaayey 30-kii sano ee u dambeeyey.

Waxaa iyaguna mahad gaar ah mudan Strategic Agenda oo lahaa qaabaynta iyo nashqadaynta nuqulkan. Ugu dambayn waxaa mahad gaara ah leh haaya'da Humanity & Inclusion Somalia/Somaliland oo iyadu fulinaysay mashruuca lagu turjumay nuqulkan iyo dhamaan ururada dadka naafada ahi leeyihiin ee qaybta ka ahaa dib u eegista nuqulkan ee ay ka midka yihiin Somaliland National Disability Federation (SNDF), Somaliland Blind Organisation (SOBO), Voice of Encouragement for the Disability and Progressive Affairs (VEDPA), Somalia Disability Network (SDN),Somalia emboewerment disability network (SODEN) iyo Disability Aid foundation (DAF).

Xoghaynta GJH waxa ay ka geysatay hawshan taakulo baaxad leh iyo hagidba. Waxa aan si gaar ah ugu mahad naqaynaa Isabelle de Muyser-Boucher, Nuhad Al-Alfi, Tanja Schuemer-Cross iyo Mervat Shelbaya. Waxa intaa dheer in koox-hawleedku uu ogsoon yahay. Kana mahdadoonayo iskaashiga iyo taakulada ay ka heleen guddoon- wadaagga GJH Results Group on Accountability and Inclusion, oo kala ah Bernadette Castel-Hollingsworth (UNHCR) iyo Meritxell Relaño (UNICEF).

Tilmaamayaasha GJH ee Ka-Qaybgelinta Dadka naafada ah Hawlaha Samafal (GJH Guidelines on Inclusion of Persons with Disabilities in Humanitarian Action) ma uu suurtaaleen la'aanta taageerada dhaqaale ee Australian Department of Foreign Affairs and Trade, Australian Permanent Mission's International Development Fund, the European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO), Finnish Ministry of Foreign Affairs, German Federal Foreign Office iyo Luxembourg Ministry of Foreign Affairs.

Ugu dambayn, waxa aannu qiraynaa kaalinta Guddi-dhexaadka Hay'adaha (Inter-Agency Standing Committee) lafteedu leedahay. Go'aankeeda ahaa inay samayso koox-hawleed saddex-geesood ah oo guddoon-wadaag ah ayaa horseeday inay sugnaato in la helo in dadka naafada ah iyo ururrada ka wakiilka ahi hawsha ku yeeshaan hoggaamin iyo ka-qaybgal buuxa min bilaw ilaa dhammaad.

ARAR

2011[kii], xilli ay maleeshiyooyin hubaysani dab qabdasiinayeen guryihii dadku ku noolaa magaalada Tawergha, Libya, haweeney la yidhaahdo Xaawa ayaa tahli weydey inay ka cararto naafanimadeeda awgeed.

Nasiib-wanaag, waxay lahayd laba hablood oo la dhashay oo qaadi karayey si ay u badbaadiyaan. Siddeedii sannadood ee ka dembeysay ee ay barakaca ku noolayd hal mar oo keli ah ayay dhakhtar aragtay.

Dad badan oo Xaawo oo kale ah oo laxaadka naafo ah ayaan la kulmay oo ay colaado ma cimilo darani barakicisay. Qof kasta dhib ayuu ka mutaa si uu ula qabso duruufo adag oo ku cusub. Laakiin marka aad la sheekaysanayso dad naafo ah oo xaalado aadanenimo la nool Bangladesh ilaa Haiti, waxa aad fahmaysaa dhibaatada haysta siiba haddii daryeelkeennu ka gaabiyo.

Hawsheennu waa inaynu Xaawo oo kale ah ugaga talo galno sida kale marka aynu ka jawaabayno xaalad adag oo kacsan. Waa xaqeeda aasaasiga ah iyo boqolloaal kale oo la mid ah, inay helaan oo gaadhi karaan daryeelka aynu kaleba u hurno.

Waa ianynu hubinaa in il gaar ah lagu eego sida ay u sii kala nugul yihiin, sida dhallaanka iyo waayeelka, oo badiba halis u ah in isha laga laliyo oo aysan qaban.

Si tan loou beddelo xaqiiqo, Tilmaamayaasha Ka-qaybgelinta Dadka naafada ah Hawlaha Samafal ee GJH waa tallaabo waqtigeedii ku timi oo dhinaca quman loo qaaday. Waxa aan mahad balladhan u hayaa xubnaha Koox-hawleedka u guntaday Ka-qaybgelinta Dadka naafada ah Hawlaha samafal iyo guddoon-wadaaggooda UNICEF, Humanity and Inclusion (oo haddana loo yaqaan Handicap International), iyo International Disability Alliance, hawsha ay geliyeen diyaarinta tilmaamayaashan GJH. Waxa tallaabadani timi xilli dunidu ku soo baraarugayso xuquuqda dadka naafada ah.

Tilmaamayaashan wada saamaynayaa habdhaqankoo idil, oo ah mid aan cidi ka horrayn, waxa ay hubin doonaan in dadka naafada ah laga qaybgeliyo hawlaha bini-aadanenimo qayb kasta iyo hal kasta oo ay ku tahayba.

Waxa ay ku yimaaddeen hab wadatashi oo ay daneeyayaal ka badan 600 oo ka kala socda wadaagayaasha/qaybaha hay'adaha samafalka iyo naafada, ayna ka mid yihiin ururrada u adeega dadka laxaadka ka naafada ahee adduunka ku kala baahsan.

Si loo badbaadiyo nafta, loona yareeyo tawsta iyo tabaallada aadanaha xilliyada adag oo dhibaabuhu jiro, hay'adaha Qaramada Midoobey waxa ay fulinayaan Tilmaamayaashan iyaga oo ku dabbiqaya xilalkooda iyo waajibaaadka ay faraan maamuladoodu.

Fikirka in la qoro Tilmaamayaashu waxa uu ka dhashay Axdigii Charter on Inclusion of Persons with Disabilities in Humanitarian Action ee lagu daahfuray Istanbul 2016 Shir-madaxeedkii Arrimaha Bini-aadanenimo ee Caalamka World Humanitarian Summit). Intii ka dambaysay waxa Axdiga qaatay oo oggolaaday in ka badan 220 daneeye, oo ay ka mid yihiin 3o dal iyo 14 hay'adood oo Qaramada Midoobey ah.

Tilmaamayaashu waxa ay door muuqda ku yeesheen dhinaca samafalka/aadanenimada istaraatajiyadda Qaramada Midoobey ka qaatay laxaad-la'aanta - *United Nations Disability Inclusion Strategy (UNDIS)*, ee Xoghayaha Guud daahfuray June 2019.

Qof walbi waa uu faa'iidaya marka aynu cuqdadaha fogeyno ama faydno, fursadana u abuurno naafo ahaanta la wehelka ah. Ururka Shaqada ee Caalamiga ah (UN International Labour Organization) waxa uu helay in haddii dadka naafada ah laga hor istaago caalamka shaqada iyo shaqaalaha in dalalka ay ka maqnaan doonto ilaa 7% Waxsoosaarka Guud ee Gudaha (Gross Domestic Product).

Keliya ma aha inaynu arrin habboon ku tallaabsannay ee ka-facelinteenna (arrimaha daran) ayaa midhodhal noqonaysa inaga oo cod siinayna codlaawayaasha oo aan cidna uga teayn cid la'.

Mark Lowcock
Under-Secretary General for
Humanitarian Affairs
and Emergency Relief Coordinator

GOGOL-DHIG

Heshiisk Caalamiga ah Xuquuqda Dadka Naafada ah ee 2006 (The Convention on the Rights of Persons with Disabilities [CRDP]) waxa uu la yimi aragti cusub. Waxa uu siyaasadda lagu dhaqo iyo tan lagu fuliyoba u bedelay mid ku salaysan xuquuq halka markii hore uu ka ahaa mid gacan-siin/sadaqo iyo caafimaadsiin ku salaysan.

Nadaamka caalamiga ahina waxa uu noqday mid tixgeliya ka-mid-ahaanshaha markii la qaatay 2030 Ajandaha Horumarinta La-Joogtayn Karo (2015), kaas oo xoojinaya in aan cidna gadaal looga tegin, kuwa u dambayn karana loo soo horraysiiyo. Haykalka Sendai ee Yaraynta Khatarta AAfada (2015) iyo warbixinta *One Humanity Shared Responsibility: Report of the Secretary-General for the World Humanitarian Summit* (2016), waxa ay iyaguna sii xoojinayaan isla mabaadii'daa sida ay iyaguna la mid yihiin go'aanno badan oo laga soo dheegtay Kulan-madaxeedka Samafal ee Dunida (World Humanitarian Summit), oo ay ka mid yihiin Axdiga Ka-qaybgelinta Dadka naafada ah Hawlaha Samafal (*Charter on Inclusion of Persons with Disabilities in Humanitarian Action*).

Waxa ay haatan Jamciyadda Quruumaha ka Dhaxaysaa ku hawlan tahay inay nidaamkeeda shaqo oo idil dib u habayso si uu u tixgeliyo dadka naafada ah. Bisha March 2019, waxa Jamciyaddu meelmarisay Istaraatajiyadda Ka-qaybgelinta Dadka naafada ah (*UN Disability Inclusion Strategy*) oo faraya in hay'adaha Jamciyadda Quruumaha ka Dhaxeeya, waddamada iyo kooxaha samafalka ee waddamada kala geddisan ay qiyaasaan, dabagalaan ama raadguraan waxqabdkooda ku aaddan ixtiraamka ka-qaybgelinta laxaadka naafada ka ah.

Kulan-madaxeedka Samafal ee Dunida (World Humanitarian Summit) ee 2016 waxa uu guddoomiyey in la sameeyo tilmaamayaal hubinaya in dadka naafada ah laga qaybgeliyo hawlaha samafal (Axdiga Ka-qaybgelinta Dadka naafada ah Hawlaha Samafal [Charter on Inclusion of Persons with Disabilities in Humanitarian Action] ee kor lagu xusay). Tilmaamahan waxa loo qaabeeyey hab ay ku helaan kooxaha samafalka ka shaqeeya iyo daneeyayaasha kale xog sugan oo la dhaqan gelin karo. Waxa tilmaamayaashu udub-dhexaad ka dhigaan samafalka ku aaddan dadka naafada ah ee anfacaya.

Afeef

Tilmaamayaashani waxa ay bixinayaan mabaadii' hagta sida dadka naafada ah looga qaybgelinayo hawlaha samafal oo aan loo hakradeen. Tallaabada tan xigta ee lagu dhaqan gelinayo tilmaamayasha waxa weeye in GJH diyaariso qaab-fulineedkii iyo agabkii lagu hirgelin lahaa. Bahda GJH oo dhan ayaa lagu dhiirrigelinayaa inay hoggaanka u qabato diyaarinta agabka iyo qaabfulineedyada ka dhabaynaya tilmaamayaasha.

Agabka iyo qaababka halka lagu soo bandhigay waxa suurtagal ah in aan dib loo casriyayn ilaa 2008 ee uu soo baxay Heshiiska Dadka Naafada ah (CRDP), iyada oo laga yaabo weliba in aanay xataa u caddaalad-falin min-qiyaasyadii uu soo jeediyey iyo sida uu uga gol lahaa toonna. Habraacyada ama min-qiyaasyada. Min-qiyaasyadu waxa ay hoga tusaaleeyaan wax-isla-ogolaanshaha, abaabul-ka-saarka, xorriyad-ka-qaadka, ku-dhaqanka cunfiga, iwm. Ixtiraam la'aanta min-qiyaasyadani waxay badiba horseeddaa ku-xadgudub xuquuqda dadka naafada ka ah laxaadka ama maskaxda.

Agabyada iyo aaladaha halka ku xusan waxa loogu soo daray waayo waa tilmaamo iyo agab loo adeegsan karo in dadka naafada ah qayb ku habboon ay ka helaan caawimada samafalka.

1 Hordhac

Maxay Tilmaamayaashani ku saabsan yihiin?

Tilmaamayaashu waxa ay hoosta ka xarrriiqayaan tallaabooyinka ay tahay inay qaadaan hawlwadeennada samafalka si ay u helaan ugana jawaabaan baahiyaha iyo xuquuqda dadka naafada ah oo khatar ugu jira in isha laga laliyo oo la hilmaamo xilliyada hawlaha samafalku socdaan.

Soo-jeedimaha waxqabad ee lagu soo jeediyey cutub kasta waxa ay hawlaha samafalka uga dhigayaan udub-dhexaad dadka naafada ah oo marna fuliyeyaal ka ah, marna dadkii hawlaha samafalku saamaynta ay ku lahaayeen ah. Waxa soo jeedimahani u gaar yihiin dadka naafada ah iyo xidhiidhka ka dhexeeya caawimada samafalka, iyaga oo ka duulaya qoraalladdii guud ee tilmaamayaashii hore hoga-tusaalooyinka qornaa ee jira sida Buug-yaraha Qiyamka Aasaasiga ah ee Samafalka iyo Buug-Gacmeedka Sphere (*Core Humanitarian Standard*, *Sphere Handbook*) iyo Ka-Qaybgelinta Dadka Waayeelka ah iyo Dadka Naafada ah Hawlaha Samafalka ah ee Aasaasiga ah (*Humanitarian inclusion standards for older people and people with disabilities*).

Tilmaamayaashani waa kuwii ugu horreeyey ee ay dejiyeen ama lala sameeyey xubnaha dadka naafada ah iyo ururradooda oo ay weheliyaan daneeyayaashii hore u sii jirey. Tilmaamayaashan oo ku salaysan sahan nuxurkii ka soo baxay wadatashi qoto-dheer oo lagala yeeshay daneeyayaal ka kala socda qaybo ama wadaagayaal kala duwan oo heer caalami iyo heer gobolba leh, waxa loogu talo galay inay dhiirrigeliyaan oo hirgeliyaan barnaamijyo tayo leh oo ka hanaqaada daafaha adduunka oo dhan iyo borogaraamyada oo idil si ay u badhitaaraan una kordhiyaan ku-darista iyo in si wax-ku-ool ah looga -qayb-geliyo dadka naafada ah go'aannada saamaynta ku leh ee khuseeya.

Muuqaalka 1aad | Afarta Ujeeddo ee Tilmaamayaashan

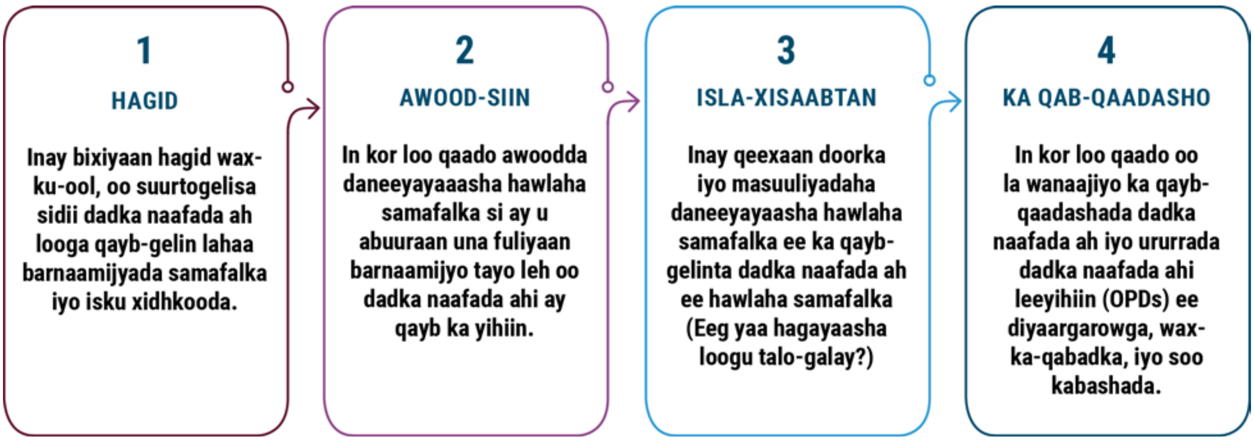

Maxay hagayaashani muhiim u yihiin?

Waxa lagu qiyaasaa in laxaadka naafada ka ahi ka yihiin 15% tirada dunida guudkeeda ku nool[1]. Marka laga eego dhinaca goobaha hawlaha samafal ka socdaan,-waa suurtogalintiradoodu boqolley ahaan intaa kasarrayso. Waxa ay ka mid yihiin dada badiba duruufaha adag la nool ee bulshooyinka[2] ee haddana si ka sarraysa kale ay si baaxad leh u saameeyaan colaadaha iyo dhibaabooyinka kale ee gargaar deg deg ah u baahani.

Marka masiibooyinku dhacaan, dhimashadoodu waxa ay 2-jeer ilaa afar-jeer ka sarraysaa dhimashada laxaadku u fiyow yahay[3]. dadka naafada ahi ma aha dad isku isku wada mid ah, oo isku wada duruufo ah. Waa dad waayo ragnimada nololeed ku kala duwan, waxay ku kala duwan yihiin sida ay caqabadaha la xidhiidha habdhaqanka , caqabadaha deegaanka, iyo caqabadaha xog-isu tebintu ay siyaalo kala duwan u carqaladeeyaan ka qayb-qaadashadooda hawlaha samafal, iyo aqoonsiga oo ay ka mid tahay da'da, jinsiga, qolo ahaanta, goobta ay ku nool yihiin iyo jinsiyadda. Maadaama, duruufahani is dhex galaan oo aanay kala wada fogeyn, dadka naafada ah waxa ay la kulmaan oo khatar u yihiin inaan fursad la siin oo la takooro. Dhallaanka naafada ahi xilliyada xaalad daran oo bini-aadannimo taagan tahay, tusaale ahaan, waxa ay halis u yihiin in xadgudub lagu sameeyo iyo inay dayacmaan, halka haweenka naafada ahina khatar u yihiin kufsi iyo xadgudub galmo[4].

Muuqaal 2aad | Tirada caalamka ee dadka naafada ah[5]

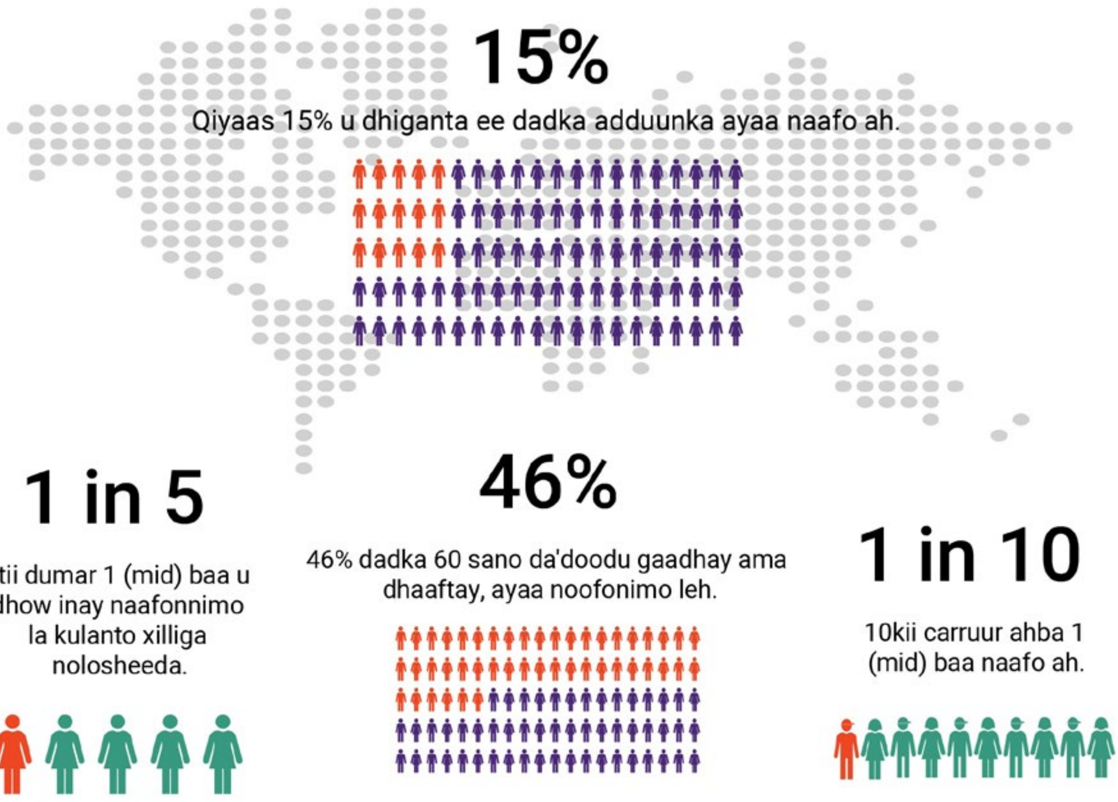

1 WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Adduunka ee Naafada (2011)*

2 Warbixinta Xoghayaha Guud ee Qaramada Midoobay ee Shir Madaxeedka Hawlaha samafalka Adduunka, *Hal Bani'aadam, Mas'uuliyad la wadaago*.

3 Katsunori Fujii, *'Dhulgariirkii weynaa ee Bariga Japan iyo dadka naafada ah'*, ee ku jira Ilaha Macluumaadka Naafada, Japan.

4 UNICEF, *Ku-daridda carruurta naafada ah ee hawlaha bini'aadantinimo - Hagid Guud (2017)*.

5 Ilaha: WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Adduunka ee Naafada (2011)*; *UN DESA, Gabowga iyo Naafada*; UNICEF, *Carruurta iyo Dhallinyarada Naafada ah (2013)*

Yaa Loogu Talo-galay Tilmaamayaasha?

Tilmaamayaasha waxa asal ahaan loo diyaariyey inay adeegsadaan hawl-wadeennada hawlaha samafalka ee heer qaran, gobol iyo caalami ee doorka ku leh siyaasad-samaynta, isku-xidhka barnaamijyada iyo maalgelinta. Waxa gaar ahaan ka mid ah:

- Dawladaha;
- Hoggaaminta hawlaha samafal (gargaarka degdegga ah, Wakiillada Qaxootiga iyo isku-xidhka heer gobol, kooxaha dal ee samafal, iwm.);
- Madaxda isku-xidhka qaybaha barnaamijyada samafal (cluster/sector leads);
- Mashaariic dejiyeyaasha (hawlaha samafal iyo barnaamijyada horumarineed ee hay'adaha samafalka) ;
- Deeq bixiyeyaasha;
- Ururrada dadka naafada ah (OPDs) ee heer deegaan, qaran, gobol ama caalami[6]

Tilmaamayaasha waxa kale oo adeegsanaya hawl-wadeennada fulinta iyo hawl-wadeennada kale maadaama ay qeexayaan hab-raaca looga qayb-gelinayo dadka naafada ah hawlaha, ayna soo-jeedimo iyo talooyin uga gudbinayaan wadaagayaashooda ama qaybahodo sare.

Halkee lagu isticmaalayaa Tilmaamayaasha?

Hawl-gallada samafal aad bay u kala duwan yihiin, oo waxa kala duwa dabeecadda dhibaabatada dhacday (mid dabiici ah, shaqaaqo, barakac, muran siyaasadeed, iwm.), goobta (magaalo, miyi, Jasiirado fog, iwm.), iyo inuu si deg-deg ah u dhacay, gaabis ku yimi, ama soo jiitamayey muddo dheer. Talooyinka Tilmaamahan ku jira waalagu dabbiqi karaa marxalad kasta iyada oo la tixgelinayo wadciga taagan ee bay'ad kasta u gaar ah.

Waxyaalaha tixgelin u baahan ee bay'ad ku xidhan, marka la fulinaayo tilmaamayaashan waxa ka mid ah:

- Heerka aqoonsiga naafada iyo fahamka naaf-animadu gaadhsiisan yahay waddankaas dhibaatadu saamaysay
- Heerka ay waddankaas gaadhsiisan tahay aqoonta ama xeeldheerenimada la xidhiidha arrimaha naafada;
- Tayada shuruucda siyaasadeed ama sharci ee waddankaasi ka leeyahay arrimaha naafada;
- Heerka ay adeegyada nolosha u sahla naafadu yihiin qaar la heli karo, la isticmaali karo, isla markaasna waxtar leh
- Inay jiraan ururro u gaar ah dadka naafada ah oo hawl-gal ah, khibradda ay leeyihiin urur-radaasi iyo inay haystaan hanti ama qalab ku filan oo wax-ku-ool ka dhiga;
- In xog ku filan oo tayo leh laga hayo dadka naafada ah ee dalkaas iyo heerka xogta la hayaa ka tarjumayso ama qeexayso kala-ged-disnaanta qaybaha kala duwan ee dadka naafada ah ee dalkaas.

Tusaale ahaan, waxa suurtagal ah in ururrada naafada ee dal ama goob ay masiibo ka dhacday aanay haysan hanti ku filan, ama aanay lahayn waayo aragnimadii looga baahnaa, ama aanayba wada meteli karin dadkii dadka naafada ahaa oo dhan.

Haddii ay sidaa tahay xaaladdu, waxa daruuri noqon karta in awoodda ururradaasi u leeyihiin hawlaha samafalka la kordhiyo, la abuuro oo awood la siiyo kooxo naafo ah oo danwadaag ah, oo iskaaba isna kaaliya. . Ujeedadu waa inay noqotaa in ururrada dadka naafada ahi yeeshaan awood ay wada-

[6] Hagayaashan waxay ku wajahan yihiin inay daboolaan baahiyaha daneeyayaasha guud ee hawlaha samafalka, oo ay ku jiraan ururrada dadka naafada ahi leeyihiin, kuwaas oo daneeyeyaal ka ah hawlaha samafalka iyo horumarinta ee ay ka shaqeeyaan; kuma wajahna ururrada ku takhasusay hawlaha naafada. Eeg daqiiqadihii (qoraalkii) ka soo baxay daneeyayaasha kala duwan ee aqoon-is-weyaarsigii (*workshop*) daneeyayaasha GJH ee qabsoomay Oktober 2017.

tashiyada daryeelka iyo difaaca dadka naafada ah si wax-ku-ool ah uga qayb qaataan dhammaan wejiyada kala duwan ee hawlaha samafalka sida sida u-diyaargarowga, hawfulinta samafalka iyo ka-soo-kabashadaba.

Xaalad kastaa ha jirtee, waa in jilayaasha hawlaha samafalka, oo ay iskaashanayaan ururrada dadka naafada ah, ay aqoonsan karaan oo wax ka qaban karaan waxyaalaha iska hortaaga dadka naafada ah inay helaan daryeelka iyo difaaca ay u baahan yihiin (Fiiri qaybta Caqabadaha), iyo weliba waxyaalaha sahli kara in qofka naafada ahi helo ka-qaybgal iyo difaac. Tani waxay lagama maarmaan ka dhigaysaa 2 arrimood oo kala ah in la xaqiijiyo sidii qof kasta oo ka mid ah bulshada ku nool meel ay dhibaato ka dhacday uu u heli lahaa adeegga uu xaqa u leeyahay, isla markaasna loo xoojin lahaa isla xisaabtanka hawlaha samafalka.

2 WAXA AY TAHAY INAAD OGAATO

Haykalka Sharci iyo Siyaasadeed

Guddiga Joogtada ah ee ka Dhexaysa Hay'adaha (Inter-Agency Standing Committee [IASC])[7] ayaa ah kadinka kowaaad ee xidhiidhinta taakulaynta bini-aadannimo ee heer caalami. Hay'addu waxa ay marar badan hoosta ka xarriiqday muhiimadda xeerar calami ah oo lagu dhaqo xilliyada masiibooyinku jiraan, gaar ahaan Xeerka Hawlaha Samafalka ee Caalamiga ah (International Humanitarian Law [IHL]), Xeerka Xuquuqda Aadanaha ee Caalamiga ah (International Human Rights Law [IHRL]) iyo Xeerka Qaxootiga[8]. Xeerarkani waxa ay bixinayaan ama laga helayaa haykal sharci oo hawlgallada samafallada ee heer caalami ku saleeya mabaadii' iyo qiyam la isla waafaqsan yahay oo xoojiya xuquuqda qof kasta oo shaqaaqo ama ibtilo dhacday saamaysay. Xeerka xuquuqda Aadamiga ee caalamiga ah, oo ah mid xilli walba la jaanqaadi kara, waxa kale oo buundo ama biriij u noqon karaa hawlgallada samafal iyo kuwa horumarineed. Waxa xeerarkan loo adeegsan karaa in wax laga qabto waxyaalaha sababay iyo cawaaqibka (cidhib-dambeedka) ka dhashay aafooyinka ama dhibaatooyinks aloosma, in lagu qeexo waxna laga qabto baahiyaha samafal ee jira , iyo in lagu dejiyo shuruudaha ay tahay fuliyo ka hor inta aanay dadku ku raaxaysay xuquuqohooda la isku raacsan yahay ee heer caalami.

Jilayaasha heer dawladeed ayaa ah kuwa masuuliyadda koowaad saaran tahay sida xeerka Xuquuqda Aadanaha ee caalamiga ahi jidaynayo[9]. Iyaga ayaa leh mas'uuliyadda kowaad ee ugu muhiimsan inay ilaaliyaan, ixtiraamaan oo ay buuxiyaan xuquuqda ku hoos nool ama dalkooda ku sugan. ay saamaysay masiibooyinka iyo xaaladaha degdegga ah ee bini'aadamnimo dhib ama shaqaaqo waxa ay leeyihiin xuquuq madani ah, mid siyaasadeed, dhaqaale, mid bulsho iyo dhaqan, oo ay ka dalban karaan fulintooda waajibaadku ka saaran yahay.

Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ahi (The Convention on the Rights of Persons with Disabilities [CRPD]) waa heshiis caalami ah oo xuquuqda aadamaha ah oo qabanaya dawladaha saxeexa[10]. Heshiisku waxa uu farayaa dawladaha saxeex-wadaagga ku ah in la dhawro laguna weyneeyo qawaaniintooda, siyaasadahooda iyo dhaqanka hawlgalladoodaba xuquuqda dadka naafada ah, iyo

---

[7] IASC waxa la aasaasay 1992 iyada oo laga jawaabayo Qaraarka Golaha Guud ee Qaramada Midoobay 46/182. Xubinnimadeeda waxa ku jira hay'adaha qaramada samafalka iyo ururada samafalka ee aan qaramada midoobay ahayn. Wixii macluumaad dheeraad ah, ka *eeg IASC websiteka*.

[8] *Eeg IASC, Siyaasadda GJH (IASC) ee Xadgudub ka Ilaalinta ee hawlaha samafalka Bani'aadminimo (2016)*; iyo GJH (IASC), *Bayaanka Mabaadii'da GJH (IASC): Sida Xadgudub ka ilaalintu udub dhexaad ugu tahay Waxqabadka samafalka Bani'aadantinimo (2013)*. Lifaaqa I ee Siyaasadda GJH (IASC) ee Xadgudub ka Ilaalintu wuxuu bixiyaa macluumaad faa'iido leh oo ku saabsan sharciga caalamiga ah ee khuseeya ama la xidhiidha.

[9] Marka loo eego Xeerka Caalamiga ah ee Hawlaha Samafalka (International Humanitarian Law -IHL), kooxaha hubaysan ee aan Dawliga ahayn (Non State Armed Groups) ee ku lug leh iska-horimaad hubaysan waa inay ixtiraamaan Xeerka caalamiga ah ee hawlaha samafalka (IHL). Intaa waxaa dheer, maamulka dhabta ah ama NSAG-yada fulisa hawlaha u eg kuwii dawladda ama dhulka ka taliya ayaa si isa soo taraysa looga filayaa inay ixtiraamaan sharciga caalamiga ah ee xuquuqul insaanka marka ay hab-dhaqankoodu uu saameeyo xuquuqda aadanaha ee shakhsiyaadka ay gacanta ku hayaan.

[10] 179 Dawladood iyo Midowga Yurub ayaa qayb ka ah *heeshiiska caalimiga ah ee xuquuqda naafada (Convention on the Rights of Persons with Disaiblities –CRPD),laga bilaabo Juun 2019*.

weliba inay ku dhaqmaan oo dabbiqaan halbeegyada heshiiska kolka ay fulinayaan iskaashiyo caalami ah.

Qodobka 11aad ee Heshiisku waxa uu si gaar ah u farayaa dawladaha, si waafaqsan waajibaadka ka saaran fulinta qawaaniinta caalamiga ah, inay qaadaan tallaabo kasta oo lagu xaqiijinayo badbaadada iyo ilaalinta xuquuqda dadka naafada ah xilliyada dhibaatooyinku iman karaan, sida iska-korimaadyada hubaysan, xaaladaha bini-aadannimo ee degdegga ah iyo aafooyinka dabiiciga ah[11].

Qodobbada kale ee heshiisku way ku la jaan qaadi karaanhawlgallada samafal iyo kuwa horumarineedba, waxayna kaaliyaan ama badhitaaraan ka-qaybgelinta dadka naafada ah. Heshiiska waa in lagu dhaqaa oo uu ka dhex fulaa hawlgallada samafal oo idil. Si taasi loo helo, waa in hawlaha samafalka fulinayaa ay daraasadeeyaan, oo qiimeeyaan arrimaha ay ki mid tahay in goobaha hawlaha samafalku yihiin qaar naafadu isticmaali karaan, in naqshadda dhismaha goobahaas loo raacay habraacyada naqshadda caalamiga ah (Universal Design Standards) iyo dadka naafada ahi door muhiim ah ka qaataan xilliga la qorshaynayo hawlaha lagu yaraynaayo khatarta aafooyinka.

Xeerka Xuquuqda Aadamiga ah ee Caalamiga ah

Xeerkani waxa uu xoojinayaa in dadku leeyihiin xuquuq madani, mid siyaasadeed, dhaqaale, bulsho iyo dhaqan, waxana uu qeexayaa xuquuqdaasi. Marka lagu dabbaqayo xuquuqdan caalamiga ah dadka naafada ah, wuxu heshiiska caalamiga ah ee xuquuda naafadu wax weyn ka bedeley sida loo arko ama loola dhaqmo dadka naafada ah. Naafonimada waxa loo fahmay inay imanayso marka laxaadka naafada ka ahi wajahaan caqabadaha ama xannibaadaha ay la kulmaan. Xaaladdani waxa ay saamayn ku leedahay fahanka naafo ahaanta iyo sida loo wajahayo, oo ay ka mid tahay arrimaha la xidhiidha samafalka. Si loo hubiyo in dadka naafada ahi ay si buuxda xuquuqdooda u helaan, waxa muhim ah in la aqoonsado isla markaasna laga hor qaado caqabadaha bulsho, sharci, siyaasadeed iyo deegaan ee iska hor taaga in dadka naafada ahi helaan xuquuqdooda, caqabadahaas oo ay ka mid yihiin sida loo arko ama loola dhaqmo oo ku keena faquuq iyo fogeyn laxaadka naafada ka ah. Waxa kale oo daruuri ah in dadka naafada ah laga qayb-geliyo talooyinka iyo go'aan qaadashada iyadoo iyada oo la hirgelinmayo. Hal-ku-dhegga ah 'Wax na khuseeya oo aanaan ku jirin lagama hadli karo"

Xeerka Samafalka ee Caalamiga ah (IHL)

Iska-horimaadyada hubaysan, waxa Xeerkan Samafalka Caalamiga ahi uu u jideeyaa xaqdhawr guud rayidka ah iyo dibedda ka ah ka qaybgalka qulqulatadaa hubaysan, oo ay ku jiraan dadka naafada ah, iyadoo aan si gurracanloo kala soocayn ama faquuqaynin[12]. Mamnuucidda in si gurracan loo kala sooco waxa ay u oggolaanaysaa jilayaasha hawlaha samafalka inay mudnaanta kowaad siiyaan dadka naafada ah, iyaga oo haddii loo baahdo tallaabooyin khaas ah qaadaya si arrintaas loo xaqiijiyo. Hawlgallada bini'aadannimo, tusaale ahaan, waa in ay hubiyaan in cuntada, biyaha, daryeelk caafimaad, dib-u-dejin iyo hoy ama gabbaadku ay noqdaan qaar ay heli karaan oo isticmaali karaan dadka naafada ahi. Waxa kale oo Xeerkan loo adeegsan karaa in lagaga yareeyo ama lagaga badbaadiyo dadka naafada ah dhibaato ka soo gaadha shaqaaqooyinka. Xeerku isaga oo aqoonsan in dadka naafada ahlagaga tegi karo dhulalka goobaha la filaayo in weerar ku soo maqan yahay, waxa uu ahmiyad iyo mudnaan dheeri ah siinayaa sidii a looga daadgurayn lahaa goobahaas. Labada xeer ee caalamiga ah ee Samafalka iyo Xuquuqda Aadanuhuba waxa ay hoosta ka xarriiqayaan waajibaadka ilaalinaya ee hubinaya badbaadada dadka naafada ah xilliyada ay aloosan yihiin colaado hubaysan;, iyada oo waajibkani ku xusan yahay Qodobka 11aad ee Heshiiska xuquuqda dadka naafada ah.

Heshiisyada hub-ka-dhigistu waxa xuquuq ilaalineed oo gaar ah u fidinayaan ka badbaaday hub la adeegsaday iyo walxihii ka hadhay dagaalka kadib markay colaaddu dhammaato.

---

11 Eeg *Axdiga Xuquuqda Dadka Naafada ah iyo Hab-maamuuska Ikhtiyaarka ah*.

12 Eeg ICRC (Laanqayrta cas ee caalamiga ah), Takoorka (ama kala soocida xun)

Qawaaniinta Kale iyo Haykallada Siyaasadeed

Bartilmaameedyada Horumarka La joogtayn Karo (Sustainable Development Goals)

Ajandaha 2023 waxa uu ku adkaynayaa dawladaha adduunka oo idil waajibaadka ka saaran ilaalinta, ixtiraamka iyo weyneynta xuquuqda aadanaha iyada oo aan kala sooc lahayn, oo ay ka mid yihiin dadka naafada ahi. 17ka bar-tilmaameed (hadaf) waxa ay soo jeedinayaan haykal caalami ah oo adduunku isku afgartay oo haga hawlaha horumarinta ee heer caalami iyo heer waddan, muddada ilaa laga gaadho 2030. Ajendaha waxa ka mid ah ballanqaad ah "Cidna Gadaal Ha Uga Tegin".

Bartilmaameedka ama hadafka 96 waxa uu ahmiyad gaar u leeyahay isaga oo faraya in dadka naafada ah laga qaybgeliyo hawlaha samafal. Waxa uu xaqiijinayaa baahida loo qabo in la kor loo qaado bulsho nabad ku dhisan oo is-wadata si loo helo horumar la joogtayn karo, loo helo caddaalad la wada gaadhi karo, loona dhiso hay'ado waxtar leh, lala xisaabtami karo iyo oo laga wada muuqdo heer kasta. Bartilmaameedka ama hadafka 9, waxa uu farayaa in la dhiso kaabayaal aan goldaloolooyin lahayn, gaar ahaan goobaha aafooyinku ku habsadeen. Bartilmaameedyada 11 iyo 13 waxa ay xasuusinayaan cid walba inaan arrimaha, sida ka-hortagga aafooyinka iyo daryeelka, sidooda, fahan looa qaadan Karin, si wax-ku-ool ahna aan wax looga qaban Karin mid-mid (la'aanta duruufaha kale ee ku gedaaman).

Haykalka Yaraynta Khataraha Aafooyinka ee Sendai 2015 – 2030[13]

Haykalka Sendai waxa ujeedadiisu tahay in uu yareeyo khataraha ka yimaaddo masiibooyinka iyo yaraynta lumidda naf iyo maalba. Waxa haykalkani kor u qaadaa mabda' ah 'Bulshadoo dhan', oo ay ka ku jiraan dadka naafada ahi. Haylaku waxa uu weyneeyaa ka-qaybgal loo dhan yahay[14] iyo wada isticmaalid/gaadhitaan[15], iyo dabbiqaadda halbeegyada nashqadda caalamiga ah[16], Waaxana uu aqoonsan yahay in dadka naafada ah iyo ururradoodu ay door muhiim ah ku leeyihiin qorshaynta heerarka kala duwan ee hawlaha lagu yaraynayo ama lagu dhimayo khatarha aafooyinka[17].

Shirweynaha Samafalka Adduunka 2016 & Ajandaha Wax-u-qabadka Aadanaha

Xaaladda ay ku sugan yihiin laxaadka naafada ka ah ayaa lagu falanqeeyey Shirweynaha Adduunka ee Arrimaha Samafalka (World Humanitarian Summit, 2016), waxana ururro badani ballan qaadeen oo u istaageen inay ka qayb gelinayaan dadka naafada ahi arrimaha la xidhiidha hawlaha samafalka [18]. Dawladaha xubnaha ka ah, hay'adaha qaramada Midoobey, iyo ururrada samafalka ee aan dawliga ahayn iyo kuwo kaleba waxa ay kulligood aqoonsadeen in siyaasadaha samafalka, habraacyada, iyo barnaamijyada looga gol leeyahay in lagu daro dadka naafada ah la xoojiyo oo la hannaaniyo.

Axdiga Ka-Qaybgelinta Dadka Naafada ah Hawlaha Samafalka, ee lagu daahfuray Shirweynaha Arrimaha Samafalka ee Caalamka, waxa uu ku qotamaa oo ka duulayaa Xeerka Caalamiga ah ee Samafalka iyo kan Xuquuqda Aadanaha ee Caalamka. Wuxu Axdigu dejiyey meelmarinta 5 ballamood oo waxqabad, sida: kala-faquuq la'aan, ka-qaybgal, siyaasado ka-qayb-gelineed, ka-wada-muuqashada adeegyada iyo waxqabadka, iskaashi iyo wada-xidhiidh.

Waxa intaa kore raaca, in *haykalka adduunka ee isu-kaashiga caawimada qaxootiga iyo haykalka caalamiga ah tahriibka ammaanka ah, habsamida leh, ee joogtada ahi ay (Global Compact on Refugees and the Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration) labaduba* xusaan oo ka oo ay ku jiraan qodobbo si gaar ah u taabanaya dadka naafada ah, una doodaya sidii naafada loogu dari

[13] Qaab-dhismeedka Sendai ee Dhimista Khatarta Masiibooyinka 2015-2030, oo lagu ansixiyay Shirkii Saddexaad ee Qaramada Midoobay ee Adduunka ee Sendai, Japan, 18 Maarso 2015.

[14] Ibid, para. 7.

[15] Ibid, para. 19(d).

[16] Ibid, para. 30(c).

[17] Ibid, para. 36(a)(iii).

[18] Eeg Ajendaha Aadanaha, Sahaminta Ballanqaadyada iyo Warbixinnada.

lahaaadeegyada iyo hawlgallada wax-qabad ee dhaqdhaqaaqa doolka ah iyo qaxootiga.

Mabaadii'da Hagaya Tilmaamayaasha GJH (IASC)

Tilmaamayaasha GJH waxa ay ku salaysan yihiin oo aasaas u ah mabaadii' dammaanad qaadaya oofinta iyo ixtiraamka xuquuqda dadka naafada ah, ilaalintooda iyo ku-weyneyntooda wejiyada kala duwan ee hawlgallada samafalka marka la diyaarinanyo, la fulinayo ama soo-wejiga ka soo kabashada lagu guda jiro.

Heshiiska Xuquuqda Dadka Naafada ah waxa ku jira dhawr mabda' oo lagu dabbiqi karo hawlaha samafalka iyo samatabixinta[19]. Waxa ka mid ah: ixtiraamka karaamada, ka-qaybgalka iyo ka-qaybgelinta, kala-faquuq la'aan, u-sinnaanta fursadaha iyo sinnaanta raga iyo haweenka. Mabaadii'da la culayska iyo ahmiyadda ah kuwan ee iyagu gaarka u ah naafada ee ku xusan waxa ka mid ah: helitaanka ama gaadhitaanka/wada-isticmaalka (adeegyada), ixtiraamka kala-duwanaanshaha, aqbalaadda iyo soo dhoweynta dadka naafada ah ka-mid-ahaanshahooda kala-duwanaanta aadanaha, ixtiraamka awoodaha iyo hibooyinka carruurta naafada ah ee soo tadawuraya, isku-filnaanshaha qof ahaaneed ee ay ka midka tahay in qofku doorashadiisa iyo rabitaankiisa raaci karo iyo isku-filnaanshaha .

Mabaadii'dani waxa ay si dhow ugu wada qodban yihiin xuquuqda ku xusan Heshiiska naafada. Haddii lala hirgeliyo mabaadii'da iyo qawaaninta hagta hawlaha samafalka ee ay ka midka yihiin Axdiga Samafalka iyo xeerka anshaxa , waxa ay dammaanad-qaadayaan in laxaadka naafada ka ah laga qayb-geliyo weji kasta oo hawlaha samafalka sida wejiga diyaargaroowga ama xilliga fulinta waxqabadka.

Hawlgallada samafalku waxa kale oo oo ay ka shidaal qaataan mabaadii'da aadminimo, dhexdhexaadnimo, dhex ahaansho iyo xorriyadeed ee Qaraarrada Golaha Guud ee Qaramada Midoobey jidaynayaan[20]. Mabaaii'dani waxay tiir-dhexaad u yihiin hawlaha hay'adaha samafalka oo in badan oo ka mid ahi ku itaasho inay sameeyaan isxilqaanno dheeraad ah oo lagu ilaalinayo xuquuqda aadanaha, xeerka lagu hannaaniyo hawlgallada iyo/ama inay dabbiqaan sagaalka ballanqaad ee ku xusan Halbeegga Aasaasiga ah ee Samafalka Aadane (*Core Humanitarian Standard*). Mabaadii'da samafalku waxa ay hoosta ka xarriiqaan ahmiyadda ay leedahay in la dhawro oo la sii horumariyo isla-xisaabtanka, tayada iyo waxqabadka hawlgallada samafalka. Waxa aan looga maarmin oo ay qayb ka yihiin dedaallada lagu hubinayo ka-qaybgelinta dadka naafada ah nidaamka samafaleed oo idil.

Waa Kuwee Dadka Naafada ahi?

Innagaoo u gol leh fahanka tilmaamayaashan, dadka naafada ah waxa ka mid ah dadka qaba kala-dhinnaansho ku-dareemayaasha ah, jidheed, maskaxeed, garasho ama wixii la mid ah kuwaas oo marka ay la falgalaan ama la kulmaan caqabadaha, ka reeba ama u diida inay ka qayb-qaataan iyo inay ka faa'iideystaan barnaamijyada samafalka, adeegyada iyo ilaalinta xaqooda[21].

Hab-fikirka naafanimada ee ku dhisan xuquuqda aadanaha wuxuu dadka naafada ah ka dhigaa xuddun ama udub-dhexaad, wuxuuna xoogga saara yaraynta khataraha iyo caqabadaha ay la kulmaan. Habkani wuxu uga baahan yahay dadka ka shaqeeya hawlaha samafalka inay aqoonsadaan dadka naafada ahawoodaha ay u leeyihiin ka qayb-galka iyo wax-ku-kordhinta hawlaha waxqabadka samafal ee markaa socda.

Dadka naafada ahi waa kooxo kala wada duwan. Waxa ay qabaan naafonnimo kala duwan, waxana ay leeyihiin aqoonsi kala jaad ah (sida haweenka, dadka maxalliga ah ee laga tirada badan yahay, carruur iwm. Isku-xidhnaanta duruufahan dartood, waxa ay badiba dadka naafada ahi la kulmanaan faquuqyo noocyo kala geddisan ah. Si looga taxadaro in la illaawo oo laga tago, fahanka kala-geddisnaanta

[19] *Heshiiska Caalamiga ah ee xuquuqda naafada (CRPD)*

[20] Ee ku saabsan bini'aadminimada, dhexdhexaadnimada iyo la safasho-la'aanta, *eeg Qaraarka Golaha Guud ee 46/182 (1991)*. *Ku Saabsan Madaxbanaanida, eeg go'aanka Golaha Guud 58/114*

[21] *Waxa laga soo beddelay qodobka 1aad ee heshiiska caalamiga ah ee xuquuqda naafada (CRPD)*.

duruufahoodu waa inuu sal u noqdaa oo hagaa habka loo wajahayo hawlaha samafal ee dadka naafada ah ku abbaaran wax-u-qabadkooda bilowga horeba.

Fahannada iyo Qeexidaha Furaha ah

Helitaanka ama gaadhitaanku waa mid ka mid ah siddeeda mabda' ee awoodsiinta u ah xuquuqda uu jideeyey Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda naafadu in la tarjumo ama la dabbiqo. Waxa uu adkaynayaa xaqa leeyihiin "inay awood u yeeshaan inay isticmaali karaan, si la siman kale, deegaanka, gaadiidka/gaadiid-raaca, wararka iyo wada-xidhiidhka, oo ay ka mid tahay tiknoolajiyadda warfaafinta iyo wada-xidhiidhka iyo nidaamyada ay ku salaysan yihiin ama bixiyaan, iyo xarumaha kale iyo adeegyada kale ee u furan dadweynaha hadday tahay deegaan magaalo iyo mid miyiba[22].

Gaadhitaanka ama wada-isticmaalku (accessibility) waxa uu shuruud u yahay ka-qaybgelinta, la'aanteedna ay keeneyso in laga tago ama la hakrado .

Naqshadaynta caalamiga ahi waa qaab ku doodaya in naqshadaynta agabka/alaabta, deegaannada, barnaamijyada iyo adeegyadu ay noqdaan kuwa ay isticmaali karaan oo dhammi si buuxda intii suurtagal ah iyada oo aan loo baahan naqshado si gaar ah u yaalla ama ka gooni ah kale.[23]" Mabaadii'da naqshadaynta caalamiga ahi waxa ay suurtageliyaan in dadku, oo ay ka jiraan i, ay wada isticmaali karaan (adeegga, deegaanka, warka, gaadiidka iwm.)[24].

Tiknoolajiyadda caawimada leh, qalabka iyo socod-kaaliyeyaashu waa agab dheeri ah oo dibedeed, oo si gaar ah loo sameeyo ama si guudba loo heli karo si uu cid uga caawiyo ama u kordhiyo waxqabadkiisa, goonni-isu-taagiisa, ka-qayb-qaadashadiisa, iyo guud ahaanba ahaanshihiisa qofnimo[25].

Waxa kale oo ay qofka ka kaalin karaan naafannimada aan aasaasiga ahayn iyo caafimaadkiisa. Tusaale waxa u noqon karaa qalabka caawiyeyaasha ah baaskiil-curyaanka, lugaha ama gacmaha samayska ah, qalabka maqalka kordhiya, kuwa aragga kordhiya, nidaam gaar ah oo kombiyuutar ku shaqeeyo ama qalab kale oo ka kaaliya qof socodka, maqalka, aragga, iyo awoodda la-xidhiidh xog gudbinta.

Caqabaduhu waa duruufo ka jira deegaan oo ka hor istaaga qofka kala-qaybgal, abuurana naafanimo. la deriska ah naafanimada, waxa ay xaddidaan wax la qaybsashada iyo ka-mid-ahaanshaha bulshada. Caqabaduhu waxa ay noqon karaan kuwo hab-dhaqanka bulshada ah, kuwo deegaanka iyo kuwo xeerarka iyo siyaasadaha waxqabad ee dawladda la xidhiidha.

Caqabadaha habdhaqanka bulshada waa aragtiyaha taban ee salka ku haya dhaqan ama diin, necayb, awoodda oo aan loo sinnayn, faquuq, cuqdad, aqoon darro, yasid, eex iwm. Xubnaha qoys haysta dad naafo ah ama ka ag dhow ayaa iyaguna bulshada kala kulmi kara faquuq iyaga lagula xidhiidhinayo. Caqabadaha hab-dhaqanka bulshadu waa salka iyo xididka (uhda) kala-faquuqa iyo ka-qaybgelin la'aanta ama fogeynta.

Caqabadaha deegaaneed waxa ka mid ah caqabadaha deegaanka dabiiciga ah ama deegaanka la dhisay oo "diida wada-isticmaalka, saameeyana fursadaha kala-qayb-qaadasho",[26] iyo nidaamyada war isu-gudbinta ee aan la wada isticmaali Karin. Tan dambe qofka ayay ka hor istaagtaa in uu war helo iyo aqoon, tusaale ahaan, taas oo xaddidda fursadaha ka-qaybgalka[27]. Maqnaanshaha ama mushkiladaha lagala kulmo bixinta ama helitaanka adeegyada ayaa ka mid ah iyaguna caqabadaha deegaaneed.[28],[29]

Caqabadaha jirridaystay ama hay'adeed waxa ka mid ah kuwo ku yimi xeer, siyaasad, istaraatajiyad ama

---

22 *CRPD*, Qodobka 9aad.

23 *CRPD, Qodobka 2aad*.

24 *Hay'adda Naafada Qaranka, Waa maxay Naqshadaynta Caalamiga ah?*

25 *WHO, Tilmaamaha dib-u-itaalsiinta caafimaadka la xiriirta, b. 35*.

26 *WHO iyo Bangiga Adduunka, Warbixinta Adduunka ee Naafanimada (2011), bogga 4 iyo 263*.

27 Wapling & Downie, Marka la dhaafo Sadaqadda: Hagaha Deeq-bixiyaha ee Ku Daridda Naafada (2012), b. 21; PPUA Penca (Xarunta gelitaanka doorashada ee muwaadiniinta naafada ah), Doorashooyinka la geli karo ee dadka naafada ah ee shan waddan oo Koonfur-bari Aasiya ah. USAID & AGENDA (2013), bogga 5, 11; WHO iyo Bangiga Adduunka,Warbixinta Adduunka ee Naafada (2011), b. 4.

28 *WHO iyo Bangiga Adduunka, Warbixinta Adduunka ee Naafanimada (2011), b. 26*2.

29 *GSDRC, Caqabadaha ka-qayb-gelinta naafada hortaagan*.

dhaqan hay'adeed/bulsho oo faquuqa ama fogeeya, una diida inay bulshada si togan ula falgalaan.[30]

Caqabaduhu waxa ay noqon karaan hatigaad cadaawadeed haddii si badheedh ah loo alkumo. Caqabadaha waxa lagu qeexi karaa kala-dhinnaan iyo nugayl-keenayaal caadi ah haddii aan loola qasdiyin. Laba-xaaladoodba, caqabaduhu waxa ay keenaan fogeyn iyo ka-qayb-qaadasho la'aan ku keeni karta khataro iyo hatigaado ay dheer yihiin kale xilliyada shaqaaqo ama dhibaato jirto.

Ka qayb-qaadasho iyo ku-daridda waxa ay timaaddaa marka ee naafanimada kala duwan leh si buuxda oo macne looga qayb-geliyo hawlaha samafalka, marka xaquuqdooda kor loo qaado ee la ixtiraamayo, marka tabashooyinka la xidhiidha naafanimada si mug leh oo waafaqsan heshiiska Xuquuqda looga jawaabo.[31]

Aragtidani waxa ay la xidhiidha fahanka loo yaqaan 'ka mid noqoshada bulshada " oo lagu qeexay 'hannanka muujinaya in dedaal la geliyey si loo xaqiijiyo in loo sinnaado fursadaha – in qof waliba - iyada oo aan loo eegin halka uu ka soo jeedo – uu awoodiisa iyo qofnimadiisa ku hanan karo hiigsigiisa nolol buuxda. Dedaaladan waxa ka mid noqon kara siyaasado iyo ficillo weyneeya oo dhiirri-geliya in dadku uu helo fursado isku mid ah gaadhitaanka adeegyada dawliga ah ee bulshada, iyo in muwaadinka la xoojiyo si uu uga qayb-qaato hannaannada go'aan qaadashada noloshiisa saamaynta ku yeelanaya. [32]

Faquuqa ku salaysan naafo ahaanta waxa macanaheedu yahay soocidda, fogeynta iyo xannibaadda ama xaddididda ku sababaysan naafonimo oo loola jeedo ama horseedi karta in ay wax u dhimaan aqoonsiga, ama ku-noolaanta xaq la siman kale, xuquuqda aadanaha iyo xornimada aasaasiga ah ee qofku u leeyahay siyaasadda, dhaqaalaha, arrimaha bulshada, dhaqanka, hawlaha madaniga iyo qaybaha kaleba.

Waxa ka mid ah nooc kasta oo faquuqideed oo ay ku jirto in la hakrado ama laga gaabiyo in wax laga qabto wixii qofka naafada ah u gaar ahaa ee wax la qabsiga bulshada u fududayn lahaa ee suurtagal ah in wax laga qabto (reasonnable accommodation).[33]

Wax ka beddelka maangalka ahi waxa ay u baahan tahay in habraaca ama adeegyada ay shahkhsiyaad ama haya'do bixiyaan wax ka bedel maangal ah lagu sameeyo, si looga baaqsado in culays aan dheellitirnay oo badanla saaro qof naafo ah si ay ugu fududaato i inay helaan xuquuqdooda iyo xorriyadahooda aasaasiga ah oo la simaysa intiisa kale.[34]

Faquuq dhowr ah oo isku mar ku habsada ama ah kuwo isa soo gala waxa ay yimaaddaan marka qofku uu isku mar kala kulmo laba faquuq ama wax ka badan oo waxyaalo kala duwan lagu faquuqayo . Marka sidan oo kale dhacdo, saamaynta faquuqu waxay noqotaa mid ka sii darta oo sii xumaata. Tusaale ahaan, haweeney naafo ah ayaa isla mar faquuq kula kulmi karta naafanimeeda iyo jinsiga dumarnimo ee ay tahay darteed. Faquuqa is-dhexgalaa wuxuu dhacaa marka dhawr nooc oo faquuq ku kulmaan qof oo isula falgalaan qaab qofkaa dhigaya meel khasaare gaar ah iyofaquuq leh.

Faquuqa ku salaysan naafanimo waxa uu bartilmaameedsadaa dad haddaba kala dhantaalan, ama kala dhantaalnaan la noolaa mar hore, ama u nugul sida la filayo mustaqbalka in naafonnimo ku timaaddo, loo arko ama loo haysto in aanay isu dhammayn, iyo inta lala xidhiidhinayo qof naafo ah. Tan dambe waxa loo yaqaan faquuq ku yimi la-xidhiidhin.

Awood-siiyayaashu waa tallaabooyin Meesha ka saara caqabadaha, ama yareeya saamayntooda, ama horumariya u-adkaysigooda ama ilaaliya. Miisaaniyad dejinta loo dhan yahay waxa ay timaadda marka hay'adi, xilliga ay qorshanta ku jirto, miisaaniyad ugu talo gasho si caqabadaha looga qaado, loona dhiirri-galiyo ka qaybgalka togan

[30] Wapling & Downie, *Beyond Sadaqo: Hagaha Deeqaha ee ka-qayb-gelinta naafada (2012)*, b. 21; *DFID: Naafada, Saboolnimada iyo Horumarinta (2000), b. 8*; WHO iyo Bangiga Adduunka, Warbixinta Adduunka ee Naafanimada (2011), bogga 6, 262; Bruijn iyo al. (2012), *igu xisaabi: Ku dar dadka naafada ah mashaariicda horumarinta (2012), b. 23*

[31] Websaydka Istaraatiijiyada Ka-qayb-gelinta naafada ee Qaramada Midoobay iyo UNDIS, Lifaaqa I. Fikradaha iyo qeexitaannada muhiimka ah

[32] Waaxda Dhaqaalaha iyo Arrimaha Bulshada ee Qaramada Midoobay, Ka-qaybgelinta Bulshada (social inclusion).

[33] Eeg CRPD, qodobka 4.

[34] Eeg CRPD, qodobka 2.

ee dadka naafada ah, una sameyso hawlo lagu beegsanayo in baahiyaha u gaarka ah wax lagaga qabto.

Miisaaniyadaha loo dhan yahay waxa ay qorshaha ku darsadaan kharashka ku baxaya hagaajinta deegaanka dhisan si looga dhigo mid dadka naafada ahi istimaali karaan, , loogana beddelo wixii iyaga caawinaya, iyo in ay helaan agabyo kale oo gaar u ah dadka naafada ah ee aanay ku jirin cuntadu, qalab caawiya (maqalka, aragga), qalabka dhaqdhaqaaqa iyo socodka, iyo isgaadhsiin ay isticamaali karaan ee adeegsan karaan.[35]

Oggolaansho bixin waxa ay timaaddaa marka qofku si iskiis ah kellif ku jirin u oggolaado inuu wax qabto ama qof kale oggolaansho u siiyo (sida in la daweeyo caafimaadkiisa, dib-u-dejin ama meel kale u rarid, xogtiisa shakhsiga ah in la gudbin karo ama lala wadaago cid kale, wareejin dukumenti khuseeya arrintiisa, iwm.) iyada oo hore loogu sii sheegay khataraha ka iman kara, faa'iidooyinka, dariiqyada kale ee u bannaan ama cawaaqibka diidmada ka iman kara.

Gaar ahaan kuwa xagga maskaxda ama fahanka ka dhantaalan, waxa badiba laga hor istaagaa inay cabbiraan xaqooda oggolaanshaha (informed consent). Tani waa ku xadgudub xaqooda ah sida ku cad Heshiiska Xuquuqda Dadka Naafada ah.[36]

Carruurtu waxa ay xaq u leeyihiin in la talo geliyo oo kolkaa oggolaanshaho bixintooda lagu saleeyo hadba inta awoodooda soo kobcaysaa ay gaadhsiisan tahay.

Is-dhexgalka ama isku-xidhnaantu waa haykal muujiya sida qaybo kal duwan oo dulmi ama xadgudubyo ah (sida cunsuriyad, mid jinsi, awood jidheed) ay isugu dhafmaan, iyagoo si gaar ah u saamaynaya r koox bulsheeda ka mid ah.

Isku-xidhnaanto am isdhexgalku waxa uu qabaa in waxyeellada iyo xadgudubyada la xidhiidhsan naafanimo, qawmiyad ama qolo, lab iyo dheddig iwm. aan si dhab ah loo fahmi karin haddii goonni-goonni loo daraasadeeyo ama loo kala eego. Si qaab cad loogu dheehdo sida ay saamayn ugu leeyihiin gaadhitaanka ama helidda khayraadka/haynta ama ay khataro ugu keeni karaan , waxa daruuri ah in la arko, lana fahmo sida ay isugu dhex-galaan ee ay isugu xidhan yihiin si loo qiimeeyo saamayntooda guud.[37]

Ku daridda barnaamijyada caadiga ahi (mainstreaming) waa hannaanka loogu darayo Heshiiska Xuquuqda mabaadii'da ilaalinta, weyneynta badbaadada iyo sharafta, iyo hubinta in dadka naafada ahi helaan ama gaadhi karaan taakulo aadanenimo oo macno leh iyo ka-qaygalkooda buuxa hawlgallada samafal ee wax qabad. Ku daridda barnaamijyada caadiga ahi diirradda ma saarto waxa la qabta, balse waxa ay diiradda saarta habka loo maray waxqabadka ama sida wax looqabtay. Arrimaha wax qabadka naafada waa in lagu daraa dhammaan waaxaha iyo Naafo wejiyada kala duwan wareegga barnaamijyada hawlaha samafalka.

Ururrada (OPDs) waa in xididkoodu xushan yahay oo ay ka dhab tahay hirgelinta Heshiiska Xuquuqda, ayna ixtiraamaan mabaadii'da iyo xuquuqda ku xusan. Ururrada waa inay noqdaan qaar ay

---

35 Si loo buuxiyo shuruudaha gelitaanka/wada-isticmaalka jireed ee dadka naafada ah (tusaale ahaan, marka la dhisayo dhismayaal ama goobaha nadaafadda (suuliyada) WASH), waxaa lagu qiyaasaa inta u dhaxaysa 0.5 boqolkiiba iyo 1 boqolkiiba in lagu daro miisaaniyada. Si loo siiyo alaabta gaarka ah ee aan cuntada ahayn (NFI) iyo qalabka dhaqdhaqaaqa dadka naafada ah, qiyaasuhu waxay soo jeedinayaan 3-4 boqolkiiba dheeraad ah, iyo ilaa 7 boqolkiiba, waa in lagu daraa. Eeg Help Age, CBM, Handicap International, *hagayaasha ka-qayb-gelinta hawlaha bini'aadantinimada ee dadka da'da ah iyo dadka naafada ah*, iyo Light for the World, *Buugga macluumaadka ee ka-qayb-gelinta naafada (2017)*, p. 36.

36 Guddiga Xuquuqda Dadka Naafada ah, Faallo Guud No. 1 (2014) ee Qodobka 12: Aqoonsiga loo siman yahay ee sharciga hortiisa *CRPD/C/GC/1, 19* May 2014. Sidoo kale eeg Guddiga Xuquuqda Dadka Naafada ah, Faallada guud ee lambar 6 (2018) ee sinnaanta iyo takoor la'aanta, *CRPD/C/GC/6*, 26 Abriil 2018, para. 66. Siyaasadda IASC ee Ilaalinta Tallaabooyinka Bini'aadantinimada waxay sheegaysaa in macluumaadka iyo xogta aan la bixin karin haddii aysan jirin oggolaansho xor ah oo la wargeliyey. Eeg qaybta qeexitaannada.

37 Eeg Baarlamaanka Yurub Agaasinka Guud ee Siyaasadaha Gudaha, *Takoorka ay keentay Is-goysyada (isdhexgalka) Jinsiga iyo Naafada (2013*). Sidoo kale eeg: Guddiga Xuquuqda Dadka Naafada ah, Faallooyinka Guud lambarka 6 ee sinnaanta iyo takoor la'aanta, *CRPD/C/GC/6*, 26 Abriil 2018, bara. 19.

hoggaamiyaan, oo ay maamulaan i. Xubnahooda intooda badan waa inay si muuqata uga kooban yihiin .[38]

Dadka naafada ah waxa ka mid ah qaar leh ay leh 'naafonnimo muddo dheer ah oo jidheed, maskaxeed,[39] fahan ama garasho ama dareen oo, marka ay la fal-galaan ama la macaamilayaan caqabadaha kala duwan, u diidi karta ka-qaybgal hufan oo buuxa si la siman ama la mid ah kale".

Adkaysiga ama u-dul-yeelashadu waxa ay qeexdaa awoodda uu nidaam, qof, ool ama bulsho u leedahay iska-caabbinta, u-meel-dayidda, la-qabsashada, u adkaysiga, bedelidda iyo ka-soo-kabashada saamaynta aafo soo wajahday waqtigii ku habboonaa sida ugu hufan ee ugu kartida badan, oo ay ka mid tahay ilaalinta ama badbaadinta ama dib u soo noolaynta qaab-dhismeedyadii aasaasiga ahaa ee bulsho ee hore u jiray iyo doorkii la kala lahaa iyada oo la adeegsanayo maaraynta khataraha.[40]

Lafagurka Khataraha iyo Caqabadaha ku Gedaaman Ka-qaybgelinta Hawlaha Samafalka

Yaraynta Khatarta, Hagaajinta Adkaysiga, iyo kor u Qaadista Ilaalinta (Protection).

i waxa ay wajahaan ama la kulmaan caqabado kor u qaada inay khatar galaan marxaladaha samafalka aadminimo. "Caqabaduhu waxay u qaybsamaan haddidaad halis ah haddii si ula kac ah qof hawladeen ahi u abuuro ama waxay noqon karaan nuglaan caadi ah haddii ay si aan ula kac ahayn u yimaaddaan.

Labada jeerba, caqabaduhu waxa ay horseedaan ka-qayb-qaadasho la'aan, taasoo ku kordhinaysa ka-qayb-qaadasho la'aan iyo nugayl ka sarreeya bulshada inteeda kale ee dhibaatatadu ay soo wada gaadhey". [41]

Meelmarinta awoodsiiyayaashu (sida adeegyadakaalmo-siinta ee kaamamka, goobaha cunto-qaybinta gaadhaan kana qayb-qaataan ama helitaanta agabyada ama qalabyada caawiyaee ay isticmaalaan) waxay kor u qaadaysaa adkaysiga iyo la qabsiga qofka naafada ah. Khatarta oo hoos u dhacda iyo adkaysiga oo kor u kacaa waxa uu sheegayaa dhawriddii ama ilaalintii a oo horumar laga gaadhey.

Waxa ay Tahay inaad Ogaato si aad Wax uga Qabato Caqabadaha

Qaybtani waxa ay qeexaysaa caqabadaha guud ee i ay wajahaan xilliyada mashaqooyinka bini'aadanenimo aloosan yihiin. Cutubyada 11 ilaa 18 waxa ay tilmaamayaan caqabadaha u gaarka ah qaybaha kala duwan ee hawlaha samafalku ay qabtaan. Siqaab wax-ku-ool ah loogu aqoonsado tallaabooyinka iyo waxqabadyada furaha ah, loona qorsheeyo oo loo fuliyo barnaamijyo samafal aadminimo oo laga wada qayb qaadan karo, oo dadkuna qayb ka wada yahay, waxa muhiim ah in si quman loo fahmo waxa loola jeedo naafanimo, helitaan/ka-qayb-gelid, iyo fikrada caqabad/ xannibaad ama caqabado.

[38] Guddiga Xuquuqda Dadka Naafada ah, *Tilmaamaha ka-qaybgalka Ururada Naafada (DPOs) iyo Ururada Bulshada Rayidka ee shaqada Guddiga*, Lifaaqa II ee CRPD/C/11/2, bara. 3. Sidoo kale eeg: Guddiga CRPD, faallooyinka guud No. 7 (2018) ee ku saabsan ka-qaybgalka dadka naafada ah, oo ay ku jiraan carruurta naafada ah, iyada oo loo marayo ururadooda iyaga metelaya, hirgelinta iyo la socodka Axdiga, *CRPD/C/GC/7* , 9 November 2018.

[39] CRPD waxay tixraacday naafanimada maskaxda. Guddiga CRPD ayaa markaa door biday ereyga 'naafo maskaxeed'.

[40] CRPD, qodobka 1.

[41] *Ku Darida Dadka Naafada ah Hawl-gallada Gargaarka Bani'aadminimo ee uu maalgeliyo Midowga Yurub*(2019, Hagaha Hawlgelinta DG ECHO).

Jaantus 3aad | Caqabadaha iyo Fududeeyayaasha Ka-qaybgelinta dadka naafada ah ee hawlaha samafalka

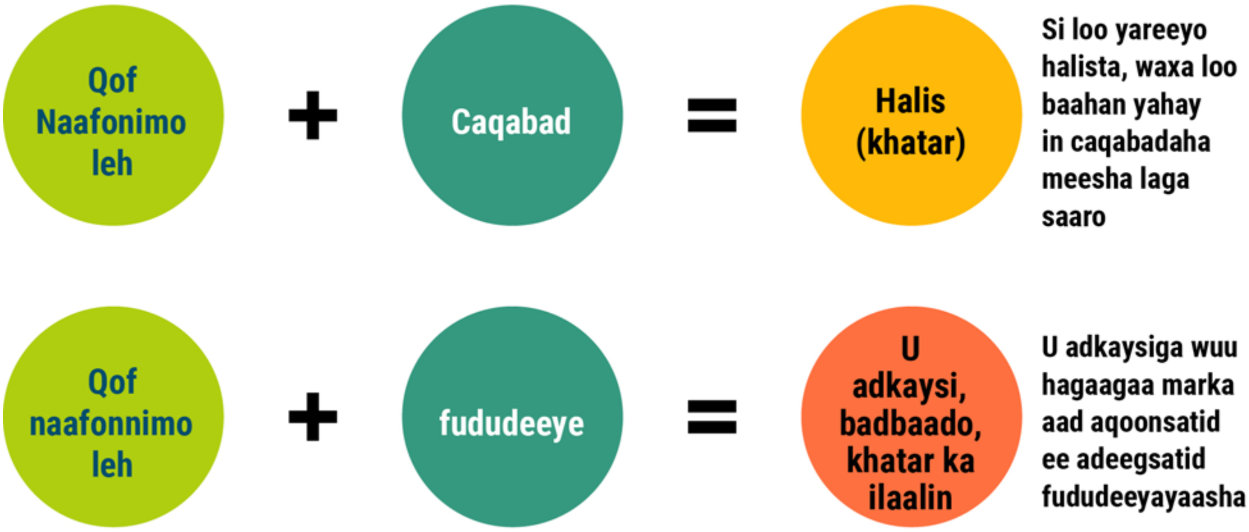

i waxa ay si joogto ah ula kulmaan caqabado la xidhiidha hab-dhaqanka , kuwo ka imanaya deegaanka, iyo caqabado la xidhiidha xeerarka, siyaasadaha iyo istiraatejiyadaha lagu hawlgalo, caqabadahaas oo ay si maalinle ah ula kulmaan. Xilliyada xaalad bini'aadanenimo taagan tahay caqabadahaasi way ka sii daraan, waxana laga yaabaa in kuwo cusubi ku soo biiraan, kuwaasoo sii kordhiya halista inay gaadhi kari waayaan ama heli waayaan kaalmo iyo ilaalin iyo inay ka-qayb-qaataan hawlaha samafalka.

Waxa kale oo muhiim ah in la aqoonsado in dad isku nooc naafonnimo oo isku mid ah leh aycaqabaduhua u saamayn karaan siyaabo kala duwan sababo la xidhiidha jinsigooda, da'dooda, dhaqanka ama xaaladooda dhaqan-dhaqaale. Dabeecadda qaababka sida ba'an isugu dhafan, kakan ee noocyada badan ee faquuqa iyo naafanimadu waxay daruuri ka dhigayaan in qiimayn khatareed oo min-qiyaasyo kala geddisan leh lagu wajaho.

Doorka qoysaska iyo shabakadaha bulshada
Qoysaska iyo shabakadaha bulsho waxay u shaqayn karaan sidii fududeeyayaal yareeya ama meesha ka saara caqabadaha ka hor istaaga kaqaybgalka . Qoysaska taageera xubnahadooda si weyn ayay kharashka hoos ugu dhigi karaan, ayna kor ugu qaadi karaan ka qayb-galka, gaar ahaan ee la takooro ama goonni loo saaray. Waxase run ah in qoysasku marna noqon karaan fududeeyayaal marna caqabad. Hawl-wadeen-nada samafalku waa inay xaqiijiyaan in ay tiir-dhexaad u ahaadaan hawlaha wax loogu qabanayo iyaga.

Tiirka bidix ee shaxda hoos ku qoran waxa uu taxayaa caqabadaha dhaca marka lagu jiro hawlaha samafalka. Tiirka midigtuna waxa uu qeexayaa waxqabad naafadu qayb ka tahay oo ay ku jirto. Liisku maaha mid wax walbi ku dhan yihiin oo dhammaystiran. Xog intaa ka ballaadhan waxa laga helayaa cutubyada11 ilaa 18.

A. **Caqabadaha aragtiyeed ee hawlgallada samafalka.** Fikradaha ama fahamka Khaladan ee bulshdada-iyo cuqad ka dhanka ah waxay keeni karaan fahan gurracan oo aan sax ahayn.

Tusaalayaasha caqabadaha iyo fahamka khaldan	Tusaalayaasha Fududeeyayaasha iyo fahamka sugan
Dadkii naafada ahaa oo dhammi waa dhinteen waayo way carari kari waayeen	Halka qaarkood dhinteen, in badan oo ka mid ahi waa ka baxeen. Iyaga inta u badbaaday iyo inta kale ee badbaaday isuma dhigmaan.
waa dhibbanayaal u baahan in si buuxda loo caawiyo	kaalmada ay u baahan yihiin kama duwana tan kooxaha kale ee saamayntu soo gaadhey, waxayna leeyihiin cod, hibooyin iyo awoodo ay wax ugu biirin karaan hawlgallada samafalka.
waxa ay leeyihiin xaalado caafimaad waxayna dhammaantood u baahan yihiin daryeel caafimaad	i sida kale ayuun bay daryeel caafimaad u baahan yihiin, laakiin in badan oo ka mid ah daryeel caafimaad oo gaar ah ayay u sii baahan yihiin. Hase yeeshee, dadka naafada ah oo dhammi uma wada baahna daryeel caafimaad oo gaar ah
Adeegyada caafimaad ee daawayneed oo dhammi si gaar ah ayay u buuxiyaan adeegyada dadka naafada ah ay si gaar ah ugu baahan yihiin sida gaadhi-curyaannada iyo qalabka lagu taageero.	Hawl-wadeenna samafalku waxay qalabka caawiya dadka naafada ah ugu keeni karaan iyagoo adeegsanaya dariiqyo kala duwan. Laakiinse waa inay garasho u leeyihiin nooca qalabka ee qofku u baahan yahay si loo kordhiyo awooddooda kaalintaa ku aaddan iyo u-adkaysigooda duruufaha taagan.

Tusaalayaasha caqabadaha iyo fahamka khaldan	Tusaalayaasha Fududeeyayaasha iyo fahamka sugan
Lagama yaabo inay go'aanno iskood u qaadan karaan; dad kale ayey u badan tahay inay go'aannada khuseeya ee danahooda la xidhiidha u gaadhaan.	iyagaa xaq u leh inay qaataan go'aannada khuseeya, in badan oo ka mid ahina waa awoodaan. Qaybo ka mkid ah sida kuwa dhimirka iyo kuwa fahanka iyo garaadka ka naafo ah way u baahan karaan in laga kaalmeeyo fahanka iyo go'aan qaadashada.
naafo ahi ma shaqayn karaan, sidaa darteed hay'adaha samafalku ma shaqaaleeyaan.	waa shaqayn karaan, wax qiimo lehna way soo kordhin karaan. Waxase muhim ah in iyagga si toos ah loola falanqeeyo si loo ogaado xirfadahooda iyo waxyaabaha ay danaynayaan.
i dadka kale ee ka ag dhaw ayay diiqad geliyaan.	Tani waxay suurtagal tahay in ay ka dhacdo meelaha faham la'aanta, faquuqa iyo fogeynta ba'ani ka jirto. Waa muhiim in kor loo qaado fahamka, garaadka iyo la-qabsahada bulshada si loola diriro waxyaalaha la aaminsan yahay ee xunxun. .

Tusaalayaasha caqabadaha iyo fahamka khaldan	Tusaalayaasha Fududeeyayaasha iyo fahamka sugan
In loo sameeyo waxyaalo u fududaynaya inay wax la qabsadaan aad ayay u adag tahay, una kharash badan tahay. Waa hawl masuuliyadeedu cid kale saaran tahay.	In la sameeyo waxyaalaha fududayn kara baahida gaarka ah waa sahlan tahay haddii aad fahamtid waxyaalaha ay u baahan yihiin ee nolosha u fududayn kara inay bulshada wax la qaybsadaan isla garatid sida aad ugu samayn lahayd. Hawl-wadeennada barnaamijyada samafalka waxay mas'uuliyadi ka saran tahay sidii ay uga dhigi lahaayeen mashaariicdooda qaar naafadu isticmaali karto, isla markaasna ay u samayn lahaayeen wixii fududaynaya in naafadu ay ka qayb-qaadato

Dhaqanka deegaanka ayaa badiba ka qayb qaata abuurista fikirka khaldan iyo takoor ku calaamadinta loo geysto . Waa in la aqoonsado caqabadaha bulsheed iyo kuwa dhaqan oo lagu maareeyo si dhaqanka waafaqsan .

B. **Caqabadaha deegaaneed ee hawlaha samafalka la gudboonaada.** Caqabadaha deegaaneed waxa laga yaabaa in qaarkood iskaba sii jireen. Kuwa kalena waxa laga yaabaa inay si aan ula kas ahayn u abuuraan dadweynaha iyo hawl-wadeennada hawlaha samafalku.

Tusaalayaasha Caqabadaha	Tusaalayaasha Fududeeyayaasha
Goobaha diiwaangelinta iyo qaybintu meelo fog-fog oo dalcado ah, iyo dhul dhib badan ayay ku yaallaan, gaadiid si sahlan loo helaana ma jiro.	Goobaha diiwaangelinta iyo qaybintu ha haadaan meelo cid waliba soo gaadhi karto. Haddii aanay tani suurtagal ahayn, waa ama gaadiid gura la siiyaa ama aan awoodda u lahayn inay soo gaadhaan goobta qaybintameelahooda loogu geeyaa adeegyada..
Xidhmooyinka cuntada ama quudku way ku culus yihiin inay qaadaan i.	u dir dad taakuleeya oo u soo qaada una xamaala xidhmooyinka taakulada loo siiyo.
Suuliyadu/musquluhu waa ku dhuudhuuban yihiin/cidhiidhi si gaadhi-curyaan iyo qofkii taakulaynayey u wada geli karaan.	Dukumentiga naqshadda iyo dhammaystirka dhismayaasha waxa loogu talogalay suuliyo/musqulo gaadhi-curyaan iyo cidda taakulaynaysaa qofka naafada ahiba wada geli karaan.
Teendhooyinka iyo goobaha ku-meel-gaadhka ah ee hoyga ahiba waxa ay leeyihiin jaran-jarrooyin iyo irrido aad u dhuudhuuban (cidhiidhi ah)	Dukumentiga naqshadaha iyo dhammaystirka dhismayaashu (qandaraasku) waxay arkaan suurtgalnimada goobo hoy ku-meel-gaadh ah oo gaadhi-curyaanka u sahlan in lagu isticmaali karo.
Goobaha biyo-dhaansigu waxa ay leeyihiin bamka biyaha oo kor u qaadan oo ay adag tahay si loo wada gaadhaa.	Dukumentiga naqashadaha iyo dhammaystirka (qandaraasku) waxa talo-galkoodu yahay bam biyood la wada gaadhi karo oo qof waliba isticmaali karo (Ogow xataa kuwa la gaadhi karo in qof caawiya looga baahan karo)

Tusaalayaasha Caqabadaha	Tusaalayaasha Fududeeyayaasha
Shirarka xidhiidhinta waxa ay ka dhacaan dhismayaal ku guuldarraystay mabda'a 'Gaadh, Gal, dhex socsoco oo Adeegso'.[42]	Hawlaha taakulaytu waa inay xaqiijiyaan in kulannada xidhiidhinta hawlaha lagu qabto dhismayaal iyo goobo la wada isticmaali karo
Xogaha la xidhiidha taakulada samafalka waxa lagu baahiya hal nooc warbaahineed oo keliya (tusaale ahaan af, qoraal ama boodhadh).	Xogaha samafalka oo laga helaa noocyo baahineed badan oo kala duwan oo la wada isticmaali karo (af, qoraal daabacad, luqadda seenyaalaha ama tilmaamaha, qoraallo la fududeeyey, luqad la wada akhriyi karo, iwm.). Ciddii u baahan qof caawiya si ay xogta u fahmaan, waa in loo diyaariyo oo la siiyo caawimadaas
Dokumentiyada haykallada hawlaha samafalka, xeerarka anshaxa iyo dokumentiyada kale ee muhiimka ah laguma heli karo siyaabo kala duwan oo la wada isticmaali karo sida luqad la fududeeyey oo la wada akhrin karo iyo qaabab sahlan oo la wada adeegsan karo	Dukumentiyada furaha ah waxa loo baahiyey qabab badan oo la wada isticmaali karo sida qoraal la fududeeyey oo la wada akhrin karo iyo qaabab sahlan oo la wada adeegsan karo
Wada Tashiyada bulshada (kulanno dood kooxeed urursan, falcelinno, qaababkacabashooyinka loo ururiyo, iwm.) laguma qabto qaabab badan oo kala duwan oo la wada gaadhi karo. dadka maqalka ka naafada ah iyo kuwa dhimirka iyo garaadka ka naafada ah lama siiyo taageeradii ay u baahnaayeen si ay u fahmaan ugana qayb qaataan.	Wada tashiyada waxa loo qabtaa qaabab kala duwan iyada oo dhib ku qaba maqalka, ama fahanka iyo garashada laga kaalmeeyo ka-qaybgalkooda wada-tashiga bulshada, dood kooxeedyada iyo falcelinta iyo qaababka cabashooyinka loo soo gudbiyo.

C. **Caqabadaha iyo Fududeeyayaasha Sharci, siyaasadeeda, istiraatejiyadeed… ee xaaladda samafalka.** Waddamo badan ma jiraan ama waa ku yar yihiin siyaasadaha dhiirrigeliya ka-qayb-gelinta hawlgallada samafalka.

Tusaalayaasha Caqabadaha	Tusaalayaasha Fududeeyayaasha
Siyaasadaha dawladda iyo haykallada sharci ee saamaynta ku leh hawlaha samafalka iyo siyaasadaha hay'adaha samafallku ma tixgeliyaan oo ma weyneeyaan mana xaqiijiyaan ka-qayb-gelinta hawlaha samafalka.	Siyaasdaha dawladdu waxa ay taageeraan qaabka ka-qaybgelinta si waafaqsan heshiiska Xuquuqda . meel kasta oo ku habboon waa in hay'adaha Qaramada Midoobey, kooxda Qaramada Midoobay ee waddanka, iyo hay'adaha samafalka ee Qaramada Midoobey waa inay taageeraan oo ku dhaqmaan *Istaraatajiyadda Qaramada Midoobey ee Ka-qaybgelinta* .
Barnaamijyada kaashka ama naqadka lagu shaqeeyo iyo kuwa kale ee shaqa-siintu ma tixgeliyaan awoodaha iyo kartida , shaqooyinkana kama qayb geliyaan.	Barnaamijyada kaashka ama naqadka lagu shaqeeyo iyo kuwa kale ee shaqa-siintu way tixgeliyaan awoodaha iyo kartida , adeegyadada taakulayntuna way ixtiraamaan isku-fillaanshahooda (wayna siiyaan taageero shaqsi ka ama fasiraad)

[42] Meel ama dhisme wuxu mid la wada isticmaali karo yahay (Accessible) marka qofka naafada ahi uu gaadhi karo, gali karo, ka wareegi karo min qol ama dabaq ilaa qol dabaq kale, oo isticmaalo adeegyada uu bixiyo.

Tusaalayaasha Caqabadaha	Tusaalayaasha Fududeeyayaasha
Adeedg-bixiyeyaal tababaran iyo shaqaale ama hawlwadeen xirfadlayaal ahi (sida macallimiin iyo takhaatiir) ma jiraan	Dukumentiyada (haga) shaqaalaysiintu waa ay tixgeliyaan ka-qaybgelinta , waxana ay ku dhiirri geliyaan barnaamijyada u gaarka naafo ah in ay si la taaban karo u tababaraan hawlwadeen wax ka tara ka-qaybgelinta, si dhab ahna u weyneeya
Ka qayb-gelinta naafadu maaha shuruud deeq bixiyeyaashu riixayaan oo deeq-bixinta ay ku xidheen	OECD-DAC (The Organisation for Economic Co-operation and Development's Development Assistance Committee) iyo tiro kale oo badan oo deeq-bixiyeyaal ah ayaa barnaamijyadooda maalgelinta ku astaameeya ka-qaybgelinta iyaga oo diiradda saaraya dadka naafada ah.[43] Hay'adaha Qaramada Midoobey waxa waajib ku noqonaysa warbixin ka soo gudbiyaan waxqabadkooda ku aaddan , si waafaqsan *Istaraatajiyadda Qaramada Midoobey ee Ka-qaybgelinta* .
Dukumentiyada shaqaalaysiinta ku aaddan jagooyinka la xidhiidha Hay'adaha samafalku waxay shaqada u soo-doonta ku xidhaan in caafimaadkoodu 'caafimaad wanaagsan yahay', waxana suurtagal ah in ay kaga reebaan iyaga oo u arka naafonimada arrin caafimaad.	Siyaasadaha shaqaalaysiintu waxay waafaqsan yihiin Heshiiska Xuquuqda , waxaana lagu qiimeeya musharraxiinta ama soo-doontayaasha shaqada awoodooda buuxinta hawl-fulinta aasaasiga ah dee shaqada, iyada oo laga caawinayo haddii loo baahdo.[44]
Xeerarka ama qawaaniinta qaranka ayaa u diida inay akoonno xisaab bangi furtaan (oo ka reebaya inay helaan kaalmooyin lacag naqad ah ama kaash ah), amaaho iyo dhul yeeshaan.	Hawlaha wax ka qabadka baahiyaha naafdada ahi waxay kala shaqeeyaan dawladaha in ay dejiyaan siyaasado waafaqasan Heshiiska Xuquuqda (CRDP). Waxa sidoo kale lagala shaqeeya hay'adaha maaliyadda in ay u fududeeyaan sidii ay u heli lahaayeen kaalmooyinka naqadka ah si nabadgelyo ah oo sharci ah ilaa la helayo sharciyo cusub ama go'aanno maxkameed uu u oggolaanayo furashada akoonnada xisaabta bangiga.
Awoodda sharci ee waa mid xaddidan,[45] oo yaraynaysa awoodda ay u leeyihiin in ay helaan ilaalin sharci, iyo weliba inay dhiiban karaan go'aannadooda, oggolaansho buuxana cid siin karaan.	Dawladdu waxa ay taageerta siyaasadada ka-qaybgelinta ee waafaqsan Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda (CRPD). Dad kaaliyeyaal ah iyo adeegyo kaalmo ayaa u diyaar inay ka caawiyaan qaadashada go'aan ay ku qanacsan yihiin iyada oo weliba laga digtoon yahay inaan go'aan qaadashadu ku iman khasab iyo jujuub. Siyaasadaha hay'adaha samafalku kuma soo rogo a caqabado ku gabbanaya ama ku salaysan awood sharci.

43 Ururka Iskaashiga Dhaqaalaha iyo Horumarinta, *Buug-gacmeedka loogu talagalay calaamadinta ka qayb-gelinta iyo xoojinta dadka naafada ah (2019)*.

44 Ururka Shaqaalaha Caalamiga ah (ILO), *Kor u qaadida kala duwanaanshaha iyo ka mid noqoshada iyadoo loo marayo hagaajinta goobta shaqada: hage wax ku ool ah*.

45 Awood sharci' waxa loola jeedaa in qofku xaq u leeyahay in uu sameeyo falal sharciyeed oo sax ah, in uu guursado, galo heshiis shaqo, maamulo lacagtiisa/lacagteeda, aqbalo ama diido daaweynta caafimaad, iwm. . Waddamada badankoodu waxay diidaan xaqan ay ku leeyihiin dadka qaba naafo maskaxeed iyo garaad, in kasta oo taasi ay jebinayso xeerka naafada caalamiga ah ee CRPD.

Tusaalayaasha Caqabadaha	Tusaalayaasha Fududeeyayaasha
Hay'adaha samafalku ma laha siyaasado kaqayb-gelineed, waxana ka maqan isla xisaabtan daahfuran oo ay ku qiyaasaan waxqabadkooda ka-qaybgelineed. Tani waxay joojisaa dhaqan hay'adeed oo si hufan u taageera .	Siyaasaduhu waxa ay xaqiijiyaan ka qayb-gelinka . Hababka isla-xisaabtanku Waxay cabbiraan waxqabadka ka qayb-gelinta in la sii wanaajiyey. Istaraatajiyadda Qaramada Midoobey ee ka Qayb-gelinta ayaa hagta hay'adaha samafalka marka ay dejinayaan haykallada ka-qayb-gelinta (inclusion frameworks).[46]
Nidaam Dhismeedka samafalku ma laha cid u xilsaaran ka-qayb-gelinta .	Naafonimaduwaa ajande taagan oo aan ka baxin ajandaha kulannada hay'adaha dhex mara ee ilaalinta. Qof ayaa loo magcaabaa gaar u qaada mas'uuliyadda arrimaha naafada.
Sahamada baahiyaha lagu ogaado ma kala qayb-qayb looguma kala dhigo noocyada dadka naafada. Tani waxa ay carqalad ku noqotaa in si dhab ah loo fahmo heerka ay u saamayso khatar gaar ahi.	waa bartilmaameed aan laga tegin marka sahannada baahiyuhu socdaan. Xogta la soo ururiyey waa mid kala saaran , khatarahana waxa loo qiimeeyaa si faahfaahsan oo tafaasiisheeda leh.

Waxqabad loo dhan yahay ama ka-jawaabid samafal waxa ay u baahan tahay dhawr heer oo waxqabad. Iyada oo laga duulayo in i leeyihiin baahiyo u gaar ah, waxa Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda i ku doodaa in qorshe waxqabad oo laba dhinac ah lagu wajaho: (i) In si isa soo taraysa oo kala dambaysa loo dejiyo oo loo yagleelo jawi/bay'ad ka-qayb-gelineed oo fursadaha la wada heli karo ; iyo (ii) In la qaado xalal iyo waxqabad gaar-gaar ah, oo loo fidiyo si ay u helaan ka-qaybgal degdeg ah .

Marka aan xal ka-qayb qaadashada waxyaalaha guud la haynin (mainstream) hawl-wadeennadu badan la haynin waa in ay diyaar u yihiin in ay u fidiyaan wax kasta oo taageero caqli gal ah oo u fududaynaya si baahiyaha loo daboolo.

Qaad tallaabooyin lagu xaqiijinayo in loo fidiyo wixii ka qayb-galka u fududaynaya ee suurtagal ah.

'Waxtar ama wax-u-qabasho suurtagal ah oo fududayn ah' waxa loola jeedaa wax ka beddelid lagama maarmaan ah oo habboon oo aan la imanayn culays aan dheellitrnayn oo loo baahnayn wax ka beddelkaas oo lagu samaynaayo qaar gaar ah meeshii looga baahdo, si loo xaqiijiyo in i ku raaxaystay oo helaan xuquuqdooda iyo xorriyadahooda aasaasiga ah d si la mid ah dhiggooda (CRPD, Qodobka 2aad.)

Si loo qeexo sida hawl-wadeennada samafalkuu isugu dheelli tiri karaan xalalka aasaasiga ah ee ka mid ah nolosha iyo kuwa dhismayaasha iyo sida baahiyada dadka naafada ah loo daboolayo, yool ka dhigo gaadhitaan ama helitaan. Hawl-wadeenka samafalka ee ay ka dhab tahay in uu horumariyoinay i awood u helaan inay wax la qabsadaan adeegyadana isticmaali karaan, waxa uu wax u qabtaa si tallaabo-tallaabo ahi. Waxa (i) la bilaabaa sahan; (ii) la qiimeeyaa dariiqooyin kala duwan; (iii) la diyaariyaa hannaanka wax soo iibinta taasoo qoraal la geliyo sida wax loo qabto; (iv) la soo iibshaa ama cidi keentaa agabka, tas-hiilaadka, alaabta iyo tiknoolajiyadda loo baahdo iwm; waxana Waxa la qaybiyaa agabkii, alaabtii iyo adeegyadii la iyadoo la isticmaalayo jadwal iyo waqtiyo cayiman oo hirgelinta hawsha loo jeexay. Mar Haddii ay tahay in qofka naafada ah wixii tas-hiilaad ah ee wax u fududaynaya suurtogalna ah ee loo heli karo haddii laga hakrado ay cunsuriyad iyo faquuq tahay, hawl-wadeenka samafalaha ahi waa in uu xalalka wax

46 *Qaramada Midoobay, Istaraatiijiyada Ka-qaybgelinta Naafada*: hage wax ku ool (2016). Sidoo kale eeg ILO Qalabka Is-qiimaynta oo loo sameeyay ganacsiyada wakiil ahaan.

fududaynaya dadka naafada ahi u baahdaan qofkii dalbada ama u baahan uu u qabtaa.

Buundaynta ama isgaadhsiinta baahida gaadhitaan iyo daboolidda baahiyaha qof ahaaneed ee dadka naafada ah wax looga beddelo si uu u isticmaali karo.	
Barnaamij ama adeeg waa mid la gaadhi karo ama la isticmaali karo haddii...	Baahiyaha si maangal ah ayaa loo daboolay/wax loogu kordhinayaa haddii…
Dhakhso loo hirgelin karo	Markiiba la bixin karo (si looga fogaado faquuq)
Uu la imanayo ama keenayo xal guud	Uu yahay xal shakhsiga munaasib ku ah
Uu yahay mid la heli karo oo la gaadhi karo/lala isticmaali karo kale, isaga oo aan ku xidhnayn in loo baahan yahay	La bixiyo marka qof naafo ahi u baahdo, iyada oo aanay xiliiyada kale si kale u heli karin
Ay hagayso mabaa'diida guud naqshada caalamiga ah ee laysku isku waafaqsan yahay (Universal design)	Marka lagu sargooyo baahi qofeed oo taagan, naqashadda iyadoo hirgelinteeduna tahay mid qofku ka qayb qaatay oo lagala tashaday.
Marka ay halbeegyada gaadhitaanka/isticmaalid leedahay ama ku salaysan tahay	Marka ay ka gudubto imtixaanka is le'ekaysiinta (isu miisaamidda)

Daboolid baahiyeed oo maangal ahi (reasonable accommodation) waxa weeye xal hal qof wax u taraya – oo ay suurtagal tahay in uu xal ama faa'iido intaa ka ballaadhan dabada ku wato. Tusaale ahaan, waddo/jid hal qof looga dhigay mid uu mari karooo marar dambe badani isticmaalaan. Taas waxaa la mid ah oo sax noqon karta , haddii wax laga beddelo habraaca lagu helo sida wareejinta naqad ama lacag, dib u habayn lagu sameeyo sida loo qaybiyo quudka ama cuntada, ama haddii dib u habayn lagu sameeyo shaqo si wax looga qabto oo loo fududeeyo dhibaatooyinka uu la kulmo qof kula shaqeeya oo naafo ah (Eeg Lifaaq 1: Bixinta Xal Maangal ah oo fududayneed)

Gaadhitaanku ama wada isticmaaliddu waa tusaale keli ah oo ka mid ah buuxinta ama daboolidda maangalka ah ee baahiyaha (reasonable accommodation). Hababka isla-xisaabtanka waxa lagu sargoyn karaa shaqsiyaad aan muddo badan ama dheer feejignaan ama soo joodis samayn karin, barnaamijyada lacagta naqadka lagu bixiyo, tusaale ahaan, waxa ay u fududayn karaan inay waqti dheeraad ah ku daraan xilliga ay bixiyaan si ugu fududeeyaan ka qayb-galka qofsocdaalku dhib weyn oo caqabadeed ku yahay, iwm.[47]

Eraybixinta Xuquuqda Ku Salaysan (Rights-based terminology)

Erayada loo adeegsado tilmaamidda dadka naafada ah ayaa ama hoos u dhigi kara ama awood iyo kalsooni siin kara. Waxa hoos ku qoran erayada ay tahay inaad ogaatid.

Nuglaan/U-jilcsanaan (Vulnerable/vulnerability). Dadka naafada ahi maaha dad ay la dhalatay nuglaantu. Laakiin, nuglaanta waa mid lagu soo rogay oo ay ku keeneen waxyaalo ay ka mid yihiin caqabadaha iyo taageero ama gargaar la'aantu. Luqadda xuquuqda u dareen lihi waxay badanka la adeegsataa nuglaanta shay lagu cabbiro oo looga qiyas qaato. Tusaalle ahaan 'hablaha naafada ahi waxa ay halis u yihiin looga faa'iidaysto galmo khasab ahmarka ay kala lumaan ama is waayaan xubnaha kale ee qoyskooda ama daryeel bixiyeyaasha' ama 'wiilasha naafada ahi waxay uga

47 Eeg ILO, Horumarinta kala duwanaanshaha iyo ka-qaybgelinta iyadoo loo marayo hagaajinta goobta shaqada: hage wax ku ool ah (2016).

halis badan yihiin dhiggooda aan naafada ahayn in la handado/loo caga-jugleeyo '.

Daryeel bixiye (Carer/caregiver). Daryeel-bixiye waxa badi lagu qeexaa qof (qoyska ka tirsan ama lacag la siiyo) oo si joogto ah u daryeela ilmo yar, qof buka, qof da'/waayeel ah ama qof naafo ah. hawl-wadeennad leh fikirka xuquuqda ku salaysan waxay erayga 'daryeel' ka jecel yihiin erayga 'taageero' marka ay ka hadlayaan adeegga loo fidiyo dadka naafada ah ee qaan-gaadhka ah (tusaale ahaan, taageero gaar ah oo qof ahaaneed, taageero dhig laysu taageero, ama qof taageero siiye ah).

Baahiyaha Gaarka ah (Specific needs). Baahiyaha binu'aadmigu (cunto, hoy iyo gabbaad, adeeg caafimaad, iwm.) waa kuwo caam ah oo la wada qabo. Dadka naafada ahi baahiyaha waxay la wadaagaan bini'aadmiga kale. Dadka naafada ahi waxqabad waxay uga baahan karaan baahiyaha u goonnida ah iyaga (gaadhid/wada-isticmaalid, isla-xidhiidh ama wada-xidhiidh, taageero qofeed, iwm.). Hawl-wadeennada fikirka xuquuqul insaanka ku salaysan lihi, waxay ku beddelaan erayga 'baahiyaha gaarka ah (specific needs)' erayada 'doonista ama waajibaadka gaarka ah (specifici requirements)', waayo tan dambe waxay xoogga saaraysaa in xaqoodii ay helaan.

Waxyaabaha kale ee ay Tahay in Fiiro loo Yeesho Xagga Erey-bixinta:

- Adeegso eraybixin qofka soo horraysiinaysa (tusaale ahaan, 'qof naafo ah' halka aad ka isticmaalaysid 'waa naafo, ama waaindhoole'
- Ka fogow adeegsiga erayada macnayaal tabani ka dhadhamayaan sida 'la dhibaatay-san' ama dhibbane ah, ama naafo/curyaan ah (handicapped)'. Adeegso erayo kaga habboon oo aan qofka hoos u sii dhaadhicanayn sida 'qof dantu ku khasabtay isticnmaalka gaadhi-curyaanka oo ha odhan waa qof kursi-curyaan ku xidhan'.
- Dheh dad aan naafo ahayn halka aad ka odhanayso qof caadi ah, ama caadiga ah.
- Erayada la soo gaabiyey ha isticmaalin marka aad ka hadlaysid carruurta naafada ah (sida CN - CWD) iyo dadka naafada ah (sida DN - PWD).[48]
- U adeegso ereyo ku habboon marka aad ka hadlayso noccyada kala duwan ee naafani-mada, ha ahaado mid jidheed, mid arag, mid maqal ama mid fahan, garasho iyo maskax-eedba'e.

[48] Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda Dadka Naafada ahi (CRPD) wuxuu isticmaashaa ereyada 'carruurta naafada ah' iyo 'dadka naafada ah'. Sababtoo ah carruurta iyo dadka waaweyn ee naafada ah inta badan waa la takooraa oo waxay la kulmaan takoorid, waxay door bidaan in loogu yeedho 'ilmo' iyo 'qof' halkii loogu loo istimcaali lahaa eray la soo gaabiyey.

3 WAXA AY TAHAY IN LA SAMEEYO: ARRIMO FURE U AH DEJINTA BARNAAMIJYADA

Dadka naafada ahi waa inay taakulaynta samafal ama bini-aadanenino u helaan sida dhiggooda kale ee bulshadu ay u helaan. Si taa loo helo waxa loo loo baahan yahay habka 2da dhinac ee mataanaha oo ah iskudarka in barnaamijyada guud laga dhigo qaar naafadu ka qayb-geli karto, isla markaasna la sameeyo waxqabyo si gaar ah loogu beegsanayo si wax looga qabto baahiyaha dadka naafada ah u gaarka ah.

Ugu horrayn, waa in barnaamijyada samafal iyo waxqabadka bulshada guud loogu talo galay ay tixgeliyaan ka-qaybgelinta dadka naafada ah. Qorshayntooda, naqshadayntooda, iyo fulintooda iyo qiimayntooduba waa inay ujeedadan ka duulayaan.

Tusaale ahaan:

- Waa in xogta lagu baahiyo noocyo kala duwan oo baahineed (af ama hadal, daabacaad, luqadda suuldhabaalaha ee dadka maqalka ka naafada ah, farta Braille'ka ee dadka aragga ka naafada ahi isticmaalaan, ama luqad si sahlan loo akhriyi karo, iwm).
- Goobaha qaybintu waa inay ku yaallaan meelo cid walba, oo ay ku jiraan dadka naafada ah, soo gaadhi karto oo soo geli karto.
- Suuliyadu ama musquluhu bulshadu isticmaasho waa inay noqdaan kuwo ay isticmaali karaan oo soo geli karaan dadka naafada ah, oo leh summadayn ama calaamado si cad u muuqda

Marka labaad, barnaamijyada samafafalku waa inay wax ka qabtaan baahiyaha u gaarka ah dadka naafada ah, si taas loo gaadhona waa inay qabtaan waxqabadyo ama hawlo si gaar ah ugu wajahan dadka naafada ah. Tusaale ahaan:

- Waa inay aaladaha ama agabka caawiya/ kaaliya dadka naafada ah (assistive devices) diyaariyaan ama laga helaa.
- Waa inay bixiyaan gunno gaadiid oo dadka naafada ah u suurtogelisa in ay soo gaadhi karaan oo heli karaan adeegyada ay u baahan yihiin.
- Waa inay halkooda ugu geeyaan kaalmooyinka cuntada ah iyo alaabta aan cuntada ahayn dadka naafada ah ee aan goobaha qaybinta soo gaadhi karin

Nidaamkaa isku-mataanaysan ee 2da dhinac ahi waxa uu u sahlayaa dadka naafada ah inay ka qayb-qaataan hawlaha samafalka. Waa in ay daneeyayaasha samafalka ee waaxaha kala duwan ee samalka oo dhammi ku dhaqmaan habkaas.

Arrimaha ay Khasab tahay in la qabto

"Hawlaha ay tahay khasab in la qabto " waa hawlo loo baahan yahay oo lagama maarmaan ah haddii la rabo in dadka naafada ah si waafi ah looga qayb-geliyo weji kasta oo hawlaha samafalku galaan, kuwaasoo ay tahay in daneeyayaasha waaxaha samaflku dhammaantood tixgeliyaan.

Afarta hawlood ee halkan hoose ku qeexan waa kuwo ay tahay in maskaxda iyo maanka lagu hayo marka la dabbaqayo waax kasta iyo cutub kasta oo hagahan ah, oo ay raacayso qaybta "doorarka iyo mas'uuliyadaha daneeyayaasha".

Dhiirri-Geli oo Taageer Ka-qaybgal Macno Leh

Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda Dadka Naafada ah (CRPD)[49] waxa uu adkaynayaa xaqa ka-qaybqaadashada hannaanada go'aan qaadasho. Sidaa daraadeed, dadka naafada ahi xaq bay u leeyihiin inay ka qayb-qaataan go'aanada la xidhiidha hawlaha samafalka ee iyaga saamaynta ku leh. Iyada oo la aqoonsan yahay in ay xaq u leeyihiin iyo in ay aqoon iyo xirfadba soo kordhin karaan, waxa ay dadka naafada ahi noqon karaan hawl-wadeenno muhiim ah oo aqoon iyo khibrad ku kordhin kara hawlaha iyo barnaamijyada samafalka.

Hawlaha Furaha u ah:

- Awood u sii dadka naafada ah ka qayb-qaadashada hannaanada sahanka hore, qorshaynta, naqshadaynta, fulinta, korjoogtaynta iyo qiimaynta barnaamijyada samafalka oo idil weji kasta oo ay taagan yihiin.
- Ka shaqaalaysii dadka naafada ah heerarka kala duwan ee shaqada hay'adaha samafalka oo ay ka mid tahay inay noqdaan shaqaalaha safka hore ku jira iyo abaabulayaasha bulshadaba.
- Ka raadso talo-bixin iyo iskaashi hay'adaha iyo ururrada ay leeyihiin dadka naafada ahi marka aad waddo hindise istiraatejiyado oo ka-qayb-geli dadka naafada ah ee bulshada ay dhibaatadu soo gaadhay.

Ka Saar Caqabadaha

Inta caqabado jiraan, ma suurto-gelayso ka-qaybgelin iyo ka-qaybqaadasho midna. Ka-saarista caqabadaha habdhaqanka, caqabadaha deegaanka ama caqabadaha sharciyada iyo siyaasadaha ayaa lagama maarmaan iyo fure u ah in khataraha jira wax laga qabto[50].

Hawlaha Furaha u ah

- Garo oo ogow caqabadaha habdhaqanka, caqabadaha deegaanka ama kuwa shuruucda iyo siyaasadaha la xidhiidha ee iska hor taaga in dadka naafada ahi helaan ama gaadhaan barnaamijyada iyo adeegyada ay u baahan yihiin. Sidoo kale, garo oo ogow fududeeyayaasha u sahlaya dadka naafada ah ka-qaybgalkooda.
- Tallaabooyin ku habboon ka qaad si aad meesha uga saarto caqabadaha, una kobciso fududeeyayaasha si aad u hubiso in dadka naafada ahi u helaan ama u gaadhaan kaalmooyinka, ugana qayb-qaataan hawlaha si macno leh.

Awood sii Dadka naafada ah; Ka Taageer si ay Waxtarkooda iyo Awoodda u Horumariyaan.

Daneeyayaasha Hawlaha samafalku, oo ay ku jiraan ururrada ay leeyihiin dadka naafada ahi, waa inay marka hore iyagu iska dhisaan barashada iyo ka-warhaynta xuquuqda iyo awoodaha dadka naafada ah. Intaa kadibna, waa in ay la shaqeeyaan dadka naafada ah si ay u xoojiyaan una sii ballaadhiyaan awoodahooda.

Tallaabooyinkan qaadidoodu waxa ay labada dhinac ee daneeyayaasha ahba awood u siinayaan in la xaqiijiyo in dadka naafada ahi ay si dhammaystiran uga qayb-qaataan heer kasta oo caawimada hawlaha samafalka ah iyo xadgudub ka ilaalinta (protection).

Horumarinta awooddu dhawr qaab ayay yeelan kartaa. Tusaale ahaan, tababarro; kulanno wax-korodhsi; kulanno kale oo hawl-wadeennada wax loogu kordhinayo oo talo-bixin ah; dib-u-habaynta qalabka tababarrada oo ay ka mid yihiin kuwa ibo-furka, iyo koorsooyinka tababarka; abuurista dhaqan bulsho; ururrinta waayo-

[49] Qaab-shaqeedka Sendai ee Dhimista Khatarta Musiibada, Heshiiska Caalamiga ah ee Qaxootiga, Heshiiska Caalamiga ah ee Socdaalka, iyo kuwo kale oo badan ayaa sidoo kale u baahan in ay kala tashadaan dadka naafada ah barnaamijyadooda iyo go'aanadooda

[50] Eeg qaybta ku saabsan caqabadaha

aragnimada (wixii waayo aragnimo la helay) iyo summadaynta iyo baadisooca dhaqanadda shaqeeyey; fidinta taageero farsamo oo ka mid tahay keenidda khubaro arrimaha ka qayb-gelinta naafada la xidhiidha; Ku-fidinta iyo xidhiidhinta xirfadaha talo iyo xafiisyo/dad u tababaran oo talo iyo tilmaan bixiya, iwm.

Hawlaha Furaha u ah

- Mudnaan ahaan, horumari awoodaha dadka naafada ah iyo ururradooda (OPDs) xagga hawlaha samafalka. Sii xirfado, aqoon iyo hoggaaminta ay u baahan yihiin si ay wax ugu kordhiyaan ugana faa'iideystaan caawimada samafalka iyo xadugudub ka ilaalinta xuquuq-dooda.[51]
- Dhis awoodda hawl-wadeennada samafalka. Ka taageer inay dejiyaan oo fuliyaan barnaami-jyo samafal oo u furan ee ay soo gaadhi/isticmaali karaan dadka naafada ahi, adiga oo xoojinaya fahamkooda xuquuqda dadka naafada ah iyo mabaadii'da iyo hababka si dhab ah u dhiirrigeliya ka-qayb-gelintooda ee yaraynaaya caqabadaha ka hortaagan inay ka qayb-qaataan.

Kala Furfur Xogta si loo Korjoogteeyo Ka-qayb-galka

Si loo korjoogteeyo ka-qaybgelinta, xogaha la xidhiidha caqabadaha iyo baahiyaha dadka naafada ah waa muhim. Xogta hawlaha samafalku waa in ay ku jirtaa xog kala saaran oo naafada laga dhex arki karo; waa in la helaa si loo xaqiijiyo in qorshaynta hawlgallada samafalka, hirgelintooda iyo kor-joogtayntooduba u ahaadaan kuwo ay gaadhi/fahmi karaan dadka naafada ah oo aan ka tegin. Xogaha khataraha iyo caqabadaha ay wajahaan dadka naafada ahi waa in la ururiya oo la deraaseeyaa. Tani waxa ay xoojineysaa fahamka daneeyayaasha hawlaha samafalka ee caqabadaha hor taagan ka, oo wax ka tari kartaa sidii ay meesha uga saari lahaayeen caqabadahaa, una qaadi lahaayeen tallaabooyin kor u qaada ka qaybgelinta.

Hawlaha Furaha u ah

- Meeshii xog aan la haynin, daneeyayaasha samafalku, iyaga oo la kaashanaya ururradada dadka naafada ah, waa inay ururiyaan macluu-maadka la xidhiidha jinsiga, da'da, iyo naafo ahaanta iyaga oo isticmaalaya hagayaasha iyo qoraallada la tijaabiyey ee meelmarka ka ah hawlgallada samafalka. Kuwan waxa ka mid ah Su'aalaha Gaagaaban ee Naafada ama Naafanimada ee Kooxda Washington (Washington Group Short Set of Disability Questions) iyo Hay'adda UNICEF ee Qaramada Midoobey u qaabilsan dhallaanka Su'aalaha Kooxda Washington ee ay u isticmaalaan shaqaynta dhallaanka (UNICEF-Washington Group Child Functioning Module), iyo weliba xogaha kale ee la xidhiidha khataraha iyo caqabadaha.
- U adeegso xogaha si aad u korjoogtayso gaadhitaanka loo siman yahay (equal access), u naqshadee barnaamijyada ka-qaybgelinta leh, una qorshee hirgelintooda ama fulintooda. Hubi in dadka naafada ahi ay ka qayb-geli karaan heer kast oo ah heerarka kala duwan oo hawlaha samafalku galaan.
- U kala furfurka xogaha ee jinsiga, da'da iyo nooca naafo ahaanta, waxa ay suurtagelisaa in la dejiyo muujiyeyaal/cabbiro ku habboon oo lagu isticmaalo korjoogteynta ka-qaybge-linta dadka naafada ah dhammaan hawlgal-lada samafalka.

Fiiri weliba qaybta Maaraynta Xogta iyo Warka

[51] Waxa ka mid ah fikirada la xidhiidha hawlaha samafallada iyo agbadas ama qoraallada kale ee tababarrada.

4 MAARAYNTA XOGTA IYO WARKA

Hordhac: Maxaa Loogu Baahan Yahay Ururinta Xogta Dadka Naafada ah?

Qorshaynta barnaamijyo tayo leh oo samafal waxa ay ku dhisan yihiin fahan buuxa oo laga qabo baahiyaha iyo waxa mudnaanta u ah dadka naafada ah xilliyada dhibaatadu jirto. Fahankani waxa uu ka dhashaa:

1. Aqoonsiga tirada dadweynaha intooda naafada ah;
2. Gorfaynta khataraha ay la kulmaan dadka naafada ah iyo duruufaha keena ama saamaynta ku leh abuuritaankooda;
3. Aqoonsiga iyo garashada caqabadaha dadka naafada ah kala kulmaan gaadhitaanka ama helitaanka caawimooyinka samafal;
4. Fahanka doorarka iyo awoodaha dadka naafada ahi ku kordhin karaan ama ku yeelan karaan waxqabadka hawlgallada samafalka.
5. Si loo bineeyo seeska fahanka ee arrimahan la xidhiidha, waxa muhim ah in la helo xogaha dadka naafada ah. Gaar ahaaan, xogta waxa looga baahan yahay ujeeddooyinkan soo socda:
6. In la garto ama la ogaado dadka naafada ah, iyo guryaha ay ku nool yihiin dad naafo ah, si loo kor joogteeyo ama loola socdo xaaladdooda, taageero loogu qoondeeyo, oo mudnaanta loo siiyo xagga waxqabadka.
7. In la ogaado tirada guud ee dadka naafada ah ee bulshada dhibaatadu soo gaadhay. Tani waxa ay waxtar u tahay in la qiimeeyo baahiyaha gaarka ah iyo kuwa guud ee dadka naafada ah iyo sidii la isugu dubaridi lahaa dhaqaale wax lagaga qabto daboolidda baahiyahaas.

- In la fahmo sida dhibaatadu u saameeysay dadka naafada ah, oo ay ka mid tahay doorka dhibaatadaasi ku leedahay heerka dhimashada, nafaqaynta, sugidda cuntada, nolol-maalmeedka, caafimaadka, xadgudub ka ilaalinta, iyo baahiyaha kale ee muhimka ah. Xogtani waxay suurtagelisaa in la aqoonsado arrimaha yareeya khataraha dadka naafada ahi wajahaan iyo sidii loo xoojin lahaa adkaysigooda.
- In la fahmo aragtiyaha iyo waxa mudnaanaha u ah dadka naafada ah. Xogtan la'aanteed, hay'adaha samafalku ma noqon karaan qaar ay la xisaabtamaan bulshada ay dhibaatadu saamaysay.
- Waa in la soo tiro-koobaha awoodaha iyo haynta hay'adaha ka qayb qaadanaya waxqabadka, oo ay ka mid yihiin ururrada dadka naafada ah leeyihiin (organizations of persons with disabilities - OPDs). Helitaanka xogtani waxa ay gundhig u tahay horumarinta iskaashi maxalli ah ama heer deegaameed ah iyo garashada goldaloolooyinka awoodaha.
- Si loo sahamiyo ama loola socdo heerka dadka naafada ahi ka qaybgeli karaan kaal-

mooyinka, adeegyada, iyo dhismayaasha xarumaha loona ogaado caqabadaha hab-dhaqan, deegaameed, sharci, siyaasadeed ama wada xidhiidh (communication) ee dadka naafada ahi kala kulmaan gaadhitaanka iyo helitaanka kalmnooyinka. Xogtan la'aanteed, hay'adaha samafalku ma horumarin karaan barnaamijyadooda samafal, meesha kama saari karaan caqabadaha, mana kordhin karaan ka-qayb-qaadashada dadka naafada ah. Xogatani waxa kale oo ay war taraan go'aan qaadashada tababarrada loo baahan yahay, wacxyigelinta iyo goldaloolooyinka ku jira awoodaha iyo xirfadaha ee u baahan wax ka qabasho.

- Waa in la xoojiyo xogaha maragfurka noqon kara si loo dejiyo tallaabooyinka u-doodidda iyo abaabulka khayraadka ama haynta.

Xog-ururinta la xidhiidha dadka naafada ah waa ku waajib dawladaha saxeexay ee ka mid ka ah Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda Dadka Naafada ah (CRDP). Qodobka 13aad ee Heshiiska ee ku saabsan tirokoobka iyo xog ururintu, waxa uu dhigayaa in dalalka xubnaha ka ahi "Ka hawl galaan xog-ururin ku habboon oo ay ku jirto tirakoobyada iyo xogaha cilmi-baadhiseed", waxana uu raacinayaa "xogaha waxa loo kala qeexayaa ama loo kala ambaynayaa sida ay u kala duwan yihiin waxana loo isticmaalayaa si loo qiimeeyo waxqabadka dawladuhu fulinayaan ee waajibaadka ku tilmaaman Heshiiska, ayna ku ogaadaan, waxna kaga qabtaan caqabadaha dadka naafada ahi la kulmaan si ay xaqooda u gutaan".

Xog Noocee ah ayaa loo Baahan Yahay?

Go'aannada iyo tallaabooyinka hawleed ee waxqabadka samafalku qaadayo ayaa go'aaminaya nooca xogta ee ay u baahan yihiin inay ururiyaan.

Xogta tirada ku salaysan (war la cabbiri karo oo la xisaabin karo tiro ahaan) oo la isticmaali karo (Quantitative Data)	• In la aqoonsado dadka naafada ah, lana xisaabiyo tirada dadka naafada ah ee ka mid ah bulshada dhibaatadu saamaysay (iyada oo la adeegsanayo xogta diiwaangelinta, tirakoobka qoysaska, qiyaasaha la xidhiidha qoysaska, iwm.) • In la kala ogaado tirada iyo meesha ay ku yaallaan dhismayaasha ay isticmaali karaan ama aanay geli karin dadka naafada ahi • In xogaha loo kala sooco baahiyaha iyo khataraha (tusaale ahaan, tirada qoysaska aan baahida cuntadoodu sugnayn ee qof naafo ahi hoggaamiyo; xaddiga ama qiyaasta ay bulshada inteeda kale ka yihiin) • In la kor joogteeyo ama isha lagu hayo taakulaynta (tusaale ahaan, la ogaado tirada iyo saamiga inta kale ay ka yihiin dadka naafada ah ee qayb ka ah barnaamij taakulayneed). • In isha lagu hayo cabashooyinka xadgudub ka ilaalinta la xidhiidha (tusaale ahaan la ogaado inta jeer ee lagu joor falay xuquuqda aadanaha ee ay la kulmeen dadka naafada ahi).

Xogo aan tiro ku dhisnan oo qeexitaan ama fasiraad ku salaysanna waa la isticmaali karaa	• In la isku dubarido aragtiyaha iyo mudnaanaha dadka naafada ah oo loo maro falcelinaha ka soo noqda iyo habka cabashooyinka. • In la fahmo khataraha iyo caqabadaha ay dadka naafada ahi la kulmaan iyo arrimaha awoodsiiyeyaasha ama fududeeyayaasha la kulma dadka naafada ah sida iyada oo kulamo is xogwaraysi loo qabto iyo waraysiyo lala yeesho dad xogogaal u ah arrimahaas. • In la ogaado ama la aqoonsado khataro gaar ahaaneed meelaha ay ka jiraan, caqabadaha iyo fududeeyayaasha la xidhiidha helitaanka ama gaadhitaanka kaalmooyinka ee ay la kulmaan dadka naafada ah iyada oo dib u eegis lagu samaynayo dukumentiyada iyo siyaasadaha arrimahan la xidhiidha. • In lala socdo arrimaha la xidhiidha xadgudub ka ilaalinta, tusaalle ahaan iyadoo waraysiyo gaar ah lagala yeelanaayo wixii xadgudubyo xuquuqal insaanka ah ee ay la kulmeen • In isha lagu hayo wharaadiga qaraxyada dagaalerrada iyo cabashooyinka ka jira xaq-dhawrka iyo badbaadada iyada oo waraysiyo gaar u ah lala yeelanayo dadka naafada ahi joorfallada ama xadgudubyada xuquuqda aadane ee ay la kulmaan. • In laga helo xogo tifatiran aqoonta, dhaqanka iyo aragtiyaha hawl-wadeennada samafalka iyo bulshooyinka deegaanku kula dhaqmaan dadka naafada ah iyada oo tusaale ahaan, loo marayo sahamo (surveys), iyo waraysiyo lala yeelanayo. • In la ogaado hay'adaha ay leeyihiin dadka naafada ah (OPDs) iyo adeegyada dadka naafada ahi heli karaan ama gaadhi karaan iyada oo xogta lagu ururinayo shanta 'W" (Afka Ingiriisida) – Maxay, ayo, goorma, halkee iyo waayo) (What, who, when, where & why).

Aaladaha loo Isticmaalo u Kala Soocidda Xogta Nooca Naafonnimada

Waa muhim in xogta loo kala dhigo ama loo kala saaro nooca naafonnimada si loo fahmo hababka kala duwan ee dadka naafada ahi u wajahaan dhibaatooyinka iyo in isha lagu hayo sida ay u helaan mucaawimooyinka ama gargaarka. Mabd'a ahaan xogta loo kala dhigo jinsi iyo da' in ay iyana raacsanaato weeye xogta kala sheegaysa nooca naafonnimadu.

Aaladaha ama hababka hore loo shirrabay ee u badan ee xogta la isbar-bardhigi karo ee dadka naafada ah loo isticmaalo waxa ka mid ah tan su'aalaha ay dejiyeen Kooxda Washington iyo tan Qiimeynta Naafonimada ee WHO (Washington Group Question Sets iyo World Health Organization's Disability Assessment Schedule) . Waxa sii kordhayaa aaminsanaanta[52] in habka hore ee xogdoonka ee lagu qaado Su'aalaha Gaagaaban ee Kooxda Washington (Washington Group Short Set Questionnaire) ee Naafada ama Naafanimada (Disability Questions) laga helo xogo la is bar-bardhigi karo oo si sahlan oo aan kharash buuran lagu gelin loogu dari karo sahamada iyo tirakoobyada dadweynaha.

Dhowaanahan hawlaha biniaadannimo aad ayaa loogu isticmaalaa (fiiri Lifaaq 2 oo ka hel soo koobid aaladahan ah oo ay weheliso faallo muujineysa halkay samafallada kaga jiraan).

Waxa muhim ah in la fahmo in aaladahan ama qaababkani ku wanaagsan yihiin xog ururinta iyo kala-soocidooda aanay se waxba ka tari Karin ogaanshaha ama garashada xaaladaha caafimaad ee kala geddisan iyo taxliishooda toonna.[53] Waa in aan xaaladaha gaarka ah loo adeegsan keligood siiba marka xog kaabta oo qeexda baahiyaha iyo duruufaha ama asbaabta khatararaha aan loo hayn iyo caqabadahaba.

Ururinta iyo Adeegsiga Xogaha Dadka naafada ah - Tallaabooyinka Furaha ah

Xogta dadka naafada ah waa in ambo kasta oo wareegga hawlaha samafalku joogaan la ururiyaa. Tallabooyinka furaha ah ee soo socda waa in ambo kasta la qaadaa:

1. **Ogow Baahiyaha Xogeed:**

   Waa maxay su'aasha ama su'aalaha u baahan in jawaaab loo helaa? Waa maxay go'aan qaadashada la xidhiidha ee looga gol leeyahay? Ka feker sababta xog looga ururinayo (markeeda horeba) dadka naafada ah. Ujeeddooyinka laga leeyahay waxa ka mid noqon kara saamaynta dhibaato ama xaalad taagan; in la ogaado caqabadaha ka hortaagan qof naafo ah in uu helo kaalmo samafal; iyo in la qorsheeyo oo la ogaado hanti wixii jira iyo awoodaha fulineed. Ujeeddadu waa in ay qeexdaa nooca xogeed ee ururinta u baahan.

2. **La Ogaado Ilaha Xogeed (ka baxsan qofka) ee Iba Furi Karta Macluumaadka la Xidhiidha Qofka Naafada ah:**

   Waa maxay nooca xogta looga baahan yahay su'aalaha aasaasiga ama furaha ah? Ku bilow xogaha wax kaaga baxsan yahay ama jawaabahooda la hayo ama se ay muuqdaanba.

   - Ila-xogeedyada rasmiga ah adeegso, sida xogaha u kaydsan dawladda, korjoogtaynta caalamiga ah (oo ay ka mid yihiin hay'adaha xuquuqal Insaanka ee Qaramada Midoobey, Habraacyada Gaarka ah ee Golaha Xuuqal Insaanka (Special Procedures of the Human Rights Council) iyo Universal Periodic Reviews, High Level Political Forum for Sustainable Development, iyo warbixinaha Xoghayaha Guud ee Qaramada Midoobey, xogaha ay ururiyaan jilayaasha hay'adaha samafallada, mashaariicda horumarineed iyo hay'adaha dadka naafada ah u adeega (OPDs) (Fiiri Lifaaq 3 si aad u hesho xogo sidan ka faahfaahsan oo la xidhiidha ilo-xogeedyada heerka labaad iyo isticmaalkooda.)

   - Waxa se muhim ah in aad ogaato xogaha iyo tirooyinka la isu keenaa in aanay wada dabooli karin tirade naafo ahaanta la nool, aanahyna baayiyahooda, aragtiyahooda iyo waxyaabaha muhimka aadka ah u ah si

[52] Daniel Mont iyo Nora Groce, *Tirinta naafanimada: is-afgarad soo baxaya oo ku saabsan su'aalaha Kooxda Washington*, Lancet, Luulyo 2017.

[53] Daniel Mont, *Sidee buu WG-SS uga duwan yahay go'aaminta u-qalmitaanka naafada?* (2017), Kooxda Washington ee Tirakoobka Naafada.

buuxda u wada qeexi Karin. Sidaa awgeed, waa daruuri in aad hoos u eeto tayada xogta heerka labaad ee soio ururtya, sida ay u maangal tahay ama u buuxdo, sida ay ugu ama ugu dhiganto xogta uu bixiyo qofka isagu dhab ahaan la nool naafanimada (Ka arag Lifaaq 4 talooyin wax ka ifinaya sida loo qiimeeyo xogaha dadka naafada ah).

- Xaaladaha ayaa is bedeli kara intii ka dambeysey xilli laga ururiyey xogaha heerka labaad macluumaad la xidhjiidh dadka naafada ah. Gaar ahaan, waxa isbedelka keeni karaa nooca dhibaatada xaaladda bini aadanenimo ee markaa taagan, siiba marka dad tiro badan xaaladdaasi barakicisay. Tirada dadka naafada ahi ka yihiin bulshada inteeda kale waxa marar badan in badan kordhisa nooca shaqaaqada taagan waayo dhibaabyooyinka waxa ay hantaajiyaan adeegyada, waxay abuuraan caqabado cusub, waxana ay soo kordhiyaan dhaawacyo cusub iyo culays maskaxeed.

3. **Buuxi xogaha dhiman ee daruuriga ah**

- Ku darso toyasho ama su'aalo muhim ah dadka naafada ah habraacyada hawlgallada qiimaynta iyo korjoogtaynta
- Qabo ama ku tallaabso xog ururinno si gaar ah diiradda u saaraya dadka naafada ah Meesha ay ku habboon tahay. Xog-ururinta gaarka ahi waxa ay muhim sii tahay kolka sahan ama qiimayno hore loo qaaday farta ku fiiqeen khataro ama caqabado iyo baahiyo gaadhitaan ama gaadhitaan la'aan oo la xidhiidha daryeelkooda, kaalmadooda iyo noloshoodaba.
- Xogaha gaarka loo ururiyaa waxa ay ka-falcelinta baahiyaha ku kaabtaa tafaasiil muhim u ah. Waa daruuri in hay'adaha u adeega ama ayba leeyihiin dadka naafada ahi laga qayb geliyo xog-ururinnada noocan ah.
- Meesha ha ku jirto ilaalin iyo xaqdhawrro a lagu ilaaliyo marka xogaha noocan ah la isku dumayo, la falanqaynayo/taxliiliayo, kaydinayo, cid lala wadaagayo, la isticmaalayo, la tirtyirayo ama la kaydinayo xogo aad gaar ugu ah laga-ururiyaha dadka naafada ah. Ula noqo la tashi qaybta la xidhiidha maaraynta xogta iyo wararka eek un jirta *Halbeegyada Cilmiyaysan ee Hawlaha Xaqdhawrka/Ilaalinta (Professional Standards for Protection Work)*.[54]

Arag qaybta qiimaynta baahiyaha si aad u hesho hagid ama talooyin tifatiran

[54] Fiiri ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Xadgudu-ka-Ilaalinta ee ay Fuliyaan Jilayaasha hawlaha samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha (2018)*, cutubka 6, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka xadgudub-ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, Qodobka 22(2).

Muhimadda Oggolaanshaha Sugan Marka Xog la Ururinayo

Muhimadda oggolaanshaha sugan marka xog la ururinayo ama la isticmaalyo, qof walbaa xaq ayuu u leeyahay inuu isaga oo qayb u fahansan ka go'aan qaato in xog laga ururiyo iyo sida xogaha loo adeegsan doonoba. Hadba cidda xogta ururinaysa waa in ay sharraxi kartaa sida xog loo ururinayo iyo ujeedada laga leeyahay iyada oo dhawrsanaanteeda la tixgelinayo. Si aad awood ugu siiso dadka naafada ah inay oggolaansho ay raalli buuxda ka yihiin, waxna kaga dahsoonayn kuu siiyaan, sida loo isticmaalayo xogaha laga ururiyo in loogu gudbiyo siyaabo kala duwan ayaa daruuri ah.

Waxa kale oo Meesha ku jirta in waqti dheeraad ah iyo dulqaad loo huro in loo sharxo iyo inta ay ku go'aan qaadanayaan. dadka naafada ah qaarkood waxa ay codsan karaan in qof ay kalsooni ka qabaan ka kaaliyo go'aan qaadashadooda oggolaanshaha xogogaalnimo. Xogta iyo warka waa daruuri in la ilaaliyo. Tusaale ahaan, aqoonsiga qofka oo la qayaxa waxa uu ku keeni karaa in lagu handado, lagu ciqaabo ama lagu qudh-gooyoba xog-bixiyaha.

Xogta Dadka Naafada ah ee Wareegga Hawlaha Samafalka Aadannimo

Xog-ururinta dadka naafada ah waa fure ka mid ah diyaargarowga xilliyada dhibaabo taagan tahay. Lifaaq 3 saddex ayaa falanqaynaya meelaha laga heli karo xogta heerka labaad (secondary data), oo ay ka mid noqon karto:

- Xog-ururinaha dawladda sida kuwa nidaamyada xogeed ee caafimaadka iyo *waxbarashada (Health or Education Management Information Systems - EMIS)*. Taxadir waa in laga muujiyaa ilo-xogeedyada gaar ahaan xilli-shaqaaqeedka ka dib sababta oo ah xogta ayaa isbeddeli karta, waxana laga yaabaa in aan xogta ay saamaysay si sax ah uga tarjumin tirakobyada , degganaanshahood, iwm.

- Sahannada qoysaska laga qaado ee si caalami ah la isu barbar dhigi karo sida sahannada wadaagayaasha badan kulmiya *(Multiple Indicator Cluster Surveys -MICS)* iyo Sahannada caafimaadka iyo nolo-deegaaneedka *[Demographic and health survey (DHS]*).

- Tallaabooyinka kale ee qaran, gobol ama degmo ee xog ka ururisa dadka naafada ahi iyo qoysaska ay la nool yihiin, ee ay ka midka yihiin tirakoobyada dadweynaha iyo hannaanada qaran ee daryeelka bulshada.

- Xog ay isku dumeen ururrada ay leeyihiin ama u adeega dadka naafada ah (OPDs), sida warbixinaha mashaariicda.

Hawl-fulinnada kale ee la ururin karo xilliyada diyaargarowga waxa ka mid ah:

- In la ururiyo xogaha la xidhiidha ururrada dadka naafada ah, adeegyada heer deegaan iyo heer qaran ee ay heli karaan sida luqadda seenyalaaha ama tilmaamaha, shirkadaha qof naafo ah u sahla raacidda/safarka, iyo kuwa bixiya aaladaha caawiya dadka naafada ah.

- In la helo xogta adeegyada buuulshadu isticmaashu ee ay Iyana heli karaan ama gaadhi karaan dadka naafada ahi iyo kaabayaasha kale ee loo adeegsan karo in adeegyada ama samafallada lagu gaadhsiiyo. Xogtan ku xidh kaydka xogaha fulinta (Common operational database) eel aga heli karo xafiiska xidhiidhinta samafallada ee qaramada midoobey (Office for the Coordination of Humanitarian Affairs - OCHA) ee dalka.

- Ku tababar hawlwadeenka ama daneeyayaasha kula jaalka ah adeegsiga aaladahan ama farsamooyinkan xog-ururineed ee la xidhiidha dadka naafada ah. Jilayaal heer deegaan ah,

sida ururrada dadka naafada ah inay noqdaan xog-ururiyaal xirfad leh.[55]

- Ku tarjun aaladaha ama waxyaabaha loo isticmaalayo xog ururinta dadka naafada ah luqadda ama luqadaha ay fahmayaan bulshooyinka dhibaatadu saameeysey ama cidda/dalka martida loo yahay.[56]

Qiimaynta Baahiyaha iyo Lafagurkooda

In kasta oo hadda in badan la leh xogo tayo lagu ururiyey, iyada oo waxyaabaha loo isticmaalay ay ka mid tahay habka weydiimaha iyo jawaabcelinta ee Washington Group Question Sets, haddana weli xogaha la helaa ma wada aha kuwo isku dhan ama la is barbardhigi karo.

Xogaha lagu helay ururinta heerka labaad (secondary data) ayaa iyaguna noqon kara kuwo aan lagu wada kalsoonaan karin sibabo dhawr ah awgood, oo ay ka mid tahay fahannada kala geddisan ee laga qabo naafo ahaanta, xogo aan dhammaystirnay oo ku imanaysa caqdado sheegidooda, tusaale ahaan laga qabo, habab iyo halbeegyo kala geddisan oo lagu kala saaro naafo ahaanta ama lagu qiyaaso, doorashada cidda wax la weydiinayo iyo sida wax la isu weydiiyo oo aan khad toosan oo la raaco lahayn, ama in ilo-wareedyada xogtoodu ahayn mid ku munaaasab ahayn waayaha taagan. (Ka fiiro Lifaaq 4 tafaasiil intan ka badan.)

Marka lafagurka heerka ba'naanta dadweyne baahidooda lagu saameeyo isticmaalka (Multi-Sector Needs Assessments - MSNA), waa in hoos loo eegaa saamaynta xaalad jirtaa ku leedahay qofka naafada ah iyo qoyskiisa. Marka xog-ururinta MSNA qoysku u yahay ilo-wareedka xogta naafo ahaanta, waa in xogtaas loo ururiyaa qaab kala garashada naafo ahaanaha kala duduwan wax ka taraysa.

Marka aan la hayn xog-ururin tirooyin ku fadhida, waxa lagu talinayaa in loo qaato in 15% dadweynaha ama bulshada u uku sifaysnaan karo naafo ahaan.[57] Boqolleydaas ayaa wax ku kordhinaysa qorshaynta iyo korjoogtaynta waxtarka samafalka (tusaale ahaan, waxa loo qaadanaya in dadka naafada ahi heli karaan ama gaadhi karaan adeegyada jira 15%).

Si qiimaynta baahiyuhu u noqdaan mid lagu wad adhan yahay oo aan lagu kala maqnayn (mid laxaadkiisu u dhan yahay iyo mid uu kala dhantaalan yahayba), waa in dadka naafada ah ka yihiin warbixiyeyuaasha kowaad, waanna in ay ka qayb yihiin falanqaynaha kooxaha arrintan ku hawlan.

Ujeeddooyinka koox-farsameedka qiimaynta baahiyaha	
	• In la fahmo sida dhibaatada bulsho ama dadweyne soo wahaja uu u kala saameeyo haweenka, ragga, hablaha iyo wiilsasha la nool naafo ahaanta. • In la garto doorka ay dadka naafada ah ku leeyihiin ama ka ciyaari karaan bulshada, tixgeli waxa ay qabaan iyo waxtar-kooda bulshada iyo sida qaybaha kale ee bulshadu u taageraan ama u taakuleeyaan. • Si loo fahmo sida dadka naafada ah ula falgaleen ama u waayo-arag ugu yihiin dhacdooyin ama dhibaabooyin hore iyo sida ay u wajaheen.

55 Ilaha waxtarka leh, oo ay ku jiraan xirmo tabobar oo loogu talagalay shaqaalaha tirokoobka - isticmaalka Su'aalaha Naafonnimada Gaaban Kooxda Washington (the Washington Group Short Set of Disability Questions), waxaa laga heli karaa qoraalka haya'adda Humanity & Inclusion, *Xogta Naafada ee hawlaha samafalka Bani'aadamnimada*.

56 Ka eeg *habka tarjumaadda Kooxda Washington iyo qalabka tababarka ee onlaynka a*h.

57 WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka* (2011).

Xulo koox-falanqayneedka	• Raadi dad la nool naafo ahaanta oo meteli kara dadka naafada ah aragtiyahooda iyo waxyaabaha mudnaanta u ah. • Hadaf iyo iujeeddo ku xulo dad ku kalata oo isku badhxan. Duduwan naafo ahaanta. Axadh kala-duwanaanshaha khataraha iyo caqabadaha. Fiiro u yeelo meelaha ay iskaga mid yihiin iyo meelaha ay ku kala geddisan yihiin ee da'da, jinsiga, iyo kala tagsanaanta guud iyo gaarba. Ku darso (koox-falanqayneedka dad ku kala duwan noocyada naafo ahaanta. • Kuwooda aan ka qayb qaadan karayn koox-falanqayneedka, sii fursan ay goonnigoonni ugaga qayb geli karaan.
Diyaargarowga loo baahan yahay samee	• Kala tasho ururrada dadka naafada ah ee deegaan sida ay u jecel yihiin ama ku habboon ee loola xidhiidhi karo, laguna wada tashan karo dadka naafada ah ee loo xusho falanqaynta. • Ku tababar koox-falanqayneedyada hababnka wada-xidhiidhka lagu wada jiri karo.[58] • Xulo goobo lagu kulmi karo oo la soo wada gaadhi karo si la isugu waraysto dadka naafada ah.

Ka sokow, u kala soocidda natiijooyinka nooca naafo ahaantu tahay, qiimaynta baahiyuhu waa inay talada ku darsataa xogo aan tiro uun ahayn ee tayo ah wax-ku-oolna u ah dadka naafada ah. Weydiimaha waxa ka mid noqon kara:

- dadka naafada ahi ma la kulmaan faquuq iyaga u gaar ah ama dibindaabyo gacan-ka-hadal ah?
- Caqabado noocee ah ayay la kulmaan dadka naafada ahi xilliyada gargaarka ay tiigsanayaan ama caawimada samafalkaba?
- Midba kee ama tubtee wada xidhiidh ama wax fahan ayaa ugu fudud dadka naafada ah ee kala duduwan?
- Adeegyada gaar ahaaneed ee laxaaka li'l u baahan yihiin ma yihiin kuwo la helayo (sida aaladaha tiknoolajiyadda)?
- dadka naafada ah sidee ayaa bulshada xaaladda taagani saamaysey u arkaan, maxayse ka aaminsan yihiin dhaqan ahaan?

Su'aalaha kore waxa la weydiin karaa oo kale jilayaasha samafallada sida kuwa laftoodu weydiimaha qaadaya. Jawaabuhu keliya fahanka wax kuma soo kordhinayaan waxa ay se wax weyn ka tari karaan oo kale diyaarinta mashaariicda, u-doodida iyo hawlaha awoodsiinta ama awood-kordhinta dadka naafada ah.

Qorshaynta Istaraatajiyeed

Si aad u qorshayso jawaabcelin lagu dhan yahay, waa daruuri inaad dadka naafada ah ka haysato xog kuu filan. Tusaale ahaan:

- Xogta oo u kala soocan nooca naafo ahaanta waxa ay kuu iftiimineysaa heerka naafo ahaantu saamayn ku leeyahay u nuglaanta maceeshada, quudka, gabbood falllada gacan-ka-hadalka, midiidinsiga,

[58] Si aad u hesho hagitaan dheeri ah oo ku saabsan war-isgaarsiinta loo dhan yahay, eeg UNICEF, Naafada, *qaybta (Module) war-isgaarsiin loo dhan yahay*.

jinsiga iyo khataraha kale. Xogtanai waxa ay ka-jawaabidda xaalad taagan ka caawin kartaa kala-mudnaansiinta iyo yoolmarinta kaalmada.

- Kala-soocnaanta xogru waxa ay muujin kartaa meelaha dadka naafada ahi ka gaadhi waayaan kaalmooyinka, iyada oo wax ka taraysa in kaalmooyinka samafalka dib loo eego, lana gufeeyo goldaloolooyinka gaadhitaanka. In haddana dib loogu jalleeco qiimayn kale iyo lafagur si gebi ahaanba meesha looga saaro caqabadaha, loona abuuro tallaabooyin cidhib tiraya.
- Xog aan tiro uun ku koobnayn oo macnawi ah oo laga helo aragtiyaha ay qabaan dadka naafada ahi, waxa ay ka kaaliyaan hay'adaha samafalka dejinta hawlo samafal oo ku habboon oo laga wada qayb galo
- Xogaha tayada ah ee la xidhiidha sida ay ula noolaadaan dadka naafada ah arrimaha soo food saaraa waxa ay gacan ka siiyaan hay'adaha samafalka taageerooyin kordhiya adkaysiga
- Xogta laga helo tirade la nool naafo ahaanta ee deegaan xaaladi saamaysay (oo ay ka jirto tirooyinka ku-meel-gaadhka ah eek u fadhiya qaacidada 15%-ka)[59] waxa ay kaalin ku leeyihiin qorshayaasha qaybaha, hagidda qorshayaasha, il-ku-haynta ama korjoogtaynta si loo hubiyo in barnaamijyadu ahaadaan kuwo si buuxda u qaabaysan, lana wada gaadhi karo.

Abaabulka Hantida

Xogta laga helo dadka naafada ah waxa kale oo ay badhitaartaa abaabulka haynta iyo hantida, iyada oo iftiimisa saamaynta dhibaabadu ku leedahay iyada oo si gaar gaar ah u tilmaamaysa caqabadaha as iyo qoysaskoodu la baaxaadegayaan iyo iyada oo xogtu muujiso kharashka guud ahaan ku bixi kara si wax looga qabto caqabadahaa haysta dhibaabuhu saamaynta taban ku yeeshay ee dadka naafada ah.

Haddana, waa in aan miisaaniayd-u-samaynta barnaamijyadu si buuxda ugu tiirsanaan xog-ururinta oo keli ah. Qiyaasaha ayaa sheegaya in si loo daboolo caqabadaha gaadhitaanka ee dadka naafada ah la kulmaan (in la dhiso dhismayaal ay adeegsan karaan ama suuliyada, biyaha iyo wixii la mid ah), in lagu daro miisaaniyadda 0.5% ilaa 1%.

In loo helo dadka naafada ah cuntooyin ku munaasib ah ama wax ka kaaliya dhaqdhaqaaqana lagu daro 3% ilaa 7% ayaa la soo jeediyaa.[60] Deeqbixiyeyaashu waxa kale oo ay ku sii xoojin karaa ka-wada-qaybqaadashada iyaga ka doona jilayaasha samafallada iyo hay'adahooda in ay u kala soocsoocaan naafo ahaanta noocyaheeda, oo ay la yimaaddaan haykallo leh natiijooyin cadcad iyo tilmaamayaal muujinaya waxtarka ay u leeyihiin a, iyo in ay la yimaaddaan raadgurro ka markaahti kacaya barnaamijyo dadka naafada ah qayb buuxda ka yihiin.

Natiijooyinka gaadhitaanka loo siman yahay waxa lagu ogaan karaa iyada oo la lafaguro xogaha u kala soocan nooca naafo ahaanta. Si taa loo muujiyo, tusaale ahaan, waxa lagu dari karaa muujiyeyaal midkiiba iftiiminayo nooc naafo ahaaneed iyo caqabada, sida 'tirada dhallaanka dadka naafada ahdhibta ku qaba helidda waxbarashada'.

Sidaa oo ay tahay, haddana natiijooyin taa ka sii wanaagsan waxa lagu gaadhi karaa haddii weydiimo guud (sida, tirade carruurta waxbarasho hesha) loogu kala eego nooca naafo ahaanta. Guud ahaan, waxa macne weyn samaynaysa marka wax-ka-qabashada ku salaysan nooca naafo ahaantu uu dhaqangal ka noqdo waxqabashada dambe iyo heerka tilmaamayaasha qaxqabad.

Tilmaamayaashu waxa ay muujin karaan tallaabooyinka la qaaday si loo wanaajiyo gaadhitaanka kaalmooyinka, loo qiyaaso ka-qaybgalka, loona helo waxqabad yool iyo summad leh oo qaybahaa kala naafo ahaanta duwan ku kala wajahan.

Lifaaqa 5 waxa uu faallaynayaa sida tilmaamayaasha dambe ee waxqabad loou qaabayn

[59] WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka* (2011).

[60] Eeg *habraaca ka –qaybgelinta hawlaha samafalka bini'aadantinimada ee dadka da'da ah iyo dadka naafada ah* iyo Light for the World, *Buuga ilaha waxtarka leh ee ka qaybgelinta naafada* (2017), b. 36.

karo ogaanshaha ka-qaybgalka dadka naafada ah. Tilmaamayaasha waxa kale oo loo djiyey inay isha ku hayaan dabbaqaadda Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda Dadka Naafada ah (Convention of the rights of persons with disabilities CRDP), oo uu ka mid yihiin qodobka 11aad ee ku saabsan naafo ahaanta iyo hawlaha samafalka. Fiiri *Sooyaraynta Goldalooolooyinka (Bridging the Gap)*.

Fulinta iyo Korjoogtaynta

Korjoogtaynta hirgelintu waa inay muujisaa sida samafalladu ama kaalmooyinku u gaadhaan dadka naafada ah iyo sida baahiyahoodu isu bedelaan xilliyada shaqaaqooyinka ama dhibaatooyinku jiraan.

Xogaha u kala soocan sida ay u kala duwan yihiin ee lagu qaaday qaababka iyo aaladaha loogu talo galay waxa ay muujiyaan goldalooolooyinka. Gaadhitaan ee ay la kulmaan dadka naafada ahi. Marka il-ku-hayntu (oo ay ku jiraan falanqaynmaha kooxeed, waraysiyada lala yeesho dadka naafada ah, ururrada dadka naafada ahi leeyihiin ama la shaqeeya, daneeyayaasha samafaleed, iwm.) iftiimiso karin-gaabooyinka, waxa daruuriu ah in la sii axadho caqabadaha ni la kulmaan, loona dejiyo tallaabooyin meesha lagaga saari karo.

Si kor loogy qaado helitaanka samafallada, ka-falcelinta biniaadanenimadu waa in ay hubiyaan in qandaraasyada iyo hannaanada loo dejiyey korjoogtayntu faraan la-fuiliyeyaasha inay ka warbixiyaan tirada ama xaddiga ay dadka naafada ahi ka yihiin kaalmooyinka ama samafallada loo fidiyey.

Ka-warbixinaha xaaladaha, hawlaha biniaadanenimo iyo qaababka kale ee la isugu warbixiyaa waa inay diiwaangeliyaan hadba wixii horumar laga sameeyo gaadhitaanka dadka naafada ah iyada oo warbixinuhu muujinayaan sida ay u kala duduwan yihiin. Il-ku-haynta hawlfulintu waa qaab lagula socon karo khataraha gaar ahaaneed ee sii kordhaya ee ay wajahaan dadka naafada ah. Xogta qaabkan loo helaa waxa uu wax weyn taraa ka-falcelinta hoos u dhigi karta khataraha, kordhinna karta adkaysiga.

Meeshii suurtagal ah,[61] il-ku-haynta hirgelintu waa inay naafo ahaanta u kala saarsaartaa nooca naafanimada. Hannaanada korjoogtaynta hawfulintu waa in ay bartilmaameedsataa inay wax ka ogaato khataraha badbaadada ama ilaalinta dadka naafada ahi wax u dhimaya. Waxa ka mid ah gacan-ka-hadal lagula kaco, dhaqanno waxyeello leh, xidhxidh iyo xannibaado, iyo geynta xeryaha ama goobaha dhimirka wax uga dhiman yihiin iyo cilaajyada.

Qiimayn

Si loo weyneeyo, loona horumnariyo qiimaynta samafallada tixgeliya naafo ahaanta, eraybixinta la adeegsanayaa waa in ay fiiro u yeelataa kala soocsoocnaata naafanimada kol kasta oo xog laga ururiyo shakhsiyaadka (ama ha ka faa'iidayeen hawshaa ama diyaarinteeda qayb ha ka ahaanayeene).

Qiimaynuhu waa in ay yool ka dhigtaan in dadka naafada ah qayb ka yihiin dadka la xog-waraysanayo, weydiimaha la warsanayaana ahaadaan kuwo xogta u gaarka ah a abbaaraya. Iyada oo ku xidhan mar walba ujeedada laga leeyahay, haddana waa in qiimaynuhu waa in ay hoos u eegaan sida dadka naafada ahi u helaan taageerooyinka, sida ay qayb uga ahaayeen ama aanay uga ahayn wareegga barnaamijyadu maraan (dejin ilaa dhammaad, iyo sida kaalmooyinka ama falcelinnada samafalku u dhimay khataraha dadka naafada ahi wajahaan, una kordhiyey adkaysigooda. Inta taa lagu gud jiro, waa in qiimayntu ogaataa wax la saxay iyo dhaqannada hagaaga u hirgalay ee dhiirri geliya ka-qayb-qaadashada dadka naafada ah.

Qiimeeyayaashu waxa laga yaabaa in ay u baahdaan samaynta ama curinta tilmaamayaal u qiyaasa gaadhista iyo ka-qaybgelinta dadka naafada ah, sida saamiga/qiyaasta dadka naafada ah ka mid ah ee ay gaadheen samafal ama gargaar ka falcelinaya baahiyo taagan.

Lifaaqa 6 waxa uu dejinayaa ama tilmaamaya qaabka loo raacayo qiimaynaha isaga oo raacaya

[61] Tani waxaa laga yaabaa in aanay mar walba macquul ahayn in la sameeyo. Waxa laga yaabaa in aanay suurtogal ahayn, tusaale ahaan, marka dhacdooyinka ay soo sheegaan markhaatiyada cid saddexaad, ama shilalka ay ku lug leeyihiin bulshooyin ama kooxo halkii ay ka ahaan lahaayeen shakhsiyaad.

hannaanka ay qeexday hay'adda Organization for Economic Cooperation and Development – Development Assistance Committee – OECD-DAC). Waxa miqyaaskan ama habkan la raacayaa soojeedinayaa mawaadiicda lagu eegi wadciyadda samafallada.

Sookoobidda Qodobbada Furaha ah: Xog-ururinta iyo Maaraynta Wararka/xogaha

Diyaar ahaanshaha

- Diyaari hage u tilmaama jilayaasha samafallada sidii ay u xoojin lahaayeen ka-qaybgelinta dadka naafada ah hawlaha, iyaga oo aan ku xadgudbayn shakhsiyadooda io xogahooda u gaarka ah kuna ilaalinaya
- Ogaanshaha ama soo-helidda ilo wareed lagu kalsoonaan karo oo xog ka iftiimisa dadka naafada ah sida tirakoobyada dadaweynaha, kay xogaha ee maamul, iyo xogaha ay hore u ururiyeen ururrada u adeega ama ay leeyihiinba iyo ururrada aan dawliga ah ee iska xilsaara dadka naafada ah.
- La sunto oo la isku duwo xogaha ururrada dadka naafada ah, adeegyada ay gaadhi karaan iyo goobaha ka dhaxaysa ee ay isticmaali karaan.
- Dhis awoodda xog-ururineed ee lagu xaal ogaanayo dadka naafada ah adiga oo jiolayaal deegaan tababaraya, ogaanaya oo adeegsan karaya hannaanada iyo qaababka xogta loo ururiyo ee la soo shirrabey.
- Marka sahannada DHS (Demographic and Health Survey), MICS (Multiple Indicator Cluster Survey) iyo tirakoobyada dadweynaha ee guud lagu qabanayo dalalka khataraha badan ku sugan, fiiro gaar ah sii in la adeegsado aaladaha ama hannaanada hore loogu soo tijaabiyey xaalado samafaleed sida *Kooxda Washington ee Su'aalaha Gaagaaban ee Naafada ama Naafanimada* iyo iskaashiga Hay'adda Qaramada Midoobey u Qaabilsan Dhallaanka iyo Washington ee dhallaanka *(UNICEF-Washington Group Child Functioning Module)*. Raadi qaabab kale oo xog ururinta la xidhiidha arrimaha biniaadannimo lagu heli karo, kuna habboon marxaladaha jira sida Displacement Tracking Mechanism managed oo ay dejisey Ururka Caalamiga ah ee Qaxootiga (International Organization for Migration – IOM).

Qiimaynta Baahiyaha iyo Lafagurka

- Ururrada leh awoodaha ku filan waa in ay la shaqeeyaan koox-hawleedyada qiimaynadda (Assessment Working Groups) si ay uga qaybgeliyaan dadka naafada ah qiimaynaha baahiyaha iyo lafagurkoodaba.
- Ka ururi xog adeegyada tixgeliya ama bartilmaameedsada dadka naafada ah arrimaha samafallada. Si taasi kuugu hirgasho, hadba u bedelo sida kuu shaqaynaysa qaacidada shanta W (What, Who, Where, When, iyo Why) oo qeexaysa maxay iyo, meelma, goorma iyo waayo.
- Xilliyada dhibaabooyinka daba dheeraada, jilayaasha samafalladu waxa ay haystaan fursado ay ku horumarin karaan Tabaha xog-ururinta. Xaaladaha qaar ayaaba kuu oggolaan kara inaad tirakoob dadweyne oo guud samayso laakiin badiba guurguurka xaaladdu saamynta ku yeelatay ayaa kellifaya in curin badan lala yimaaddo si loo gaadho natiijada xog-ururineed iyo tirakoobyo sax ah ama shaqaynaya.
- Halka aan laga heli karo xogo lagu kalsoonaan karo dadka naafada ah, adeegso qaacidada iyo qiyaasta 15%[62] si aad uga duusho marka qorshe la dejinayo.

Qorshaynta Istaraatajiyeed

- Adeegso xogta laga helay dadka naafada ah si aad wax ugu biiriso qorshaynta iyo hormaynta kala-mudnaanta iyo yool-kutoosinta hawlaha samafalka

[62] WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka (2011)*.

Abaabulka Hantida iyo Haynta

- Raadinta ama baahida loo qabo xogo sugan oo laga helo dadka naafada ahi waxa xoojin kara siyaasado cadcad, tilmaamo la xidhi-idha warbixinaha, haykallada natiijooyinka oo leh tilmaamayaal natiijo oo qeexan oo deeq-bixiyeyaashu la yimaaddaan oo ku waja-han dadka naafada ah, iyo raadgur sugan oo adeegsanaya summado gaar ah oo muujioya in mashaariicdu tixgelin iyo ka-qaybgelin siiy-een dadka naafada ah.

- Yoolalka abbaara dadka naafada ah waa in ay ka muuqdaan hanti-raadinta iyo mashaariicda iyaga ku aaddan.

Hirgelinta iyo Korjoogtaynta

- Kala soocsoocidda xogta lagu ururiyey qaababka iyo habraacyada korjoogtayntu waxa ay fure u yihiin garashada iyo aqoon-siga goldaloolooyinka gaadhitaanka/helidda samafallada ee dadka naafada ah.

- Wax ka bedel aaldaha iyo qaababka degsan ee xog-ururinta si aad xogo macnawi ah oo dheeraad ah u hesho oo la xidhiidha sidii barnaamijyada iyo gargaarradu u gaadhi lahaayeen dadka naafada ah.

- Qandaraasyada iyo warbixinaha hay'adaha mashaariicda fuliya waa in la faraa inay tixgeliyaan oo ay ka muuqato xaddiga ama saamiga ay hawlgalladooda samafal ka gaad-hey dadka naafada ah

Qiimayn

- Qiimaynta sugani waxa ay ku xidhan tahay ama ku salaysan tahay il-ku-hayn ka horrey-sey iyo xog-ururin ay ku jirto hannaanada diiwaangelintu. Shuruudaha laraaco ee caadiga ahi waa in ay mar walba amraan jilayaasha arrimaha samafallada in ay xogta u kala soocsoocaan nooca naafo ahaanta marka xogta laga ururinayo ashkhaas (ama ha ka faa'iidayaan ama yayna ka faa'ii-dine). Qiimaynuhu waa in ay yool ka dhig-taan in dadka naafada ah qayb ka yihiin la xog-waraysanayo, weydiimaha la warsan-ayaana ahaadaan kuwo xogta u gaarka ah a abbaaraya.

- Qiimeeyayaashu waxa laga yaabaa in ay deji-yaan muujiyeyaal ay ku qiyaasaan horumarka laga sameeyo/yey gaadhitaanka dadka naafada ah. Muujiyeyaashu, tusaale ahaan, waxa ay tusi karaan saamiga ama xaddiga dadka naafada ah uu samafal ama taageero la wadey ka gaadhey.

Erey bixinta Furaha ah[63]

Xogta Tiraysani: Waxay iftiimisaa baaxadda, heerka iyo saamaynta xaalad biniaadanenimo oo taagan iyada oo si tiraysan u qeexaysa saamaynteeda bulshada. Xogtani waxa ay adeegsataa weydiimo ay ka dhalato ceinno tiraysani sida 'immisa' 'intee in le'eg soo noqnoqdaa', iwm.

Xogta Macnawiga ahi: Xogta macnawiga ahi waxa ay abbaartaa baaxadda, heerka iyo saamaynta xaalad biniaadanenimo oo taagan iyada oo si macnawi ah u qerexaysa saamaynteeda bulshada. Xog-raadintani waxa ay ka dhalataa weydiimo abbaara ra'yiga, qiyamka, rummaysnaanta, iyo cabbiraadda, sida: 'Maxaa la-qabsiga wadcigu u guulaystay ama ugu guul darraystay in uu la jaan qaado duruufaha is bedeley?' 'Sidee qofka naafada ahi ka dareemayaa xaaladda taagan?' 'Maxaa uu u malaynayaa in xaaladda taagan wax ka tari lahaa?'

Xog Kowaadka: Waxa laga ururiyaa bulsho xaaladi saamaysay iyada oo kooxda qiimayntu toos u dhex geleyso. Xog-kowaadku mid tiraysan iyo mid macnawi ahba waa noqon kartaa.

Xog-labaadku (Heerka Labaad): Badiba waa tirakoobyo hore iyo lafagur cilmi-baadhiseed (tirakoob dadweyne, xog sahanno hore lagu helay, iwm.). Xog-labaadku mid tiraysan iyo mid macnawi ahba waa noqon kartaa

[63] ACAPS, *Farsamooyinka Cilmi-baarista Tayada iyo Tirada ee Qiimaynta Baahiyaha Samafalka Bani'aadamnimada* (2012).

5 SKAASHIGA IYO XOOJINTA URURRADA DADKA NAAFADA AH

Hordhac: Maxay yihiin Ururrada Dadka naafada ah?

Ururrada dadka naafada ah – UDN - (Organizations of people with disabilities - OPDs) ahi waa ururrada matala dadka naafada ah, kuwaasoo badanaa ay hoggaamiyaan dadyaw naafo ahi. Marka aanay ururro naafada matalaa aanay joogin deegaan, ururrada naafada ee heer gobol, waddan ama caalami ayaa la heli karaa iyadoo la adeegsanayo iskaashiyo caalami ah.

UDN waxay qabtaan shaqooyin ay ka mid yihiin difaacid ama u-doodid, hoga-tusaalayn, tababarid, gargaar farsameed iyo wacyi-gelin ku saabsan xuquuqaha, taasoo ay u maraan *habab ilaalinaya xuquuqaha bani-aadamka iyo bulshooyinka isla markaana ku dhisan ka-qayb-gelin loo wada dhan yahay iyo taageero*. UDN waxay ku guuleysteen wacyigelinta iyo in wax-ka-beddel lagu sameeyo xeerar heer qaran ah, qaar badan oo ka mid ahina waxay tababar ku saabsan xuquuqaha dadka naafada ah siiyeen u dhaqdhaqaaqa bani-aadantinimida, bulshooyin, xukuumado iyo xafiisyada masiibooyinka la tacaala ee qaranka.

UDN waa ay ka duwan yihiin ururrada kale ee si toos ah adeegyada ugu fidiya dadka naafada ah. UDN waxay:

- Shaqadoodu noqon kartaa mid heer degmo, qaran, gobol iyo caalami ah.
- Ku ekaan karaan ka shaqaynta hal nooc oo naafo-nimada ah ama dhowr naafonnimo.
- Matali karaan hal qayb oo bulshada ka mid ah oo gaar ah (sida haweenka, dadka tirada yar ee ab-ogaaga ah, dadka naafada ah IWM)
- Matali karaan koox tiradoodu badan tahay ama ay yar tahay, UDN waa suurtogal ina aanay u hawl-gelin inay matalaan dhammaan dadka naafada ah.
- Isu qaybin karaan shabakado heer degmo ama qaran kuwaas oo xubno ka ah ururro ama shabakado heer gobal ama caalami ah.

La-shuraakoobida/La-shaqaynta Ururrada Dadka Naafada ah

Wada-shaqaynta ama shuraakoobidu waxay wanaajisaa hawlaha la xidhiidha bani-aadantinimada marka ay noqoto hufnaantooda iyo isla-xisaabtankooda. Waxa ayna si toos ah uga qayb qaataan gaadhida ka-qayb-gal buuxda oo bulshada ah, waxa kaloo ay hawlgalada bani-aadantinimo ka caawiyaan sidii ay gacan uga geysan lahaayeen horumarka.

Iyaga oo tixgelinaya hal-ku-dhegga dadka naafada ah (Go'aan nagu saabsan, La'aantayo lama gaadho "Nothing about us without us"), daneeyayaasha bani'aadantinimadu waa in ay la shaqeeyaan dadka naafada ah ama wakiiladooda, halkii ay u gaadhi lahaayeen go'aanada ama u dhigi lahaayeen qorshayaal iyada oo aan lala tashan.

Sida lagu yaqaan cid kasta oo shuraako ah, waa in marka horeba lagu heshiiyaa: yoolasha mideeya

shuraakoobay, waxtarka la hiigsanayo, filashooyinka, iyo kobcinta aqoonta.

Iskaashi dhex mara UDN iyo daneeyayaasha bani-aadantinimadu waxay inta aanay masiibooyinku dhicin, marka ay socdaan iyo ka dib marka ay dhacaan:

- Ka saacidaan u dhaqdhaqaaqa bani-aadantinimada inay helaan khibradaha iyo aqoonta kale ee ay xambaarsan yihiin dadka naafada ahi marka ay noqoto habka iyo xaaladaha ay ku nool yihiin.
- Dhiirrigeliyaan isfahanka iyo isweydaarsiga aqoonta.
- Kobciyaan aqoonta, horu-mariyaanna aqoon-iswaydaarsiga ka dhexeeya UDN iyo u-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimada.
- Ka qaybqaataan in shaqada iyo hawshu aanay joogsan kolka masiibadii lala dersayay dhammato.
- Ku xoojiyaan, kuna mideeyaan dadweynaha baahi iyo xaalada ka wada dhaxaysa.
- Kor-u-qaadaan u-doodida a dadka naafada ah ee soo barakacay, si loo dhowro amnigooda

UDN dhammaantood ma laha aragti la mid ah ta u-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimada. marar badan waxaaba jirta Ururro u Doodda dadka naafada ah oo aan hore ula shaqayn hay'adaha bani-aadantinimada ka shaqeeya iyo barnaamijyadoodaba, sida inaanay ka qayb gelin barnaamijyadooda ku saabsan la tacaalida iyo ka soo kabashada, qorshayaasha isku-dubarideed iyo hababka loo maro helida deeqaha.

Inta badan, waxay helaan fursado aad u yar oo ay kula shaqayn karaan hay'adaha ka shaqeeya arrimaha bani-aadantinimada. sidaasi daraadeed waxa muhiim ah in si san loo agaasimo filashooyinka.

Halka laga yaabo in daneeyayaasha bani-aadantinimadu doonayaan la shaqaynta UDN, haddana waxa doonistoodan caqabad ku noqota aqoontooda ku saabsan Naafanimada oo badanaa aad u yar, eexo ka dhan ah dadka naafada ah iyo fikir ay qabaan oo ah in arrimaha ku saabsan naafada ay qabtaan oo keliya ururrada ka shaqeeya Naafanimada oo keliya.

marka iskaashi dhex maro daneeyasyaasha bani-aadantinimada iyo UDN, waxa kaalinta ay ciyaari karaan UDN ay ku xidhan tahay sida ay ugu diyaarsan yihiin la tacaalida masiibooyinka, xeerarkooda iyo awooda iyo kartida ay u leeyihiin inay matalaan dhammaan dadka naafada ah ama qayb gooni ah oo ka mid ah dadka naafada ah. kolka aanay UDN aanay jirin, ama aanay ururadii jiray lahay awood ku filan, u-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimada waxa la gudboon inay xidhiidh la sameeyaan shabakadaha UDN ee heer qaran ama caalami.

UDN waxay qaban karaan shaqooyin iyo masuuliyado kala duwan, qodobadan xagga hoose ku qorani kama turjamayaan shaqooyinka ay qabtaan oo idil, hase ahaatee waxay noqon karaan dhigaal ay xigtaan u-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimadu marka ay wada-shaqayn la bilaabayaan UDN. UDN waxa ay:

Bixiyaan xoggo muhiim ah oo ku saabsan: halka ay deggan yihiin dadka naafada ahi; xaaladahooda; caqabadaha ka hor taagan in ay helaan gargaar bani-aadanimo; khataraha ay waajahaan iyo xagudubyada ka dhanka ah xuquuqdooda ee lagula kaco.

siiyaan hay'adaha bani-aadantinimada ka shaqeeya caawimooyin farsamo oo ku aaddan Naafanimada, tusaale ahaan: dhanka wacyi-gelinta, aqoonsiga iyo ka-takhalusidda caqabadaha, fududaynta in ay helaan khayraadka ama illaha, kobcinta ogaalka iyo aqoonta si loo helo dhaqdhaqaaq bani-aadntinimeed oo loo wada dhan yahay, ilaalinta iyo faafinta xuquuqaha,ama yaraynta saamaynta dhanka-ka-raran ee ay masiibooyinku ku leeyihiin dadka naafada ah.

Ku dhiirigeliyaan shaqaalaha dawlada iyo daneeyayaasha kaleba in ay wax ka bartaan naafanimada, waxa kaloo ay naqtiin iyo wax-ka-beddel ku sameeyaan shuruucda, dib-u-habeeyaan xeerarka ama adeegsadaan habab iyo aalado cusub oo u sahlaya in la xoojiyo ilaalinta iyo gargaarka ay u baahan yihiin dadka naafada ahi xilliga lagu gudo jiro masiibooyinka.

Bixiyaan addeegyo iyaga abbaaraya oo loogu tala galay dadka naafada ah, kuwaas oo loo marayo hab ay iyagu dhexdooda is taakulaynayaan (peer support model).

Habka Iskaashi Loola Samayn Karo Bulshada ay Saamaysay Masiibooyinku Marka Aanay Jirin Ururro Matali Kara Dadka Naafada ah

In badan waqtiyada masiibooyinku jiraan waxa dhacda in aanay ka samaysnayn Ururrada Dadka Naafada ahi ka shaqeeyaan deegaanada hawshu ka jirto. Meelaha ay ka jiraanna, waxa shaqooyinkooda awood-tiray masiibooyinka, ama waxay leeyihiin awoodo xadiddan amaba, waxa aanay si ku filan u matali karin dadka naafada ah ee bulshadaas oo dhan. Haddii tusaale ahaan ay bulshadu barakacdo, waxa laga yaabaa in xubnihii ka tirsanaa UDN ay ku kala firdhadaan goobo kala duwan, waxaanna dhib ku noqon karta in ay wada xidhiidhaan ama ay is abaabulaan si ay uga falceliyaan masiibada markaa dhacday ama ay taageeraan hawlaha bani'aadantinimo ee lagula tacaalayo masiibadaa.

Waa daruuri in markastaba qorshayaasha ku aaddan hawlaha bani-aadantinimo lagu darsado dadka naafada ah haddii la heli karo UDN ama haddii kaleba, qorshayaashaasina waa inay muhiimada kowaad siiyaan iyaga oo ay la tacaali karaan baahiyahooda. si loo fuliyo qorshayaashan marka aanay jirin UDN ama aanay jirin UDN oo si buuxda u matali kara bulshada barakacday, waxa la adeegsan karaa istaraatiijiyadahan:

In xidhiidh lala sameeyo dadka naafada ah iyo qoysaskooda laguna dhiiri-geliyo in ay ka mid noqdaan kooxaha qaabilsan wada-tashiga iyo go'aan qaadashada arrimaha bulshada sida in agaasinka kaamka oo kale. in lagu marti qaado in ay dejiyaan qorshayaal iyo istaraatiijiyado ka hortagi kara khataraha soo food-saara dadka naafada ah, iyaga oo adeegsanaya aqoonta ay u leeyihiin naafanimada sida in ay:

Shaqaalaysiiyaan ama ay mutadawaciin u qaataan dad siyaabo kala duwan naafo u ah, da'doodu kala duwan tahay kana koobaan lab iyo dheddig oo khibradoodu sarayso.

Aasaaska kooxo taageera dadka nafada ah iyo qoysaskooda iyo dhiiri-gelinta samaynta kooxahaa, kobcinta aqoonta kooxahan si ay ugu matali karaan bulshooyinkooda agaasinka iyo isku-duba-ridka qorshayaasha. Waxa tusaale ahaan ay ka qayb qaadan karaan soo hellida walxaha caqabada ku ah dadka naafada ah, awdida baahiyahooda, yaraynta khataraha ku xeerran amnigooda iyo si guud kor-u-qaadida codka iyo cabashooyinka dadka naafada ah.

La-shaqaynta Ururrada Dadka Naafada ah ee ka jira waddanka martida loo yahay marka ay yihiin qaxooti baahidooda lala tacaalayo. Haddii ay caqli-gal tahay ku marti-qaadida UDN in ay dadka naafada ah ee u shaqeeya u adeegsadaan sidii ay abaabul uga geli lahaayeen kaamamka. Ku-dhiirigelinta iyo ku-taageerida UDN sidii ay uga qayb gelin lahaayeen qaxootiga iyo bulshooyinka soo barkacay shabakadahooda.

Shuruucda iyo Marjaca

- *Liiska hubinta ee kulanka iyo dhacdada la heli karo*
- Shabakadda Qaranka (ADA), *Hagaha Qorshaynta ee Samaynta Dhacdooyinka Ku Meel Gaarka ah ee ay heli karaan Dadka naafada ah*
- *Shabakadda Qaranka (ADA), Dhacdooyinka La Heli Karo: Qorshaynta iyo Diyaargarowga ayaa fure u ah*

6 Muhiimadaha Isa Soo Gelaya

Da'da, Jinsiga iyo Kala-duwanaanshaha[64]

Kala-duwannaanshaha lagu kala duwan yahay dabeecadaha ama astaamaha ruux leeyahay, ha noqdaan qaar dhab ah ama qaar la maleeyay labadaba'e waxay saamayn toos ah ku leeyihiin nolosheena, fursadaheena, awoodaheena, baahiyaheena iyo nuglaanteena. Dagaallada iyo barakacu waxay si joogto ah u sii xoojiyaan sinnaan-la'aanta waxa aanay badiyaan faquuqa iyo takoorka, sababta oo ah waxay sare u qaadaan amni darrada, waxay waxyeello u gaystaan nidaam-yada u yaalla bulshada ee ay isku taageerto, waxay hoos u dhigaan fursadaha dakhli lagu samayn karo, waxaanna ay beddelaan bulshooyinka iyo deegaanada (oo ka mid ah dhibaatooyin badan oo dhaca).

da'da, jinsiga, naafanimada iyo astaamaha kale ee lagu kala duwan yahay caalamka oo dhan bay ka jiraan,waxana laga helaa bulsho kasta. Aad ayay muhiim u tahay in laga fikiro jiritaanka kala duwanaanshiyahan iyo sida ay isu dhex galaan marka lagu gudo jiro wajiyada kala duwan ee hawlaha samafalka bani'aadannimo, si loo xaqiijiyo in dhibku soo oo ay ku jiraan kuwa dadka naafada ahi u hantaan xuquuqdooda bani-aadan, si buuxdana uga qayb galaan hawlaha samafalka bani-aadantinimo.

Sidaa si la mid ah, hawl-wadeennada samafalka bani-aadantinimadu si ay u gutaan mas'uuliyadaha ka saaran u xisaab celinta dhibaatadu saamaysay, waa inay odoroska garowsadaan sida da'da, jinsiga, naafanimada iyo noocyada kale ee kala duwanaantu u samaeeyaan u adkaysiga (resilience), xadgudub ka ilaalintooda, iyo amniga dhibaatadu soo gaadhay, ayna fahmaan in dhibtu si kala duwan u saamaynayso oo aan isku mid ahayn. Tusaale ahaan, haweenka da'da ah isla markaana dadka naafada ahi waxay u nugul yihiin waxyeellooyin ay sal u tahay jinisgooda kuwaas oo ay ay sii sababeen takoor ka yimi da'dooda, dhaqannada bulshada ee dhanka jinsiga, iyo caqabado la xidhiidha naafanimada; sidaa si la mid ah Hablaha dhallinyarta ah ee naafadana ah waxa macquul ah in aan laga qayb-gelin go'aan qaadashada, taasoo ay sababi karto takoor ka yimi naafanimadooda iyo jinsigooda aawadii. Inamada iyagu dadka naafada ahina waxay u nugul yihiin in lagu daro kooxaha hubaysan iyadoo ay keenayso da'dooda iyo naafanimadooda. Si looga hortago saamaynta ay leedahay masiibooyinku, waa in la fahmaa marka hore sida ay masiibooyinku hoos ugu dhigaan awoodaha dadka naafada ahi u leeyihiin in ay helaan caawimo iyo ilaalin bani-aadantinimo. Si la iskaga ilaaliyo cadaalad-darro iyo takoor in lagu kaco, waxa daruuri ah in bulshada nugul idilkeed la gaadho, oo aan lagu koobnaan oo keliya kuwooda muuqda.

Soo-jeedimaha soo socda waxay u tix-gelin doonaan dadka naafada ah iyadoo laga eegayo kala duwanaantooda sida da'da, jinsiga, halka ay ka soo jeedaan iyo xaaladooda maskaxeed (psyhosocial)

Da'da

Da'du waa tirsi heerar qofka noloshiisa ah soo marta oo la isla yaqaan. awoodaha iyo baahiyaha ruuxuna waxa ay isla badashaa da'da. Da'du waxay kor u qaadi kartaa ama hoos u dhigi kartaa awoodaha

64 Waxa laga soo dheegtay *buug-yaraha gargaarka degdega ah ee UNHCR*

ruuxu u leeyahay inuu xuquuqdiisa helo. si loo abuuro waxqabad ku habboon da' kasta (carruurta, dhallinyarta qaangaadhka ah, kuwa qaangaadhka gaamuray, iyo waayeelka dadka naafada ah), Hawl-wadeennada samafalka bani-aadantinimadu waa in ay ka fikiraan baahiyaha, caqabadaha iyo khataraha ay wajahaan dadka naafada ah ee haatan tirsanaya da'aha kala duwan.

Jingsiga

Jinsiga waxa loola jeedaa kala duwanaanshaha ku dhisan aragtida bulsho ee jinsiga dheddigga, labka iyo kuwa kale iyo xidhiidhadooda ee heerarka kala duwan ee nolosha. Kala-duwanaanshani waa mid bay'ad iyo waqti ku dhisan oo isbedbeddeli kara dhaqannadada kala duwan dhexdooda. Jinsiga marka la raaciyo da'da, nooca jinsi ee qofku u dhaqmo iyo sida uu isu yaqaan ama loo yaqaan, waxa uu gooyaa mas'uuliyadaha, doorarka, awoodaha iyo gaadhitaanka ama helitaanka khayraadka hadba sida uu noqonayo.

Natiijooyinka laftooda ayay sida ay ahaanayaan door ku leeyihiin arrimo kale sida naafonnimada, halka qofku bulshada kaga jiro, jinsiyadda, qolada, diinta, haynta dhaqaale, guurka, heerka/nooca qaxootinimo, barakaca, iyo miyi iyo magaalo meesha uu joogo[65]. Sidaa awgeed, si loo hubiyo in dhammaanba dadka naafada ah badbaadaan, si kale la mid ahna u helaan kaalmooyinka bini'aadannimo iyo xadgudub ka ilaalinba, waa in hawl-wadeennada samafalku diyaariyaan barnaamijyo ku tala-gala kala-duwanaanshaha jinsiga ee dadka naafada ah ee bulshooyinka ay u shaqaynayaan dhexdooda.

Kala-duwannaanshuhu

Kala-duwanaantu waa ku kala geddisnaanta lagu kala duwan yahay qiyamka/dhaqanka, akhlaaqiyaadka, dabeecadaha, diinta, qowmiyadda, waddanka, jinsiga, caafimaadka, dabaqadda bulshada lagaga jiro iyo naafanimada iyo astaamaha kale ee gaarka ah ee shakhsigu yeelan karo. Halka dadku ay ka siman yihiin jinsiga iyo da'da oo heerarkeeda la wada maro, ruuxba ruuxa kale wuu kaga duwanaan karaa astaamaha kalee shakhsiyeed. Haddiiba ay damcaan hawl-wadeennada samafalka bani-aadantinimadu in ay caawiyaan xadgudub ka ilaalinta oo kaalmeeyaan dadka dhibaatadu soo gaadhay oo dhan, oo ay ku jiraan kuwa dadka naafada ahi, kuna dhiirri-geliyaan in ay qayb ka noqdaan hawlaha, waa in ay aqoonsadaan, fahmaan, qadariyaanna kala-duwanaanshiyaha aynu soo sheegnay.

Barnaamijyada isa soo gala

Xadgudub ka Ilaalinta in hawlaha oo dhan la dhexgeliyo[66]

Iyadoo la eegayo wejiyada badan ee khataraha xadgudubdaraadeed iyo sida kakanaanta leh ee ay ku abuurmaan, waa in ay hay'adaha tirada badan iyo laamaha dawladda ee hawlaha samafal wadaa isula shaqeeyaan si hufan oo hannaan isku xidhan oo is kabaya leh[67]. Si looga dhigo hawsha xadgudub ka ilaalinta looga dhigol udub-dhexaadka hawlha bani-aadantinimo, waxay doonaysaa hab-shaqo oo ay cid walba ka go'an tahay. Hawl-wadeennada samafalka bani'aadantinimadu waa inay barnaamijyadooda ku daraan hawsha xadgudub ka ilaalinta nugul, oo ka fikiraanna da'da, jinsiga, naafanimada iyo kala duwanaanta kale, iyaga oo raacaya afarta qodob ee xadgudub kailaalinta hawl walba ku dhex daraya:

1. In mudnaanta la siiyo badqabka iyo sharafta, la iskana ilaaliyo in la geysto dhibaato. ka-hort-agga iyo khafiifinta saamaynaha taban ee aan loo kasin ee sare u qaadi kara nuglaanta dadku u nugul yihiin khataraha jidheed iyo kuwa bulsheed.

2. Galaangal macno leh: ka-shaqaynta in dadku helaan caawimo iyo addeeg aan caqabadi la socon (sida takoorka), lana siman heerka baahida ay qabaan. Waa in fiiro gaar ahna loo yeesha ashkhaasta iyo dadka ay u badan tahay in ay la soo deristo khataro amni oo baaxad leh, ama ay ka hor iman karaan caqa-bado hor istaagi kara in ay helaan caawimo iyo addeeg.

---

[65] *Waxaa laga soo dheegtay IASC, buugyaraha lammaanaha ee hawlaha samafalka bini'aadminimo* (2017) bogga 385

[66] Eeg Kooxda Xadgudub Ka-Ilaalinta Caalamiga ah (Global Protection Cluster), *Fidinta Xadgudub ka-ilaalinta*.

[67] IASC, *Siyaasadda IASC ee Xadgudub Ka-Ilaalinta ee Hawlaha Samafalka Bani'aadamnimada* (2016)

3. Isla-xisaabtan. abuurida farsamooyin habboon oo ay nuguli ku cabbiri karaan heerka iyo tayada gargaarka ay heleen kuna soo gudbin karaan cabashooyinkooda ama walaacooda.

4. Ka-qayb-gelin iyo awood-siin. Taageerida in la abuuro awoodaha shakhsiyeed ee ruuxu u leeyahay in uu is difaaco iyo in laga caaw-iyo sidii ay u heli lahaayeen xuquuqdooda, sida xuquuqda ay u leeyihiin in ay helaan hoy, cunto, biyo iyo nadaafad, caafimaad iyo tacliin.

Mudnaansiinta Badbaadada iyo Sharafta si Looga Hortago Dhibaatada

Qodobka ugu horreeya ee halka sare ku xusan (mudnaan-siinta badbaadada iyo sharafta si looga hortago dhibaatada[68]) waa in ay ku jirtaa dhibaatada loo geysan karo dadka naafada ah. Waa in aan loo addeegsan qodobka qaab caawimo loogu diidi karo, takoor loogu abuuri karo, caqabadna loogu samayn karo dadka naafada ah. Ururrada hawl-gala iyaga oo aan la tashan dadka naafada ahi waxay dejin karaan mudnaano qaldan iyo qorshayaal xun oo dadka naafada ah dhibaato u keeni kara. Diidmada la diido in lagu kaco fal ama laga hortago dhibaatadu waxa laftigeedu abuuri kartaa dhibaato kale.

Tallabooyinka Furaha ah

- La tasho dadka naafada ah si go'aanada la gaadhayaa u noqdaan qaar la jaanqaadi kara doonistooda oo aan si taban u saamaynayn noloshooda (arag qaybta: ogolaansho la ogyahay)
- Iska-ilaalinta falalka iyo istaraatiijiyadaha xoojiya ceebaynta la xidhiidha naafanimada. Tusaale ahaan, baxnaanintu waa u muhiim hawlaha falcelineed hase ahaate jawaab uma aha dhacdooyinka la soo dersay ruuxa, waa se in ay taageertaa falalka kale ee ay mudnaanta siiyaan dadka naafad ahi."

Mudnaanta sii badbaadada iyo sharafta, iskana ilaali inaad dhibaato geysato

In aadan waxba falin laftigeedu dhibaato ayay abuurtaa	In aad wax qaldan fashaa dhibaato ayay abuurtaa
Samaynta barnaamijyo iyo mashaariic (sida: cunto-qaybin ama ceelal samayn), iyada oo aan la tixgelinayn in dadka naafada ahi soo gaadhi karaan iyo in kale meelaha loo doortay mashaariicdan	In lagu dhaqaaqo hawl iyada oo aan loo eegin in ruuxa ay khusaysaa bixiyay ogolaansho xor ah, xogina ku ladhan tahay, waxay caafimaadka ruuxaa ku yeelataa saamayn caafimaad oo aan la sixi karin.
In lagu guul-daraysto tebinta xogo ku saabsan barnaamjiyada ama mashaariicda iyada oo la adeegsanayo qaabab kala duwan iyo luuqad ay wada fahmi karaan dadku.	In lagu dhaqaaqo hawl iyada oo aan lala tashan loogu tala galay in ay ka faaidaystaan mashaariicda, oo ay ku jiraan dadka naafada ahi, waxay sababi kartaa in u-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimadu ay si qaldan mudnaanta wax u siiyaan ama ay dejiyaan qorshayaal aan waxtar lahayn, kuwaasoo khatar wayn gelin karta ka-faa'idaystayaasha.

[68] Fiiri Kooxda Xadgudub ka Ilaalinta Caalamiga ah, Xidhmada Tababarka joogtaynta xadgudub-ka- Ilaalinta (2014).

Caafimaadka Maskaxda & Taageerada Bulsho-nafsiyeed

Caafimaadka maskaxda iyo taageerada bulsho-nafsiyeed ama CMTBN (mental and psychsocial support - MHPSS), waxa lagu magacaabaa taageero kasta oo hadafkeedu yahay ilaalinta caafimaadka bulsho-nafsiyeed iyo wacyi-gelinteeda ama ka-hortagga iyo agaasinka xaaladaha caafimaadka maskaxda[69]. Marka lagu gudo-jiro masiibooyin bani-aadantinimo, arrimo fara-badan (gacan-ka-hadal, hubanti la'aan, dhimashada xubno ka mid ah qoyska, burbur hoy...) ayaa si taban u saamayn kara caafimaadka maskaxda iyo ka bulsho-nafsiyeed (psychosocial) ee ruuxa, qoyska, iyo bulshada; dadka naafada ahna si ka badan kale ayaa ay u saameeyaan arrimahani sida in badan dhacda. In u-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimadu dabbaqaan noocan taageerada ah marka ay fidinayaan mashaariicdu waxa kor-u-qaadi kartaa fayo-dhawrka iyo caafimaadka bulsho-nafsiyeed ee ay saamaysay masiibadu oo dhan, oo ay ku jiraan naafada ka ah jidhka, dareenka iyo maskaxdaba. Taageeradan bulsho-nafsiyeed iyo falcelimaha ay dhiiri-gelinayso waxa ka mid ah taageero dhawr heer leh, ay ka wada shaqeeyeen ururro fara-badan, oo hawlahoodu isu buuxiyaan ama isu daboolaan si loo asteeyey (Lagu muujiyey haramka wax-ka-qabashada caafimaadka maskaxda taageerada bulsho-maskaxeed ee xilliyada dhibaabooyinku aloosan yihiin - intervention pyramid for mental health and psycho-social support in emergencies)[70]

1. Falalka dib ugu soo celinaya bulshooyinka ay saamaysay xaaladaha degdega ahi dareenada wata sharafta iyo amnigu iyadoo ay wacyi-gelin u tahay in addeegyada si siman loogu galaangal lahaado haddana waxay aad muhiim ugu yihiin caafimaadkooda maskaxeed iyo faya-qabkooda bulsho-nafsiyeed (psychosocial). (Lakabka koowaad)

2. Falalka kale ee muhiimka ahi waxay xoojiyaan isku-xidhnaanta bulsheed, waxaanna ay taageertaa qoysaska iyo bulshooyinka. (Lakabka labaad).

3. Falalka caawimo ee loogu tala galay in lagu taageero nafsada ruux, qoys ama koox, waxay ka qaybqaataan kobcinta caafimaadka maskaxda iyo faya-qabka bulsho-nafsiyeed. Waxaanna fullinta far-gelintan loo addeegsan karaa shaqaale aan takhasus ahayn iyo taageero ay fidiyaan ka shaqeeya caafimaadka, tacliinta ama addeegyada u fidiya bulshada ee dhiggooda taageera.

4. Marka loo baahdo, leh takhasusaadku waxay bixiyaan caawimooyin MHPSS oo gaar ah (kuwaasoo noqon kara taageerooyin maskaxeed ama dawooyin).

CMTBN (MHPSS) iyo taageerooyinka laga soo dheegtay waxay ku dhisan yihiin hab-raacyada xuquuqda bani'aadamka, waxaanna ay kor-u-qaadaan oo ilaaliyaanna xuquuqda dadka naafada ah, addeegyada CMTBN ee dhawrka lakab ahi waxay taageeraan faa'idana u yihiin nugul oo idil, oo ay ku jiraan dadka naafada la nool, kuwaas oo ay la soo deristo cadaadis bulsho-naf

[69] GJH, *Tilmaamaha Caafimaadka Maskaxda iyo Taageerada nafsaaniga Bulshada ee Goobaha Degdegga ah* (2007).

[70] Ibid.

7 U Xisaab Celinta Bulshada Dhibaatadu Gaadhay iyo Ka-Ilaalintooda in Lagula Kaco Xadgudub, Loogana Faa'idayto Galmo Ahaan

Masuuliyad-iska-saarka nugul (Accountability to affected populations - AAP[71]) waxa loo garan og yahay in ay tahay masuuliyad ka dhaxaysa kuwa fidiya caawimaadka iyo daneeyayaasha kale (deeq-bixiyeyaasha, xukuumadaha) ee isku xilsaaray in ay awooddooda iyo khayraadkooda u adeegsadaan si akhlaaqi ah masuuliyadina ku dheehan tahay, si ay la gargaarayo uga dhigaan bu'da ama udub-dhexaadka hawlaha bani-aadantinimo. U-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimada waxa waajib ka saaran yahay in ay caawimada ay fidinayaan ka dhigaan mid u keeni karta ay saameeyeen masiibooyinku oo ay ku jiraan kuwa aan muuqan sida dadka naafada ah natiijada ugu wanaagsan uguna macquulsan. Si ay u gaadhaan ahdaaftanna waxa ay si joogto ah u dabaqaan tilmaamo ku dhisan farsamooyin iyo tayo heersareeya; Iyaga oo isla markaana wada-shaqayn la yeelanaya cid kasta oo ay khusayso si ay u badiyaan meelaha ay gaadhsiin karaan caawimadooda, hoosna ugu dhigi karaan khataraha, daldaloolada iyo laba-jeer-samaynta; Waxaanna ay dhagaystaan oo la hawlgalaan nugul iyagoo ugu dambayn ku dhaqaaqa soo-jeedimahooda.

Masuuliyad-iska-saarka nuguli waxa ayaa diiradaa saartaa ilaalinta xuquuqda iyo sharfta dhammaan bulshada nugul, oo ay ku jiraan dadka naafada ah, hababka la isula-xisaabtamayona waa inay ahaadaan qaar ay galaangal u leeyihiin dadka naafada ahi, waana in ay noqdaan kuwo tixgeliya shuruudahooda/doonistooda. Waajibka la gudanayo waxa ku jira mid diirada la saarayo sidii naafanimadu uga dhex muuqan lahayd dhammaan hawlaha bani-aadantinimo, iyadoo lagu dedaalayo in dadka naafada ahi ka qayb qalaan hawlaha go'aan gaadhidda iyo in xogta loogu gudbiyo habab kala duwan.

Lifaaqa 7aad waxa uu lafa-gurayaa caynka u-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimadu oo ay ku jiraan heer koox, ay uga qayb qaadan karaan gaadhida ballan-qaadyada iyo shuruudaha tayo ee ku dhigan "Core Humanitarian Standards"-ka, iyagoo u shaqaynaya habab dhaqan-gal ah oo dadka naafada ah ka qayb-gelinaya.

Ballanqaadyada GJH ee ku Aaddan Masuuliyad-iska-saarka Nugul

2017dii GJH waxay ansixisay daabacaad AAP (Masuuliyad-iska-saarka Nugul) ah oo dib-u-eegis lagu sameeyay, taasoo cinwaan looga dhigay Ballanqaadyo ku aaddan masuuliyad-iska-saarka nugul iyo ka-ilaalinta in lagula kaco xadgudub, loogana faaidaysto hab jinsi ah, dib-u-eegistu waxay raacday habraacyo cusub oo ku saabsan siyaasadaha gargaarka bani-aadantinimo, oo ay ku jirto habraacyada ku dhigan "Core Humanitarian Standards"-ka iyo natiijooyinkii ka soo baxay isku-imaatinka lagaga faalloodo arrimaha bani'aadantinimo ee caalamiga ah (World Humanitarian Summit) iyo "the Grand Bargain"[72].

[71] Warbixintii ugu dambaysay ee siyaasaddan, eeg GJH, *Ballanqaadyada la xisaabtanka dadka ay dhibaatadu saamaysay iyo ka ilaalinta xadgudubyada galmada iyo tacaddiga* (CAAP iyo PSEA) (2017). Bayaanka siyaasadda asalka ah, eeg GJH, *Kooxda Hawsha IASC ee la xisaabtanka dadka ay saamaysay iyo ka ilaalinta ka faa'iidaysiga iyo xadgudubka galmada (AAP/PSEA)*

[72] Eeg websiteka GJH (IASC) ee *gorgortanka weyn (the Grand bargain)*

Dib-u-eegistani waxay xoogga saaraysaa isla-xisaabtanka guud. U-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimo waxa lagaa filayaa in ay u hawl-galaan keli keli iyo koox kooxba si ay qayb uga ahaato habraacyada AAP taakulayntooda. Kaalinta ay ciyaari karaana waa mid aad u muhiim ah. Lifaaqa 7aad ayaa sharaxaya sidii loo sugi lahaa ka-qayb-gelinta dadka naafada ah iyada oo la raacayo afarta ballanqaad.

Jaantuska 4aad | AAP (U Xisaab Celinta Bulshada dhibaatadu saamaysay)[73]

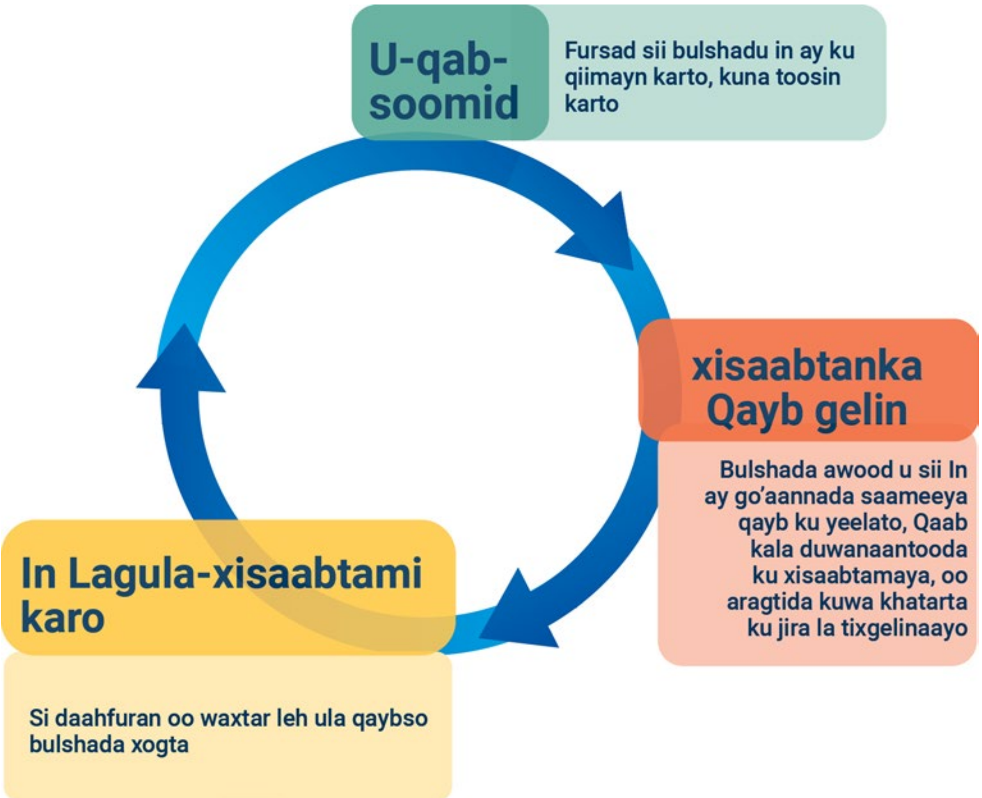

Soo Koobid Arrimaha Furaha ah: U Xisaab Celinta Bulshada Dhibaatadu ku Dhacday, iyo ka-ilaalinta in lagula kaco xadgudub iyo ka-faa'idaysi hab jinsi ah.

Qiimaynta Baahiyaha iyo Lafa-gurkooda

Qiimaynta baahiyaha iyo lafa-gurkoodu waxay udub-dhexaad u yihiin awoodda ay taakulaynta bani'aadantinimo u leedahay in kor loogu qaado iyada oo aan lumin waxtarkeeda isla markaana AAP loogu dabaqi karo. Fullinta ugu yar ee la soo jeediyay waa:

- Ku-dedaalida in dadka naafada ahi ay qayb ka ahaadaan qiimaynta baahida.
- In lagu daro qiimaynta la addeegsanayo ugu yaraan shan su'aalood oo tayo ah (qualitative).
- In marka la lafa-gurayo xoggaha ku saabsan khataraha ay ilaalintu leedahay ama caqa-badaha hor taagan galaan-gal u yeelashada

[73] Laga soo qaatay IASC, U *Xisaab-celinta Dadka ay Saamaysay dhibtu (Accountability to Affected Populations AAP)*: dulmar kooban.
[74] Ka faa'iidaysiga galmada waxaa loola jeedaa "ugu xadgudubka booska nuglaanshaha, awoodda kala duwan oon isu-miisaannayn ama kalsoonida ujeedooyin galmo". Fiiri warsidaha Xoghayaha Guud ee Qaramada Midoobay *Tallaabooyin gaar ah oo looga hortagayo xadgudubka galmada (PSEA)* (ST/SGB/2003/1
[75] Xadgudubka galmada waxaa loola jeedaa "faragelin jireed oo dhab ah ama hanjabaad ah oo qaab galmo ah". Ibid.

taakulaynta loo kala qaybiyo: jinsi, da' iyo Naafanimo.

- In hoosta laga xariiqo aragtiyaha, mudnaanaha iyo doonista nugul, laguna dedaalo sidii dadka naafada ah looga dhigi lahaa kooxda udub-dhexaadka u ah fallanqaynta iyo lafa-gurka baahiyaha.
- Isla markaana sidii qiimaynta baahida loogu adeegsan lahaa marka ay noqoto:
- Gaadhsiinta gargaarka iyo habka ay u doorbidayaan dadka naafada ahi (deegaanada, waqtiyada iwm)
- Hababka is-gaadhsiinta ee ay doorbidayaan dadka naafada ahi (fool-ka-fool, Raadiyo, farriimaha taleefanka iyo qaar kale)
- Arrimo kale oo muhiim u ah istaraatiijiyadaha gaadhsiinta gargaarka ama saamayn kara (sida Jinsiga, da'da, galaangalka, ilaalinta, duruufaha dhaqaale iyo bulsho iwm)

Hirgelin iyo Kormeer

- La-xidhiidh, shaqaalaysiinta iyo tababarka dadka naafada ah ee ka qayb qaadan kara hirgelinta
- Yagleelka tilmaamayaal farsamo, tayo iyo isla-xisaabtan si loogu adeegsado kormeerka.
- Samee habab ay galaangal u leeyihiin dadka naafada ahi oo lagu ogaado cabashooyinka iyo falcelinta.
- Si-joogto ah u kormeer heerka dadka naafada ah ee ka midka ah nugul ay raallida uga yhiin tayada iyo waxtarka hawlaha bani-aadantinimo.

Kormeer iyo Warbixin

- Ogaalka habraacyada farsamo ee ugu mudan iyo hababka ugu wanaagsan, iyadoo loo adeegsanayo marka laga falcelinayo masiibooyinka. Dooro tabaha ka-qayb gelinaya dhammaan iyo kooxaha dadka naafada ah.
- Si joogto ah u kormeer una faafi adeegsiga habraacyada farsamo iyo tayo ee la isku raacay.
- Ururi, lafa-gur kana jawaab xoggaha kormeerka, adigoo ku daraya fal-celimaha ka timi dadka naafada ah.
- Hubi in dadka naafada ahi ka qaybgalaan kormeerka hawlaha.
- Adigoo ku sallaynaya falcelimaha yimi, sax habka hawshu u socoto ama wax-ka-beddel ku samee istaraatiijiyadaha iyo qorshayaasha.

Ka-dhawrka in Lagula Kaco Xadgudub iyo Ka-faa'iidaysi Jinsi

In wada shaqayn lala yeesho bulshada deegaanku aasaas ayay u tahay AAP; waana meesha shaqada ugu badan ee la xidhiidha ka-dhawrida ka-faaidaysiga jinsi iyo xadgudubka laga qabto.

Shaqada lagu yaraynayo ka-faaidaysiga jinsi[74] iyo xadgudubku[75] marka ay noqoto hawlaha bani-aadantinimo waxa kaloo ay diirada saartaa falalka ay ku kacaan shaqaalaha hawlaha bani-aadantinimo ee dhibaateeya nugul.

Ka-faaidaysiga iyo xadgudubyada jinsiga ahi waxa ay ku jiraan falalka jebiya masuuliyad-iska-saarka kuwooda ugu halista badan. 2015tii, GJH waxa ay soo bandhigeen bayaan ballan-qaadaya ka hortaga iyo ka-falcelinta xadgudubyada iyo ka-faa'idaysiga jinsiga ah ee ay ku kacaan shaqaalaha hawlaha bani-aadantinimo. dadka naafada ah, khaasatan dumarka iyo gabdhaha ayaa ah kuwa baahida ugu

[74] Uga faa'iidaysiga galmada waxaa loola jeedaa "Ugu-xadgudubka booska nuglaanshaha, awoodda kala duwan een isu miisaannayn ama kalsoonida ujeedooyin galmo". Eeg Warsidaha Xog-hayaha Guud ee Qaramada Midoobay *Tallaabooyinka Gaarka ah ee ka ilaalinta dhiig-miirashada iyo xadgudubka galmada* (PSEA) (ST/SGB/2003/13).

[75] Xadgudub galmo waxaa loola jeedaa "faragelin jireed oo dhab ah ama hanjabaad ah oo qaab galmo ah". Ibid.

badan u qaba in laga dhawro tacadiga dheellitir la'aan awooddeed oo jirta aawadeed.

Waa muhiim in wacyigelin loo sameeyo dadka naafada ah iyo bulshooyinkooda. Waa in ay ogaadaan xuquuqahooda iyo waxyaabaha ay xaqa u leeyihiin, waanna in ay galaangal u haystaan habab waxtar leh sirna ah oo ay kaga warbixin karaan cabashooyinkooda, kuna baahin karaan xogo ku saabsan gargaarkooda iyo ilaalintooda. Marka abaabulada bani-aadantinimo dabaqaan siyaasadaha PSEA, waa in ay noqdaan qaar dhammaystiran oo ay ku jiraan ka-hortag, falcelin, wada-shaqayn iyo maamul.

Habraac iyo Tixraac

- *GJH, ballanqaadyo ku aaddan masuuliyad iska-saarka nugul iyo ka-ilaalintooda xadgudubyo iyo ka-faa'idaysi jinsi ah (2015)*
- *Guddida loo xilsaaray iska-ilaalinta xadgudubyada iyo ka-faa'idaysiyada jinsi ee ay ku kacaan shaqaalahayagu.*
- USAID, *Waxqabadyada Arrimaha Bulshada iyo Isbeddelka Habdhaqanka Bulshada*

8 Kala Doorashada Waxqabadka Hawlaha Samafalka

Inta badan gargaarka bani-aadantinimo waxa ku jira lafa-gurka iyo dabaqaadda tiraba dhawr falcelimood oo midkii la doono la dooran karo sida:

- Bixinta agabka laf ahaantiisa oo toos ah
- Gargaar lacageed oo kaash ah iyo mid warqad lacag bixin ah.
- Adeeg bixin toos ah.
- Kaalmo farsameed
- Kobcinta aqoonta.
- Maamulka sahayda iyo saadka (logistics).

Waxqabadka kala duwan ee la dooranayo markiiba waa ay is bedbedelaan marka waqti ka soo wareegoba. Si loo go'aamiyo habka gargaarka bani-aadantinimo loo gaadhsiin lahaa dadka naafada ah waxa muhiim ah in lala tashada dadka naafada ah iyo wakiiladooda. Cutubkani waxa uu diirada saarayaa gargaarka lacagaha kaashka ah iyo warqadaha lacagta lagu bixiyo ama foojarada, iyadoo la ogsoon yahay in aad loo isticmaalo qaabkan oo lacagta lagu bixiyo. Akhristayaashu hase ogaadeen in cutubkani aanuu ahayn cutub ka madax banaan cutubyada kale oo aanuu keligii u taagnayn. Soo-jeedimaha ku dhigan cutubkani waxa uu khuseeyaa dhammaan cutubyada kale, akhrintiisuna waa in ay ahaataa mid dhan socota cutubyada kale.

Taakulaynta ku Dhisan Lacagaha/ Gargaar Lacageed oo Kaash ah iyo mid Warqad Lacag Bixin ah

Waxay cilmi-baadhisyuhu sheegayaan in meelaha suuq ka jiro, taakulaynta ku salaysan lacagaha kaashka ah marka la barbardhigo qaababka kale ee gargaarka degdegga ah, waxay leeyihiin awooda in si hufan, degdeg ah, kana kharash yar loo gaadhsiiyo lacagaha baahan. Sida uu qabo heshiiskii xuquuqda ay leeyihiin dadka naafada ahi (CRPD), gargaarka lacagaha caddaanka ahi waxa ay awood u siisaa inay doortaan nooca adeega ama gargaarka, isla waqtigaana waxay xoojisaa dhaqaalaha deegaanka. U-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimadu waxay hadda si xawli ah oo joogto ah u addeegsadaan gargaarka kaashka ah, tanina waxay caddaynaysaa dedaalka ay ugu jiraan in ay kaga dhabeeyaan ballan-qaadyadii lagu dhigay heshiiskii *"The Grand Bargain"*, kaas oo ahaa heshiis ay ka qayb qaateen in ka badan 30 deeq/gargaar bixiyeyaasha ugu waaweyn ka mid ah.

Taakulaynta ku dhisan lacagaha caddaanka ah waa nooc ka mid qaababka gargaarka loo bixiyo, waxaanna sannado badan loo istcimaalayay barnaamijyada horumarineed ee ka qayb geliya naafada looguna tala-galay badbaadada iyo dhawrida/ilaalinta bulshada. U-dhaqdhaqaaqayaasha bani-aadantinimadu waxay waayo-aragnimadan tixraaci karaan marka ay baahi degdeg ah aawadeed bilaabayaan ama balaadhinayaan gargaarka ku dhisan lacagaha cad[76].

[76] UNICEF iyo Wasaaradda Arrimaha Federaalka iyo Horumarinta Maxaliga ee Nepal waxay bixiyaan tusaale. Waxay abaabuleen nidaam gargaar bulsho oo ballaaran oo looga jawaabayo dhulgariirkii 2015. Eeg Casharka Barashada Iskaashiga Lacagta Cad (CaLP), *Warbixinta Xaaladda Lacagta cad ee Adduunka - Barnaamijyada Xawilaadda Lacagaha ee Gargaarka Bani'aadamnimada* (2018), p. 114

Iyadoo ay sidaa tahay haddana lacagaha kaashka ahi waa qaab keliya oo ka mid ah gargaarka. Waxaanna lala addeegsan karaa nooc gargaarka ka mid ah oo kale sida qaabka loogu geeyo taakulada baraha qaybinta gargaarka ama qoysaskaba[77].

Marka laga hadlayo hawlaha gargaarka bani-aadantinimo, weli waxa jira gol-daloolo ay ka mid tahay iyadoo aan lahayn daliilo badan iyo faham-darro ku aaddan qaabka gargaarka ku dhisan lacagaha kaashka ahi uga qayb qaadan karo dhawrida iyo awood-siinta , ama khataraha ay la kulmi karaan dadka naafada ahi marka ay awood u helaan hellida lacagaha cad[78].

Tixraacyo sharciyeed iyo xeer-hagayaal kale oo muhiim ah:

- *CRPD (Convention the Rights of Persons with Disabllities.* Qodobka 1, 12, 27 iyo 28aad waxay si caddaan ah u tibaaxayaan hawlaha gargaarka bani'aadantinimo, waxaanna ay soo hadal-qaadayaan qodobo khuseeya u galanga-lyeelashada gargaarka maaliyadeed.
- Shirkii *"The Grand Bargain."*
- Iskaadhiga baraashada lacagaha, *soo jeedi-maha caalamiga ah ee khuseeya hawlgallada soo koobid ku saabsan ballanqaadyada ku aaddan barnaamijyada lagu xawilo lacagaha*.

Erey-bixinaha Muhiimka ah[79]

Xawilaadda ku dhisan lacagaha cad, taakulaynta ku dhisan lacagaha kaashka ah, barnaamijyada lagu xawilo lacagaha, gaargaarka ku dhisan lacagaha cad, gargaarka lagu bixiyo warqadaha lacag-bixinta: dhammaan kalmadahan isku qaab ayaa loo isticmaalaa, waxaanna la addeegsadaa marka la tibaaxayo barnaamijyada taakulaynta (loogu talo-galay hoy, cunto, caafimaad iwm.) ee siiya deeq-helayaasha ah lacagaha kaashka ah ama waraaqaha lacag-bixinta si ay awood ugu yeeshaan soo-iibsiga alaabaha ama adeegyada.

Marka ay noqoto gargaarka bani-aadantinimo, lacagaha cad iyo waraaqaha lacag-bixinta waxa la siin karaa qof, qoys ama bulsho. Barnaamijyada noocan ah kuma jirto amaahaha xaddiga yar ee loo fidiyo sabboolka ah (Microfinancing) ama deeqaha maaliyadeed ee lagu taageero xukuumadaha ama xubnaha kale ee dawladda.

Halbeeg iyo Tilmaamo

- *Iskaashiyada lagu barto lacagaha*
- *Sanduuqa lagu ilaaliyo tayada gargaarka ku dhisan lacagaha*
- *Halbeegyada ugu yar ee la rabo in la gaadho marka la qiimaynayo suuqa*
- La samee iskaashi ururrada u dooda dadka naafada ah ee ka shaqeeya gargaarka ku salaysan lacagaha kaashka ah, iskaashiyadu waxay ku taageeraan dadka naafada ah in ay adeegsadaan gargaarka ku dhisan lacagaha cad waxaanna ay u dooddaan, sarena u qaadaan dadka naafada ah.

Xallinta Caqabadaha

- Xalli dabeecadaha shaqaaluhu leeyihiin ee ku salaysan ceebeynta dadka naafada ah (tusaale ahaan kuwa ku salaysan in dadka naafada ahi aanay awood u lahayn hellida iyo maaraynta lacagaha cad, ama aanay ka shaqayn karin shaqooyinka lagu kasbado lacagaha, shaqo sharaf leh sharcina ah aanay heli karin, ama aanay geli karin barnaamijyada lagu kobciyo xirfadaha).
- Tixgeli baahiyaha kala duwan ee ay leeyihiin dadka naafada ahi si ay u helaan ama galaan-

77 Ka eeg qaybaha macluumaadka ku saabsan sida ay ugu habboon tahay wax-qaybinta-nooca alaabta aan lacagta ahayn.

78 Iskaashiga Waxbarasho Lacageed, *oo ah dhaqdhaqaaqa diyaarinta barnaamijyada xawilaadda lacagta caddaanka ah ee horumarsan, sidee baan ku xaqiijin karnaa in dadka naafada ah aan laga tegin marka la qorshaynayo barnaamijka xawilaadda lacagta caddaanka ah ee xaaladaha degdegga ah?* (2015); UNHCR iyo WFP, *yaraynta khataraha ku takri falka awoodda ee kaalmada lacagta ee Jamhuuriyadda Dimuqraadiga ah ee Congo* (2018).

79 Wixii dheeraad ah oo ku saabsan ereyada, arag Iskaashiga Waxbarasho ee Lacagta cad, *Qaamuuska Eray bixinta Lacagta iyo Kaalmada foojarka* (Voucher Assistance) (2017).

gal ugu yeeshaan adeega. U-qorshe samee kuwa ku nool miyiga iyo magaalada; farqiga u dhexeeya dhanka dhaqaalaha iyo u-galaangal yeelashada tiknoolajiyada iyo waxbarashada; iyo weliba xogaha ku saabsan deegaanka (sida masaafada baraha qaybinta gargaarka, kharashka iyo haleelka gaadiidka).

- Qiimee sida loo haleeli karo nidaamyada kala duwan ee lagu qaybiyo lacagaha cad (kaash, kaadhadhka lacagaha cad, amaahda lagu bixiyo taleefanada iwm).

- Maskaxda ku hay in qaar ka mid ah qaababka lagu xawilo lacagaha (sida lacagaha loo qoondeeyay meel) ay hoos u dhigi karaan heli-taanka qalabka kaaliyaha ah, oo inta badan lala xidhiidhiyo kharashgalka caafimaadka.

Awoodsiin iyo Aqoon Kobcin

- Intaa aan taakulaynta ama gargaarku aan uu bilaabmin qiimee siyaasadaha iyo shuruucda dejisan ee khuseeya gargaarka ku dhisan lacagah cad; awoodaha ururrada fidiya gargaarka ku dhisan lacagaha; iyo awooda ay u leeyihiin shaqaaluhu abaabulka iyo dhaqan-gelinta gargaarka lacagaha naafadu ka qayb qaataan.

- Taageero iyo tababar u fidi dadka naafada ah si ay awood ugu yeeshaan in ay helaan gargaarka lacagaha, isticmaalna hababka kala duwan ee lagu qaybiyo lacagaha (sida bangiyada). Marka teknoolajiyadaha aan laga wada warqabin la adeegsanayo xilliga gargaarka, bixi koorasyo ku saabsan aqoonta aasaaska ah iyo waxbarasho ku saabsan lacagaha iyo maaliyada.

Soo-ururinta iyo Kormeeridda Xogaha

- Dusha kala soco in ay dadka naafada ahi ay u siman yihiin iyo in kale hellida lacagaha cad iyo warqadaha lagu bixiyo qoysaskooda dhex-dooda, awoodna u leeyihiin in ay lacagahaa isticmaalaan.

- Kormeer ka hay in dadka naafada ahi ay u nugul yihiin ka-faa'idaysi iyo xadgudub marka ay noqoto barnaamijyada lacag bixinta ama ay la kulmaan caqabado marka ay doonaan in ay helaan ama kharash-gareeyaan lacagaha cad.

- Soo ururi caddaymo, bixina casharo ku saab-san waxa shaqaynaya iyo waxa aan shaqa-ynayn. Hawl-galadee ayaa kor-u-qaada ka-qayb-gelinta ay helaan dadka naafada ahi marka ay noqoto gargaarka lacagaha

Jaantuska 5aad | Caqabadaha Hortaagan in la Helo Lagana Wada Qaybgalo gaargaarka lacagaha

SIDA SAAMAYNTA DHIBAABOOYINKU DADKA NAAFADA AH CULAYS DHEER AH UGU KEENAAN XILLIYADA HAWLGALLADA SAMAFALLADA NAQADKA/LACAG-BIXINTA KU SALAYSAN

SAAMAYNTA DHIBAATADA

Burbur dhaqaale, nabadgelyo, shabakadaha bulsho, burburka kaabayaasha, barakac, adeegyada oo istaaga

OO AY SII XUMEEYAAN CAQABADUHU

Caqabadaha deegaan:

- Xog la heli karo oo aan laga hayn diiwaangelinta samafallada naqadka & sida loo mechanisms
- Iyada oo aan la hayn tiknoolajiyadda lacagaha lau helo sida mobillada, ATM, iwm.
- Meelaha foojarrada bixinta laga qaato oo aan la gaadhi Karin
- Iyada oo aan la helin suuqyada ama dukaanno foojarrada aqbala oo wax ku bixiya
- Gaadiid la isticmaali karo oo aan jirin

Caqabadaha aragtiyeed:

- Aqoonta iyo aragtiyaha hawlwadeenku ka qabaan naafada ah

Caqabadaha SHARCIYADA, SIYAASADAHA:

- Aqoon la'aan farsamo oo aan loo lahayn nadaam lagu ogaado heerarka samafaleed ee la bartilmaameedsanayo
- naafada ah oo lagu tiglein halbeegyada iyo siyaasadaha samafallada
- Diiwaangelinta & maamulka oo loo maro habraacyo dhib badan oo aan la gaadhi karin

Khataraha ay wajahaan naafada ah

Gacan-ka-hadal, saboolnimo, khataro deegaan, caafimaad-xumo, faquuq ama goonniyayn, tuuris iyo dayac

Habraaca hoose waxa uu ka caawinayaa gaargarka fidinaya in ay aqoonsadaan, xalliyaana caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah (iyo daryeela) marka lacag loo xawilayo

KA QAYB-GELINTA GUUD

Deji barnaamijyada ku salaysan naqad-bixin, oo ay qayb ka yihiin dadka naafada ah, lehna goobo dhisme oo la gaadhi karo iyo wax lagu wada xidhiidho

BARTILMAAMEED U GAAR AH NAAFADA

Waa in dadka naafada ah ee hore looga saaray fursadaha waxbarasho lagu tababaro aqoonta maaliyadeed.

Tallaabooyinka ku habboon ee la soo jeedinayo (recommended actions)

	Diyaar-garow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
Qiimayn, lafagur iyo qorshayn			
Ku tababar shaqaalaha sidii ay u aqoonsan lahaayeen caqabadah iyo khataraha la xidhiidha gargaarka ku dhisan lacagaha ee ay waajahaan dadka naafada ahi	X		
Aqoonso barnaamijyada bulsheed ee hore u jiray ee la xidhiidha ilaalinta, qiimeena tabta loo heli ogyahay halbeegyada iyo hababka maamul, iyo in haddii hawlaha gargaarka la balaadhiyo ay hababkaasu shaqayn karaan. U bedel ujeedooyinka laga leeyahay barnaamijyada gargaarka hadba sidii haboon, qorsheena cabbir lagu kormeero laguna xalliya caqabadaha maamul ee jira.	X		X
Aqoonso caqabadaha laga yaabo in ay ka hor yimaadaan ka qayb-gelinta dadka naafada ah ee la xidhiidha gargaarka ku dhisan lacagaha cad (tusaale ahaan, suuqyo aan ay tagi/geli karin sababo la xidhiidha wadada oo aan saacidayn in dadka naafada ahi maraan)	X	X	X
Soo hel ururrada iyo kooxaha la kaashado ee hore ula sii shaqayn jiray dadka naafada ah; iskaashi cusub abaabul, lana shaqee ururrada ay leeyihiin dadka naafada ahi ama matala, iyo weliba hoggaamiyayaasha leh naafooyin hore si loo aqoonsado loona qaado jidgooyooyinka iyo khataraha ay waajahaan naafad ahi.	X		

	Diyaar-garow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
Qiimee heerka dhismo ee suuqyadu u leeyihiin in dadka naafada ahi galaan, iyo sida ay u fududahay in dadka naafada ahi u helaan xoggaha ku saabsan suuqaa.	X	X	X
Lafagur nidaamyada maamul iyo adeeg ee saacidaya in dadka naafada ahi helaan ilaain/dhawrid. Talada ku darso hababka daryeel, caafimaad, qalab, sharci, gaadiid iyo waxbarasho ee bedelka noqon kara. Qiimeena tabta ay dadka naafada ahi haatan galaangalka ugu leeyihiin adeegyadaa iyo caqabadaha ay la kulmaan	X		X
Talada ku darso kharashaadka iyo khataraha ay la kulmi karaan dadka naafada ahi haddii ay ku qasbanaadaan in ay ku tiirsanaadaan dad dhex ah oo u soo qaada ama u keena alaabaha ay doonayaan.	X		X
Qiimee caynka loogu adeegsan karo lacagaha caddaanka ah si loo qaado jidgooyooyinka iyo caqabadaha, looguna xoojin lahaa dhabar-adayga qoysaska ay ka tirsan yihiin dadka naafada ahi.	X	X	X
Qorshee sida jilayaasha suugu adeegyadooda iyo agabkoodu u noqon lahaa mid ay soo gaadhi karaan dadka naafada ahi (tusaale ahaan iyada oo loo fududaynayo wada xidhiidhka ama isfahanka iyo soo-gaadhitaanka qof ahaaneed)[80]	X		
Qiimee sida xalalka dhaqaale/maaliyadeed ama tiknoolaji u gaadhi karo dadka naafada ah	X		X
Ka feker kharashyada kale ee naafo ahaanta la iman kara oo ay dadka naafada ah iyo qoysaskoodu geli karaan si ay kaalmo lacageed isu gaadhaan ama u helaan (kharashka gaadiid, qalab kaaliye ah, iwm.)	X		X
U fududee xog lagu gudbiyey luqad iyo qaab la wada fahmi karo kolka kaalmada lacageed la bixinayo, nooceeda, muddada ay soconayso iyo in barnaamijyo kale barbar yaallaan iyo in kale	X	X	X
Hubi in hay'adaha lacagpbixintu u diyaarsan yihiin lacagsiinta dadka naafada ah. Hubi in ay diyaar u yihiin in lagu qiimeeyo diyaargarowga (adeegbixinta) nuglaanta	X		

[80] Eeg Iskaashiga Waxbarashada Lacag caddaan ah oo lala yeesho haya'dda Catholic Relief Services, *Waxqabadyada Taageerada Suuqa ee hawlaha samafalka Bani'aadamnimada - Xaashida Talo* (2018)

	Diyaar-garow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
Isku-dumidda hantida			
Qiimee oo ogow in barnaamijyada daryeelka bulshada loo adeegsan karo in dadka naafada ah wax lagu gaadhsiin karo	x	x	
Fulinta			
Hubi in saamaynta xaaladda taagani u siman yihiin barnaamijyada shaqada naqadka lagu qaato, laguna lacag siiyo isku siman shaqo si isku mid ah loo qabtay. dadka naafada ah ha u duwin shaqooyinka wax yar lagu bixiyo ama kuwo kale ka gaws-qabsadaan naafo ahaantooda darteed.			x
Hubi in goobta lagu qabanayo shaqada cuntada lagu beddesho ama tan naqadka lagu qaataa tahay mid ay soo gaadhi karaan dadka naafada ah	x		x
Dooro goobaha wax-qaybintu in ay yihiin kuwa ammaan u ah oo ay soo gaadhi karaan dadka naafada ahi.	x	x	
Talada ku darso in aad ka abaabusho carwooyin ganacsi meelaha fogfog si dadka naafada ah ee dhulyowgaa ku nooli uga qayb qaadan karaan			x
Ka fiirso haddii aad ku qorto qof naafo ah loogu-deeqaha in qofkaas diiwaangelintaasi khatar gelin karto			x
Si waadax ah oo cad u gaadhsii ujeeddooyinka laga leeyahay kaalmaynta. Sidaa marka aad ku guda jirto, isku day inaad yarayso qoomaha iyo cuqdadaha/quudhsiga isbarkan ama xiqdiga dadka naafada ahi la kulmi karaan	x	x	x
Siyaabo kale oo wax lagu gaadhsiin karo ka feker sida barnaamijyada kale ee bulshada ama in guryaha wax loogu geeyo si dadka naafada ah laf ahaantoodu u guddoontaan kaalmada la taaranayo.	x	x	x
Xidhiidhin			
Ka tlo geli ururrada dadka naafada ah u adeega ilaalinta ama badbaadinta iyo isku-xidha/xidhiidhinta qaybinta naqadka, sida adiga oo hawgelinya koox-hawleedka ilaalinta iyo qaybinta lacagta (Protection Cluster and Cash Working Group).	x	x	x
Xidhiidh la samee barnaamijyada kale ee qaran ee dadka naafada ah u qaybiya ama u xawila lacagaha	x		

	Diyaar-garow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
Ka wada xidhiidha wadaagayaasha ama qaybaha kale si aad u hubisaan in naqadka ama lacagaha la siiyaa dadka naafada ah ay u fududaynayso adeegyada kale ee samafal, (sida meelo carruurta u wanaagsan oo aan lagu dhibsanayn ama waxbaridooda).	x	x	x
Korjoogtaynta & Qiimaynta			
Si joogta uga ururi dad naafo ahaantoodu, da'doodu iyo jinsigoodu kala duduwan tahay, falcelintooda iyo xogtooda la xidhiidha caqabadaha iyo khataraha ay wajahaan arrumaha helidda lacagaha		x	x
Il-ku-haynta ama korjoogtaynta xilliyada ka dambeeya naqad-wareejinta, kala tasho dad naafo ahaantoodu kala noocyo tahay caqabadaha ay la kulmaan marka ay isu diiwaan gelinayaan helidda kaashka ama naqadka kaalmada ah			x
Qabo hantidhar aad ku ogaanayso sida ay u shaqeeyaan qaababka adeeg-helidda, falcelinnada iyo cabashooyinka			x
Qabo ama samee hantidhawr aad ku ogaanayso suuqyada, soona jeedi isbeddello ka dhigi kara kuwo dadka naafada ah iyo kaleba si siman u wada gaadhi karaan			x
u kala baadisooco noocooda jinsiga, da'da, iyo nooca naafo ahaanta adiga oo isticmaalaya qaababka iyo aaladaha hore loo soo jirrabay ee ay ka midka tahay Kooxda Washington ee Su'aalaha Gaagaaban ee Naafada ama Naafanimada (The Washington Group Short Set of Disability Questions).			x
Hirgeli qaabab iyo habraacyo dadka naafada ah u oggolaanaya inay ku qiimayn karaan kuna oggolaan karaan ama ku diidi karaan in xogta laga helo la isticmaali karo iyo in kale. Hubi in ay fahmaan cidda lala qaybsan doono xogta laga ururiyey (sida, hay'adaha samafalka ee kale, dawladda, iwm.).			x

Tixraaca/Marjaca

- *Iskaashiga barashada Lacag caddaan ah*
- CBM, Qalabka ka-qayb-qaadashada ee samafalka Bini'aadantinimada[81]
- *Iskaashiga barashada Lacag caddaan ah, caawimada Lacag-kaash ku salaysan: barnaamijka Sanduuqa Qalabka tayada*
- *Heshiiska ku saabsan baabi'inta dhammaan foomamka Takoorka Haweenka, qodobada 11 iyo 14*

[81] App-ka tixraaca iyo barashada ee shaqaalaha hawlaha gargaarka bini'aadantinimada.

- *Iskaashiga barashada Lacag caddaan ah, Lacag badbaado leh, Cilmi-baarista iyo Qalab*
- UNHCR, Guide for Protection in Cash-Based Interventions
- Women's Refugee Commission and Mercy Corps, Mainstreaming XADGUDUBYADA KU SALAYSAN JINSIGA Considerations in CBIs and Utilizing Cash in XADGUDUBYADA KU SALAYSAN JINSIGA Response: Toolkit for Optimizing Cash-based Interventions for Protection from Gender-based Violence
- Women's Refugee Commission, Cohort Livelihoods and Risk Analysis

9 Doorka iyo Mas'uuliyadaha Daneeyayaasha

Jadwalka soo socda waxa uu qeexayaa doorarka iyo masuuliyadaha kooxaha kala duwan ee daneeyayaasha inta lagu guda jiro wareegtada barnaamijka bini'aadantinimada, si loo taageero dadka naafada ah iyo sidoo kale daneeyayaasha bini'aadantinimada, iyo in la hubiyo in lagu daro oo ay ka qayb qaadan karaan wax ka qabashada bini'aadantinimo.

Dawladaha

Diyaar-ahaansho/ Diyaargarow	• Hubi in qorshayaasha lama filaanka ah ay tixgeliyaan baahida dadka naafada ah, iyo in qorshayaashu yihiin kuwo loo dhan yahay oo la heli karo. Tusaale ahaan, bixi tababaro korna u qaado wacyiga sharciyada khuseeya; in la sameeyo xidhiidha la heli karo, jawaab celin iyo habab cabasho; iyo dhiiri ururinta iyo isticmaalka xogta iyadoo la isticmaalayo qalab lagu tijaabiyay xaaladaha bini'aadantinimo, sida *Su'aalaha Iinta Gaaban ee Kooxda Washington*. • Si firfircoon u raadi ka qaybgalka ururrada dadka naafada ah (OPDs) ee matalaya kala duwanaanshaha dadka naafada ah. Ka qayb galka iyaga horumarinta iyo dib u eegista siyaasadaha dhimista khatarta musiibada, siyaasadaha kale ee bini'aadantinimada, sharciyada, qorshayaasha qaranka, iyo barnaamijyada iyo hababka kale. Hubi in qaab-dhismeedka sharciga uu taageero ka mid noqoshada iyo ka-qaybgalka dadka naafada ah wax ka qabashada bini'aadantinimo. • Hubi in nidaamyada qaranka ee bixiya adeegyada (baxnaaninta, waxbarashada, caafimaadka, taageerada asxaabta) ay awoodaan inay wax ka qabtaan haddii dhaqdhaqaaq dadweyne dhaco. Khariidad agabka dadka naafada ah ee heer deegaan (turjumaanada luqadda dhegoolaha, khubarada ka mid noqoshada, adeeg bixiyayaasha) oo samee liis gareyn. • Markaad la tashato Ururrada dadka naafada ah mataleya kala duwanaanshaha dadka naafada ah, soo magacaw xudunta xudunta dadka naafada ah si ay ula xidhiidho kooxda dalka ee Bani'aadantinimada iyo nidaamyada isku xidhka isku xidhka kooxaha iyagoo ka wakiil ah hay'adaha dawladda.

Wuxuu u baahan yahay qiimayn iyo falanqayn	• In la siiyo jilayaasha bini'aadantinimada xogta dadweynaha ee dadka naafada ah dhammaan noocyada qiimaynta (*qiimaynta baahiyaha degdega ah, qiimaynta degdega ah ee kooxaha badan, qiimaynta baahiyaha musiibada ka dib*). Qiimee tayada xogta dadweynaha ee dadka naafada ah. • Ka qayb galka Ururrada dadka naafada ah matala kala duwanaanshaha dadka naafada ah, iyo bixiyeyaasha adeegga iinta, qorsheynta iyo hirgelinta hawlaha xog ururinta; ururiyaan, falanqeeyaan oo wadaagaan macluumaadka caqabadaha iyo awood-bixiyeyaasha; kor u qaadida isticmaalka qalabka xog ururinta ee lagu tijaabiyay xaaladaha bini'aadantinimo, sida *Su'aalaha Iinta Gaaban ee Kooxda Washington*. (Fiiri qaybta xogta iyo maaraynta macluumaadka.)
Qorshaynta jawaabta istiraatijiyadeed	• Ka qayb galka Ururrada dadka naafada ah qorshaynta jawaabta istaraatiijiga ah. • Qaado tillaabooyin aad ku hubinayso in qorshaynta jawaabta istiraatijiyadeed ay ku jiraan dadka naafada ah oo ay qaataan hab ku salaysan xuquuqul insaanka oo u hoggaansamaya xeerarka qaranka, gobolka iyo caalamiga ah.
Abaabulka kheyraadka	• Abaabul agabka iyo miisaaniyada qaranka iyo kuwa caalamiga ah (ururrada dadka naafada ah - OPDs, adeeg bixiyayaasha, lacagaha). Hubi in lagu daro dadka naafada ah, oo ay ku jiraan qaxootiga iyo barokacayaasha kale ee dadka naafada ah; Hubi inay helaan taageero iyo ilaalin inta lagu jiro dhammaan wejiyada wareegga barnaamijka bani'aadamnimada.
Hirgelinta iyo Korjoogtaynta/Il-ku-haynta	• Ururrada dadka naafada ah u taagan kala duwanaanshaha dadka naafada ah, waxay la socdaan heerka ay dhammaan dadka naafada ah ay heli karaan gargaar iyo ilaalin. • Hubi in gargaarka ay bixiyaan dowladda iyo kuwa kale ee bini'aadantinimo ay heli karaan dadka naafada ah. • U suurtageli qorshayaasha ilaalinta bulshada inay u dhaqmaan sidii habab jawaab celin ah. Samee oo fududeeya gelitaanka iyo adeegsiga[82] qorshayaasha ilaalinta bulshada hab jawaab celin ahaan. • Wax ka qabashada xadgudubyada iyo xadgudubyada xuquuqda aadanaha ee dadka naafada ah, oo ay ku jiraan dhibaatooyinka ku saleysan jinsiga (XADGUDUBYADA KU SALAYSAN JINSIGA).
Qiimaynta	• Guddiga qiimaynta waqtiga-dhabta ah ee heerka ay dadka naafada ah heli karaan gargaar iyo ilaalin, iyada oo ujeedadu tahay in la wanaajiyo ka mid ahaanshahooda. • Hubi in dhammaan qiimaynaha ay ku jiraan qayb eegaysa helitaanka siman, ka qaybgalka iyo ilaalinta dadka naafada ah. • Hubi in dadka naafada ah ay ka qaybqaataan qiimaynaha waaxaha iyo kuwa isgoysyada ah.

82 Tusaale ahaan, fududee hababka lagu helo kaadhka aqoonsiga naafonnimada,si heli/isticmaali karo nidaamka lacag bixinta, iwm.

Xidhiidhin	• Casuumaan Ururrada dadka naafada ah maxalliga ah ee matala kala duwanaanshaha dadka naafada ah, iyo bixiyeyaasha gaarka ah iyo kuwa dawladda ee adeegyada iinta, si ay ula shaqeeyaan daneeyayaasha bini'aadantinimada oo ay wadaagaan macluumaadka. • Si nidaamsan ugu baahan ajandayaasha shirka ee khuseeya iyo hababka warbixinta si loo cusboonaysiiyo loogana warbixiyo iinta.
Maamulka macluumaadka	• La wadaag xogta rasmiga ah ee dadka naafada ah, oo ay ku jiraan macluumaadka caqabadaha, khatarta, adeegyada la heli karo iyo tababarka. • Samaynta, hirgalinta iyo dhaqan gelinta sharciga si loo xoojiyo nidaamyada maaraynta macluumaadka la heli karo inta lagu jiro xaaladaha degdegga ah. Habka ilaalinta xogta sharciga ah waa in uu wax ka qabtaa xog ururinta, faafinta ku habboon ee macluumaadka, iyo helitaanka macluumaadka.[83]

Hoggaaminta Hawlaha Samafalka/ Bini'aadannimada[84]

Qaybtan ka eeg *Hagaha awoodsiinka dadka naafada ahi oo ka mid ah qorshayaasha ka jawaabista bini'aadantinimada*.

Diyaar garow	• Isku-dubarid naafanimada ee *Shuruudaha Tixraaca Kooxaha Dalka Bani'aadamnimada (HCTs)*. • Ku dhiiri geli dawlada inay u magacawdo xarunta dhexe ee iinta ee HCT. • In la joogteeyo kormeerka si loo hubiyo in dhammaan u diyaargarowga iyo qorshayaasha kadiska ahi ay ka mid yihiin dadka naafada ah: kor u qaadaan tilmaamaha GJH ee ku saabsan ka mid noqoshada dadka naafada ah hawlaha bani'aadanimo; Hubi in Ururrada dadka naafada ah iyo dadka naafada ah ay ka qaybqaataan dhammaan hababka khuseeya; siinta horumarinta awooda l dadka naafada ah HCT. • Hubi in u diyaargarowga iyo qorshayaasha lama filaanka ah ay yihiin kuwo si waafi ah loo sahayeeyay (marka la eego maalgelinta iyo kheyraadka) si loo helo iyo ka mid noqoshada dadka naafada ah qorshayaasha u diyaargarowga iyo kadiska ah.

83 Fiiri ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay fuliyaan hawl-wadeennada hawlaha samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha* (2018), cutubka 6aad, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka hawlaha Xadgudub Ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2)*.

84 Sidoo kale eeg *Istaraatiijiyada Qaramada Midoobay ee Ka-qaybgelinta Naafada* (2019), kaas oo qeexaya rajooyinka gaarka ah ee laga-filayo hogaamiyayaasha hay'adaha Qaramada Midoobay.

Qiimaynta Baahiyaha iyo Lafagurka	• Hubi in hababka qiimaynta baahiyaha ee qiyaasaya darnaanta baahiyaha ay tixgeliyaan saamaynta ay xaaladdu ku leedahay dadka naafada ah iyo qoysaskooda. • Hubi in qiimaynaha baahiyaha qaybaha badan ay tixgaliyaan shuruudaha, khatarta, xirfadaha, kartida, iyo aragtida iyo aragtida dadka naafada ah. • Dhammaan xogta la ururiyo inta lagu guda jiro qiimaynta baahiyaha qaybaha kala duwan waa in lagu kala saaro jinsiga, da'da iyo naafanimada (adoo la isticmaalayo agabka xog ururinta ee lagu tijaabiyay xaaladaha bini'aadantinimo, sida *Su'aalaha Iinta Gaaban ee Kooxda Washington*). • Ku dar dadka naafada ah iyo Ururrada dadka naafada ah kooxaha qiimaynta baahiyaha.
Istaraatiijiyadeed jawaab qorshaynta	• Ku dar naafonimada qaabdhismeedka istaraatiijiyadeed iyo natiijooyinka qorshayaasha jawaabta; Hubi in warbixintu ay ka tarjumayso kala duwanaanshaha dadka naafada ah. • Hubi in dhammaan qorshayaasha jawaab-celinta istiraatijiyadeed (qorshayaasha jawaabta bini'aadantinimada, qorshooyinka jawaabta degdegga ah, iwm.) ay ku jiraan dhammaan dadka naafada ah ee u baahan. • Ku sharax qorshaha sida jawaabtu ay wax uga qabanayso arrimaha gacan ka geysanaya kordhinta khatarta ay la kulmaan dadka naafada ah. • Ka-qaybgalka ururrada dadka naafada ah (OPDs) samaynta qorshaha wax ka qabashada bini'aadantinimo.
Abaabulka kheyraadka	• Ku dhiirigeli deeq bixiyayaasha inay u qoondeeyaan maalgelinta jawaabta dadka naafada ah iyo ka mid noqoshada ficilada jawaabta. • Qeex shuruudaha ka mid noqoshada dadka naafada ah ee rafcaannada degdega ah, lacagaha jawaabta degdegga ah, lacagaha la ururiyo ee dalka ku salaysan iyo hababka kale ee maalgelinta degdegga ah. • Hubi in barnaamijyada miisaaniyada loo tababaray ka mid ka-qaybgalka dadka naafada ah. Hubi in kheyraad ku filan loo qoondeeyay hagaajinta galaangalka iyo bixinta hoy macquul ah.
Hirgelinta iyo la socodka	• Si nidaamsan ugu dara ka mid noqoshada iyo ilaalinta dadka naafada ah ajandayaasha shirarka HCT • Hubi in qalabka la socodka uu wax ka qabto welwelka dadka naafada ah; waxa ka mid ah helitaan, khataraha iyo maareynta khatarta, shuruudo gaar ah, aragtiyo iyo aragtiyo. Hubi in dadka naafada ah ay ka qaybqaataan kormeerka, qiimaynaha baahiyaha iyo jawaabta guud ahaan.

Qiimeynta	• Ku-dhiirigeli dhammaan qaybaha iyo kooxaha inay ku daraan ka mid noqoshada iinta (illaalinta, badbaadada iyo helitaanka loo siman yahay) qiimayntooda. • Hubi in dadka naafada ah ay ka qaybqaataan qiimaynaha waaxaha iyo kuwa isgoysyada ah. • U faafi natiijooyinka qiimaynta qaabab badan oo la heli karo. Hubi in dhammaan qaybaha ay isticmaalaan natiijooyinka qiimaynta marka ay qorshaynayaan barnaamijyadooda ama ay wax ka beddelayaan.
Isku-dabaridid	• Hubi in xudunta u ah iinta iyo/ama Ururrada dadka naafada ah lagu daro shirarka kooxda. • Kor u qaadida xidhiidhinta hawlaha la xidhiidha naafo ahaanta iyo guud ahaan hawlaha bini'aadantinimo (qalabka, heerarka), iyadoo la adeegsanayo tilmaamahan.
Maamulka macluumaadka[85]	• In la helo heshiis, ay ku jirto dawladda, habaynta nidaamka-ballaaran ee ururinta iyo wadaagga xogta dadka naafada ah si waafaqsan anshaxa xogta iyo mabaadi'da illaalinta.[86] • Si nidaamsan uga warbixin dadka naafada ah; meesha aan wax macluumaad ah laga helin, ka warbixi 'macluumaad la heli karo'. • Loo baahan yahay in dhammaan ururinta, falanqaynta iyo isticmaalka xogta lagu kala saaro jinsiga, da'da iyo naafanimada.

[85] Maaraynta macluumaadka xogta waxa loola jeedaa ururinta, falanqaynta iyo maaraynta xogta iyo macluumaadka wareegga hawlaha barnaamijka samafalka bini'aadantinimo.

[86] Eeg ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay Fuliyaan Hawl-wadeennada Hawalaha Samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha* (2018), cutubka 6aad, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka Xadgudub Ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, Qodobka 22(2).

Hoggaaminta Qayb-hawleedka[87]

Qaybtan waxa aad ku noqotaa oo aad la akhridaa siyaasadaha la xidhiidha la-xisaabtanka ay ku leeyihiin bulshada dhibaabuhu saameeyey ee Koox-hawleedka Guddiga Wadaagga ah ee Joogtada ah (Inter-Agency Standing Committee - IASC)[88]

Diyaar garow	• In laga qayb geliyo ururrada dadka naafada ah (OPDs) heer qaran iyo mid maxalli ah kooxo iyo waaxyo oo raadi taladooda ku saabsan dhaqamada wanaagsan iyo caqabadaha. • U magacaw xudunta iinta koox kasta. • Aqoonso khataraha badbaadada iyo ilaalinta, iyo adeegyada ay ku jiraan iinta ee laga heli karo qayb kasta. Qiimee awoodaha dadka naafada ah oo hubi inay ku jiraan qorshayaasha gurmadka ee qaybta gaarka ah. Hubi in qorshayaasha kadiska ah ay ku jiraan horu-dhigista agabka Gargaarka (sida kuraasta curyaamiinta, biraha, bakoorada cad, qalabka gargaarka maqalka, nidaamyada taageerada asxaabta) si loogu beddelo kuwa ay u badan tahay inay lumaan ama dhaawacmaan. • Hubi in qorshayaasha kadiska ahi ay dejiyaan nidaamyo isgaarsiineed oo cad, oo ay ku jiraan hababka digniinta ugu horayso, iyo jawaab celin loo dhan yahay iyo hababka jawaabta. Qabanqaabada isgaarsiineed waa in ay tixgelisaa shuru-udaha isgaarsiinta ee dadka naafada ah waana in ay helaan iyaga.
Wuxuu u baahan yahay qiimeyn iyo falaqeyn	• Hubi in hababka qiimaynta baahiyaha ee qiyaasaya darnaanta baahiyaha ay tixgeliyaan saamaynta ay xaaladdu ku leedahay dadka naafada ah iyo qoysaskooda. • Hubi in qiimaynaha baahiyaha qaybaha badan ay tixgaliyaan shuruudaha, khatarta, xirfadaha, kartida, iyo aragtida iyo aragtida dadka naafada ah. • Hubi in qiimaynta baahiyaha lagu aqoonsado dadka naafada ah iyo shuruudaha ay u baahan yihiin. Marka xogta aasaasiga ah la ururiyo, tixgeli isticmaalka qalabka lagu tijaabiyay xaaladaha bini'aadantinimo, sida *Su'aalaha Iinta Gaaban ee Kooxda Washington*. • La tasho ay saamaysay, oo ay ku jiraan dadka naafada ah. U qoondee 15 – 20 boqolkiiba waqtiga wadatashiga iyo agabka dadka naafada ah. • Hubi in qiimaynaha baahiyaha wadajirka ah ay ku jiraan Ururrada dadka naafada ah matalaya kala duwanaanshaha dadka naafada ah ee kooxahooda.

[87] Sidoo kale eeg *Istaraatiijiyada Qaramada Midoobay ee Ka-qaybgelinta Naafada* (2019), kaas oo qeexaya rajooyinka gaarka ah ee hogaamiyayaasha haya'daha Qaramada Midoobay.

[88] Kooxda Hawsha ee IASC ee AAP, Kooxda ilaalinta Caalamiga ah (Global Protection Cluster) iyo OCHA, *Tallaabooyinka La soo jeediyay ee kooxaha isku xidhka kooxda (clusterka) si loo xoojiyo U-Xisaab-celinta Dadka ay dhibtu Saamaysay iyo Xadgudub Ka-Ilaalinta Wareegga Barnaamijka Samafalka Bani'aadamnimada* (2016).

Qorshaynta jawaabta istiraatijiyadeed	• Ka qayb galka Ururrada dadka naafada ah mataleya kala duwanaanshaha dadka naafada ah hababka qorshaynta istaraatiijiga ah, oo ay ku jirto falanqaynta macluumaadka la xidhiidha dadka naafada ah. • Samee oo adeegso tilmaamayaasha ku habboon si loo cabbiro ka mid noqoshada dadka naafada ah, iyadoo la adeegsanayo talooyinka hab-raacan. • Nashqad habka mataanaha ah iyo istaraatijiyad jawaab celin ah, oo ay ku jirto habraac hawleedka caadiga ah (SOP), oo ku salaysan habraacyada qaybaha gaarka ah iyo heerarka ku darida dadka naafada ah. Habka iyo xeeladda waa in ku xisaabtamaan is-goysyada jinsiga, da'da, naafanimada iyo arrimaha kale ee kala duwanaanta.
Abaabulka kheyraadka	• Hubi in miisaaniyada qaybaha iyo dulmarka baahida maalgelinta ay u qoondeeyaan lacag ku filan barnaamijyada naafanimada lagu daro. Ku dar nakhshad caalami ah oo qaab dhismeed cusub ama ku meel gaar ah, wax ka beddelka qaabdhismeedka jira, bixinta hoy macquul ah, hababka wacyigelinta, turjubaannada luqadda dhegoolaha, iwm.). Talo ka raadso Ururrada dadka naafada ah iyo meelaha dadka naafada ah marka miisaaniyada la qorsheeyay lana diyaariyo. • Ka qaybgalka Ururrada dadka naafada ah kala duwan ee dadka naafada ah guddiga dib u eegista ee mashaariicda la doortay (tusaale, lacagaha ka jawaabidda degdegga ah iyo lacagaha la ururiyey) si loo hubiyo in soo jeedinta si ku filan oo habboon loogu daro oo wax looga qabto shuruudaha dadka naafada ah.
Hirgelinta iyo la socodka	• In ay la socdaan oo ay ka warbixiyaan heerka ay dadka naafada ah ay heli karaan gargaar iyo ilaalin; kala saar xogta jinsiga, da'da iyo naafada. • Hubi in dadka naafada ah lagu daro warbixinta kooxda. • Iyadoo lala kaashanayo ururrada dadka naafada ah (OPDs), horumarinta iyo faafinta fariimaha u doodista ee xuquuqda iyo ilaalinta dadka naafada ah ee ay dhibaatadu saamaysay.
Qiimaynta	• Abaabulaan qiimaynaha waaxaha, kana qaybqaataan qiimaynaha qaybaha, kuwaas oo baara ka mid noqoshada dadka naafada ah. • Si nidaamsan loogu daro dhibcaha xudunta u ah iinta, kooxaha hawsha iinta, iyo ururrada dadka naafada ah (OPD) u taagan kala duwanaanshaha dadka naafada ah, hababka qiimaynta
Iskudubarid	• Hubi in waaxaha iyo kooxuhu ay iswaafajiyaan shaqada ay qabtaan ee ku saabsan barnaamijyada naafanimada loo dhan yahay, gudaha iyo guud ahaan kooxaha iyo waaxaha. • Ku dhiiri geli OPDs, ururrada la xidhiidha iinta iyo adeeg bixiyayaasha inay ka qaybgalaan shirarka kooxda. Hubi in shirarku ay yihiin meelo la heli karo; bixi meelo macquul ah marka loo baahdo. • Isku-dubbarididda horumarinta nidaamka isku-dhafka ah ee koox-kooxeedyada, gudbinta iyo la socodka gelitaanka dadka naafada ah.

Xog maamulka[89]	• Hubi in nidaamyada maaraynta macluumaadka ay ku jiraan macluumaadka heerka ay dadka naafada ah heli karaan gargaar iyo ilaalin kana qayb qaataan hawlaha iyaga khuseeya. • Hubi in macluumaadka laga soo ururiyo dadka naafada ah ay yihiin kuwo la isku halayn karo, la cusboonaysiiyay, oo la aqoonsaday dhaqamada wanaagsan ee la xidhiidha ilaalinta, kaalmaynta, iyo ka qaybgalka dadka naafada ah. La wadaag macluumaadka warbixinnada kooxda ee isticmaala qaababka la heli karo. U hoggaansanaanta anshaxa xogta iyo mabaadi'da ilaalinta.[90]

Barnaamij-dejiyayaasha[91],[92]

Diyaar garow	• La tasho, ku dar oo la-hawlgalayaasha meelaha dadka naafada ah, dadka naafada ah, iyo Ururrada dadka naafada ah matala kala duwanaanshaha dadka naafada ah, inta lagu jiro dhammaan heerarka dhimista khatarta musiibada iyo barnaamijyada u diyaargarowga degdegga ah. • Abaabulka wacyi-gelinta iyo horumarinta kartida ee ku darida dadka naafada ah shaqaalaha iyo la-hawlgalayaasha, iyadoo lala kaashanayo ururrada dadka naafada ah ururrada dadka naafada ah (OPDs}. • Taageeridda Ururrada dadka naafada ah si ay u dhistaan oo ay u xoojiyaan awooddooda ay kaga shaqeeyaan hawlaha bani'aadamnimada ee dhammaan heerarka kala duwan: maamulka, ilaha shaqaalaha, la xisaabtanka, maamulka maaliyadda, qorista soo jeedinta.
Wuxuu u baahan yahay qiimayn iyo falanqayn	• Falanqeeyaan arrimaha gacan ka geysta khataraha ay la kulmaan dadka naafada ah ee dhibaataysan. Marka la eego qiimaynta baahiyaha, ogow caqabadaha ka hor istaagaya dadka naafada ah inay helaan gargaar iyo ilaalin, iyo awood bixiyayaasha fududeeya helista gargaarka iyo ilaalinta. • In la sameeyo hababka qiimaynta baahiyaha ay heli karaan dadka naafada ah. Sii dejin macquul ah marka loo baahdo si loo fududeeyo loona fududeeyo ururinta macluumaadka iyo ka ururinta dadka naafada ah. • Hubi in dadka naafada ah ay ka qaybqaataan xog-bixiyeyaal muhiim ah kooxaha qiimaynta iyo baahiyaha.

89 Maaraynta macluumaadka xogta waxa loola jeedaa ururinta, falanqaynta iyo maaraynta xogta iyo macluumaadka wareegga barnaamijka samafalka bini'aadantinimo.

90 Fiiri ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub-Ka-Ilaalinta ee ay fuliyaan Hawl-wadeennada hawlaha Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha* (2018), cutubka 6aad, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka Xadgudub Ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, Qodobka 22(2).

91 Ficilada qaar ee qaybtan ayaa sidoo kale khusayn doona falanqaynta iyo saraakiisha maaraynta macluumaadka xogta.

92 sidoo kale eeg *Istaraatiijiyada Qaramada Midoobay ee Ka-qaybgelinta Naafada* (2019), kaas oo qeexaya rajooyinka gaarka ah ee laga-filanayo hogaamiyayaasha hay'adaha Qaramada Midoobay.

Jawaabta istaraatiijiga ah qorshaynta	• Hubi in buuxinta shuruudaha dadka naafada ah ay ka mid yihiin ujeedooyinka qorshaha jawaabta bini'aadantinimo. Naqshad oo ku dar tilmaamayaasha cabbiraya ku darida dadka naafada ah. • Qaado qorshe mataano ah si aad u hirgeliso mashaariicda iyo xeeladaha hubinaya in dadka naafada ah ay ku raaxaystaan helitaanka gargaarka iyo ilaalinta si siman. Ujeedadan, tixgeli wacyigelinta, adeegyada guriga ku salaysan, kaabayaasha la heli karo, hoyga macquulka ah, iwm. • Xidhiidhinta iyo horumarinta iskaashiga ururrada dadka naafada ah, bixiyeyaasha adeegga, iyo Ururrada dadka naafada ah kuwaas oo matalaya kala duwanaanshaha dadka naafada ah.
Khayraadka abaabulid	• In la dhiso miisaaniyad loo dhan yahay oo aqoonsanaysa muhiimada helitaanka iyo waafajinta macquulka ah. Ka qayb galka Ururrada dadka naafada ah iyo meelaha dadka naafada ah dejinta mudnaanta iyo go'aaminta agabyada loo baahan doono si meesha looga saaro caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah markay isku dayaan inay helaan gargaar iyo ilaalin. • Shaqaale ahaan ama lataliye ahaan shaqaaleysiinta dadka naafada ah iyo aqoonta u leh arrimaha iinta.
Implementation and monitoring	• Hubi in la socodka naafanimada ay isticmaasho tilmaameyaal lagu daro naafo, oo lagu kala saaro jinsiga, da'da iyo naafanimada. • Si nidaamsan dib u eegis iyo falanqeyn ku sameeya heerka ay khuseyso ay heli karaan barnaamijyada oo ay qaadaan tillaabooyin sax ah marka loo baahdo. • Ka warbixi caqabadaha iyo khataraha ay la kulmaan dadka naafada ah markay isku dayaan inay helaan gargaarka bini'aadantinimo iyo ilaalinta. La wadaag dhaqamada wanaagsan; faafi oo dabaq heerarka[93] iyo qalabka.
Qiimaynta	• Talo ka raadso Ururrada dadka naafada ah kuwaas oo matalaya kala duwanaanshaha dadka naafada ah marka la qorsheynayo, qorsheynayo iyo fulinta qiimeynta oo ay ku jiraan su'aalaha la xidhiidha iinta (ilaalinta, badbaadada iyo helitaanka siman). • Hubi in dadka naafada ah ay heli karaan hababka qiimaynta oo ay si firfircoon uga qayb qaadan karaan. • In ay faafiyaan warbixinnada qiimaynta oo ah qaabab kala duwan oo la heli karo. Isticmaal natiijooyinkooda si aad u hagaajisid barnaamijka hadba sida loogu baahdo.
Iskudubarid	• Ka qayb galka Ururrada dadka naafada ah matala kala duwanaanta dadka naafada ah hababka iskudubarid. • In la horumariyo wada shaqaynta koox-kooxeedka ee ku darida iinta. Samee waddooyin tixraac; kor u qaadida hawlaha waxbarashada isdhaafsiga; waxay bixiyaan tababaro ay bixinayaan khubarada qaybaha iyo ururrada dadka naafada ah.

93 Sida *Habraacyada Sphere*, *Habraacyada ka-qaybgelinta/Ku Darida hawlaha samafalka Bani'aadamnimada*, iyo *Appka Qalabka Gacan-ku-Gacan ee Bani'aadamnimada* (Humanitarian Hands-on-top App).

Maamulka macluumaadka[94]	• Hubi in xogta la xidhiidha naafanimada ay cabbirto oo ay ka warbixiso natiijooyinka, natiijooyinka iyo tilmaamayaasha lagu qeexay qorshayaasha jawaabta bini'aadantinimo. • Tababar shaqaalaha si ay u ururiyaan oo ay u falanqeeyaan xogta la xidhiidha naafanimada, oo ay ku jiraan caqabadaha ka mid noqoshada iyo arrimaha suurtageliya ka mid noqoshada. • Abuur ama habayn qalab si aad u qabsato macluumaadka ka warbixinaya heerka ay dadka naafada ah heli karaan barnaamijyada gargaarka iyo ilaalinta kana qayb qaataan waxqabadyada wax ka qabashada ee iyaga khuseeya. • Hubi in ururinta, kaydinta iyo habaynta xogta shakhsi ahaaneed ee xasaasiga ah loo fuliyo si waafaqsan anshaxa xogta iyo mabaadi'da ilaalinta.[95]

Qaadhaan-bixiye

Diyaar garow	• Ku dar shuruudaha iyo siyaasadaha la xidhiidha naafada ka mid noqoshada wicitaanada, soo jeedinta iyo heshiisyada qandaraasyada. • Hubi in shaqaalaha loo tababaray ka mid noqoshada dadka naafada ah iyo in la magacaabo goob u gaar ah iinta. U diyaari hagida iinta si aad ufuliso la-hawlgalayaasha adiga oo isticmaalaya tilmaamahan. • Maalgelinta u diyaargarowga iyo bixinta maalgelinta lagu taageerayo horumarinta kartida ee loogu talagalay in lagu hubiyo in dhammaan daneeyayaasha bini'aadantinimada, oo ay ku jiraan ururrada dadka naafada ah (OPDs), la qalabeeyo loona diyaariyo in lagu daro dadka naafada ah hawlaha bani'aadamnimada. • Stipulate that reporting must include data collection on persons with disabilities, oo ay ku jiraan helitaanka, qaadista caqabadaha, iyo tayada adeegyada. Ku adkeyso in xogta ay tahay in lagu kala saaro jinsiga, da'da iyo naafanimada.
Wuxuu u baahan yahay qiimayn iyo falanqayn	• In la taageero hawl-wadeenada fulinta si loo fududeeyo qiimaynta baahiyaha iyo falanqaynta ay ku jiraan dadka naafada ah. Kuwani waa inay wax ka qabtaan khatarta soo food saartay, helitaanka ilaalinta iyo gargaarka, tayada adeegyada, iyo caqabadaha.
Jawaabta istaraatiijiga ah qorshaynta	• Loo baahan yahay la-hawlgalayaasha fulinta inay dejiyaan oo ay ku daraan xeelado ku saabsan ka mid noqoshada iinta oo qayb ka ah shuruudaha maalgelinta. • Horumarinta iyo kaalmaynta la-hawlgalayaasha si ay u horumariyaan habab tilmaamaya, falanqeeya oo wax ka qabta khataraha ay la kulmaan dadka naafada ah.

94 Maaraynta macluumaadka xogta waxa loola jeedaa ururinta, falanqaynta iyo maaraynta xogta iyo macluumaadka wareegga barnaamijka samafalka bini'aadantinimo.

95 Eeg ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay fuliyaan hawl-wadeennada hawlaha samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha* (2018), cutubka 6aad, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka xadgudub ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2)*.

Khayraadka abaabulid	• Ka dhig ka mid noqoshada dadka naafada ah mudnaanta maalgelinta una qoondee bartilmaameedyada maalgelinta si kor loogu qaado galaangalkooda iyo ka qaybqaadashadooda. • Isticmaal calaamadeeyaha naafada oo ay la socdaan calaamado kale oo khuseeya, sida jinsiga iyo calaamadeeyaha da'da, si ay u caawiyaan xulashada iyo la socodka soo jeedinta. • Abuur dhiirri-gelin barnaamijyada naafanimada loo dhan yahay si waafaqsan ballan-qaadyada ka-qaybgalka caalamiga ah. • • Hubi in rafcaannada maalgelinta ay heli karaan Ururrada dadka naafada ah kuwaas oo u taagan kala duwanaanshaha dadka naafada ah. La qabso shuruudaha maalgelinta, marka loo baahdo, si Ururrada dadka naafada ah maxalliga ah looga dhigo kuwo u qalma.
Hirgelinta iyo la socodka	• La tasho dadka naafada ah marka la qiimeynayo barnaamijyada la-hawlgalayaasha; ka wadahadlaan sidii ay u heli lahaayeen gargaar iyo ilaalin. • Qiimee warbixinnada, ama la socodka fulinta waxqabadka shuraakada, iyadoo la isticmaalayo shuruudo laga soo qaatay Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ah (CRPD). Sii jawaab celin iyo talooyin la-hawlgalayaasha. • La soco dadaalka wada-hawlgalayaasha si loogu daro dadka naafada ah.
Iskudubarid	• Waxay u baahan yihiin la-hawlgalayaasheeda inay ka mid noqoshada iyo ka-qaybgalka dadka naafada ah ka dhigaan qayb nidaamsan oo qiimaynta ah. • U faafi natiijooyinka qiimaynta qaabab badan oo la heli karo. • La soco talooyinka qiimaynta ee ku saabsan ka mid noqoshada iyo ka qaybgalka dadka naafada ah. • Hubi in dadka naafada ah ay ka qaybqaataan qiimaynta qaybaha iyo qaybaha.
Maamulka macluumaadka[96]	• Waxay u baahan yihiin la-hawlgalayaasheeda inay kala saaraan macluumaadka, oo ay ku jiraan macluumaadka caqabadaha iyo ka saaridooda, jinsiga, da'da iyo naafanimada. • Ka warbixi horumarka lagu sameeyay dadka naafada ah; la wadaag casharadii laga bartay iyo dhaqanka wanaagsan. • Marka aan laga helin macluumaadka ku saabsan xiisadda ama soo-gaadhista khataraha dadka naafada ah ee ay saamaysay, ka caawi lammaanayaasha si ay u ururiyaan xogta naafada • Loo baahan yahay in ururinta, kaydinta ama habaynta xogta shakhsi ahaaneed ee xasaasiga ah loo fuliyo si waafaqsan anshaxa xogta iyo mabaadi'da ilaalinta.[97]

[96] Maaraynta macluumaadka Xogta waxa loola jeedaa ururinta, falanqaynta iyo maaraynta xogta iyo macluumaadka wareegga barnaamijka samafalka bini'aadantinimo.

[97] Fiiri ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay Fuliyaan Hawl-wadeennada Samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha* (2018), cutubka 6aad, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka Xadgudub Ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2*)

Ururrada Dadka Naafada ah (OPDs)

Jilayaasha bini'aadantinimada waa in ay ku jiraan Ururrada Dadka Naafada ah oo metelaya dhammaan noocyada kala duwan ee dadka naafada ah, laguna daraa dhammaan wejiyada wareegga barnaamijka samafalka bini'aadantinimada. Waxay wadaagi karaan aqoontooda iyo khibradooda ku saabsan iinta, bixin karaan hoggaan, waxayna hubin karaan in dadka naafada ah si buuxda loogu daro oo ay si buuxda uga qaybqaataan hawlaha bini'aadantinimo. Marka aysan jirin ururrada dadka naafada ah (OPDs) maxalli ah, hawlwadeennada bini'aadantinimadu waa inay ku lug yeeshaan kooxaha taageera asaagga ama shakhsiyaadka dadka naafada ah.

Diyaar garow	• Kor u qaadida isticmaalka qalabka lagu tijaabiyay xaaladaha bini'aadantinimo, sida Kooxda Washington ee Su'aalaha Iinta Gaaban ee ururinta xogta, taas oo suurtogal ka dhigaysa in xogta lagu kala saaro jinsiga, da'da iyo naafanimada. • U doodista xuquuqda dadka naafada ah xaaladaha khatarta ah iyo xaaladaha degdegga ah iyo dhammaan barnaamijyada dhimista khatarta musiibada iyo barnaamijyada u diyaargarowga degdegga ah si ay si buuxda u helaan dadka naafada ah. • Kor u qaadida wacyiga iyo bixinta tababarada xubnaha bulshada, dadka naafada ah, daneeyayaasha bini'aadantinimada, iyo jawaabayaasha ugu horeeya ee baahiyaha, xuquuqda iyo awoodaha dadka naafada ah. Sharax shuruudaha isgaarsiinta. • U doodo qaxootiga dadka naafada ah si ay u helaan adeegyada iyo nidaamyada qaranka.
Baahiyaha qiimayn iyo falanqaynta	• Ka qaybqaado qiimaynaha baahiyaha iyo ururinta xogta tiro iyo tayo leh. Ka qaybqaado aqoonsiga labada caqabadood ee hor istaaga ku daridda dadka naafada ah iyo awood-bixiyeyaasha fududeeya ka mid ahaanshahooda. • Caawinta horumarinta agabka iyo qaabaynta qiimaynaha baahiyaha la heli karo. Kuwani waa inay oggolaadaan is-waafajin macquul ah, waana inay ku daraan dadka naafada ah kooxaha qiimaynta iyo doodaha kooxda, iwm.
Istaraatiijiyadeed jawaab qorshaynta	• Codso hab ku salaysan xuquuqda naafanimada si loo sameeyo daneeyayaasha bini'aadantinimada iyo dawladaha lala xisaabtamo marka ay dejiyaan qorshayaasha wax ka qabashada bini'aadantinimo iyo agabka kale ee qorshaynta bini'aadantinimada. • In uu matalo meelaha iinta ee shirarka iyo u doodista xuquuqda dadka naafada ah. • La xidhiidh dadka naafada ah ee ka soo jeeda ay dhibaatadu saameysey, oo ay ku jiraan qaxootiga iyo barokacayaasha kale, oo lagu daro shabakadaha OPD ee degaanka.

Khayraadka abaabulid	• Taageerada horumarinta miisaaniyadaha kuwaas oo maalgeliya hawlaha kor u qaadaya ka mid noqoshada dadka naafada ah. Miisaaniyadu waa in ay u diyaarisaa hoy macquul ah, guri ku haboon, ka qaybqaadashada OPD, iwm. • Taageer u doodista guud si loo kordhiyo maalgelinta si wax looga qabto dhibaatooyinka. • In uu gacan ka geysto oo uu fududeeyo abaabulka agabka heer walba.
Hirgelinta iyo la socodka	• Ka qaybqaado xog-ururinta si loola socdo loogana warbixiyo helitaanka adeegyada iyo gargaarka, khataraha ilaalinta, xadgudubyada xuquuqda aadanaha, isticmaalka maalgelinta, iwm. • Taageer waxqabadyada faa'iido u leh kooxaha khatarta ku jira, oo ay ku jiraan dadka naafada ah. • In lagala taliyo horumarinta kaabayaasha la heli karo, tas-hiilaadka iyo agabka isgaarsiinta.
Qiimaynta	• Caawi kooxaha qiimaynta si ay u qiimeeyaan gelitaanka iyo heerka ay dadka naafada ah si buuxda u gudan karaan xuquuqdooda bini'aad-minimo, iyada oo la tixgalinayo jinsiga, da'da iyo kala duwanaanshaha naafanimada. • Aqoonso su'aalaha ku habboon ee lagu darayo qiimeynta. Marka la eego dadka naafada ah, qiimayntu waa in ay wax ka qabataa gelitaanka, helista, la awoodi karo, la xisaabtanka, iyo tayada adeegyada, iyo sidoo kale waxtarka, hufnaanta, saamaynta iyo ku habboonaanta jawaabta. • Iyadoo lala kaashanayo dawladda iyo daneeyayaasha bini'aadan-tinimada, ururiyaan oo diiwaangeliyaan dhaqamada wanaagsan iyo casharrada laga bartay, marka la eego ka mid noqoshada iyo helista gargaarka iyo ilaalinta. • U doodo in natiijooyinka qiimayntu ay tahay in lagu dhex daro qorshaynta iyo hirgelinta barnaamijka.
Iskudubarid	• Aqoonso qodobbada udub-dhexaadka u ah Ururrada dadka naafada ah kuwaas oo ka qaybqaadan kara kutlada iyo shirarka koox-hoosaady-ada heer walba, oo ay ku jiraan xubnaha kooxda jawaabta bini'aadan-tinimada. • Isku-dubbaridka Ururrada dadka naafada ah (labadaba waddan iyo kuwa maxalliga ah) oo ay ku biiriyaan wax-soo-saarkooda, iyaga oo isticmaalaya qalabka 5W, hababka isku-duwidda bani'aadamnimada.[98] • Ka qaybqaado ururinta macluumaadka khataraha iyo caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah, iyo helitaankooda adeegyada. Sii jawaab celin jilayaasha bini'aadantinimada iyo meelaha dadka naafada ah.

98 Yaa qabanaya maxay, xaggee ka qabanayaa, goormuu qabanayaa, yuu u qabanayaa(5W) qalabka loo isticmaalo in lagu qabto xogta goobta lagana soo saaro macluumaadka, sida khariidado iyo jaantusyada guusha waxqabadka. Qalabka 5Ws wuxuu kaa caawin karaa ka fogaanshaha hawl-isku mid ah dad kala duwani isku goob ka wadaan, iyagoon aan ula kac ahayn ee hay'adaha kala duwan, wuxuuna caawiyaa daneeyayaasha, oo ay ku jiraan bulshooyinka ay saamaysay dhibtu iyo dawladaha hoose, si loo ogaado goldaloolooyinka waxqabadka iyo meelaha aan waxqabad la gaadhsiin.

Maamulka macluumaadka[99]	• Ku dhiirigeli maareeyayaasha macluumaadka inay ururiyaan oo ay falanqeeyaan macluumaadka heerka ay dadka naafada ah ay heli karaan adeegyada gargaarka iyo ilaalinta. • Taageerada tarjumaadda iyo falanqaynta macluumaadka ku saabsan isbeddellada naafada iyo barnaamijyada naafada. • Hubi in macluumaadka lagu faafiyo qaabab badan oo la heli karo xubnaha OPD, dadka naafada ah, iyo daawadayaasha kale. • La xidhiidh xogta iyo qiimaynta dadka naafada ah meelaha iinta iyo hababka isku xidhka. • Loo baahan yahay in ururinta, kaydinta ama habaynta xogta shakhsiyeed ee xasaasiga ah loo fuliyo si waafaqsan anshaxa xogta iyo mabaadi'da ilaalinta.[100]

[99] Maaraynta xogta macluumaadka waxa loola jeedaa ururinta, falanqaynta iyo maaraynta xogta iyo macluumaadka wareegga barnaamijka bini'aadantinimo.

[100] Eeg ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay Fuliyaan Hawl-wadeennada Samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha* (2018), cutubka 6aad, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka Xadgudub Ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2)*.

10 WAXA QAYBAHA KALA DUWAN EE SAMAFALKU AY TAHAY INAY QABTAAN

Xidhiidhinta hal Qayb iyo Qaybaha kala duwan ee hawlaha Samafalka

Isku-dubbaridka hawlaha samafalku wuxuu raadiyaa inuu hagaajiyo waxqabadka hawlaha samafalku noqdo mid waxtar leh, iyadoo la xoojinayo saadaalinta, isla xisaabtanka iyo iskaashiga. Isku-dubbaridka qayb-qayb iyo is-qaybaha kala duwan ee hawlaha samafalka ayaa bixiya hoggaamin iyo hagitaan lagu hirgeliyo hawlaha samafalka iyadoo lagu heshiinayo ballanqaadyo iyo tallaaboyin hagaajinaya ka wada mid ahaanshaha iyo ka wada qaybgalka. Hababka iyo shirarka iskudubaridku waxay yeelan karaan qaabab kala duwan, qaar badanna waxa laga yaabaa in isku mar laga fuliyo isla hal dal. Hababka isku xidhka hawlaha samafal ee kooxda iyo waaxdu waxa hawl-geliyay (marka loo baahdo) Isu-duwaha Gurmadka degdegga ah ama isu-duwaha hawlaha Bani'aadanimada, ama Isku xidhaha hawlaha samafalka dalka oo kooxda dalka ee hawlaha samafalka (Humanitarian Country Team) iyo dawlada ay khusayso. Firfircooni gelintu waxay kicisaa [wareegga barnaamijka bani'aadamnimada](#).

Iyadoo hababka isu-duwidda ay si sii kordheysa wax uga qabtaan arrimaha naafada iyadoo loo marayo kooxaha shaqada (working groups), iskudubaridku waa mid aan o aan joogto ahayn oo nidaamsanayn. Naafanimada weli si habaysan looguma darin hababka isku xidhka hay'adaha. Meelaha aan hababka iskudubarid kooxeed/waaxeed ee samafal aan la dhisin ama qayb ahaan la hawlgeliyay, waxa laga yaabaa in dawladda waddanku ay dejiyaan nidaam iskudubarid iyaga u gaar ah. Nidaam kasta oo habab isuduwid ah ha la qaatee, waxa lama huraan ah in lagu daro ururrada dadka naafada ah leeyihiin ama u adeega (Organizations of persons with disabilities - OPDs) hababka isuduwidda ee ay dowladdu hogaamiso iyo istiraatejiyadaha kale ee wax qabashada.

Hababka Isuduwidda Waa in arrimaha Naafadu ku jiraan

Ku darida arrimaha naafadu waa fursad lagu xoojinayo isku-xidhka hawlaha qaybaha kala duwan ee samafalka. Hababka isuduwidda qaybaha samafalku waa in ay xaqiijiyaan in dadka naafada ahi ay heli karaan gargaar iyo ilaalin si la siman kale ee ay dhibaatadu saameysey, waana in ay u tixgeliyaan Ururrada dadka naafada ah in ay yihiin daneeyayaasha hawlaha samafalka. Gaaritaanka yoolalkan ee hay'adaha dhexdooda, qaybaha iyo waaxaha isku-xidhan ee samafalku waxay kor u qaadi doontaa ilaalintu noqoto udub-dhexaadka waxqabadka, waxay taageeraysaa waxqabadku salaysan xuquuqda aadanaha iyo kor u qaadista in dhibaatadu saamaysay la xisaabtami karaan hawl-wadeennada gargaarka bini'aadannimo (Accountability to Affected Population).

Tallaabooyinka ay tahay in isu-duwidda bini'aadantinimo ay qaadaan si kor loogu qaado ka mid noqoshada dadka naafada ah waxay ku taxan yihiin shaxda doorka iyo mas'uuliyadaha daneeyayaasha.

Qodobbada Muhiimka ah – ee ay tahay in la Sameeyo

Waa in la qabtaa ficilada ay tahay in la sameeyo' inta lagu guda jiro iskudubarid ka dhexeeya Qaybaha iyo Waaxaha dhammaan wejiyada hawlaha samafalka ee ku wajahan ka-qaybgelinta dadka naafada ah.

Ka-qaybgalka

- Hubi in dadka naafada ah, qoysaskooda iyo ururrada dadka naafada ahi (OPD-yadu) ay si firfircoon uga qayb-qaataan hababka isuduwidda caawimada, qiimaynaha baahiyaha bulshada ee ay sameeyaan waaxaha samafalku, iyo h*orumarinta dulmarka baahiyaha Bani'aadminimo iyo Qorshayaasha Waxqabad ee ee hawlaha Bini'aadantinimada (HRPs)*.
- Hubi in kala duwanaanshaha bulshada dadka naafada ah ay si cadaalad ah uga wada muuqdaan. Tixgeli noocyada kala duwan ee naafada, iyo jinsiga iyo da'da. Samee dadaal wadajir ah si kor loogu qaado kooxaha badi laga tago, oo ay ku jiraan qaba naafo garaadka iyo naafada maskaxda ama dhimirka, asaliga ah ee laga badan yahay, haweenka iyo gabdhaha.

Wax-ka-qabashada caqabadaha

- Marka la samaynayo qiimaynta baahiyaha, caddee oo soo saar caqabadaha iyo khatar-aha ay la kulmaan dadka naafada ahi.
- Marka la samaynayo qorshooyinka wax ka qabashada bini'aadantinimo, soo ururi macluumaad tayada iyo sidoo kale xogta tirada ee dadka naafada ah si loo ogaado dadka naafada ah, khatarta iyo caqabadaha ay la kulmaan, iyo hababka wax lagaga qabanaayo ama meesha looga saaraayo caqabadahaas.

Awoodsiinta iyo Kobcinta Awoodda

- Hubi in hababka isuduwidda ama isku-xidhka ay ku daraan Ururrada dadka naafada ah hindisayaasha kobcinta awooda-(capacity building initiatives).
- In la dhiso kartida shaqaalaha iskudubaridka ee ku daridda naafada. Ku dhexdar tababarrada isku-xidhka hawlaha samafalka qaybo ka qayb-gelinta naafada ku saabsan..
- In la sameeyo waaxaha samafalka dariiqyo isu-gudbineed (referral pathways) kuwaas oo kordhiya ka mid noqoshada ama ku-darridda dadka naafada ah.

Xog-ururinta iyo La-socodka (Data collection and monitoring)

- La wadaag xogta la heli karo ee shuruudaha la xidhiidha qaybaha samafalka ee dadka naafada ah iyo ka qayb qaadashada falanqaynta wadajirka ah ee qaybaha si loo gaaro faham buuxa oo ku saabsan xaaladahooda iyo shuruudaha.
- Haddii xog la isku halayn karo aan la heli karin ama aan la ururin karin, isticmaal qiyaasta boqolkiiba 15 ee qiyaasta adduunka ee tirada naafada.[101]
- Hubi in qorshayaasha wax qabashada bini'aadantinimo ay si cad u tixraacayaan baahiyaha naafada qaybaha samafalka oo dhan, ayna si cad ugu talinayaan in bartilmaameedyada iyo tilmaamayaasha waxqabad ay xogta ku kala saaraan noocyada naafanimada.
- Hubi in warbixinnada kormeerka xilliyeed ee kooxda samafalka ee waddanku (Humanitarian Country Team) ay si joogto ah u daboolaan xaaladda dadka naafada ah (oo ay ku jiraan helitaankooda gargaarka bini'aadantinimo, caqabadaha ay la kulmaan, guulaha laga gaaray, iyo casharrada laga bartay).

[101] WHO iyo Bangiga Adduunka, Warbixinta Naafada Adduunka (2011).

- La wadaag macluumaadka ku saabsan dadka naafada ah (oo loo kala saaran jinsiga, da'da iyo nooca naafanimada) warbixinaha kooban ee waaxaha samafalka (dashboards) iyo ka warbixinta, iyadoo la isticmaalayo qaabab badan oo xogta lagu gudbiyo naafaduna u fahmi karaan.

11 XIDHIIDHINTA IYO MAARAYNTA KAAMKA/XERADA

HORDHAC

Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamku/ xeryuhu - XMHK (Camp Coordination and Camp Management - (CCCM) waa waax farsamo. Eraygu waxa loola jeedaa habab isku-dubbarid oo habaysan oo lagu isticmaali karo hawlaha qaxootiga (iyadoo loo marayo *qaabka isku xirka qaxootiga*) iyo sidoo kale hawlaha xad-gudubyada lagaga ilaalinaayo dalka gudihiisa ku baraka (internally displaced persons). (iyada oo loo marayo kooxda XMHK).[102] Ujeedada koowaad ee waaxda XMHK waa in la ilaaliyo xuquuqda ay saameeyeen barakaca qasabka ah (laakiin sidoo kale la ilaaliyo xuquuqda qoysaska iyo bulshada martida loo yahay).

Si ficil ah, waaxdu (XMHK) waxay ka shaqeysaa in ay xaqiijiso in ku nool goobaha baro-kaca wadajirka ah ama kuwa barakacay isugu yimaaddeen in ay si siman u helaan gargaarka iyo ka ilaalinta xadgudubyada. taas waxa lagu gaadhaa iyada oo la isku xidho lana kormeero habka bixinta adeegyada, sidoo kale in la dhiso wakiillo barakacayaasha metela,qaab-maamul oo isla xisaabtan iyo ka wada qayb-qaadasho ku dhisan oo gaadhsiisan heerka maaraynta kaamka (maamulka kaamka); kaasoo bixinaya hanaan qorshayaal fog iyo isku xidhka hawlaha laga fulinayo qaybaha kaamka dhexdiisa

Haykalka maamulka iyo ka-qaybgalku waxa uu noqon karaa mid ku qotoma guddiyo, kooxo isku aragti ama isku dan ah ama nidaamyo loo dhisay jawaab-celinta iyo habka soo gudbinta wixii cabashooyin ah iwm; qaab-dhismeedyadani waxay xaqiijin karaan in cid walba codkeeda la maqlo, awoodna ay u helaan ka-qayb-qaadashada go'aamada iyaga saameynta ku leh.

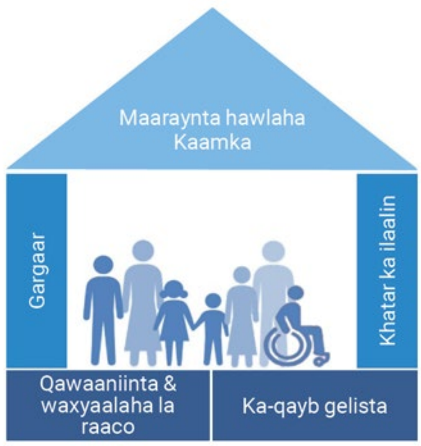

Eeg Cutubka 10, Hoyga iyo dee-gaanka iyo Biyaha iyo Fayodhaw-rka (WASH).

Goobaha martigeliyey ama la dejiyey soo barokacay, waaxda Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/ xeryaha waxay ku leedahay isku-duwidda iyo la socodka ama il-ku-haynta adeegyada gargaarka iyo xad-gudub ka ilaalinta. Waxay hubisaa in baahiyaha la ogaado oo wax laga qabto, iyo in qaybaha iyo hawl-wadeennada mas'uulka ah ay buuxiyaan daldaloollada, adeegyaduna aanay noqon kuwo lagu celceliyo oo si baylah ah isku meel uun ku dhaca si isku mid ah (duplicated). Shirarka isu-duwidda ee -goobta kaamaka ka dhaca waxa

[102] UNHCR, *Buug-gacmeedka Xaaladda Degdegga ah: Isku-dubbaridka Xerada/Kaamka, Maareynta Xerada/Kaamka*

inta badan ka soo qayb gala dhammaan qaybaha samafalka, laga bilaabo nadaafadda iyo hoyga ilaa xad-gudub ka ilaalinta, waxbarashada iyo qaybinta, iyo sidoo kale wakiillo ka socda barakacayaasha ah, ilaalada amniga xerada iyo xubno bulshada martida loo yahay ah.

Sharciyada Furaha u ah iyo Haykallada kale

- *Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ah*
- *Haykalka Urursan/Loo Dhan Yahay ee Caalamiga ah ee Qaxootiga (Global Compact on Refugees)*
- *Isafgaradka Caalamiga ah ee Badbaadada, Nidaamsan iyo Socdaalka Joogtada ah ee Qaramada Midoobey (Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration)*

Erayada Furaha ah

Kaamamka/Goobta. Erayada 'camp' ama 'goobta' waxa ay tilmaamayaan kala-doorashooyinka dejinta ku meel gaadhka ah ee meelo kala duwan oo ay ku jiraan xeryo la qorsheeyay, xeryo dadku iska-degay, xarumo wadareed, xarumaha soo-dhowaynta ee qaabilaadda hore, xarumaha lagu sii hakado si looga gudbo iyo xarumaha daad-gureynta[103].

Erayga ‚kaam' waa xasaasi xaalado badan sidaas daraadeed hawl-wadeennada xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/ xeryaha waxay isticmaalaan erayo kala duwan marka ay ka hadlayaan goobaha barokaca. Waxa la aqoonsan yahay in xeryuhu aanay ahayn xalka barakaca dadweynaha, laakiin mararka qaarkood waxay bixiyaan habka kaliya ee la heli karo ee lagu xad-gudubyada laga ilaalin karo laguna caawin karo barakacay. Waaxda Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/ xeryaha (Camp Coordination and Camp Management – CCCM) ma u dooddo mana dhiirrigeliso in la sameeyo kaamam.

Maamulka Kaamka. Maamulka kaamka waxay buuxiyaan shaqooyinka dawladda ama mas'uuliyiinta qaranka ee kaamamka iyo hawlaha kaamka ka socda.[104]

Maareynta kaamka. Maareynta kaamku waxa uu xidhiidhiyaa oo kormeeraa adeegyada, xadgudub ka ilaalinta iyo kaalmaynta hal kaam ama goob, iyada oo la raacayo hab-raacyada khuseeya ee sharciga xadgudub ka ilaalinta ee heer qaran iyo heer caalamiba leh iyo heerarka ugu yar ee nidaamka haga kaalmada samafalka.[105] Maaraynta kaamku waxay dhiirri-gelinaysaa ka qayb-galka firfircoon oo macno leh ee barakacay.

Maareynta kaamku waa arrin farsamo iyo arrin bulsho labadaba taas oo ku dedaalaysa in ay bixiso xaalado nololeed oo habboon (iyada oo loo marayo isku-xidhka hawlaha hay'adaha kala duwan ee heerka kaamka) iyadoo la joogteynayo ka wada qayb-qaadashada bulshada iyo sharaftooda (iyada oo loo marayo ka wada qaybgalka, jawaab-celinta iyo qaabeynta maamulka metelaya bulshada).

Maareynta kaamka waxa qaban kara hawl-wadeennada hay'adaha samafalka (UNHCR, IOM, INGOs, NGO-yada maxalliga ah), ururrada bulshada rayidka ah, hay'adaha gaarka loo leeyahay, iyo dawladda ama mas'uuliyiinta qaranka.[106]

Isku-dubbaridka/Xidhiidhinta xerada. Isku-dubbaridka hawlaha kaamka ayaa mas'uul ka ah isku-dubbaridka waxqabadka ka dhexeeya goobaha, oo waxay siisaa in la helo, iyo bixinta, adeegyada samafalka iyo xadgudub ka ilaalinta goobaha martigeliyey barokacay. Waxay isku du'daa doorarka iyo mas'uuliyadaha guud ee hawlaha samafalka ee wax loogu qabanaayo barakacay ; waxaanna hogaaminaya UNHCR iyo/ama IOM, iyadoo inta badan kaashanaysa mas'uuliyiinta qaranka.

Kooxda Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/ xeryaha (xaaladaha barokacayaasha) ama Hay'adda waaxda Hogaamisa (xaaladaha qaxoontiga) waxay ku dadaashaa inay bixiyaan

[103] IOM, Norwegian Refugee Council, UNHCR, *Qalabka Maareynta Xerada/Kaamka* (2015), b. 9.

[104] ku dhaqanka, halka dowladda ama mas'uuliyiinta qaranku ay kormeeraan maamulka xerada/kaamka ama isku-duwidda kaamka, maamulka xerada, isku-dubbaridka kaamka iyo maamulka kaamka ay u wadaagaan mas'uuliyadaha siyaabo kala duwan.

[105] Eeg, tusaale ahaan, *Habraacyada Sphere*, *Halbeegga Samafalka bani'aadamnimada ee asaasiga ah*; iyo HelpAge, CBM, Handicap International, *Habraacyada kaqaybgelinta samafalka bani'aadamnimada ee dadka da'da ah iyo dadka naafada ah, iyo kuwo kalena ku jiraan*.

[106] Eeg IOM, Norwegian Refugee Council, UNHCR, *Qalabka Maareynta Xerada* (2015) iyo *agabka tababarka Kooxda* CCCM.

waxqabad bini'aadantinimo oo wax ku ool ah, oo la isku dubarido xaaladaha barokacay lagu khasbo inay magan galaan degsiimooyinka ku meel gaadhka ah. Waxay wanaajisaa xaaladaha nololeed inta lagu jiro barakaca, waxay bixisaa kaalmo iyo xadgudub ka ilaalin, waxay raadisaa xalal oo looga gudbo barokaca ku meel gaarka ah, iyo ugu dambayntii waxay maamushaa nidaam isku-dubbaridan oo lagu xidho ama looga guuro goobihii marti galiyey barokacay.

Hay'adda hogaanka ama waaxdu waxay raadiyaan sidii looga bixi lahaa barakacenimada ee loogu gudbi lahaa oo loo horumarin lahaaxalal waara.

Hay'adda Qaxootiga Caalamiga ah iyo Xafiiska Qaramada Midoobey u Qaabilsan Qaxootiga (IOM and UNHCR) waxay wadajir u hogaamiyaan Waaxda Caalamiga ah ee Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/ xeryaha ee sababeen masiibooyinka dabiiciga ahi iyo xaaladaha barakacayaasha colaaduhu keeneen sida ay u kala horreeyaan, iyo sidoo kale waaxo kale oo gudaha ah, oo inta badan ay masuuliyiinta qarankana isla kaashadaan.[107]

Xarumaha daadgureynta waa dhismayaal loo isticmaalo in lagu siiyo hoy ku meel gaar ah ka cararaya khatar gaar ah oo degdeg ah, sida dagaal, ama khatar dabiici ah, sida duufaan ama dhulgariir. Iskuullada, garoommada ciyaaraha iyo dhismayaasha cibaadada ama dhismayaasha arrimaha bulshada ayaa inta badan loo isticmaalaa ujeedadan. Mar kasta oo ay suurtagal tahay, xarumaha daadgureynta degdegga ah waa in la sii ogaadaa lana diyaariyaa ka hor inta aysan aafooyinku dhicin.[108]

Guddiyada diyaargarowga ee deegaan waa qaab-bulsheed ama qaab-dhismeedyo waxqabad dawladeed ah oo kormeera tallaabooyinka u-diyaargarowga masiibada.[109]

Caqabadaha

Barakaca inta badan waa kedis, waxaanna inta badan la helaa waqti xaddidan si loogu diyaar garoobo. Waa dhacdo qas ah oo uga sii dari karta ama caqabad ku abuuri karta dadka naafada ah. Goobaha ku meel gaadhka ah ee martigeliyay barokacay, dadka naafada ahi inta badan ma awoodaan inay daboolaan baahiyahooda aasaasiga ah ama helaan gargaar iyo xadgudub ka ilaalin ku filan.

dadka naafada ah ee ku sugan goobaha degsiimooyinka ku-meel-gaadhka ahi waxay xaq u leeyihiin inay helaan gargaar bini'aadantinimo. Ficil ahaan, tani waxay ka dhigan tahay in hawl-wadeennada samafalku ay tahay inay tallaabooyin qaadaan si ay u aqoonsadaan oo ay meesha uga saaraan caqabadaha deegaanka, hab-dhaqanka iyo kuwa shuruucda iyo siyaasadaha la xidhiidha ee ka hor taagan dadka naafada ah inay helaan gargaar iyo xadgudub ka ilaalin. dadka naafada ah ee ku nool kaamamka waxay sidoo kale xaq u leeyihiin inay helaan xaqa ay u leeyihiin inay ka qayb qaataan nolosha kaamka iyo go'aamada iyaga khuseeya.

Tani waxay tilmaamaysaa in hawl-wadeennada samafalku ay tahay inay xaqiijiyaan inay si macno leh uga qayb-qaadan karaan maamulka goobta iyo qaab-dhismeedka xubnaha bulshada metelaya ee wakiilada ka noqonaya; Waana inay si wax ku ool ah u helaan macluumaadka,jawaab-celinta iyo hababka soo gudbinta cabashooyinka, oo ay xaqiijiyaan inay ka qayb qaadan karaan dhacdooyinka bulshada iyo hawlaha fursadaha dhaqaalaha.

Mas'uuliyadda suulinta ama qaadista caqabadaha iyo kor u qaadista ka mid noqoshada iyo ka-qayb-galka macnaha lihi waa mid qayb ka ah dhammaan wejiyada nolosha xeryaha, laga bilaabo qorsheynta iyo dejinta, daryeelka iyo dayactirka, ilaa laga gaadho xidhitaanka iyo u gudbidda xalal waara.

107 Fiiri IOM, Norwegian Refugee Council, UNHCR, *Qalabka Maareynta Xerada/Kaamka* (2015), b. 14.107 Ibid, b. 18.

108 Ibid, p. 18.

109 Iskuduwidda Xerada/Kaamka ee Caalamiga ah iyo Maareynta Kaamka (CCCM) Kooxda, *Hagaha MEND - Hagaha Guud ee Qorsheynta Ka Raridda Tiro Ballaadhan ee Masiibooyinka Dabiiciga ah* (2014), p. 23.

Halbeegyada iyo Tilmaamaha

- UNHCR, La shaqaynta Dadka naafada ah ee Barakaca Qasabka ah (Working with Persons with Disabilities in Forced Displacement) (2019).
- Buugga Hawlmaalmeedka ee Sphere (Sphere Standards Handbook 2018).
- Gargaarka Da'da, CBM, Handicap International, Heerarka ka mid noqoshada Bani'aadam-nimada ee da'da ah iyo dadka naafada ah (Humanitarian inclusion standards for older people and people with disabilities 2018).
- Hay'adda Qaxootiga Caalamiga Ah (IOM), Norwegian Refugee Council, UNHCR, Qalabka loo adeegsado Maareynta Xeryaha (Camp Management Toolkit 2015).
- Qaybta Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/ xeryaha , Tilmaamayaasha haga Xarumaha (Collective Centre Guide-lines 2010).
- Mabaadi'da Haga Barakaca Gudaha (Guiding Principles on Internal Displacement 2014)
- Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaama-mka/ xeryaha ((XMHK), Dib-u-eegista Barokaca Magaalooyinka iyo hawlaha ka baxsan xeyaha ama kaamamka (Urban Displacement and Out of Camps Review 2013).
- Qaybta Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/ xeryaha , Xaaldaha degdega ah ee caafimaadka masxkax ahaaneed iyo gacan-ka-geysashada arrimaha la xidhiidha: Maxaa la gudboon Iskuduwidda Xerada iyo Jilayaasha Maareynta Xerada? (MHPSS in Emergency Settings:What should Camp Coordination and Camp Management Actors Know? 2014).

Qodobada Furaha ah ee ay Khasab Tahay in la Fuliyo

Tallaabooyinka ay khasabka tahay in la qaado waa in ay ka fulaan dhammaan heerarka hawl-fulinta samafallada iyo xilliyada xeryaha ama kaamamka laga hirgelinayo ka-qayb-gelinta/ka-qayb-qaadashada hawlahaa dadka naafada ah.

Ka-qaybgalka

- Waa in si firfircoon looga qayb geliyaa dadka naafada ah, qoysaskooda, iyo ururrada dadka naafada ah (OPDs) hawlaha lagu aqoonsan-ayo caqabadaha. Hubi inay ka qayb-qaataan qorshaynta, qaabaynta, fulinta, la socodka iyo qiimaynta kaabayaasha goobta, iyo ilaalinta iyo adeegyada gargaar ee goobaha barakaca.
- Xaqiiji in dadka naafada ah ay si cadaalad ah uga dhex muuqdaan hababka maamulka goobta, sida guddiyada maamulka goobta, guddiyada farsamo ee hoyga, nadaafadda, qaybinta cuntada, xadgudub ka ilaalinta iyo amniga, iyo qaababka kale ee ka qayb-galka rasmiga ah iyo kuwa aan rasmiga ahayn, sida kooxaha bulshada, kooxaha haweenka, kooxaha dhallinyarada iwm. Marka aad qorsheynayso metelaadda, ku xisaabtama noocyada kala duwan ee naafanimada iyo sidoo kale da'da, jinsiga iyo noocyada kala duwanaanta. Samee dadaal wadajir ah si aad kor ugu qaaddo kooxaha dadka naafada ah ee aan matali karin, sida naafanimada garaadka iyo maskaxda , deegaanka ee tirada yar, haweenka iyo gabdhaha.
- Ka qayb geli dadka naafada ah hawlaha bulshada iyo jawaab celinta iyo hababka soo gudbinta cabashooyinka. Horumarin ku samee helitaan/wada isticmaalid (wax ku ool ah oo bilaa caqabad ah (barrier-free-access) oo ixtiraamaya dhammaan noocyada naafada ee kala duwan.

Jaantus 6aad | Caqabadaha iyo khataraha gaadhista iyo ka-qaybgelinta maaraynta kaamamka

SIDA MASIIBOOYINKA DHACAA AY UGA SII DARI KARAAN XAALADAHA DADKA NAAFADA AH EE XIDHIIDHINTA IYO MAARAYNTA XERYAHA AMA KAAMAMKAC

SAAMAYNTA DHIBAATADA

Nabadgelyo darro , , xidhiidh furashada shabakadaha bulsho, burburka kaabayaasha, barakac, adeeg-yada

SII XUMEEYAAN CAQABADUHU

Caqabadaha deegaan:

- Kaamka oo kaabayaashiisu yiihiin kuwo aan la gaadhi karin oo nabad-gelyo lahayn
- Adeegyada maamul ee kaamka iyo xarumihiisaoo aan la gaadhi karin
- Wada-xidhiidhka iyo xog-isweydaarsiga xerada oo ah mid aan la heli karin
- Dhismayaasha danta guud oo ku yaalla meelo aan ku habboonayn
- Waxyaabaha agabka naafada ah ka kaaliya socodka ama adeegyada gaarka ah eekale, ee taageerada iyo tiknolojiyada oo aan ka jirin kaamka ama xerada

Caqabadaha aragtiyeed:

- Faquuq iyo fogeyn lagula kaco naafada ah xilliga barakaca
- Hawlwadeenka kaamka oo aaminsan inaan naafada ahi waxba ku soo kordhin Karin hoggaanka iyo go'aan qaadashada heer-bulsho, awoodna u lahayn

Caqabadaha SHARCIYADA IYO SIYAASADAHA:

- Awoodii farsamo oo naafada ah lagaga qayb-geliyo geeddi socodka hawlaha kaamka oo aan jirin
- naafada ah oo lagu tixglein heerka halbeegyada, hagayaasha iyo siyaasadaha waaxaha samafalka
- Miisaaniyad gaar ah oo aan hoyga & adeegyada hawl u fududaynta naafada ah looga qoondayn kaamka

Khataraha ay wajahaan naafada ah

Gacan-ka-hadal, saboolnimo, khataro deegaan, caafimaad-xumo, faquuq ama gooniyayn, tuuris iyo dayac.

Wax-ka-qabashada Caqabadaha

- Waa in la aqoonsado lalana socdo caqabadaha ka hor istaagaya dadka naafada ah inay helaan adeegyada degsiimooyinka ku meel gaarka ah. Raadi xalal meesha ka saaraya caqabadaha oo qaado wixii tallaabooyin fududayn ee macquul ah.

- Ku dhiirrigeli dhammaan qandaraaslayaasha inay qaataan mabaadi'da naqshadaynta caalamiga ah marka ay qorshaynayaan oo ay dhisayaan goobo.

- Xaqiiji in dhammaan macluumaadka iyo isgaarsiinta (ku saabsan adeegyada gargaarka iyo xadgudub ka ilaalinta, xalalka waara, hababka xiritaanka goobta, iwm.) in lagu diyaariyo qaabab badan oo la wada fahmi karo. Tixgeli baahiyaha naafada ka ah maqalka, aragga, garaadka & naafada maskaxda (dhimirka).

- Fuli xeeladaha lagu dhimayo dhaleeceynta naafada iyo faquuqa. Bulshada ku wacyi geli xuquuqda dadka naafada ah. Samee kooxo taageero. Ku dhiirri-geli leh naafonnimada maskaxda (dhimirka) iyo kuwa garaadka inay u doodaan laftooda (isu doodi karaan).

- Dib u eegis ku samee siyaasadaha waaxaha, habraacyada iyo agabka si loo hubiyo inay si cad u xaqiijinayaan xaqa ay dadka naafada ahi u leeyihiin inay fursad helid iyo ka qaybqaadasho (access and inclusion).

Awoodsiinta iyo Kobcinta Awoodda

- In la dhiso awoodda hawlwadeennada xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/xeryaha iyo la-hawlgalayaasha kala shaqeeya degsiimooyinka ku meel gaadhka ah (hawladeennada waxqabad, shaqaalaha, adeeg bixiyeyaasha, qandaraaslayaasha). Bixi tababar wacyigelin ah oo ku saabsan xuquuqda dadka naafada ah, oo ay ku jiraan isgoyska naafada iyo waayeelnimada, jinsiga, heerka socdaalka, diinta iyo dookha galmada.

- Ku tababar ururrada dadka naafada ah (OPDs) arrimaha kaamamka iyo isku-xidhka si ay ugu noqdaan taageero waxqabad loo dhan yahay iyo si loo fududeeyo ka qayb-galka macnahaleh ee dadka naafada ah.

- Shaqaale ka dhig dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah si ay gacan uga geystaan waxqabadyada karti-dhisidda ee ay bixiyaan xeryahoodu.

Xog-ururinta iyo La-socodka

- Guud ahaan wareegyada ama wejiyada barnaamijka samafalka, si nidaamsan u ururi oo u falanqee xogta dadka naafada ah, ee lagu kala saaray jinsiga, da'da iyo nooca naafada. Isticmaal xogta si aad u cabbirto heerka dadka naafada ahi ay si wax ku ool ah u helaan dukumentiyada muhiimka ah iyo adeegyada jira (sida hababka diiwaangelinta, shahaadooyinka naafonnimada, warqadda/taysarada dhalashada). Haddii xog lagu kalsoonaan karo aan la heli karin ama aan la ururin karin, isticmaal qiyaasta 15% (boqolkiiba shan iyo toban) ee qiyaasta caalamiga ah ee baahsanaanta naafada.[110]

- Khariidadee waddooyinka adeegga loo maro iyo gelitaankooda; khariidadee gelitaanka xarumaha iyo kheyraadka (nacfiga). Deji hababka isu gudbinta (referral mechanisms).

- La wadaag macluumaadka caqabadaha gelitaanka ee la xidhiidha qaybo gaar ah iyo la-hawlgalayaasheeda (WASH, xadgudub ka ilaalinta, waxbarashada) iyo in la hubiyo isku-duwidda qaybaha marka loo baahdo.

- Hubi in xogta anshaxa iyo mabaadi'da ilaalinta (ay ku jirto sirta, bixinta macluumaadka, oggolaanshaha la wargeliyey, ammaanka) la

[110] WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka* (2011).

ixtiraamo mar kasta oo xogta dadka naafada ah la ururiyo oo la isticmaalo.[111]

KA QAYB-GELINTA GUUD	BARTILMAAMEED U GAAR AH NAAFADA
Barnaamijyada Xidhiidhka iyo maaraynta hawlaha kaamamka/ xeryaha iyo qaabdhismeedka isku dubaridka waxa loo qaabeeyey loona habeeyey si loo hubiyo in gargaarka iyo adeegyada xadgudub ka ilaalinta ee lagu bixiyo degsiimooyinka ku meel gaadhka ah, iyo sidoo kale qaab-dhismeedka maamulka iyo hawlaha kale, ay yihiin kuwo loo dhan yahay oo ay heli karaan qof kasta, oo ay ku jiraan dadka naafada ah.	Hay'adaha xerooyinka ((XMHK) waxay qaadaan tallaabooyin gaar ah si ay u daboolaan baahiyaha dadka naafada ah oo ay hubiyaan inay helaan oo isticmaali karaan kaabayaasha goobta, adeegyada, macluumaadka, iyo nidaamyada isgaarsiinta/xog is weydaarsiga laba-geesoodka ah. Waxay raadiyaan in ay awood ku xoojiyaan dadka naafada ah iyada oo loo marayo ka qaybgalka iyo ka qayb qaadashada hababka maamulka.

Tilmaantan soo socotaa waxay taageertaa hawlwadeennada isku-xidhka kaamamka iyo maaraynta xerooyinka ((XMHK) si ay u aqoonsadaan una tirtiraan caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah, iyo qoysaskooda, taageera iyo daryeelayaasha, marka ay isku dayaan inay helaan oo isticmaalaan kaabayaasha, macluumaadka iyo adeegyada kaamka ka jira.

Tallaabooyinka lagu talo-bixiyey:

	Diyaargarow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Dib u eegis ku samee siyaasadaha, tilmaamaha, agabka iyo hababka hawlgalinta caadiga ah (standard operating procedures) iyadoo la adeegsanayo tilmaamaha GJH (IASC guidelines on inclusion of persons with disabilities) ee ku darida dadka naafada ah.	X		

[111] *Fiiri ICRC, Habraaca Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay fuliyaan Hawl-wadeennada Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha kale ee Rabshadaha Wata* (2018), cutubka 6, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka Xadgudub Ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2)*.

	Diyaargarow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
Samee iskaashiyo lala yeesho ururrada dadka naafada ah ay leeyihiin (OPDs). Ku martiqaad inay sahamiyaan meelaha wada shaqaynta, tababarna ka sii shaqaalaha iyo daneeyayaasha isku-xidhka kaamamka iyo maaraynta xerooyinka ((XMHK) naafada iyo ka qaybgalintooda.	X		
Dhis xirfadaha iyo aqoonta hawl-wadeennada isku-xidhka kaamamka iyo maaraynta xerooyinka ((XMHK) iyo daneeyayaasha kuna tababar ka qayb-gelinta dadka naafada ah.	X		
Samee baadhitaan lagu ogaanayo laguna baadhayo sida ay naafadu u isticmaali karaan una soo geli karaan xarumaha wadarta/raritaanka, oo ay ku jirto sida goobtu u habaysan tahay.	X	X	
Aqoonso oo falanqee khataraha iyo caqabadaha. Inta lagu jiro qorshaynta, qaabee tallaabooyin wax looga qabto kuwaas.	X		
Daneeyayaasha khariidadee (diiwaangeli). Ku dar ururrada ay khusayso ee maxalliga ah iyo hay'adaha dawladda ee u qaabbilsan arrimaha naafada (sida Wasaaradaha Caafimaadka, Waxbarashada, Adeegyada Bulshada, Guryeynta, Hawlaha Guud…). Xooji shabakadaha jira.	X		
Ka qaybgeli, la tasho oo raadi fikradaha dadka naafada ah iyo Ururrada dadka naafada ah ee ku saabsan helitaanka adeegyada, gargaarka iyo xadgudub ka ilaalinta. Aqoonso caqabadaha iyo tallaaboyinka la qaadayo si meesha looga saaro, iyo sidoo kale tallaabooyinka fududayn doona gelitaanka iyo isticmaalka.		X	X
Adigoo adeegsanaya shaqaale tababaran, habayso oo dhaqangeli nidaamyada diiwaangelinta loo dhan yahay oo lagu aqoonsanayo dadka naafada ah iyadoo la adeegsanayo xisaabaadka xogta ee kala duwaysa jinsiga, da'da iyo naafada. Qaado tallaabooyin aad ugu darto noocyada kala duwaan ee naafonimada oo dhan.[112]		X	X

112 *La shaqaynta Dadka Naafada ah ee Barakaca Qasabka ah* (2011); ee Hay'adda/Xafiiska qaramada Midobbey u Qaabilsan Qaxootiga (UNHCR). see also the registration tools and specific requirement codes in IOM, Norwegian Refugee Council, UNHCR, *Qalabka Maareynta Xerada/kaamka* (2015), b. 141.

	Diyaargarow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
Ku dar dadka naafada ah qiimeynta, qorsheynta hawlgelinta, naqshadeynta istaraatejiga ah, fulinta barnaamijka, iyo hawlaha kormeerka.		x	x
Hubi in qorshayaasha ay ku jiraan xeeladaha bixitaanka iyo xallinta, iyo in kuwan ay heli karaan dadka naafada ah oo ay buuxin karaan shuruudahooda.		x	x
Hubi in ururinta, kaydinta iyo habaynta xogta shakhsi ahaaneed ee xasaasiga ah lagu fuliyay hab habboon oo ilaalinaya xogta.		x	x
2. Abaabulka kheyraadka			
Tixgeli baahiyaha dadka naafada ah bilowga horeba, iyo ka mid noqoshada guud ee naafada ee dhammaan dhinacyada wax ka qabashada barakaca, oo ay ku jiraan daadgureynta degdegga ah, gelitaanka goobaha, helitaanka adeegyada, aqoonsiga xalalka waara, iwm.	x	x	x
Aqoonso xirfadaha iyo khibradaha looga baahan yahay kooxda. Tixgeli shaqo-qorista si aad u hesho khibrad farsamo oo kugu filan. Qor shaqada shaqaale naafo ah ama shaqaale yaqaan sida loogu daro dadka naafada ah hawlaha waxqabadka. Ka qayb gali ururrada dadka naafada ah, haddii ay suurtagal tahay.		x	
Hubi in maalgelintu tahay mid ay tahay mid dabacsan oo marba wixii taagan lagu isticmaali karo. Samee hagaajinta goobta si aad meesha uga saarto caqabadaha. Samee wixii wax fududaynaya ee lagama maarmaan ah si loo hubiyo in dadka naafada ah ay si toos ah u heli karaan adeegyada kana qayb qaadan karaan qaab-dhismeedka maamulka iyo hawlaha kale. (Tixgelin sii bixinta gaadiidka la raaco, turjubaanno, iwm.)		x	
3. Fulinta			
Ka qaybgeli dadka naafada ah iyo Ururrada dadka naafada ah shirarka qorshaynta iyo hagaajinta goobta . Raadso talo-bixintooda ku saabsan sida meesha looga saari karo caqabadaha loona yareeyo khatarta ilaalinta.		x	x

	Diyaargarow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
Taageer ama dhis habab maamul oo hubinaya in dadka naafada ahi ka qayb-qaadan karaan hababka rasmiga ah iyo kuwa aan rasmiga ahayn ee wadatashiga iyo go'aan qaadashada.		X	X
Hubi in ololaha macluumaadka/xogaha iyo soo gudbinta cabashooyinka iyo hababka jawaab-celinta ay heli karaan dadku dhammaan, iyadoo aan naafannimadu caqabad ahayn, oo lagu faafinaayo qaabab badan oo la heli karo ama la fahmi karo (afka, farta, luqadda dhegoolaha, qoraallo si fudud loo akhriyi karo/luqad cad, iwm.), oo ku qoran luqadaha ay ku hadlaan bulshada dhibaatadu soo gaadhay.		X	X
La soco heerka ay dadka naafada ah si guul leh u helaan adeegyada bulshada guud iyo adeegyada lagu beegsanayo dadka naafada ah ee iyagu ay gaar ugu baahan yihiin.		X	X
Samee ama taageer guddiyo, kooxaha isku danta ah, ama kooxaha taageerada asaaga ee dadka naafada ah ee ku jira kaamka. Qaado tallaabooyin aad ku hubinayso in kooxaha kaamka iyo Ururrada dadka naafada ahi gudaha iyo dibadda kaamkaba ay si waafi ah u metalaan kala duwanaanshaha dadka naafada ah.	X	X	X
Hubi in kaabayaasha kaamka (musqulaha, biyaha, hoyga) la dayactiro. Samee wixii wax ka ibeddel ah oo raadi kheyraad si aad u horumariso helitaan iyo adeegsiga kaabayaasha.		X	X
Ka qayb-geli dadka naafada ah dhammaan hawlaha iyo hababka go'aan qaadashada ee la xidhiidha xalalka waara. Diyaarso booqashooyinka nooca 'tag oo arag' iyo 'kaalay oo u sheeg'.			X
4. Iskudubarid			
Isku-dubbarid oo dhiirrigeli hirgelinta habraacyada heerarka caalamiga ah ee xeryaha (oo ay ku jiraan tilmaamahani). Heerarka (standards) la raacayo isla garta oo la soco oo qiimee raacistooda.[113]			

[113] Eeg *Mashruuca Sphere* (2018); iyo HelpAge, CBM, Handicap International, *Habraaca ka qaybgelinta hawlaha samafalka bani'aadamnimada ee dadka da'da ah iyo dadka naafada ah* (2018).

	Diyaargarow	Falcelin	Ka-soo-kabasho
Hubi in goobaha shirarku yihiin qaar naafadu si fudud u geli karaan. Qaado tallaabooyin aad ku siinayso wixii dadka naafada ah wax u fududaynaya ee macquul ah (bixi turjubaano luqadda dhegoolaha ah, agab si fudud loo akhriyi karo, iftiin dheeraad ah, iwm.).			
Taageer dedaallada ay wadaan mas'uuliyiinta qaranku si ay wax uga qabtaan caqabadaha gelitaanka iyo ka mid noqoshada ee ka hor yimaadda dadka naafada ah. Ka dood xalalka oo bixi taageero ku habboon (tusaale ahaan, tababar iyo awood-dhisid).	X		
U dood xuquuqda dadka naafada ah; si meesha looga saaro caqabadaha hortaagan ka mid ahaanshahooda iyo helitaankooda adeegyada iyo xadgudub ka ilaalinta; iyo ku dhexdarka adeegyada e dadka naafada ahi gaar ugu baahan yihiin ee waxqabadka iyo barnaamijyada qaybaha samafalka.	X	X	X
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
Samee habab cabasho iyo jawaab celin ay heli karaan noocyada kala duwan ee naafonimmada, oo ay ku jiraan kuwa jooga hoyga ama guryahooda.		X	X
Ka qayb gali haweenka, ragga, gabdhaha iyo wiilasha oo leh metelaad noocyada naafanimada kala duwan si ay uga qayb-galaan la socodka hawlaha iyo kooxaha.		X	X
La soco gelitaanka goobta iyo adeegyada, iyo sidoo kale khatataraha xadgudub ka ilaalinta (ay ku jirto xadgudubyada jinsiga ka dhanka ah - Xadgudubyada Ku Salaysan Jinsiga) ee saameeya dadka naafada ah. Ku samee baadhitaan iyo hubin joogto ah. La tasho dadka naafada ah iyo sidoo kale kooxaha xadgudub ka ilaalinta, ururrada dadka naafada ah, iwm.		X	X
Samee qiimeyno oo isticmaal natiijooyinkooda si loo hagaajiyo barnaamijka loona xaqiijiyo ka qayb-gelin/ka mid noqosho wanaagsan. La wadaag casharadii la bartay oo ku dhex dar dhaqamada wanaagsan ee qorshayaasha u-diyaargarowga.	X	X	X

Qalabka ama Shuruucda iyo Marjaca

- Website-ka Kooxda isku-xidhka kaamamka iyo maaraynta xerooyinka ((XMHK)
- Kooxda iskuxidhka kaamamka iyo maaraynta xerooyinka ((XMHK), Kha Xarunta Wadajirka ah (2010)
- Kooxda iskuxidhka kaamamka iyo maaraynta xerooyinka ((XMHK), Barakaca Magaalooy-inka iyo Dib-u-eegida Kaamka Bannaanka (2013)
- Mabaadi'da Hagida ee Barakaca Gudaha (2004)
- GJH, Caafimaadka Maskaxda iyo Taageerada Cilmi-nafsiga Bulshada ee Goobaha Degde-gga ah: Maxay tahay inay ogaadaan Jilayaa-sha Caafimaadka Bani'aadamnimada? (2011)
- IOM, Golaha Qaxootiga ee Norway (NRC), Xafi-iska Qaxootiga u Qaabilsan qaramadaMido-obey (UNHCR), Qalabka Maareynta Xerada (2015)
- UNHCR, Gabagabada qaxootiga dadka naafada ah iyo kale ee dadka naafada ah oo ay ilaaliso oo ay caawiso UNHCR (2010)
- UN Hay'adda Qaxootiga iyo al., La shaqaynta dadka naafada ah ee barakaca qasabka ah (2019)

12 WAXBARASHADA

Hordhac

Waxbarashada xaalladaha degdegga ahi waxa ay ina siisaa taageero nafsiyeed, mid jidheed iyo mid maskaxeed, kuwaasi oo nolosheenna ka dhigaysa mid bedqabta, isla markaana sii waarta.Waxay raajisaa horumarka carruurta waxbarashada ku jirtay,sidoo kalena u abuurtaa fursado kuwa waayay fursado waxbarasho, iyadoo loo marayo mashaariic waxbarasho oo degdeg ah, tababarro xirfad-abuur ah, iyo mashaariic kale oo waxbarasho dadban iyo kuwo aan dadbannayn ba leh. Waxbarashada ayaa suurtagelisa in la nool dhibaatooyinku ay bartaan xirfadaha is bedbaadinta ee muhiimka ah iyo xeeladaha yareynta khatarta, kuwaasi oo ay ka mid yihiin sida ay isaga ilaalin karaan tacaddi galmo, caaabuqyada, iyo walxaha qarxa, iyagoo helaya xogta muhiimka ah ee ku saabsan xuquuqdooda, caafimaad-qabkooda iyo nafaqada. Waxbarashadu waxay leedahay awood isbeddel-currin, waxay ka qayb-qaadataa dhismaha nabaddda oo xoojisaa u adkeysiga masiibooyinka mustaqbalka dhici kara, iyadoo siisa meel ay carruurtu dhallinyarada, iyo waaweyn ee ay saameynta weyn ku reebtay xaaladaha degdegga ahi caadi ka dareemaan karaan iyo wax joogto ah.

Waxbarasho loo dhan yahay, loona siman yahay xaalladaha degdegga ahi waxa ay xoojin kartaa fursadaha waxbarasho ee dadkoo dhan, wanaajin kartaa natiijooyinka la rabo in la xaqiijiyo, dardar gelin kartaa hal-abbuurka, taageeri karaan dowladduhu si ay ‘qaabkii hore qaab ka wanaagsan wax u habeeyaan”, sidoo kalena seeska u dhigi karaan hannaan qayb laga wada yahay oo ka hirgala goobaha ka soo kabanaya masiibooyinka.

Inta lagu gudo jiro xaaladaha degdegga ah, hay’adaha samafalka ka shaqeeyaa waxa ay door weyn ka ciyaaraan soo celinta hannaankii waxbarashada iyagoo taageeraya dedaallada ay hormuudka ka yihiin dowladuhu. Tani waxa ay noqon kartaa fursad isbedel-currin ah, haddii dowladuhu ay doonayaan in mudnaan la siiyo ardayda naafada ah si loo helo hannaan waxbarasho oo loo dhan yahay lana hubiyo in siyaasaddaha/habraacyada heer qaran iyo kuwa heer gobolba ay yihiin kuwo la jaanqaadaya oo waafaqsan habraacyada iyo hageyaasha caalamiga ah ee la aqoonsan yahay lkuna tacaluqa ka qayb-qaadashada dadka naafada ah.

Sidoo kale eeg qaybaha WASH-ka, isku-xidhka kaamamka iyo maaraynta xerooyinka ((XMHK) Caafimaadka, Nafaqeynta, iyo Ilaalinta.

Shuruucda iyo Hab.-raacyada Kale ee Muhiimka ah

- Yoolka 4aad ee Horumarka Waara
- Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ah ee UN-ka
- Habraaca Hawl-qabadka ee Dakar
- Baaqa iyo Habraaca Hawl-qabadka ee Salamanca
- Heshiiska Xuquuqda Ilmaha ee UN-ka
- Heshiiska Dabargoynta Dhammaan Noocyada Faquuqa ee dhanka ah Haweenka ee UN-ka
- Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqaha Arrimaha Dhaqaalaha, Bulshad aiyo Dhaqanka
- Baaqa Guud ee Xuquuqda Aadamaha

Ereyada Muhiimka ah

Waxbarashada Xaalladaha Degdegga ah waxa loola jeedaa mashaariicda bixiya fursada waxbarasho xaalladaha masiibooyinku dhacaan, kuwaas oo loo abuuro dhammaan da'a kasta oo ay yihiin. Mashaariicda la bixinayo waxa ka mid ah barbaarinta carruurnimada hore, waxbarashada hoose-dhexe, waxbarashada dugsiyada sare, waxbarashada dadban, waxbarashada farsamada gacanta, xirfadda iyo waxbarashada heerka sare iyo ta waaweyn.

Waxbarashada xaalladaha degdegga ahi waxa ay ina siisaa taageero nafsiyeed, mid jidheed, iyo mid maskaxeed, kuwaasi oo nolosheenna ka dhigaya mid bedqabta islamarkaana sii waarta. Waxay muhiim u tahay xaalladaha collaadaha, isku-dhacyada, barokaca, masiibooyinka, iyo xaalladaha degdegga ah ee caafimaadka guud.

Fikir ahaan, 'Waxbarashada xaalladaha degdegga ahi' waa ay ka sal balaadhan tahay, isla markaana waxa ay sidoo kale qayb muhiim ah ka tahay 'ka wax ka qabashada xaalladaha degdegga ah ee khuseeya waxbarashada'. [114]

Hannaanka waxbarashada ee loo dhan yahay waxa uu koobsanayaa isla markaana soo dhoweyn iyo taageeraba u muujiyaa dhammaan ardayda oo dhan, , iyadoo aan loo eegayn raadraacooda, awoodahooda, ama shuruudo kale.

Si loo gaadho yoolkan, wax-dhigista, manhajka, dhismayaasha dugsiyada, fasallada, goobaha ciyaarta, gaadiidka, iyo suulliyaduba/musquluhu waa in ay noqdaan kuwo ku habboon dhammaan carruurtu heerar kasta oo ay yihiin. Waxbarashada loo dhan yahay micnaheedu waa in carruurta oo dhammi ay wax ku wada baran karaan dugsiyo isku mid ah.[115]

Waxbarashada gaarka ahi waxa ay siisaa ardayda naafada ah adeeg waxbarasho oo lagu bixiyo goobo sooc ah, sida dugsi gaar ah, ama xarun, kuwaasi oo badanaa ah kuwo ka go'doonsan bulshada kale, carruurta kale, iyo dugsiyada caadiga ah. [116]

Dugsiyada gaarka ahi waxa badanaa u habaysan yihiin qaab ka jawaabaya kolba noocyada naafonimada (tusaale ahaan dugsiyada naafada aragga, ama naafada maqalka).[117]

Ardayda waxa loola jeeddaa kuwa isu diiwaangeliyey ama ku foogan hawlo waxbarasho, iyo sidoo kale ardayda hadda waxbarashada waqti xaadirkan dibedda ka jooga. Ardayda naafada ah waxa ka mid ah haween, rag, gabdho, iyo wiilal.

Waxay noqon karaan kuwo ku jira nooc kasta oo waxbarasho dadban, mid aan dadbannayn: mashaariicyada barbaarinta carruurnimada hore, waxbarashada hoose, tan dugsiyada sare, heerka jaamacadeed, ama waxbarasho xirfadeed ama koorasyo waxbarasho oo joogto ah.

---

114 *Shabakadda Isku-xidhka Hay'adaha ee Waxbarashada Xaaladaha degdegga ah* (Inter-Acency for Education in Emergency/INEE).

115 *UNICEF, Waxbarashada Loo Dhan Yahay – Ka qaybgelinta carruurta naafada ah xagga waxbarasho tayo leh: maxaa loo baahan yahay in la sameeyo?* (2017).

116 UNICEF, Waxbarashada Loo Dhan Yahay – Ka qaybgelinta carruurta naafada ah ee barashada tayada leh: maxaa loo baahan yahay in la sameeyo? (2017).

117 Save the Children, *Dugsiyo loogu talagalay dhammaan. Ka qaybgelinta carruurta naafada ah ee waxbarashada* (2002), b. 10.

Bareyaasha waxa ka mid ah bareyaasha tababaran kuwaasi oo si toos ah ugu lug leh waxbarista ardayda. Waxay sidoo kale noqon karaan bareyaasha fasallada, bareyaasha waxbarashada gaarka ah, ama noocyada kale ee bareyaasha.

Waxay la shaqayn karaan ardayda fasallo buuxa, kooxo kooban, ama qof qof gooni gooni ah fasalka caadiga ah dhexdiisa ama dibeddiisaba.[118] Fudaydka gelitaanka iyo helitaanka (accessibility) waxa ay la xidhiidhaa dhismeyaasha, xogta, wada-xidhiidhka, manhajka waxbarashada, agabka waxbarashada (oo ay ka mid yihiin buugaagtu), hababka wax dhigista, qiimeynta/imtixaannada, luuqadda, addeegyada kaalmada, gaadiidka dugsiga, biyaha iyo fayo-dhowrka, maqaaxiyaha dugsiga iyo goobaha madadaallada iyo ciyaaraha.

Caqabadaha

Ardayda naafada ah waxa ay si joogto ah u yihiin kuwo ku takooran isla markaana dibedda ka ah hannaanka waxbarashada, oo ay ka mid tahay xaalladaha degdegga ah.

Caqabadaha ku gedaaman ardayda naafada ah kana waajaha heerka barbaarinta, dugsiyada, kuliyadaha, iyo jaamacaduhuba way sii kordhaan xilliyada collaadaha. Caqabadahaasi waxa ay noqon karaan kuwo deegaanka la xidhiidha, qaar habdhaqan, iyo kuwo maamulka, siyaasadaha iyo qawaaniinta la xidhiidha.

Erayga 'is-dhexgal' waxa uu aqoonsanayaa unugyada koobsada aqoonsiga qof shaqsi ahaaneed, sida jinsiga, qoomiyadda, da'da, dabaqadda dhaqaale, iyo naafanimada, iyo in dhammaan unugyadaasi ay isu-dhexgalaan habab keensan kara faa'iido ama faa'iido-darro.

Is-dhexgalku waxay saameyn kartaa heerka arday uu takoornaan karo, ama aannu qayb ka ahayn diyaargarowga xaaladaha deg-degga ah, gargaarka, iyo ka-soo kabashadaba. Waxa sidoo kale muhiim ah in la aqoonsado in naafada dhexdeeda kalakala-duwanaansho jiro. Ardayda naafada ah, ama caqabado ay ka haysato waxbarashadu ma aha koox dhinac walba isku wada mid ka ah. Wiil dhinaca maanka naafo ka ah, ama mid dhinaca jidhka ka naafo ahi waxa ay waajahayaan caqabado kala duwan, waxana laga yaabaa in ay leeyihiin awoodo ka duwan marka loo eego kuwa wiilka naafada ka ah arragga ama maqalka la kulmayo.

naafada ka ah maanka ama naafada maskaxda/ dhimirka gaar ahaan haweenka iyo gabdhaha, ayaa ah kuwa ugu nugul takoorka xilliyada gargaarka bin-aadantinimo.[119]

Arrimahan iyo kuwo kale, oo ay ku jiraan goobta iyo fogaanta meesha qofku ku sugan yahay, waa in si nidaamsan loo aqoonsado, loona yareeyo, iyadoo la raacayo xeeladaha ku habboon si loo xaqiijiyo in waxbarashada aasaasiga ah iyo waxbarashada joogtada ah ee xaaladaha degdegga ahi ay u noqdaan kuwo loo dhan yahay oo laga wada qayb-qaato.

---

118 INEE, *Habraacyada ugu Yar ee Waxbarashada: Diyaargarowga, Jawaabta Waxqabadka, Soo Kabashada* (2010), b. 94.

119 EENET, *Saamaynta hubinta helitaan loo siman yahay iyo ka mid noqoshada dadka naafada maskaxeed iyo arrimaha caafimaadka dhimirka ee dhimista khatarta musiibooyinka iyo waxqabadka samafalka bini'aadantinimo, deraasadayn degdeg ah waxyaalihii laga qoray(2017)*.

Jaantus 7 aad | Caqabadaha iyo khataraha gaadhista iyo ka-qaybgelinta waxbarashada

SIDA MASIIBOOYINKA DHACAA AY UGA SII DARI KARAAN WAXBARASHADA NAAFADA

SAAMAYNTA DHIBAATADA

Dugsiyada oo xidhma, kaabayaasha oo burbura oo waddooyinka dugsiyada loo maraa ku jiraan, barakac keena awoodda barayaasha oo yaraata, nabadgelyo darro, shabakadaha isku xidhnaanta bulshada oo burbura.

CAQABADUHU WAXAY SII XUMEEYAAN

Caqabadaha deegaanka:

- Gaadiid waddooyin, dhismayaal, garoomada ciyaaraha, xamaamyada, biyaha iyo suuliyada, iwm. aan la wada isticmaali Karin oo aan badbaado lahayn Qalabka caawiya naafada ah iyo hababka kaleee aan hadalka ahayn ee lagu wada-xidhiidho oo aan jirin
- Goobaha ku-meelgaadhka ah ee waxbarashada iyo dhallaanka oo aan ku filnayn

Caqabadaha HABDHAQANKA:

- Faquuq iyo afxumo lagula kaco ardayda naafada ah
- Hawl-wadeennada waxbarashada oo aammina inaan naafada ahi waxba baran Karin, awoodna u lahayn inay waxbartaan

Caqabadaha shuruucda, siyaasadaha iyo istiraatejiyadda...:

- Awood farsamo oo naafada ah lagaga qaybgeliyo barnaamijyada iyo siyaasadaha waxbarasho oo aan jirin
- Siyaasado waxbarsho loo dhan yahay (inclusive education)iyo qorshayn sugan aan jirin
- Miisaaniyad loogu talo galo hirgelinta waxbarashada loo dhan yahay oo aan la qoondayn
- Xog la xidhiidha naafo ahaanta oo aan la gelinta nidaamka maaraynta xogaha waxbarashada – Education Management Informational Systems

Khataraha ay wajahaan naafada ah

Gacan-ka-hadal, saboolnimo, khataro deegaan, caafimaad-xumo, faquuq ama goonniyayn, handadaad, gacan-ka-hadal iyo dhabaatayn galmo, iwm

Habraacyo iyo Hageyaal

- Shabakadda Hay'adaha ka dhexeeysa ee Waxbarashada Degdegga ah, Heerarka ugu Yar ee Waxbarashada: Diyaargarowga, Jawaabta Waxqabad, Ka Soo Kabashada (2010)
- HelpAge, CBM, Handicap International, Habraacyada ka qaybgelinta hawlaha samafalka bani'aadamnimada ee dadka da'da ah iyo dadka naafada ah –Qaybta waxbarashada (2018)
- UNHCR, Habraaca Waxbarashada Xaaladda Degdegga ah (Qaybta 1.5)
- INEE, Hagaha Jeebka ee Taageerida Ardayda Naafada ah (2010)
- INEE, Waxbarashada Xaaladaha Degdegga ah: Ka qaybgelinta Qof kasta (2009, INEE Hagaha jeebka ee waxbarashada loo dhan yahay)
- UNHCR, Waxbarashada Xaaladaha Degdegga ah

Waxyaabaha Muhiimka ah - ee ay Tahay in la Qabto!

‘Waxyaabaha ay tahay in la qabto’ waa tallaaboyinka ay Khasab tahay in la sameeyo dhammaan wejiyada gargaarka bini’aadantinimo marka la fulinayo mashaariicda waxbarashada loo dhan yahay ee ku saabsan dadka naafada ah.

Ka-qaybqaadasho

- Waa in la xaqiijiyo in dadka naafada ah, carruurta, qoysaskooda iyo ururrada dadka naafada ahi ay leeyihiin (organization of persons with disabilities) laga qayb-geliyo isla markaana ay si muuqata uga qayb qaadanayaan go’aan-qaadashada, aqoonsiga caqabadaha, qorsheynta, nashqadeynta, fulinta, la-socodka, iyo qiimeynta dhammaan siyaasadaha iyo mashaariicda taageeraya helitaanka waxbarashada ee ardayda naafada ah.
- Waa in la xaqiijiyaa in dadka naafada ahi si caddaalad ah metalaad u helaan, iyadoo si gaar ah la isaga xilsaarayo in noocyada kala duwan ee naafonimada, iyo sidoo kale da’da, jinsiga iyo kala-duwanaanshaha ay isugu jiraan xubnaha metelaaya dadka naafada ah.

Waa in dedaallo wadajir ah laga sameeyo sidii kor loogu qaadi lahaa kooxaha aan metalaadda haysanin, sida maanka ama maskaxda naafada ka ah, deegaanka ah ee tirada yar, haweenka iyo gabdhaha, kuwaasoo qayb ka ah hababka daban iyo kuwa aan dadbannayn intaba.

- Waa in iskaashi lala sameeyo ururrada dadka naafada ah iyo ururrada kale ee ka shaqeeya waxbarashada. Waa in laga qayb-geliyo si ay u taageeraan macalimiinta iyo ardayda naafada ah, sida bixinta taageero shakhsi, iyo u dooddida iyo taageerista hannaan waxbarasho oo loo dhan yahay.

Wax ka qabashada Caqabadaha

- Aqoonso, lana soco caqabadaha iyo xalalka waxbarashada la xidhiidha, sidoo kalena taageer ardayda naafada si ay u buuxiyaan shuruudaha jira iyo baahiyahooda nafsiyeed.
- Si loo xaqiijiyo in waxbarashadu u furan tahay ardayda naafada ah, waa in ardayda awood loo siiyaa in ay is qori karaan koorsooyinka caadiga ah, lana siiyo wixii fududeyn ah si meesha looga saaro caqabadaha ka hor iman kara ka qayb qaadashadooda ee ka iman kara xagga deegaanka ama qalabka tiknoolajiyada (digital),. Waa in ay jiraan goobo carruurtu ku ciyaarto, wax ku cunto isla markaana ku kulmaan.[120]

[120] Ka eeg lifaaqa 7 si aad u heshid liis hubin ah oo ku saabsan hubinta in goobaha waxbarasho yihiin qaar la wada geli karo. Qodobka 9-aad ee CRPD, ee ku saabsan gelitaanka, waxa uu qeexayaa tillaabooyinka ay tahay in Dawladduhu qaadaan si ay ugu suurtagasho dadka naafada ah in ay si madaxbannaan u noolaadaan oo ay uga qaybqaataan dhammaan dhinacyada *nolosha*.

- Ku dhiirrigeli dhammaan addeeg-bixiyeyaasha in ay dabaqaan habraacyada caalamiga ah ee qorsheynta marka ay diyaarinayaan ee ay dhisayaan goobaha waxbarashada iyo xarumaha duruusta lagu barto.

- Waa in la xaqiijiyaa in dhammaan agabka qiimeynta/imtixannada iyo warbixinnuhu, iyo sidoo kale xogta iyo wada-xidhiidhkuba lagu soo saaro daabacaado qaabab kala duwan ah oo la wada fahmi karo, kuwaasi oo daboolaya dhammaan baahiyaha naafada ka ah maqalka, aragga, maanka iyo maskaxda.

- Waa in la sameeyo olole guud oo wacyigelin ah si loola tacaalo ceebaynta, takoorka, isla markaana kor-loogu qaado xuquuqaha dadka naafada ah.

- Waa in dib-u-eegis lagu sameeyo siyaasadaha, hageyaasha, iyo hababka khuseeya waaxaha (sida waxbarashada), iyadoo la hubinayo in ay si cad u adkaynayaan xuquuqda dadka naafada ah ee helitaanka hannaan waxbarasho oo loo dhan yahay.

Awoodeynta iyo Horumarinta Kartida

- Waa n la dhexgeliyo mabaadi'ida ilaalinta iyo bedbaadada (Protection and Safeguarding) dhammaan hawlaha waxbarashada. ogeysii ardayda naafada ah mabaadi'ida ilaalinta iyo bedbaadada iyo sida ay u addeegsan karaan. Waa in la aqoonsado khataraha ilaalinta iyo bedbaadada ee dhinaca jinsiga la xidhiidha ee iman kara.

- Waa in la dhiso kartida bareyaasha iyo shaqaalaha dugsiga (oo ay ka mid yihiin shaqaalaha ku shaqada leh daabulka, makhaayadaha dugsiga, iyo adeegyada kale ee dugsiga la xidhiidha). Waa in la siiyo tababar, isla markaana ay noqdaan shaqaale ku wacyi gashan mabaadi'ida waxbarashada loo dhan yahay iyo xuquuqda dadka naafada ah.

- In la dhiso kartida iyo awoodda ururrada dadka naafada ah (organizations of persons with disabilities) si ay karti ugu yeeshaan wax ku kordhinta iyo qorsheynta, fulinta iyo la-socodka mashaariicyada waxbarashada.

- Ku dhiirrigeli dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah inay qayb ka noqdaan marka la samaynayo dhammaan hawlaha abaabulka bulshada iyo hawlaha wacyigelinta iyo adeeg u geynta bulshada (outreach activities).

- In la hubiyo in hannaanka waxbarashada loo dhan yahay (iyadoo la adeegsanayo taageerada caalamiga ah) ay tahay mid awoodda inay daboosho oo ka jawaabaysa baahida dadka naafada ah.

Xog-Ururin iyo La-Socod

- Ururi oo lafagur ku samee xogta ardayda naafadda ah, iyadoo u kala saaran jinsiga, da'ada, iyo naafonimada. U-samee sidan qaab nidaamsan, guud ahaan heerarka kala duwanee mashaariicda bini'aadantinimo, gaar ahaan hababka maamulka waxbarashada, xog-kaydiyeyaasha warbixinnaha heer qaran, iyo hababka kaleba. Haddii xog la isku hallayn karo aanay jirin, ama aan la ururrin karin, adeegso qiyaasta 15% ee caalamiga ah ee baahsanaanta naafada.[121]

- Soo tiro-koob adeegyada jira, goobaha waxbarashada, ururrada ka dadka naafada ah, iyo daneeyeyaasha kale, iyo sidoo kale, goobaha ardayda naafada ah deggan yihiin.

- Adigoo la kaashanaya bulshada iyo ururrada dadka naafada ah, waa in aad aqoonsataa kooxaha ama shakhsiyaadka dadka naafada ah ee dugsiga dibedda ka joogga, iyo sidoo kale kuwa u baahan taageero degdeg ah. Ku xidh adeegyada xadgudub ka ilaalinta (protection), caafimaadka, iyo addeegyada kale ee khuseeya.

- La wadaag xogta baahiyaha kala gedisan ee ay qabaan ardayda naafada ah hababka isku-xidhka iyo xog-isdhaafsiga ee hay'adaha (sida

[121] WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka* (2011).

biyaha & fayodhowrka, ilaalinta, caafimaadka), sidoo kalena xaqiiji in ay jirto isku-xidhnaansho iyo xog kalaqaadasho dhex marta dhinacyada hay'adaha kala duwan.

- Hubi in anshaxa xogta iyo mabaadi'ida ilaalinta xogta (sida dhowrista-xogta/sirta xogta, helitaanka xogta, qaadashada oggolaanshaha, iyo nabadgelyada) la ixtiraamo markasta oo xog la xidhiidha dadka naafada ah la ururinayo ama la addeegsanayo.[122]
- Dib-u-eegis waa in lagu sameeyo habraacyada, iyo agabka waxbarashada, lana hubiyo in ay boorrinayaan ururinta xogta la xidhiidha ardayda naafada ah, iyadoo u kala dhigan jinsigooda, da'dooda, iyo nooca naafonimadooda.

Hageyaashani waxay waafaqsan yihiin Habraacyada Gundhigga ah ee INEE. Habraacyadani waxa loo addeegsadaa xaaladaha deg-degga ah, oo ay ka mid yihiin masiibooyinka dabiiciga ah iyo kuwa dad-sameega ahba, xaalladaha colaadaha, iyo xaaladaha kale ee dhibaatooyinka si tartiib ah u dhaca iyo kuwa si degdeg ah u dhacaba, ha ka dhaceen aag miyi ah iyo meel magaalo ahba. Habraacyadani waxa ay xoojinayaan xuquuqda, baahiyaha, iyo sharafta ay saameeyeen masiibooyinku.

Hay'adaha dowliga ah ee waxbarashada iyo hay'adaha ka shaqeeya hawlaha samafalkuba waa in ay adeegsadaan habka is-barkan ee mataanaha ah si kor-loogu qaado waxbarasho loo dhan yahay xaalladaha degdegga ah. Waxqabadyo u gaar ah naafada oo ku wajahanin la daboolo baahiyaha ardayda naafada ah waa in ay dhammaystiraan waxqabad guud oo khuseeya ama ay ka faa'iideystaan ardayda oo dhan.

KA QAYB GELINTA NIDAAMKA GUUD EE WAXBARASHADA

Goobaha iyo mashaariicda waxbarasho waa in la qorsheeyo, waxna laga beddelo si loo xaqiijiyo in wabarashada ay heli karto cid walIba, gaar ahaan ardayda naafada ahi(Tusaale ahaan waa in barayaasha lagu tababaro tacliin loo dhan yahay, in manhajku yahay mid ku jaan go'an baahida ardayga, iwm).

BARTILMAAMEEDKA U GAARKA AH NAAFADA

Waa in mashaariicda waxbarashada loo qorsheeyo si ay ula jaanqaadaan una daboolaan baahida shakhsiga ah ee ardayda naafada ah. (Tusaale ahaan agabka waxbarashadu in ay yihiin kuwo la isticmaali karo, qalabka taageero naafada lagu kaalmeeyaana la bixiyo oo ay la socdaan iwm.

Hagaha soo socda waxa uu taageerayaa qolooyinka ka shaqeeya arrimaha waxbarashada inay aqoonsadaan isla markaana ay wax ka qabtaan caqabadaha ka hor yimaada dadka naafada ah, qoysaskooda shaqaalaha caawiya, daryeel bixiyeyaashooda marka ay isticmaalaan barnaamijyada waxbarashada ee ka socda goobaha hawlaha gargaarka bini'aadantinimada.

[122] Fiiri ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Ilaalinta ee ay fuliyaan Hawl-wadeennada samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha kale ee Rabshadaha wata* (2018), cutubka 6, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka xadgudub kailaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2)*.

Falalka lagu talo-bixiyey:

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
1. Qiimayn, lafagur iyo qorshayn			
Adigoo la kaashanaya ururrada dadka naafada ahi leeyihiin, waa in la sameeyo qiimeyn lagu ogaanayo isla markaana lagu lafagurayo caqabadaha ka hortaagan fursadaha waxbarashada carruurta, dhalinyarada iyo ardayda qaangaadhka ah ee dadka naafada ah. Waa in la sameeyo qiimeyntan iyadoo wadashaqayn iyo xidhiidh lala samaynayo waaxaha kale (sida waaxda ilaalinta carruurta, kaalmeynta caafimaadka maanka & maskaxda, biyaha & fayodhowrka) si korloogu qaado loona xaqiijiyo mashaariic isku xidhan, loogama baaqsado in dadku nacaan oo ku daalaan marba qiimayn cusub oo qolo cusubi waddo.		X	
Waa in la adeegsado Agabka Qiimeynta Baahida Waxbarashada ee caalamiga ah (Joint Education Needs Assessment Toolkit), (1) si looga hortago in ardayda naafada ah ay dibed joog ka noqdaan goobaha waxbarashada ee caadiga ah; (2) In la hubiyo in wixii fududeyn ah ee macquul ah la sameeyo marka loo baahdo; (3) In la caddeeyo saameynta dhibaatada dhacday ay ku reebtay ardayda naafada ah iyo hannaanka waxbarashadaba. Waa in la oggaado gol-daloolooyinka ka jira dhinaca kartida iyo awoodda, iyo gol-daloolooyinka ka jira suurtagelinta in la helo waxbarasho loo dhan yahay qaybna ay ka yihiin naafadu.	X		
In la qorsheeyo tallaabooyin lagu xoojinayo hanaan waxbarasho oo loo dhan yahay. (Fikrado muuqda iyo kayd haddii loo baahdo, tixraac INEE, Hageha Ardayda naafada ah, (INEE Pocket Guide to Learners with Disabilities).	X	X	
Waa in la daraasadeeyaa ilo xogeedyo badan si loo lafa-guro awoodda iyo gol-daloolooyinka ka jira waxbarashada loo dhan yahay.	X		
Waa in la abuuro habka isu-gudbinta (referral) si ardayda naafada ah iyo qoysaskooduba u helaan noocyo u gaar oo kaalmo, sida taageero lacageed, Lugaha sanaaciga ah ee lagu socdo, iyo adeegyada ilaalinta, iwm.	X	X	X

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
2. Abaabulka khayraadka			
Aqoonso isla markaana abaabul khayraadka maxalliga ah (sida gaadiidka la wada isticmaali karo, mashaariicyada bulshada ka dhex socda, iyo noocyada kale ee kaalmada ee jira) si kor-loogu qaado helitaanka waxbarasho loo dhan yahay.	X	X	
Waa in la helo kharashka isla markaana la diyaariyo miisaaniyad loo dhan yahay, taasi oo kharashaad u qoondaynaysa hirgelinta waxbarasho la heli karo, loona dhan yahay (accessibility and inclusion).		X	X
Waa in la xaqiijiyo in waxbarashada loo dhan yahay lagu daray dhammaan yaboohda iyo codsiyada la xidhiidha in la helo maaliyad. Waa in la hubiyo in codsiyadaasi/yaboohda miisaaniyadeed ay kharashaad u qoondaynayaan dhismeyaal saamaxaya in cid waliba geli karto, agabka naafadataageera, iyo waxii fududeyn ah ee macquul ah lana samayn karo (accessible infrastructures, assistive devices and reasonable accommodation).		X	X
3. Fulin			
Iyadoo lala shaqaynayo ururrada ka dadka naafada ah (organizaitons of persons with disabilities), waa in la abbuuro xeelado waxqabad kuwaasi oo meesha ka saaraya caqabadaha gaarka ah ee ka hor yimaadda waxbarasho loo dhan yahay ayna waajahayaan ardayda naafada ahi.		X	
Waa in in la dhiso awoodda iyo wacyiga shaqaalaha waxbarashada (oo ay ka mid yihiin bareyaasha, wadeyaasha gaadiidka dugsiga, iyo shaqaalaha cuntada) ee waxbarasho loo dhan yahay iyo isticmaalka (iyo la socoshada isticmaalka) agabka taageerada naafada. Waa in la cayimo waqtiyo dayactirkooda u muddeysan.	X	X	
Waa in bulshada lagu wacyi-geliyoahmiyadda ay leedahay waxbarasho loo dhan yahay, iyo baahida loo qabo la-dagaalanka ceebaynta iyo takoorka.	X	X	X
Waa in la sameeyo agab waxbarasho kuwaasi oo dhameystiran, dhaqan ahaan habboon, isla markaana ardayda oo dhan loogu talo-galay.	X	X	X

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
Waa in la hubiyo in injineerrada iyo kuwa nashqadda dhismayaasha sameeyaa ay addeegsadaan hannaan nashqadeedka caalamiga ah (Universal design approach) marka ay dhisayaan dugsiyada iyo goobaha adeegyada kale ee loo baahan yahay.	X	X	X
4. Isku-xidhnaansho			
Waa in ururrada dadka naafada ah laga qayb geliyo hababka iyo kulamada isku-xidhka ah waaxyaha iyo qaybaha haya'adaha samafalka (. Cluster and inter-agency coordination mechnaisms)			
Waa in la abuuro hababka isu-gudbinta kuwaasi oo dadka naafada ah ku xidhaya addeegyada takhasuska ah (sida baadhitaanka, aqoonsiga, iyo daaweynta laxaadka hadalka), si kor-loogu qaado waxbarasho loo dhan yahay, loona aqoonsado ardayda u baahan taageero gaar ah.	X		
Waa in lala shaqeeyo barnaamiyda dirista kaalmada lacagta si meesha looga saaro caqabadaha dhinaca maaliyadda (sida kharashka nooliga, ama agabka taageerada naafada) kuwaasi oo kaga gudban reeraha haysta carruurta naafada ah in ay ka faa'iideystaan fursadaha waxbarasho. Waa in la la shaqeeyo mashaariicyada nolol-maalmeedka la xidhiidha, si loo xaqiijiyo in qoysaska ay ku jiraan carruurta naafada ahi ay iska bixin karaan kharashaadka nolosha ee waqtiga dheer.			
Waa in la isku xidho qolooyinka ka shaqeeya nafaqada si loo helo xog naafadu isticmaali karto oo nafaqada la xidhiidha. Waa in si wadajir ah looga hawlgalo si loo taageero hawlaha quudinta habboon ee carruurta naafada ah. Waa in caawimo la siiyo abuuritaanka habab iyo nidaamyo suurta-gelinaya in carruurta naafada ah ee aan ku jirin dugsiyo ama kuwa la siiyo waxbarasho-guri, ay helaan taageero .		X	X
5. La-socosho iyo qiimeyn			
Waa in la ururiyo xogta gundhigga ah ee is-diiwaangelinta dugsiga ee carruurta naafada ah, si loo fudeydiyo la socodka heerka mashaariicda iyo heer qaranba. Waa in loo dooddo sidii loo dhexgeliyo Cutubka hab-su'aaleedka Washington Group ee carruurta gaarka u ah ee xogta lagu ururiyo oo lagu daro Nidaamka macluumaadka Maamulka Waxbarashada ee heer qaran.	X	X	

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
Waa in lala socdo heerka wanaajinta hawl-qabadka ee habraacyada ilaalinta iyo bedbaadada ee ardayda naafada ah.		X	X
Waa in ardayda naafada ah, waalidiintooda, iyo ururrada dadka naafada ah laga qayb-geliyo hawlaha la-socodka iyo qiimeynta ee waxbarashada. Waa in la hubiyo in waxyaabaha ka soo baxa qiimeyntaa la wadaago, lagana doodo.		X	X
Waa in la abuuro nidaam maamulka aqoonta si loo wadaago waxyaabaha laga barto hawlaha iyo hababka wanaagsan ee waxbarashada loo dhan yahay. Waa in la abuuro nidaam u dhexeeya dugsiyada oo taageero-bixin ah si kor-loogu qaado awooddooda.	X	X	X

Ilaha Xogta

- Guddiga CRPD, Faallo Guud 4aad ee Qodobka 24, Xuquuqda Waxbarashada (2016)
- INEE, Buugyaraha Jeebka ee Taageerida Ardayda Naafada ah (2010)
- INEE, Buugyaraha Jeebka ee Waxbarashada Loo Dhan Yahay (2009)
- INEE, Qoraalka Hagidda ee Taageerada nafsiga ah ee cilmi nafsiga iyo barashada shucuurta bulshada (2018)
- INEE, Waxbarashada Loo Dhan Yahay
- INEE, Macallimiinta ku jira Xaaladaha Qalalaasaha - Tababarka Macalimiinta Dugsiga Hoose
- Kooxda Shaqada ee Hay'adaha ka dhexeeya ee Waxbarashada La Dardargaliyay
- Kett, M., Halis, u adkeysi iyo waxqabadka samafalk bini'aadantinimo ee loo dhan yahay, gudaha UNICEF, Xaaladda Carruurta Adduunka (20130
- Saebones, AM., et al., Ku wajahan Waxbarashada Loo Dhan Yahay oo Naafadu qayb ka tahay: Warqada asalka ah ee Shirarka Oslo (2015
- UNICEF, Ka qaybgelinta carruurta naafada ah ee hawlaha samafalka bini'aadantinimo: Hagaha waxbarashada xaaladaha degdegga ah(2018)
- UNHCR, Waxbarashada Xaaladaha Degdegga ah
- UNICEF, Horumarinta Carruurnimada Hore ee Xaaladaha Degdegga ah: Hagaha Barnaamijka Isku-dhafka ah (2014)
- UNICEF, Horumarinta Carruurnimada Hore ee Hawlaha Bani'aadamnimada
- UNICEF iyo Kooxda Washington ee Tirakoobka Naafada, Moduleka Waxbarashada Loo Dhan Yahay (soo socda)

13 SUGIDDA CUNTADA IYO NAFAQADA (FOOD SECURITY AND NUTRITION)

Hordhac

Qof kasta oo bini-aadam ah waxa uu xaqa uleeyahay in uu helo cunto ku filan, kana xoroobo gaajo. Xaqan waxa aqoonsan oo uu ku xusan yahay shuruuc caalami ah oo kala duwan, oo ay ka mid yihiin sharciga caalamiga ah ee bin-aadamtinimada (IHL), kaasi oo lagu maamulo xaaladaha colaadaha hubeysan.

Naafonimadu waxa ay siyaabo badan xidhiidh ula leedahay sugidda cuntada iyo soo saarka nolol maalmeedka. Si gaar ah, naafonimadu waxa ay si ba'an u saameysaa sugidda cuntada ee qoyska iyo nafaqadaba.

Cilmi baadhis ayaa xustay in qoysaska ay ku jiraan dad naafo ahi ay aad ugu nugul yihiin in ay wajahaan cunto yaraan, sababtoo ah waxa ay haystaan dhaqaale kooban iyo fursado shaqo oo yar, iyagoo sidoo kale u baahan addeegyo caafimaad oo dheeraad ah, waqti dheeraad ahna uu kaga baxo hawlaha daryeelka qofka naafada ah.

Marka uu qof naafo ahi uu hogaaminayo qoyska, isla markaana uu yahay qofka dhaqaale ahaan ka mas'uula qoyskaas, khatarta in qoysku ku dhaco sugnaansho la'aan dhinaca cuntada ahi waa mid guud ahaan aad u sareysa. Heerarka nafaqo-darrida ee dadka naafada ahi waxaay sidoo kale kor u kici kartaa xilliyada ay ku adkaato in ay wax cunaan, liqaan, ama ay joogto u xanuunsadaan, ama la dayaco.[123] Waxa muhiim ah in la xasuusnaado in dhibaatooyinka ku dhaca sida gaabiska ah ama deg-degga ahi ay sababi karaan saameyno aad u kala duwan, oo aan ku koobnayn sugnaansho la'aanta cuntada ee dadka naafada ah.

Eeg sidoo kale dhinacyda Biyaha & Fayodhowrka, caafimaadka iyo waxbarashada.

Shuruucda iyo habraacyada kale ee muhiimka ah

- Heshiiska Xuquuqda Naafada
- Yoolka 2aad ee Yoolalka Horumar Waara
- Heshiiska Xuquuqda Ilmaha
- Heshiiska Xuquuqda Haweenka

Eray-bixinta Muhiimka ah

Kaalmada lacag-dirista iyo kaalmada lacagta waa erayo la isku bed-beddelo loona isticmaalo dhammaan mashaariicda bixiya lacagaha iyo boonooyinka ee la siiyo u baahan si ay awood ugu helaan in ay si toos ah iyagu u iibsadaan alaab ama adeegyo.

[123] Carruurta naafada ah waxay u baahan karaan wakhti dheeraad ah iyo caawinaad cunto haddii ay ku adag tahay inay nuugaan, qabtaan malqacadaha, u fadhiistaan si toosan, iwm. UNICEF; iyo UNICEF (2017), *Isku xirka Nafaqada iyo Naafanimada, Ogeysiis kooban, UNICEF*; iyo UNICEF (2017), *Ka qaybgelinta carruurta naafada ah ee hawlaha samafalka bini'aadantinimo. Nafaqada* (2011), b. 13.

Marka la joogo hawlaha samafalka bini-aadannimada, erayadani waxa ay la xidhiidhaan lacagaha ama boonooyinka la siiyo , qoysaska, ama xubnaha bulshada ee wax qaata ; kumase jiraan deeqaha lacageed ee la siiyo dowladaha ama hay'adaha kale ee dowliga ah.[124]

Helitaanka cuntada micnaheedu waxa weeye in kala geddisan jinsi ahaan, da' ahaan, sidoo kalena raadraac ahaan kala duwan, ay awood u yeeshaaninay si joogto ah u heliaan xaddiyo ku filan oo cunto habboon ah, si ay u diyaarsadaan cunto nafaqo ahaan dheellitirran;iyagoo iibsanaya, ama wax-soo-saarkooda guriga adeegsanaya, ama isku-bedelasho ganacsi, hadiyaddo, kala ammaahasho/ deynsasho, ama kaalmo cunto (Yoolka Horumarka Waara, Halbeegga 2.1). Waxa dhici karta in dadka naafada ahi aanay haysan marin/il cunto oo la isku hallayn karo ama cunto si fiican u dheelli-tiran.

Helitaan cunto (food availability) waxa loola jeedaa haynta si joogto ah loo haysto xaddi cunto oo ku filan in ay daboosho baahida cunto ee goob cayiman. Waxa sidaa lagu xaqiijin karaa iyadoo waxsoosaar cunto oo gudaha ah la helo ama la soo dejiyo kaalmo cunto.

Is-jii cuntada (food consistency) waxa laga wadaa cufnaanta, culeyska qurubyada cuntada ay helayaan carruurta iyo waaweyn, oo ay ka mid yihiin dadka naafada ah ee ay ku adag tahay cunista cuntadu. Is-jii cuntadu waxa ay fudeydisaa ama cuslaysaa calaalinta cuntada, iyo liqisteedaba. Qaybaha kala duwan ee cuntada is-jiidanaysa waxa ka mid ah cuntada caadiga ah ee aan dabka gelin, cuntooyinka fudud (sida muuska), cuntooyinka duqadeysan, cuntooyinka qoyan, iyo cuntooyinka la isku daray.[125]

Sugnaanshaha/haqab beelka cuntada waxa lagu xaqiijin karaa marka dadku ay haystaan awood muuqata, mid bulsheed, iyo mid dhaqaale oo lagu sugi karo cunto bedqabta, nafaqo leh isla markaana ku filan si ay ugu daboolaan baahida cunto dookhooda ah oo isu-dheellitiran oo u suurta-gelisa nolol caafimaad iyo firfircooniba leh. (Yoolalka Horumar Waara, Halbeegyada 2.3, iyo 2.4).[126]

Xasilloonida cuntadu (food stability) waxa ay la xidhiidhaa diyaar ahaanshaha cunt ada iyo helitaanka cuntada labadaba; waxa ay diiradda saaraysaa baahida bulsho-weyntu u qabto in ay haysato sugnaansho cunto muddo (aan kala go' lahayn).

Isticmaalka cuntadu (Food utilitzaiton) waxa ay la xidhiidhaa saameynta nafaqo ee diyaarinta, karinta, iyo quudashada cuntada. Waxa ay koobsanaysaa karinta, keydinta, arrimaha fayo-dhowrka, bedqabka shakhsiga, biyaha iyo nadaafadda iyo quudinta iyo wadaaga cuntada ee qoysaska.[127]

Kaalmada cuntada ee ku ay lammaan tahay Tababarrada/Hantida waxa ay la xidhiidhaa mashaariicyada loogu talagalay in lagu daboolo baahida cunto ee baahan, iyadoo la addeegsanayo lacag-bixin, boonooyin, ama cunto siin, oo ay garab socoto dhismaha iyo dib-u-habaynta hantida bulshada ee kor-u-qaadi kara sugnaanshaha cuntada iyo adkeysiga bulshada ee waqtiga dheer.[128]

Kaalmada cuntadu (food assistance for training/ assets) waxa ay qeexaysaa tallaabooyinka loola jeedo in lagu daboolo baahiyaha cunto ee markaas haysta dhibaatadu ku dhacday, iyadoo la siinayo lacag caddaan ah, foojar ama cunto loo soo raray. Iyadoo isla mar ahaantaasna la dhisayo ama la dayactirayo hantida kor u qaadaysa sugidda/ haqabtirka cuntada iyo isku filnaanta bulshada ee muddada fog.

Kaalmada Kaalmada alaabta ah (in-kind assistance) waxaa loola jeedaa qaybinta tooska ah ee alaab (sida cunto) ama adeeg la siiyo ka faa'iideystayaasha ah. Kaalmada alaabta ahi waa xal muhiim ah oo la addeegsado xilliyada dhibaatooyinka.

Baahiyaha Nolol-maalmeedku (livelihood) waxa loola jeedaa siyaabaha kala geddisan ee ay

[124] Laga soo qaatay Iskaashiga Barashada Lacag caddaan ah, *Qaamuuska Wareejinta Lacagta*.

[125] UNICEF, *Ku daridda baahiyaha carruurta naafada ah ee hawlaha samafalka bini'aadantinimo. Nafaqada* (2017), b. 108.

[126] laga soo qaatay IFAD, WFP, FAO, *Xaaladda Ammaan-xumada Cunno ee Adduunka: Cabiraadaha kala duwan ee sugnaanta cuntada* (2013), b. 50.

[127] Qeexitaanka WFP ee helitaanka cuntada, helista iyo ka faa'iidaysiga, *eeg Buug-gacmeedka Qiimaynta Haqab-beelka Cunnada Degdegga ah* (EFSA) - daabacaadda 2aad (2009).

[128] WFP, *Kaalmada Cunnada si alaab hanti loo helo*

shakhsiyaadku ku hantaan waxyaabaha lagama maarmaanka ah ee nolosha. Waxay la xidhiidhaa noocyada kala duwan ee shaqooyinka nolol-maalmeedka laga helo, kuwaasi mushahar looga dhigi karo alaab (tusaale ahaan, cuntooyinka lagu bixiyo kadib shaqo la qabtay), lacag ahaan, ama mushahar ahaan.

Nafaqo-darradu(malnutrition) waa xaalad jidhka ka dhacda taasi oo ay sababto quudasho cunto aan dheelitirnayn, aan ku filnayn, ama si xad-dhaaf ah oo loo quuto nafaqeeyayaasha aan ka helno tamarta iyo kuwa aan ka helno fiitamiinnada iyo macdanta (macro and micro nutrients) . Erayada la xidhiidha nafaqo-darrada waxa ka mid ah nafaqo-darro, nafaqo-xad-dhaaf iyo nafaqo-yaraanta fiitamiinnada iyo macdanta jidhka.

Xaaladda Nafaqada[129] waxa weeye xaaladda bedqabka duleed ee shakhsiga taasi oo ka dhalata xidhiidhka xaddiga nafaqada ee jidhku qaato, iyo awoodda jidhka ee uu ku burburin karo, nuugi karo, kuna isticmaali karo xaddigaasi nafaqo.

Halbeegyo iyo Tilmaamayaal

- Handicap International, CBM, HelpAge International, Heerarka kaqayb-gelidda hawlaha samafalka bini'aadantinimada ee dadka da'da ah iyo dadka naafada ah (2018). Eeg qaybaha cuntada, nafaqada iyo nolol-maalmeedka
- Buug-gacmeedka Sphere (2018). Eeg qaybta sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada
- Tilmaamaha iyo Hagaha Gurmadka Xoolaha
- Hagaha Ugu Yar ee Soo kabashada Dhaqaalaha (2017)
- Iskaashiga Barasho Lacagta Cad, Heerka Ugu Yar ee Falanqaynta Suuqa MISMA (2018)

[129] Ma jiraan habraacyo hadda jira oo lagu cabbirayo heerka nafaqo ee dadka naafada ah. Hababkii hore, sida MUAC (wareegga cududda dhexe), waa la isticmaali karaa, laakiin hababkan ayaa laga yaabaa inay marin habaabiyaan, tusaale ahaan haddii dadka naafada ahi ay dhisteen muruqyadooda gacanta sare si ay u caawiyaan dhaqdhaqaaqa. Xigasho: Heerarka ka qaybgelinta hawlaha samafalka bini'aadantinimada ee dadka da'da ah iyo dadka naafada ah.

Jaanturska 8aad | Caqabadaha iyo Khataraha Gaadhista iyo Ka-qaybgelinta Quudka iyo Nafaqada

SIDA MASIIBOOYINKA DHACAA AY UGA SII DARI KARAAN XAALADAHA DADKA NAAFADA AH XAGGA QUUDKA IYO NAFAQADA

SAAMAYNTA DHIBAATADA

Burburka kaabayaasha ay ku jiraan waddooyinka kaalmooyinka loo maro, barakaca, nabadgelyo darro, burburka shabakadaha bulshada iyo adeegyada oo xidhma

OO AY SII XUMEEYAAN CAQABADUHU

Caqabadaha deegaan:

- Goobaha cunto qaybinta oo aan la gaadhi karin ama ammaan ahayn
- Xogta iyo wargelinta la xidhiidha xaq-u-lahaanshaha quudinta, barnaamijyada qaybinta quudka iyo nafaqada oo aan la wada heli karin
- Gaadiidka, dhismayaasha iyo buqshadaha noocyada cuntada oo aan la wada isticmaali karin

Caqabadaha aragtiyeed iyo habdhaqanka:

- Ajiibayaasha u horreeya ee waxqabadka oo aan ku wacyi-gashanayn, aqoon ku filanna u lahayn naafada ah
- Aqoon yari iyo wacyigelin la'aan la xidhiidha noocyada quud ama nafaqo ee ku habboon naafada ah

Caqabadaha sharciga iyo siyaasadaha:

- Awood farsamo oo naafada ah lagaga qayb-geliyo barnaamijyada iyo siyaasadaha quudinta iyo nafaqada oo aan jirin
- Siyaasadda iyo barnaamijyada dawladda ee badbaadada quudka iyo nafaqaynta oo aan naafada ah ka qaybgelintooda tixgelin siin
- Xog sugan oo aan laga hayn naafada ah iyo goobaha ay ku kala nool

Khataraha ay wajahaan naafada ah

Gacan-ka-hadal, saboolnimo, khataro deegaan, caafimaad-xumo, faquuq ama goonniyayn, dhibaato gaadhis la'aan barnaamijyada nafaqada, nafaqo-darro iwm.

Waxyaabaha Muhiimka ah ee ay Tahay in la Qabto!

'Waxyaabaha ay tahay in la qabto' waa in la sameeyo dhammaan wejiyada gargaarka bini'aadantinimo marka la fulinayo mashaariicyada sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada ee loo dhan yahay ee la xidhiidha dadka naafada ah.

Ka-qayb-qaadasho

- Waa in la xaqiijiyo in dadka naafada ah, qoysaskooda, iyo ururrada dadka naafada ahi ay qayb ka yihiin isla markaana ay si muuqata uga qayb qaadanayaan aqoonsiga caqabadaha iyoqorsheynta, nashqadeynta, fulinta, la-socodka, iyo qiimeynta dhammaan siyaasadaha iyo mashaariicda taageeraya sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada. Tixglin sii arrimo badan, oo ay ka mid yihiin goobaha ku habboon, waqtiga, inta jeer, qaybinta, iyo qabanqaabada qaybinta iyo caawimada.
- Waa in la xaqiijiyo in dadka naafada ah si caddaalad ah metalaad u helaan, iyadoo si gaar ah la iskaga xilsaarayo noocyada kala duwan ee naafonimada, iyo sidoo kale da'da, jinsiga iyo kala-duwanaanshaha. Waa in dedaallo wadajir ah laga sameeyo sidii kor loogu qaadi lahaa kooxaha aan badi metalaadda helin, sida maanka ama maskaxda/dhimirka naafada ka ah, deegaanka ah ee tirada yar, haweenka iyo gabdhaha, kuwaasi oo qayb ka ah hababka daban iyo kuwa aan dadbannayn intaba iyo habraacyada wax lagaga qabto arrimaha la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada.
- Waa in la aqoonsado in, xaddi nafaqo oo ku filan haddii ay helaan, in dadka naafada ahi waxa leeyihiin awood ay kaga qayb qaadan karaan hawlaha ka socda bulshada dhexdeeda si la mid ah kale.

Wax ka qabashada Caqabadaha

- Aqoonso isla markaana la soco caqabadaha iyo xalalka kuwaasi oo ka hor istaagaya dadka naafada ah sidii ay u heli lahaayeen ugana qayb qaadan lahaayeen mashaariicda iyo adeegyada la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada. Sii wixii fududeyn ah ee macquul ah si loo dardar geliyo sidii looga wada qayb-qaadan lahaa.
- Waa in la diyaariyo dhammaan qiimeynaha iyo agabyada war-bixinta, iyo xogta kale ee la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada, kuwaasi oo u diyaarsan dhowr qaab oo kala duwan. Tixgelin sii baahiyaha naafada ka ah maqalka, aragga, maanka iyo masxkaxda/dhimirka..
- Waa in la fuliyo xeelladaha lagu yaraynayo ceebaynta la xidhiidha naafonimada. Waa in la sameeyo wacyigelin bulshada ah oo ku saabsan xuquuqda dadka naafada ah. Waa in la abbuuro kooxo is-taageero kuwaasi oo ay ka mid yihiin naafada ee dhinaca maanka iyo maskaxda.
- Waa in la dib-u-eegis lagu sameeyo siyaasadaha, hageyaasha, iyo habab raacyada (sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada), si loo xaqiijiyo in ay si cad u adkaynayaan xuquuqda dadka naafada ahi u leeyihiin ka qayb qaadashaa oo dadku wada isticmaali karo.

Awood siinta iyo Horumarinta Kartida

- Waa in la dhexgeliyo mabaadi'ida ilaalinta iyo bedbaadada dhammaan hawlaha haqabtirka cuntada iyo nafaqada. Waa in la ogeysiiyo dadka naafada ah mabaadi'ida ilaalinta iyo bedbaadada iyo sida ay u addeegsan karaan. Waa in la aqoonsado dhinaca jinsiga ee khataraha qaarkood ee ka dhanka ah ilaalinta iyo bedbaadada ee iman kara.
- Waa in la dhiso kartida iyo awoodda ururrada dadka naafada ah si ay karti ugu yeeshaan ka-qayb qaadashada qorsheynta, fulinta, iyo la-socodka dhammaan wejiyada ka la duwan ee mashaariicda ee sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada. Waa in awood loo siiyo in ay metali karaan danaha dadka naafada

ah ee madasha/hannaanka isku-xidhka iyo wada-xidhiidh hay'adaha.

- Waa in la xoojiyo awoodda dhinacyada ka shaqeeya arrimaha sugnaanshaha cuntada si ay u fahmaan khatarraha iyo caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ahi, iyo hannaanka caqabadahaas looga saari karo meesha si waafaqsan mabaadi'ida hawlaha samafalka.

- Waa in dhinacyada ka shaqeeya sugnaanshaha cuntada ay noqdaan kuwo fahan buuxa ka haysta xuquuqda dadka naafada ah, iyo xidhiidhka ka dhexeeya naafonimada iyo da'da, jinsiga, tahriibka/ magan-gelyo doonka iyo diinta.

Xog-ururin iyo La-socod

- Waa in la ururiyo, la na lafaguro xogta sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada ee dadka naafada ah, iyadoo u kala dhigan jinsiga, da'ada, iyo nooca naafonimada. U samee sidan si nidaamsan, guud ahaan wejiyada kala duwan ee barnaamijka gargaarka biniaadantinimo. Haddii xog la isku hallayn karo aanay jirin, ama aan la ururin karin, addeegso 15% qiyaasta caalamiga ah ee baahsanaanta naafada ee dunidu isticmaasho.[130]

- La wadaag xogta baahiyaha kala gedisan ee ay qabaan dadka naafada ah hababka isku-xidhka iyo xog-isdhaafsiga ee waaxaha hay'adaha (sida biyaha & fayodhowrka, ilaalinta, caafimaadka), sidoo kalena hubi in ay jirto isku-xidhnaansho iyo kala xog qaadasho dhex marta waaxaha samafalka.

- Hubi in anshaxa xogta iyo mabaadi'ida ilaalinta (sida dhowrista-xogta, helitaanka xogta, qaadashada oggolaanshaha, iyo nabadgelyada xogta) la ixtiraamo markasta oo xog la xidhiidha dadka naafada ah la ururinayo ama la addeegsanayo.[131]

KU DHEX DARIDDA HAWLAHA GUUD

Qaybinta Cuntada iyo nafaqada waa in loo qorsheeyo loona fuliyo si loo xaqiijiyo in ay heli karaan kana qayb qaadan karaan cid waliba, oo ay ka mid yihiin dadka naafada ah.

SI GAAR AH WAX UGU QABASHO

Mashaariicda cuntada iyo nafaqada waa in ay daboolaan baahida gaar-gaarka ah ee dadka naafada ah, sida gaadhsiinta, goobaha, xaddiga cuntada, moorinta/xidhxidhka, iyo agabyada kale ee taageerada ee ku tacaluqa cuntada iyo nafaqada.

Hagaha soo socda waxa uu taageerayaa qolooyinka ka shaqeeya arrimaha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada, marka ay rabaan in ay aqoonsadaan isla markaana ay meesha ka saaraan caqabadaha ka hor yimaada dadka naafada ah iyo qoysaskoodaba, iyo xilliyada ay isku dayayaan dadka naafada ahi inay ka qayb qaataan mashaariicda sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada ee ka socda goobaha hawlaha gargaarka bini-aadantinimada.

130 WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka* (2011).

131 Fiiri ICRC, *Heerarka Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay Fuliyaan Hawl-wadeennada samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha Wata* (2018), cutubka 6, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka Xadgudub Ka-ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2)*.

Tallaabooyinka Lagu Talo Bixiyey

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
1. Qiimeyn, lafa-gur, iyo qorsheyn			
Aqoonso xogta muhiimka ah ee xaaladaha dadka naafada ah, gaar ahaan in siyaasaddaha iyo mashaariicyada dowladda ee sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada ay yihiin kuwo loo dhan yahay/ laga wada qayb yahay. Lafagur ku samee khataraha iyo caqabadaha kaga gudban dadka naafada ah in ay ka qayb qaataan arrimaha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada.	X		
Jaantus ku muuji xogta iyo khayraadka la xidhiidha arrimaha cuntada iyo nafaqada, kuwaasi oo la xidhiidha dadka naafada ah (aqoonta/khibradda, suuqyada, adeegyadu inay yihiin la heli karo/isticmaali karo) heer bulsho, heer degmo, iyo heer qaran ba. Adeegso xogtan xilliyada qorsheynta.		X	
Xilliyada la samaynayo qiimeynta sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada, ka qayb-geli dadka naafada ah ee ka mid ah bulshada dhibaatadu saamaysay.		X	
Samee qiimeyn gaar ah oo ku wajahan baahiyaha dadka naafada ah ee la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada. Diiradda saar carruurta, dumarka nuujinaya, iyo waayeelka dadka naafada ah. Tixgelin sii kaalmaynta cunta-siinta, iyo baahiyaha cuntada, iyo Tayada nafaqada ee cuntooyinka, sida cuntooyinka wershadaysan (barootiinnada iyo nafaqooyinka kale). Aqoonso noocyada kale ee cuntooyinka loo baahan yahay sida (cuntooyinka dareeraha ah), una qorshee xaddiga iyo qaabka moorinta/xidhxidhidda cuntada ee ku habboon.	X	X	
Ku dar su'aalo la xidhiidha awoodaha iyo baahiyada dadka naafada ah dhammaan qalabka qiimeynaha guud. Si gaar ah tixgelin sii, heerka nafaqada, caqabadaha, fududeeyayaasha sugnaanshaha cuntada, nafaqada, hawlaha nolol-maalmeedka laga helo, goobaha, iyo xogta la xidhiidha.[132]	X	X	

[132] Naafonimadu si toos ah markaaba ugama dhigna in ay jiri doonto sugnaansho la'aan cunto ama nafaqodarro, ama baahiyo kale. Sida ay naafada ah uga falceliyaan xaalladaha degdegga ahi aad ayay u kala duwan yihiin; qiimeyn iyo in beegsi gaar ah la sameeyo waxa ay u baahnaanaysaa taxadir iyo dhugasho dheeraad ah.

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
2. Abaabulka kharashaadka			
Ku dhiirrigeli hay'adaha gargaarka bini-aadantinimo in ay abaabulaan kharashaadka hirgelinta sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada oo ku filan. Kharashaadkani waa in ay noqdaan kuwo la heli karo xilliga diyaar garowga degdegga ah, isla markaana la isku hallayn karo guud ahaan xilliga gargaarka, sidoo kale na, u furan oo ay heli karaan dadka naafada ahi.	X		
U-qoondee isla markaana u abaabul kharashaad dhammaan mashaariicada waxqabad ee la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada ee loo dhan yahay, kuwaasi oo u ay heli karaa, kuna wajahan dadka naafada ah. Abbuur hannaan iskuxidh iyo wadaxidhiidh. Miisaaniyadda uga qoondee kharashaad ku filan si mashaariicda looga dhigo kuwo naafadu isticmaali karaan oo loo dhan yahay.		X	X
3. Fulin			
Waa in bulshada la dhiso wacyigeeda ku aaddan muhiimada ay leedahay dhaqan-gelinta hannaan loo dhan yahay kaasi oo ka qayb-gelinaya dadka naafada ah hawlaha la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada, xilliyada diyaargarowga gargaarka, qorsheynta degdegga ah, waxqabadka, iyo ka soo-kabashada dhacdooyinka degdegga ah.	X	X	
Diyaari qorshe-ka-falcelin degdeg ah, kaasi oo qeexaya xeeladda gargaarka ee hordhaca ah iyo qorshe-hawleedka loo baahan yahay si loo xaqiijiyo baahiyaha cunto iyo nafaqo ee saddexda ilaa afarta toddobaad ee ugu horreeya xaalladda degdega ah; waa in la xaqiijiyo in ay ka qayb yihiin dadka naafada ah, isla markaana ay daboolayso dhammaan baahida gaadiidka iyo xaddiga cuntooyinkaba.	X		
Ka qayb geli ururrada dadka naafada ah iyo dhinacyada kale ee ka hawl-gala kana shaqeeya arrimaha dadka naafada ah, qorsheynta iyo fullinta qiimeyn laga wada qayb yahay oo lagu sameeyo sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada. Aqoonso caqabadaha la xidhiidha qiimeynta, iyo fulinta mashaariicda waxqabadka.		X	

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
Qiimee awoodda iyo kartida shaqaalaha ee arrimaha ka qayb gelinta dadka naafada ah. Sii tabobar shaqaalaha iyo dhinacyada kale ee wadashaqaynta lala leeyahay, oo ay ka mid yihiin maamuleyaasha xaalada deg-degga ah, iyo shaqaalaha safka hore ee gargaarka. Tabobarradu waa in ay sharraxaan xuquuqda iyo baahiyaha dadka naafada ah, sidoo kalena caddeeyaan in baahiyaha naafada loo baahan yahay in la dhex geliyo ama lagu ladho qorsheyaasha u diyaargarowga ee la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada.[133]	X		
Raadi dariiqooyin lagu gaadhi karo bulshooyinka go'doonsan ee dhibaatooyinku saameeyeen, sida naafada ka ah maanka iyo maskaxda kuwaasi oo aan dhaqdhaqaaqi karin, amaba waajahaya caqabado kale. Tixgelin sii hababka gaadhsiinta iyo qaybinta ee bulshada dhexdeeda ka hawlgala marka ladiyaarinayo iyo xilliga bixinta cuntadaba.		X	X
Wadashaqayn la yeelo dhinacyada ku habboon si loo qorsheeyo mashaariic loo dhan yahay/laga wada qayb yahay oo la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada, si loo riixo doodda hirgelinta hannaan laga wada qayb yahay oo saamaysa dhammaan hawlaha waax iyo qaybaha iskaashi ee kaleba.	X	X	
Samee hannaan bulsho. Aqoonso shaqaalaha ka taageeri doona dadka naafada ah in ay helaan xaddiga cuntada (gudaha goobta bixinta ama gaadhsiinta cuntada goobta naafadu joogto). Bixi wixii fududeyn ah ee macquul ah; sida taageerada dhinaca daabulka ee gaadiid, iyo u xannaanaynta ilmaha ee waalidiinta haysata carruurta naafada ah iyo waalidiinta dadka naafada ah ee carruurta haysataba.	X	X	
Hubi in suuqleyda (wadhatada/waratada), goobaha kale ee qaybinta iyosuuqyaduba, addeegyada nafaqada iyo goobaha kaleba ay waafaqsan yihiin habraacyada shuruudaha u ah hannaanka ka-qayb gelinta ('Reach, Enter, Circulate iyo Use' ee) ee lagu qiimeeyo goob la wada isticmaali karo (Gaadhid, Gelid, dhex-socosho, iyo isticmaalid).		X	
Ku tabobar shaqaalaha heer deegaan iyo kuwa heer qaranba hannaan-addeegsiga habboon ee nafaqada dadka naafada ah.			X

[133] Marka la agaasimayo tabobarrada, addeegso ilaha xogta ee la heli karo. Tusaale ahaan, khabiirro gaar ah ayaa bixin kara addeegga ururrinta xogta, warbixinta, addeegyada kaalmada, iwm. Hay'adda *'The International Disability and Development Consortium'* waxa ay liisto ku haysaa hay'adaha iyo ururrada dalal dhowr ah kuwaasi oo taageero bixin kara.

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
La shaqee hababka maamul ee heer qaran ee ka mas'uulka ah sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada, oo ay ku jiraan hababka ilaalinta bedqabka bulshada (social protection) si loo meel dhigo qorsheyaal lagu taageerayo dadka naafada ah kadib dhammaadka xaaladda degdegga ah. Abbuur habab iyo hannaan isu-gudbin (referral mechanism) oo u adeegaya dadka naafada ah ee u baahan taageero dhinaca cuntada iyo nafaqada ah.			
La talin ka sii waaxaha dowladda ee shaqa-wadaagta aad tihiin, iyo daneeyeyaasha kale ee heer qaran arrimaha la xidhiidha sidii loogu ladhi lahaa hababka ka qayb gelinta loo dhan yahay ee mashaaricda iyo tabobarada heer qaran ee la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada gaar ahaan dadka naafada ah.			X
La talin ka bixi u hogaansanka hannaanka iyo habraaca gelitaanka iyo ee xilliyada dhismaha, dib-u-dhiska, iyo hagaajinta goobaha la xidhiidha adeegyada nafaqada, si ay u noqdaan kuwo cid waliba geli karto; Ku dar goobaha bixinta iyo qaybinta addeegyada nafaqada iyo cuntada.			X
4. Iskuxidhnaansho			
Horumari aqoonta iyo xirfadda la xidhiidha naafada. Xus naafonimada oo ku dar shuruudaha la tixraacayo (Terms of Reference) adigoo xiganaya diiwaannada sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada ee xilliyada xaaladaha degdegga ah, iyo hababka kale ee awoodeynta. Samee sidan dhammaan heerarka oo dhan.	X		
La shaqee shaqaalaha wada-xidhiidhka, khubarada arrimaha naafada iyo ururrada dadka naafada ah, si loo horumariyo habab bulsho dhexdeeda ah oo loo dhan yahay iyo macluumaadka la heli karo ee ku saabsan sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada.		X	
Adoo la tashanaya ururrada dadka naafada ah iyo jilayaasha caafimaadka iyo nafaqada ee ay khuseeyso, adeegso salledda cuntada si loo daboolo baahiyaha nafaqada iyo cunista ee dadka naafada ah ee ay ku adag tahay inay wax cunaan, calashadaan ama wax liqaan, ama ay haysato baahiyo dhinaca wax-cunista ah oo gaar ah.		X	

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
Heer waaxeed marka la joogo, la shaqee qaybaha ay khusayso si loo abuuro dariiqooyin isu-gudbin (referral pathways) oo lagu daboolo baahiyaha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada ee dadka naafada ah.		X	
La shaqee hay'adaha qaranka, oo ay ku jiraan wasaaradaha iyo adeeg bixiyayaasha, si dadka naafada ah looga dhigo kuwo adkeysigooda iyo la qabsigoodu kordho gaar ahaan dhinacyada sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada. Xooji siyaasadaha iyo sharciyada la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada; Xaqiiji inay dadka naafada ahi qayb ka yihiin.			X
5. La-socosho iyo qiimeyn			
Hubi in hababka cabashada iyo warcelinta la heli karo, qaybna ay ka yihiin dadka naafada ahi.		X	
Ka qaybgeli dadka naafada ah dhammaan kooxaha qabanaya shaqooyinka la-socoshada iyo qiimeynta.		X	
Aqoonso isla markaana samee halbeegyo u gaar ah naafada, kuwaasi oo lagula soconayo heerka sugnaanshaha cuntada iyo xaaladda nafaqada ee dadka naafada ah.		X	
Qiimee ilaa heerka ay mashaariicda la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqadu, iyo goobaha lagu bixiyaa ay yihiin kuwo ay heli karaan dadka naafada ah. Ku kordhi kuwo ku meelgaadh ah. Qaad tallaabooyinka lagu xaqiijinayo in dhammaan mashaariicda iyo goobaha addeegyadaasi noqdaan kuwo ay isticmaali karaan naafadu.		X	
Diiwaangeli oo ka warbixi horumarka dhinaca xaqiijinta sugnaanshaha cuntada iyo baahiyaha nafaqada ee dadka naafada ah. Sharaxaad iyo warbixin ka bixi horumarka laga gaadhay oo aad u gudbinaysid qaybaha kala duwan ee samafalka (warbixinaha xaaladda iyo tusmooyinka).		X	
Ku dar 'Ka qaybgelinta dadka naafada ah' shuruudaha qiimaynta ee mashaariicda iyo hawlaha la xidhiidha sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada.		X	

	Diyaargarow	Gargaar	Ka-soo kabasho
Si nidaamsan u hubi in mashaariicda sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada ay la xisaabtami karaan dadka naafada ahi iyadoo macluumaadka laga dhigayo mid la heli karo, la abuurayo nidaamka cabashooyinka iyo hababka warcelinta, iyo ka qayb qaadashada dadka naafada ah go'aan gaadhista iyo hababka kale ee qorshaynta.		X	
Diiwaangeli casharradii laga bartay ka qaybgelinta dadka naafada ah ee mashaariicda sugnaanshaha cuntada iyo nafaqada.			

Ilaha xogta

- Iskaashatada Barashada Lacagta caddaanka ah iyo Handicap International, iyadoo dhaqdhaqaaqa barnaamijyada xawilaadda lacagta caddaanka ah uu horumarayo, sidee baan ku xaqiijin karnaa in dadka naafada ah aanay laga tagin marka la qorshaynayo barnaamijyada xawilaadda lacagta caddaanka ah ee xaaladaha degdegga ah? (2016)
- Iskaashatada Barasho Lacagta Cad, Heerka Ugu Yar ee Falanqaynta/Daraasaynta Suuqa (2017)
- Handicap International, Naafanimada xaaladda samafalka. Aragtida dadka ay dhibaatadu saamaysay iyo ururrada goobta (2015)
- HelpAge, CBM, Handicap International, Hagayaasha ka qaybgelinta samafalka bini'aadantinimada ee dadka da'da ah iyo dadka naafada ah (2018) (oo qayb ka ah barnaamijka ADCAP)
- Mashruuca Sphere, 'Habraacyada Ugu Yar ee Haqab-beelka Cuntada iyo Nafaqada' ee Buug-gacmeedka Sphere (2018)
- UNICEF, Ka qaybgelinta carruurta naafada ah ee hawlaha Samafalka bini'aadantinimo: Nafaqada (2017)
- Qaramada Midoobay, Axdiga Ku Darida Dadka Naafada ah ee Hawlaha Samafalka Bani'aadamnimada (2016)
- Qaramada Midoobay, Heshiiska Xuquuqda Dadka Naafada ah iyo Hab-maamuuska Ikhtiyaarka ah (2008)
- WFP, Hagaha Ku Darida Dadka Naafada ah Gargaarka Cuntada (soo socda)
- WHO, Ogeysiis Hagista Naafanimada iyo Maareynta Khatarta Degdegga ah ee Caafimaadka (2013)

14 SUGIDDA BAAHIYAHA NOLOL MAALMEEDKA (LIVELIHOOD)

Hordhac

Xilliyada ay xasaradaha iyo masiibooyinku aloosan yihiin, dhibaatada ugu weyn ee qoysku la kulmaa waa inuu awood u waayo sugidda baahiyaha aasaasiga ah eenololeed. Tani waxay saamayn ku yeelataa awooddii dadku uu u lahaa inuu is debbero si uu u noolaado. .

Waxa kale oo dhici karta inay burburaan tacabkii iyo ilihii-dhaqaale ama ay noqdaan kuwo aan la heli karin, iyadoo Khalkhal ku yimaaddo shabakadihii ay taageerada ka heli jireen qoysku.

Barnaamijyada la xidhiidha dib-u-soo noolaynta baahiyaha noloshu waxay ka caawiyaan sidii ay u dabooli lahaayeen baahiyahooda nololeed ee lagama maarmaanka ah iyo in ay helaan isku kalsooni, iyadoo laga caawinaayo inay soo kabtaan oo u helaan (ama dib ugu helaan) ilihii dhaqaale iyo hantidii ay noloshoodu ku tiirsanayd, iyagoo awood u yeelan doona inay si badbaado leh oo joogta ah u helaan suggidaxaqiijinta nolol-maalmeedkooda.

Xeerarka caalamiga ah ee xuquuqul-insaanku waxay dhigayaan in qof kasta uu xaq u leeyahay inuu helo shaqo sax ah, oo uu six or ah ku doortay iyo in laga ilaaliyo shaqo la'aanta.

Hase yeeshee, dadka naafada ah ee ku jira da'da shaqada (working age) ee ku nool dalalka soo koraya iyo kuwa horumarayba waxa haysta shaqo la'aan heerkeedu aad u sarreeyo .

Heerka shaqo la'aanta dadka naafada ah ee dalalka soo korayaa waxa uu u dhexeeyaa boqolkiiba 80 ilaa 90.[134] Arrimaha loo aanaynayo in heerka shaqo la'aanta dadka naafada ah ee dalalka soo korayaa uu halkaa gaadho waxa ka mid ah: hab-dhaqanka loo shaqeeyaha ee eexda ku dhisan, dadka naafada ah oo inta badan aan isticmaali karin goobaha shaqada iyo xogta ay helaan oo liidata, iyo helist xogta iyo dhaqaalaha oo liidata[135].

Sidoo kale, xaqiiqada jirtaa waa iyadoo awoodaha qofka naafada ah aan la aqoosnayn, oo inta badan xitaa qoyska uu ka tirsan yahay qofka naafada ahi aanu aaminsanayn kartidiisa, taasoo ah iyaduna arrin shaqo la'aanta sii kordhinaysa.

Eray bixinta Muhiimka ah

Sugidda baahiyaha nolol maalmeedka/Tacab: Waxa loola jeedaa dhammaan hawlaha, xuquuqaha iyo ilaha-dhaqaale/hantida ee ay dadku ka soo saran nolol maalmeedkooda . Sugidda baahiyaha nolol maalmeedka/tacabka nololeedku/Tacabku waa qaababka kala duwan ee Aadanuhu ku tabcado jiritaankiisa nololeed, isla markaasna ku xaqiijiyo baahiyaha aasaasiga ah ee nolol-maalmeedkiisa.

134 UN, *Naafada iyo Shaqada Warqada Xaqiiqda 1*.

135 Laga soo qaatay Iskaashiga Barashada Lacag Caddaan ah, *Qaamuuska wareejinta lacagta caddaanka ah*.

Xeerarka, Heshiisyada iyo Siyaasaddaha kale ee muhiimka ah

- Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ah (Convention on the Rights of Persons with Disabilities)
- Hadafka Koowaad (1) ee Ahdaafta Caalamiga ah ee Harumarka Waara (Sustainable Development Goal_1)
- Qaab-dhismeedka Caalamiga ah ee Qaab-nololeedka Waara (Sustainable Livelihoods Framework)
- Heshiiska Caalamiga ah ee Qaxootiga (Global Compact on Refugees)

Sugidda baahiyaha nolol maalmeedka/Tacabka Waara (sustainable livelihoods): Waxa loola jeedaa awoodda ee la xidhiidha soo-saarida iyo kor u qaadista nolol-maalmeedkooda iyo horumarinta noloshooda iyo ta jiilasha mustaqbalka. Sugidda baahiyaha nolsha/Tabacku waxa uu negaadaa marka uu suuq-ku dhisan yahay, marka uu la qabsan karo, kana soo kaban karo jiho-wareerka iyo culaysyada dhaqaale, uu haysan karo awoodihiisa tacabka iyo ilaha-dhaqaalaha, iyadoo aan waxyeello loo geysannayn bay'adda/deegaanka dabiiciga ah .

Erayga ku wareejin lacag caddaan ah iyo Wax-u-qabasho ku salaysan lacag caddaan ah (cash-based transfer and Cash-based intervention) waa labba eray oo nuxur ahaan isku si loo adeegsan karo, waxaanna loola jeedaa barnaamijyada bixiyalacag caddaan ah ama foojar siiya ka faa'iideystayaasha , si loogu suurtageliyo inay si toos ah ama iskood ah u iibsadaan badeecadda ama adeegyada ay u baahan yihiin.

Marka loo eego hawlaha gargaarka bani'aadamnimo, waxa erayadan loo adeegsadaa lacagta cadaanka ah ama foojarada la siiyo shakhsiyaadka, qoysaska ama bulshada qaatayaasha ah; looma adeegsado qoondooyinka loogu talo-galay dowladdaha ama wakiilada (state actors)[136].

Kaalmada Badeecaddaha & Adeegyada ah: Waxa loola jeedaa bixinta tooska ah badeecaddaha (cuntada) iyo adeegyada ee la siiyo ka faa'iideystayaasha gargaarka. Kaalmada noocan ahi waxay weli xal muhiim ah u tahay meelaha ay ka jiraan qalalaasaha iyo dagaaladu.

Xeeladdaha La-qabsiga (Coping strategies): Xeeladdaha ama talaabooyinka noocan ah waxa la miciinsadaa waqtiyada adag ama sebben xumaadka . Waxay awood u siiyaan ama u fududeeyaan inay sii joogteeyaan daboolidda baahiyahooda aasaasiga ah muddada lagu jiro xaaladda adag.

Waxay noqon karaan qorshayaal dib loo celin karo (Tusaale ahaan, in muddo gaaban la yareeyo xaddiga cunnada la isticmaalayo, in kaydka la isticmaalo) ama waxay noqon karaan kuwo ay adag tahay in dib loo soo celiyo oo taban (negative) (Tusaale ahaan, in la iibiyo hantida wax-soo-saarka leh, gelida fal-denbiyeedyo ama lagu koco ficilo wax u dhimaya sharaftama qiyamka).

Halbeegyo iyo Tilmaamayaal

- Ururka Caalamiga ah ee HelpAge, Hay'adda Horumarinta Dadka naafada ah ee CBM, Ururka Caalamiga ah Handicap, Heerarka ka qayb-galka bini'aadantinimada ee da'da ah iyo dadka naafada ah (2018). Eeg qaybta cuntada, nafaqaynta iyo hab-nololeedka.
- Buug-gacmeedka Sphere (2018). Eeg qaybta sugnaanta cuntada iyo nafaqada.
- Xeerarka iyo Heerarka Gurmadka Deg-degga ah ee Xoolaha.
- Heerarka Ugu Yar ee Soo kabashada Dhaqaalaha (2017).
- Iskaashiga Barnaamijyada Kaalmada Lacagta ee Waxbarashada, Heerka Ugu Maangalsan Suuqa ee Qiimaynta Xaaladdaha Suuqa (MISMA) (2018).

136 Laga soo qaatay Iskaashiga Barashada Lacag caddaan ah, Qaamuuska Wareejinta Lacagta.

Qodobada Muhiimka ah – Ay Tahay in La Sameeyo

Qodobbada ay tahay in la sameeyo waa in la qabtaa dhammaan wejiyada kala duwaan ee hawlaha samafalka, marka la fulinayo qorshaynta barnaamijyada sugidda baahiyaha nolol maalmeedka ee dadka naafada ah.

Ka-qaybqaadasho

- Hubi in dadka naafada ah, qoysaskooda, iyo ururrada dadka naafada ahi (OPDs), ay si firfircoon uga qayb-qaadanayaan hawlaha lagu ogaanayo caqabaddaha iyo hawlaha qorsheynta, qaabaynta, fulinta, kormeerka iyo qiimaynta sugidda baahiyaha nolol maalmeedka iyo siyaasaddaha iyo barnaamijyada la xidhiidha fursaddaha dhaqaale ee loo siman yahay. Waa in lagu daraa isticmaalka suuqyada iyo adeegyada, muddada tababarada iyo qaban-qaabadooda, qaabaynta iyo inta jeer ee kaalmada la helayo, iyo go'aan qaadashada.
- Hubi in si caddaalad ah ay cid metesha u heleen dadka naafada ah, iyadoo loo eegaayo noocyada kala duwan ee naafonnimada, iyo sidoo kale jinsiga, da'da iyo sida ay u kala duwan yihiin. Samee da'daalo wadajir ah, si kor loogu qaado metellaada kooxaha laga tago ee aan badi helin cid metesha, kuwaas oo ay ku jiraan kuwa fahamkoodu hooseeyo iyo kuwa maskaxda ka jiran (intellectual and psychosocial disabilities), dhaladka ah asal ahan ee la takooray ama ay qabsadeen dadka kale iyo haweenka iyo gabdhaha si ay metelaad u helaan madalaha rasmiga ah iyo kuwa aan rasmiga ahayn ee noocyada shirark.

Waxaad iskaashi la samaysaa ururrada dadka naafada ah (OPD) iyo haya'daha kale ee ka shaqeeyaa sugidda baahiyaha nolol maalmeedka (livelihoods). Ka qayb-geli xubno naafo ah oo taageera dadka naafada ah oo u dooda, isla markaasna kor u qaada sidii loo heli lahaa caawimo iyo adeegyo heli karaan.

Wax-ka-qabashada Caqabadaha

Waa in la aqoonsado oo lala socdo caqabaddaha, isla markaana la qaado tallaabooyin wax lagaga qabto oo meesha looga saaro, si loo xaqiijiyo in ay dadka naafada ahi ay heli karaan barnaamijyada sugidda baahiyaha nolol maalmeedka (livelihood) iyo ka qayb-gelidda fursadaha dhaqaale Bixi oo samee wixii fududaynaya ka qaybgalka naafada ee maangal ah, oo dadka naafada ah goobohooda haloogu geeyo caawimada iyo adeegga si loo fududeeyo ka qayb-qaadasho dhammaystiran.

In lala shaqeeyo kuwa bixiya adeegyada tababarada, khibrad-siinta, horumarinta ganacsiga, addeegyada maaliyadda, loo shaqeeyayaasha la filayo (iman kara), iwm, si loogu daro dadka naafada ah, iyadoo la xaqiijinay inay adeegsan karaan oo geli karaan dhammaan dhismayaasha.

Waa in la xaqiijiyo in xogta qiimaynaha, warbixinaha iyo barnaamijyada iyo aaladaha loo adeegsanayo (sida shuruudaha kala xulashada, muddada, diyaarinta kaalmada, iwm) noocyo dhowr ah oo kala duwan lagu diyaariyo (formats), iyadoo tixgelin la siinaayo baahiyaha maqalka ka dadka naafada ah, kuwa aragga, kuwa garaadka iyo kuwa maskaxda ooay u fahmaan qaybaha kala duwan ee naafadu.

Waa in la fuliyaa xeeladdo ama istiraatejiyado lagu yaraynayo dhaleecaynta takoorka laga qabo dadka naafada ah. Samee tallaabooyin bulshada loogu soo bandhigayo oo lagu wacyi gelinaayo xuquuqda ay leeyihiin dadka naafada ah.

Jaantuska 9aad | Caqabaddaha Ka Qaybgalka iyo Fursaddaha Nolosha

QAABKA AY DHIBAATOOYINKA XASARADDAHA KA DHASHA U RAADEEYAAN NOLOSHA DADKA NAAFADA AH

SAAMAYNTA DHIBAATOOYINKA XASARADDAHA/MASIIBOOYINKA

Nabadgelyo darro, Burburka Xidhiidhkii iyo Macaamilka Bulshada, Burburka Kaabayaasha Dhaqaalaha, Baro-kac, Adeegyada Aas'aasiga ah oo xidhma.

DHIBAATOOYINKU UGA SII DAREEN

Caqabaddaha Bay'adda:

- Goobo aan la geli karin, amniguna xun yahay sida suuqyada, goobaha shaqada iyo ta'siilaad-ka kale ee la xidhiidha (Tusaale, Musqullaha ama Suulliyada);
- Waxa la waayaa xogta la xidhiidha suuqyada, badbaadinta iyo ilaalinta bulshada, hannaankii isticmaalka dhismayaasha, fursaddaha sida tabo-barada xirfad barista, shaqooyinka la naadi-yey ama furan, fursaddaha amaahda yar-yar iyo adeegyadii kale ee maaliyaddeed;
- Isu-socodka gaadiidka iyo marista waddooyinka oo adkaada;

Caqabaddaha Hab-dhaqanka:

- Aragtida xun iyo takoorka ka dhanka ah naafada ah ee goobaha shaqada;
- Ka warqab iyo ogaansho la'aan la xidhiidha awoodda iyo kartida naafada ah iyo hawl-karni-madooda maangalka ah ee goobaha shaqada ay ku biirin karaan;
- Aaminnaad la'aanta in naafada ah ay awood u leeyihiin ku guulaysiga macaamilka iyo istic-maalka adeegyada maaliyaddeed;

Caqabadaha shuruucda iyo siyaasadaha:

- Maqnaanshaha awood farsamo oo la xidhiidha dhiirigellinta fursaddaha ka qa-yb-galka naafada ah ee shaqooyinka iyo adeegyada maaliyaddeed;
- Shuruuddo gelitaan oo adag (sida shahaadooyin waxbarasho, dammaanaddo, iwm) oo lagu xidho fursaddaha tabbo-barada xirfaddaha, nidaamyada maalgellinta yar yar;
- Siyaasadaha iyo barnaamijyada shaqo-abuurku ma aha kuwo ahmiyad u leh ka qayb-galinta naafada ah.
- Jiritaan la'aanta xog sax ah oo ku saabsan naafada ah.

Khataraha Ay La'kulmaan Naafada ah

Xadgudubyo, Saboolnimo, Hallis-degaan, Dhibaatooyin Caafimaad, Faquuq iyo Go'doomin

Abuur maddal ay khibrad, aqoon iyo afkaarro ku wadaagaan dadka naafada ahi, oo dhiirri-geli in leh naafanimada garaadka iyo tan maskaxda (dhimirka) ay kuwo xaqooda iyagu u dooda.

- Dib ueegis ku samee siyaasaddaha qaybta (sectoral policies), tilmaamayaasha (guidelines) iyo agabka kale (tools) si loo hubiyo in ay xoojinayaan xaqa dadka naafada ahi u leeyiihn ka-qaybgelinta hawlaha khuseeya iyo helitaankoodaba.

Awoodsiinta iyo Xoojinta

- Waa in xadgudub ka ilaalinta iyo ilaalinta guud lagu dhexdaraa sugidda baahiyaha nolol maalmeedka (livelihoods) iyo ka qayb-qaadashada marka la qabanqaabinaayo (qorshaynaayo). Ku wargeli naafada tallaabooyinkaas iyo sida ay ku heli karaan ee uga qayb qaadan karaan. Ogsoonow oo ku xisaabtan saamaynta jinsigu ku leeyahay khataraha xadgudub ka ilaalinta iyo ilaalinta guud.

- Waa in la xoojiyaa awoodda daneeyayaasha (stake-holders) barnaamijyada sugidda baahiyaha nolol maalmeedka (livelihood). Bixi tababarro ah xuquuqda dadka naafada ah, oo ay ku jiraan xidhiidhka ka dhexeeya naafo ahaanta, jinsiga, da'da, xaaladda doolnimo (migration status), diinta iyo dareenka kulanka jinsiga kale.

- Xooji awoodda daneeyayaasha ka hawlgala sugidda baahiyaha nolol maalmeedka , si ay u fahmaan khataraha iyo caqabaddaha ay la kulmaan dadka naafada ah iyo sidii meesha looga saari lahaa, iyadoo la raacayo mabaadi'da hawlaha bani'aadamnimada.

- Xooji awoodda ururrada ka dadka naafada ah, si ay u awoodaan inay gacan ka geystaan qaabaynta/qorshaynta, fulinta iyo korjoogteynta barnaamijyada sugidda baahiyaha nolol maalmeedka (livelihood) iyo inay si wax ku ool ah u metelaan naafada deegaanada mas'uulliyaddu ka saaran tahay xilliyada shirarka isku-xidhka.

Ururinta iyo La-socodka Xogta

- Waa in la xaqiijiyaa in tirada dhammaan dadka naafada ah ee ka midka ah bulshada bartilmaameedka ah la aqoonsado/ogaado.

- Ururi oo lafo-gur xogta ku saabsan sugidda baahiyaha nolol maalmeedka dadka naafada ah, iyadoo loo kala saarayo jinsiga, da'da iyo nooca naafada. Xogtan waxa si habaysan loo ururinayaa inta lagu jiro dhammaan marxaladdaha/wareegyada kala duwan ee barnaamijka samafalka. Haddii xog sugan la waayo ama aanay suuro-gal ahayn in la ururiyo, waxa la adeegsanayaa qaaciidada (15%), maa'daama tirada dadka naafada ah ee aduunka lagu qiyaaso boqolkiibka shan iyo tobban[137].

- La wadaag macluumaadka ku saabsan baahiyaha kala duwan ee dadka naafada ah nidaamyada hawlaha isku-dubarridka barnaamijyada hay'addaha (biyaha, fayo-dhowrka, xadgudub ka ilaalinta – "protection"-, caafimaadka) iyada oo la xaqiijinayo in dhinacyada kala duwani isku-xidh wada shaqeyneed yeeshaan.

- Xaqiiji in dhawrida mabaadi'da anshaxa iyo xeerarka ilaalinta xogta (sida, sirta, bixinta macluumaadka, bixinta oggolaansho isticmaal, amniga) la tixgeliyey markasta oo xog ku saabsan dadka naafada ah la ururiyo oo la isticmaalayo.[138]

137 WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka* (2011).

138 Eeg ICRC, *Hagaha Xirfadeed ee Shaqada Ilaalinta ee ay fuliyaan Hawl-wadeennada Samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha Wata* (2018), cutubka 6, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka xadgudub kailaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2)*.

ADEEG IYO KAALMO LOO DHAN YAHAY (MAINSTREAMED)	BARTILMAAMEED (TARGETED)
Xarumaha iyo barnaamijyada la xidhiidha sugidda baahiyaha nolol maalmeedka (Livelihoods) waxa lagu saleeyey oo loo habeeyey xaqiijinta sidii ay u noqon lahaayeen kuwo qof kastaa adeegsan karo (heli karo) oo ay u dhan yihiin dhammaan xubnaha bulshadu, kuwaas oo ay ku jiraan dadka naafada ahi.	In Barnaamijyada sugidda baahiyaha nolol maalmeedka (Livelihoods) waxay daboollaan baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah, marka loo eego kaabayaasha, isgaadhsiinta, qalabka, hantida iyo tabbo-barka (tusaale, bixinta agabka tiknoolojiyada/qallab wax tar u leh baahiyaha gaarka ah ee naafada, wax-ka-beddel lagu sameeyey goobaha shaqada, si loo daboolo baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah, iwm.).

Tilmaamaha soo socdaa waxay ku foogan arrimaha sugidda baahiyaha nolol maalmeedka ka caawin doonnaan sidii ay u ogaan lahaayeen oo meesha uga saari lahaayeen caqabadaha kala duwan ee ay waajahaan dadka naafada ah iyo sidoo kale qoysaskooda, taageera iyo kuwa daryeelka gaarka ah u fidiyaba, marka ay isku dayaan inay ka qayb-qaataan barnaamijyada sugidda baahiyaha nolol maalmeedka ee goobaha samafalka.

Tallaabooyinka iyo Tilmaamaha

	U- Diyaargarow	Fal-cellin	Soo Kabasho
1. Qiimayn, lafagur, iyo qorshayn			
Qiimee helitaanka leh noocyada kala duwan ee naafonnimada ee tababarada dhinaca xirfaddaha, khibrad-siinta, adeegyada maaliyaddeed, suuqyada iyo macluumaadka la xidhiidha.		X	X
ogoow ururrada ay leeyihiin dadka naafada ah ee gacanta ka geysan kara aqoonsiga, gaadhida iyo taageerida dadka naafada ah.	X	X	X
Aqoonso oo lafo-gur khataraha la xidhiidha sugidda baahiyaha nolol maalmeedka leh noocyada kala duwan ee naafonimada iyo qorshaynta talaabooyinkii lagu yarayn lahaa.	X	X	X

	U- Diyaargarow	Fal-cellin	Soo Kabasho
Qiimee baahiyaha nafsaaniga ah, heerka aqoonta akhriska iyo xisaabta ee dadka naafada ah, si loo taageero aan haysan hab ay ku sugaan baahiyaha nolol maalmeedka ama aan helin waxbarasho.		X	X
Aqoonso xogta iyo macluumaadka adeegyada laga heli karo aagga la beegsanayo. ah gudbinta ee laga heli karo aagga la beegsanayo. Ku dar, macluumaadka la xidhiidha taageero nafsi, daryeelka-jidhka ee socod soo celinta, qalabka lugaha sanaaciga ah ee luguhu go'an yihiin, qalabka lugaha daciifka ah lagu xoojiyo ee sanaaciga ah iwm.		X	X
Hubi in shuruudaha bartilmaameedka sugidda baahiyaha nolol maalmeedka si buuxda loogu saleeyey kala duwanaanshaha dabeecadda iyo heerka culayska naafonimada.		X	X
tababar ku saabsan sugidda baahiyaha nolol maalmeedka loo dhan yahay (inclusive livelihood) la siiyo shaqaalaha ururrada caalamiga ah ee aan dowliga ahayn (INGO) iyo daneeyayaasha kale. Tababarka ha ka qayb galaan tababarayaasha xirfadaha, ururrada beeraleyda, ururrada haweenka, ganacsatada, golayaasha deegaanka, shirkadaha gaarka loo leeyahay, kormeerayaasha madaxa-bannaan iwm.	X		X
2. Abaabulka khayraadka			
Shaqo-geli dadka naafada ah si ay ugu biiraan kooxda ama hawl-waddeenada mashruuca. Waayo kale ee dadka naafada ah ayaa ku dayan kara oo ay ku dhirrigelin karaan inay ka qayb qaataan barnaamijka.	X	X	X
Abaabul si loo helo dhaqaale; codso si si loo helo agab iyo kaabayaal waafaqsan baahiyaha gaarka ah, si kaabayaasha looga dhigo qaar naafadu isticmaali karto, diyaari tababbar dheeraad ah (tusaale ahaan tababar farbarasho iyo xisaab) oo bixi gaadiid iyo taageero farsamo oo kale (tusaale, qalabka jimicsiga/daryeelka jidheed iyo qalabka caawiya dadka naafada ah).	X	X	X

	U- Diyaargarow	Fal-cellin	Soo Kabasho
3. Fulinta			
Waa in bulshada lagu wacyigeliyo awoodaha dadka naafada ah iyo inay door muuqda ka ciyaari karaan horumarinta bulshada, si meesha looga saaro aragtida khaldan ee ka dhanka ah dadka naafada ah.		X	X
Waa in la ogeysiiyo qoysaska ay kasoo jeedan dadka naafada ah, xuquuqda iyo awoodaha ni leeyihiin, sida, xaqa iyo awooda ay u leeyihiin inay shaqeeyaan.	X	X	X
ku qanci oo dhiirrigeli shaqo-bixiyeyaasha, hoggaamiyeyaasha maxalliga ah iyo hay'adaha dawladda inay ixtiraamaan xuquuqda dadka naafada ah, sida xuquuqdooda inay si buuxda u helaan sugidda baahiyaha nolol-maalmeedkooda (livelihood).	X	X	X
Waa in la xaqiijiyo in hay'adaha samafalku ay fahmaan in dadka naafada ahi ay yihiin dad leh khibrad, aqoon iyo awoodo kala duwan. Waa in aanay fikir khaldan ka qaadan ama aan shaqo iyo door fikirkaas khaldan ku salaysan loo dhiibin.. Tusaale ahaan, haweeneyda maqalkeedu liito waxay qaban kartaa shaqo adag oo xoog jidheed u baahan.	X	X	X
La shaqee shirkadaha bixiya adeegyada maaliyadeed; ka caawi inay adeegyadooda iyo wax-soo-saarkooda waafajiyaan baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah.		X	X
Waa in xarumaha bixiya tababarada dhinaca xirfaddaha farsamada iyo ganacsiga lagala shaqeeyo diyaarinta manhaj iyo koorasyo ku haboon leh noocyada kala duwan ee naafannimada.		X	X
goobaha shaqada gaadhsii qalab (agab shaqo) ku haboon oo loogu talo-galay i dadka naafada ah ee ku sugan.	X		X
Tixgeli inaad wax ka bedelid ku samaysid kaabayaasha bulshada (sida suuqyada iyo machadyada tababarka) si loogu sii fududeeyo dadka naafada ah inay la isticmaalan bulshada.		X	X
Bar hawl-wadeennada barnaamijka qaabka loola macaamilo/hadlo ee loo caawiyo leh noocyada kala duwan ee naafonimada.		X	X

	U- Diyaargarow	Fal-cellin	Soo Kabasho
Diyaari habraacyo ku saabsan sidii goobohooda loogu tegi lahaa, ama bulshada dhexdeeda looga abuuri lahaa habraacyo lagu ogaado oo lagula xidhiidho xubnaha dadka naafada ah ee bulshada ku dhex qarsoon.	X		
Waa in ururrada dadka naafada ah iyo kuwa kale ee taageera dadka naafada ah lagala shaqeeyo qorshaynta iyo soo saarida qiimayno la xidhiidha sugidda baahiyaha nolol maalmeedka iyo dhaqaalaha sugan ee loo dhan yahay. Waa in la ogaadaa caqabadaha hortaagan in la sameeyo qiimeynta iyo sidoo kale caqabadaha hortaagan in la fuliyo barnaamijyada.	X	X	
4. Isu-duwidda/Xidhiidhin			
Waa in khabiir ku takhasusay loo xilsaaro qaybta arrimaha maceeshada iyo sugidda baahiyaha nolol maalmeedka. Waa inuu daneeyayaasha qaybta (cluster) ka caawiyo dhaqan-gelinta ka-qayb-gelinta iyo in waaxuhu taageeraan isu-gudbin marba meesha baahida qofku ku habboon tahay loo gudbiyo(referral).	X	X	
5. Korjoogtayn /Kormeer iyo Qiimayn			
Waa in ururrada dadka naafada ah iyo shakhsiyadka dadka naafada ah ay qayb ka noqdaan hawlaha la socodka qiyaasaha gargaarka bani'aadamnimada iyo kuwa xadgudub ka ilaalinta/daryeelka. qiyaasaha waa in lagu saleeyaa jinsiga, da'da iyo naafonimada.		X	
Xaqiiji in hababka jawaab celinta ka faa'iideystayaashu yihiin kuwo la wada isticmaali karo oo ay ka mid yihiin noocyada kala duwan ee dadka naafada ah.		X	
Si hayabsan u Hubi barnaamijyada sugidda baahiyaha nolol maalmeedku (livelihood programmes) yihiin kuwa ay Waa in hannaanka qaybinta xogta, iyo hababka cabasho soo gudbinta iyo jawaab-celintu yihiin qaar la wada isticmaali karo. dadka naafada ah waa inay awood u yeeshaan inay ka qayb-qaataan hawlaha go'aan qaadashada iyo qorshaynta.		X	X

	U- Diyaargarow	Fal-cellin	Soo Kabasho
Raadi qoridda iyo faafinta tusaalayaasha wanaagsan iyo hindisayaal ku guulaystay oo horseeday sare u qaadista ka qayb-galka dadka naafada ah. Qoraal geli oo faafi kuwaas..		x	x

Raad-raac iyo Macluumaad Dheeraad

- Iskaashiga Barnaamijyada Kaalmada Lacagta ee Waxbarashada, Heerka Ugu Maangalsan Suuqa ee Qiimaynta Xaaladdaha Suuqa (MISMA)
- EMMA Toolkit, Agabka Qorshaynta iyo Falan-qaynta Suuqa ee Xaaladdaha Deg-degga ah.
- Xarunta Hab-nololeedka (Livelihood Centre)
- SEEP, Heerarka/Min-qiyaasyada Ugu Yar ee Xaaladda Soo-kabashada Dhaqaalaha.
- Buug-gacmeedka Sphere (2018)
- USAID, Hagaha Naf-qaybsiga/Nolol-wadaaga iyo Lafo-gurka Khataraha.
- Xafiiska FAO ee Aasiya iyo Baasifigga, Buug-gacmeed loogu talo-galay tababarka dadka naafada ah oo ku saabsan horumarinta ganacsiga miyiga (2003)
- ILO iyo FAO, Hagaha ku saabsan sida loo helo shaqooyinka miyiga ku habboon ee hawlaha FAO ee waddanka: Daabacaadda Labaad (2010)

15 CAAFIMAADKA

Masiibooyinka bani'aadamnimadu iyo colaaduhu waxay si dabiici ah u dhaawacaan nidaamka guud ee caafimaadka, taas oo saamayn tabban ku keenta nidaamkii caafimaadka, iyo caafimaadkii ay saameeyeen. Marka laga tago saamaynta tooska ah ee isugu jirta dhaawacyada iyo naxdintu (anfariirka), waxay uga sii daraan walaaca ku saabsan caafimaadka guud ee dadweynaha (sida duumada, daacuunka, nafaqo-darrada, cudurrada aan faafin iyo dhibaatooyinka caafimaadka galmada iyo taranka), sababtoo ah waxa meesha ka baxa nidaamkii is ilaalinta bulshada iyo sidoo kale adeegyadii caafimaad ee aasaasiga ahaa.

Dhinaca kale, dadka naafada ah kuwaas oo badankoodu si dadban u heli jirey adeegyo waxbarasho, hoy iyo caafimaad ayaa waaya daryeel marka ay dhacaan xasaradaha iyo masiibooyinku, taas oo sii xumaysa xaaladda nugul ee markii horeba aan sida tooska ah u hellin adeegyada bulshada ee la takooray, kuwaas oo waaya daryeelkii koobnaa ee ay heli jireen.

dadka naafada ahi waxay xaq u leeyihiin inay helaan dhammaan adeegyada caadiga ah ee caafimaadka iyo macluumaadka la xidhiidha xaaladdooda caafimaad iyo daaweyntooda. Waxa kale oo ay xaq u leeyihiin inay iyagu go'aan ka gaadhaan daaweyntooda (in ogolaansho laga helo marka la daweynayo).

Shaqaalaha caafimaadka qayb badan oo ka mid ah waxay fekredo khaldan ka haystaan awoodda iyo baahiyaha (rabitaanka, requirements) dadka naafada ah. Waxay badi u qaataan in naafadu u baahan tahay keliya adeegyada gaarka u ah dadka naafada ah; ama waxay u oggolaadaan xubnaha qoyska, shaqaalaha caafimaadka ama cidkale bixiso oggolaanshaha iyaga oo iyaga metelaya.

Haddii la waayo ama ay hakadaan adeegyada caafimaadku waxay cidhib-xun ku yeelan kartaa dadka naafada ah. Tusaale ahaan, haddii la aamino in dumarka dadka naafada ah ay yihiin kuwo aan lahayn dareen jinsi ama galmo (asexual) waxa dhici karta in laga reebo oo aanay helin adeegyada la xidhiidha caafimaadka galmada iyo taranka, taasoo keenaysa halista ah inay qaadaan uur aan loo baahnayn ama sharci-darro ah ama xanuunada galmada laysugu gudbiyo.

Haddii si sax ah loola socon waayo ama ogaan waayo xaaladda carruurta naafada ah, waxa laga yaabaa inaanay hellin daryeelkii korrinka carruurta ee ay u baahnaayeen, waxaanna laga yaabaa inaanay wada gaadhinawooddoodii.

Xeerarka, Heshiisyada iyo Siyaasaddaha Kale ee Muhiimka ah

- Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ah
- Heshiiska Xuquuqda Carruurta
- Kooxda ISDR/WHO ee Ka Shaqaysa Caafimaadka Taranka ee ku saabsan Maareynta Khatarta Musiibooyinka Caafimaadka, Warbixin Siyaasadeed: Ku darista Caafimaadka Galmada iyo Taranka ee Xaaladaha Caafimaadka Deg-degga ah iyo Maareynta Khatarta Musiibooyinka
- Qorshaha Sendai ee yareynta khatarta musiibooyinka 2015-2030

Sidoo kale eeg, WASH, Sugnaanta Cuntada iyo Nafaqaynta, Waxbarashada iyo Illaalinta Bedqabka

Qodobo Muhiim ah (Erey-bixin)

Nidaamka Caafimaadka: Nidaamka caafimaadku waxa uu ka kooban yahay dhammaan ururrada, af-caasha iyo shaqsiyaadka uu hadafkooda koowaad yahay horumarinta, soo noolaynta iyo ilaalinta caafimaadka[139]. Waxa uu diirada saaraa sida loo raadeeyo waxyaalaha saamaynta ku leh caafimaadka iyo dhirrigelinta hawlaha lagu horumariyo caafimaadka. Si waafaqsan ujeeddadaas, waxa uu dhaliyaa tallaabooyin ah in la helo ka hortag, dhirrigelin, daaweyn iyo soo noolayn, iyadoo loo marayo hay'addaha dowladda iyo ururrada aan dowliga ahayn iyo adeegyada[140].

[139] WHO – Gobalka Galbeedka Baasifigga, *Qaabdhismeedka Nidaamka Caafimaadka WHO* (2018).

[140] WHO, *La-socodka Dhismaha Hababka Nidaamka Caafimaadka: Buug Gaacmeed tilmaameyaal iyo xeeladahooda istiraatijyadaha cabbirkooda* (2010)

Jaantuska 10aad | Caqabadaha Hortaagan Ka-qaybgalka/u-sinnaanta adeegyada caafimaadka[141]

QAABKA AY DHIBAATOOYINKA XASARADDAHA KA DHASHA U RAADEEYAAN CAAFIMAADKA DADKA NAAFADA AH

SAAMAYNTA DHIBAATOOYINKA XASARADDAHA/MASIIBOOYINKA

Nabadgelyo-darro, Burburka Xidhiidhkii iyo Macaamilka Bulshada, Burburka Kaabayaasha Dhaqaala-ha, Barro-kac, Adeegyada Aas'aasiga ah oo xidhma.

DHIBAATOOYINKA CAQABADUHU AY UGA SII DAREEN

Caqabaddaha Dhinaca Bay'adda/Deggaanka:

- Inaccessible health facilities
- Lack of accessible communication during consultations (diagnosis and treatment information) and in health promotion and prevention activities
- Inaccessible transportation and road infrastructure
- Informed consent procedures are not accessible
- Unavailability of mobility devices or other assistive devices and technology

Caqabaddaha Dhinaca Hab-dhaqanka:

- Aragtida xun ee shaqaalaha caafimaadku ka qabaan naafada ah iyo takoor ay u geystaan;
- Xog-ogaal la'aanta iyo baraarug la'aanta shaqaalaha caafimaadka ee la xidhiidha arrimaha naafada ah iyo baahiyahooda;

Caqabadaha Dhinaca Siyaasadaha iyo Sharciga (Institutional Barriers):

- Aqoon Farsamo oon jirin si kor loogu qaado ka qayb-galka naafada ah ee caafimaadka.
- Ka qayb-gellin la'aanta naafada ah ee barnaamijyada Caafimaadka ee Maaraynta Khatarta Xaaladdaha Deg-degga ah ee heer qaran.
- Nidaamka iyo kaabayaasha caafimaadka ee jira oo aan daboolin baahiyaha gaarka ah ee naafada ah.
- La xisaabtan la'aan ka jirta nidaamka caafimaadka, marka loo eego adeegga gudbinta bukaanka iyo adeegyada u gaarka ah naafada ah.
- Xogta naafada ah oo aan ku jirin Nidaamyada Maaraynta Macluumaadka Caafimaadka (HMIS).

Khataraha Ay La'kulmaan Naafada ah

Xadgudubyo, Saboolnimo, Hallis-degaan, Dhibaatooyin Caafimaad, Faquuq iyo Go'doomin

141 Liiska caqabadaha u gaarka ah daryeelka caafimaadka, eeg WHO, *xaashida xaqiiqda ee naafada iyo caafimaadka*.

Hal-beegyo iyo Tilmaamo

- Guddiga Joogtada ah ee Xidhiidhka Hay'adaha, Hagaha GJH ee Caafimaadka Maskaxda iyo Taageerada Nafsaaniga ah ee Xaaladaha Degdegga ah (2007)
- WHO, Kooxaha caafimaadka deg-degga ah: heerarka farsamo ee ugu yar iyo talooyinka awood-cellinta (2016)
- WHO, Tilmaan-qoraalleedka Dadka naafada ah iyo Khatarta Caafimaadka ee Degdegga ah (2018)
- Buug-gacmeedka Sphere (2018)[142]
- WHO, Habraacyada La xidhiidha Awood-cellinta Bulshada
- Ururka Caalamiga ah ee HelpAge, Hay'adda Horumarinta Dadka naafada ah ee CBM, Ururka Caalamiga ah Handicap International, Heerarka ka qayb-galka taakullooyinka ee da'da ah iyo dadka naafada ah (2018). Eeg qaybta cuntada, nafaqaynta iyo hab-nololeedka.

Waxyaabaha Furaha ah

Waa in tallaabooyinka soo socda la raacaa dhammaan marxaladdaha/heerarka kala duwan ee hawl-gallada bani'aadanimada marka la fulinayo dejinta barnaamijyada caafimaadka ee loogu talagalay dadka naafada ah.

Ka-qayb-qaadasho

- In la xaqiijiyo in dadka naafada ah, xubnaha qoysaskooda iyo ururrada ay leeyihiin dadka naafada ahi ay kaalin firfircoon ku yeeshaan hawlaha go'aaminta, qorshaynta, hirgelinta, kormeerka iyo qiimaynta barnaamijyada caafimaadka.
- Ku wacyigelinta shaqaalaha caafimaadka xuquuqda dadka naafada ah, iyadoo lala kaashanayo dadka naafada ah, ururrada dadka naafada ah iyo shaqaalaha caafimaadka. gaar ahaan saamaynta ay isku leeyihiin naafonimada iyo jinsiga, da'da, xaaladda tahriibka (migration status), diinta iyo rabitaanka jinsi,

Wax-ka-qabashada Caqabadaha

- Hirgelinta qorshayaal iyo xeeladdo lagu yaraynayo in laysku dhaleeceeyo naafonimada iyo in bulshada lagu wacyigelliyo arrimaha naafada. Abuuridda kooxo iyo maddal-taageero oo qayb ka yihiin maskaxiyan iyo garaad ahaan ba dadka naafada ahi.
- Si kor loogu qaado isfahamka, wada-shaqaynta/iskaashiga iyo in si wadajir ah loola dagaalamo fikraddaha khaldan iyo khuraafaadka, waa in dadka naafada ah iyo shaqaalaha caafimaadka lagu boorriyo inay wada-hadlaan, afkaaro is-dhaafsadaan, isla markaasna midba midka kale la wadaago aqoontiisa iyo khibraddiisa.

In goobaha adeegyada laga dhigo qaar ay isticmaali karaan dadka naafada ahi, in la kordhiyo da'daallada gaadiid ee dadka naafada ah lagu gaadhsiinayo xarumaha iyo goobaha caafimaadka, marinnada iyo albaabada lagu soo galo loo balaadhiyo, calaamaddaha iyo tilmaamaha la hagaajiyo iyo in guud ahaan la fududeeyo dhaqdhaqaaqa dadka naafada ah ee xarumaha caafimaadka.

In macluumaadka war isgaarsiinta la xidhiidha caafimaadka laga dhigo/loo soo bandhigo qaabab kala duwan (formats), iyadoo la tixgelinayo baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah, sida kuwa maqalka ka dadka naafada ah, kuwa aragga ka dadka naafada ah, iyo garaadka iyo maskaxda.

In wax laga qabto waxyaalaha caqabadaha ku ah caafimaadka ee dhaqan-dhaqaale, sida waxbarasho la'aanta iyo dakhliga hooseeya.

[142] Mashruuca Sphere, *Axdiga Samafalka Bani'aadantinimada iyo Habraaca ugu Yar ee Waxqabadka Samafalka Bani'aadamnimada* (2011).

Xoojin iyo Awoodsiin

- In la xoojiyo awoodaha diyaarinta iyo fullinta barnaamijyada caafimaadka ee ururrada dadka naafada ah (OPDs), iyadoo awood loo siinayo inay qayb ka noqdaan hawlaha qorshaynta, hirgelinta iyo korjoogeynta ee adeegyada caafimaadka.

- In shaqaalaha, ururrada dadka naafada ah (OPDs), xubnaha iskood ugu ololeeya naafada, isticmaala adeegyada caafimaadka dhimirka, xubnaha qoysaska naafada, iyo daryeelayaasha lagu daro tababarada laga siinaayo xirfadlayaasha caafimaadka arrimaha dadka naafada ah.

- Adeegsiga habraacyo oggolaansho ka dalbasho oo la xidhiidha go'aamada qalliinka iyo daawada iyo wadaagista xogta (oo ay ku jiraan adeegyada dadban), si dadka naafada ah fursad loogu siiyo inay go'aan ka gaadhaan naftooda.

Ururinta iyo La-socodka Xogta

- In la ogaado xogta la heli karo ee ku saabsan tirada dadka naafada ah. Qiimaynta heerka saxnaanta xogta iyo raadinta gol daloolooyinkeeda ama waxyaabaha ka maqan. Meelaha ay adag tahay in xog laga helo naafada, waxa la isicmaali doonaa qiyaasta caalamka ee boqolkiiba shan iyo toban (15%).[143]

- Samaynta qiimayno caafimaad, sahanno iyo farsamooyin baadhiseed/la socosho, si loo ururiyo xogta caafimaadka dadka naafada ah, iyadoo hawshan si joogto ah loo qabanayo inta lagu jiro dhammaan marxaladdaha xaaladda adag ee dhibaatadu jirto. Macluumaadku waa inay daboolaan oo kala saaraan jinsiga, da'da iyo nooca-naafannimada.

- Abuuridda nidaamyo bukaan-isu-gudbineed (referral systems) oo cad/qeexan oo ka dhexeeya noocyada kala duwan ee adeegyada, iyada oo si joogto ah loo diiwaan-gelinayo oo loola soconayo habsami u socodka waxqabadkooda.

- In la sameeyo lafo-gur dhinacyo badan ah arrimaha isa soo gala, si loo fahmo isku dheelitirnaan la'aanta awoodda ee ku saleysan jinsiga, da'da iyo naafonimada iyo sida dheelitirnaan la'aanta awooddeed u saameeysay gallaangalka illaha dhaqaale, dhaqdhaqaaqa (mobility) iyo go'aan qaadashada.

Bixinta Adeegyo Caafimaad oo Tayo leh

Si loo helo caafimaad tayo sare leh, adeegyada caafimaadku waa in ay si siman u bixiyaan agabka caafimaadka ee lagama maarmaanka ah, farsamada ama tiknoolojiyad caafimaad oo ta'yaddeeda la xaqiijiyey; waa in ay noqdaan kuwo dhib keenaynin, wax tar leh oo kharashkoodu macquul- yahay; sidoo kale kuwo cilmi ahaan laysku halayn karo. Xaaladaha samafalka bani'aadanimo, oo dhami waa inay helaan adeegyo caafimaad oo tayo sare leh, iyadoon loo kala eeggin mid naafo ah iyo mid bedqaba.

143 WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka* (2011).

ADEEG IYO KAALMO LOO DHANYAHAY (MAINSTREAMED)

Xarumaha, goobaha iyo barnaamijyada caafimaadku waxay leeyihiin nidaamka nashqadda caalamiga ah, waa kuwo loo siman yahay oo qof kasta heli karo mid naafo ah iyo mid kaleba. Tusaale ahaan, shaqaalaha caafimaadku waxay u tababaran yihiin la macaamilka dadka naafada ah, islamarkaas-na xuddunta daryeelka caafimaadku waa oo loogu talo-galay.

BEEGSIGA WIXII NAAFADA U GAAR AH (TARGETTED)

Barnaamijyada caafimaadka waxa loogu talo-ogalay in lagu daboolo baahiyaha gaar gaarka ah ee dadka naafada ah. Tusaale ahaan, waxa la bixiyaa qallab loogu talo-galay Gargaarka baahida gaarka ee dadka naafada ah, iyadoo agabka daawaduna yahay mid da-boollaya baahida gaarka ah ee qofka.

Tilmaamaha soo socdaa waxay hay'addaha, ururrada iyo shakhsiyaadka ka shaqeeya caafimaadka iyo kuwa daryeelka u fididaya dadka naafada ah ka caawin doonnaan inay aqoonsadaan oo meesha ka saaraan caqabaddaha ay la kulmaan dadka naafada ah iyo sidoo kale qoysaskooda markay daryeelka caafimaad ka helyaan goobaha hawlaha caafimaadka samafalku ka socdaan

Tallaabooyinka Lagu Talo-bixiyey:

	Diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
1. Qiimayn, lafagur iyo qorshayn			
Diiwaan-gelinta baahiyaha caafimaad iyo ka hortagga musiibooyinka hortood. In la derso caafimaadka galmada iyo taranka, caafimaadka dhimirka, taageerada nafsiga ah, cudurada laysu gudbiyo iyo kuwa aan la is qaadsiinin iyo daryeelka dhaawaca/qoomaha. In xoogga la saaro sidii dadka naafada ah loogu fiddin lahaa adeegyo caafimaad oo heer sare ah oo la awoodi karo, daryeel caafimaad oo loo dhan yahay, dawooyin muhiim ah, iyo qalabka caawiya, iyadoo aan loo eegeyn da'da iyo jinsiga.		X	X

	Diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
Khariidadaynta ama deraasadayntaadeegyada caafimaadka ee bulshada guud iyo adeegyada caafimaad ee dadka naafada ah si gaar ugu wajahan. Dersidda xarumaha daryeelka caafimaadka aasaasiga ah, cisbitaalada xaaladaha degdegga ah iyo kuwa awood u soo celinta naafada, adeegyada gargaarka deg-degga ah, barnaamijyada awood u soo celintanaafada ee bulshada dhexdeeda, adeegyada caafimaadka dhimirka iyo taageerada nafsaaniga ah (MHPSS) ee heer bulsho iyo kuwa cisbitaalada, iyo qandaraaslayaasha iyo soo saarayaasha qalabka gargaarka dadka naafada ah.	X	X	
In la daraasadeeyo ururrada maxalliga ah ee dadka naafada ah, maddasha/kooxaha isweydeersiga khibraddaha caafimaadka la xidhiidha, kuwa isticmaala adeegyada caafimaadka dhimirka/maskaxda, dadka naafada ah ee xuquuqdooda u ololeeya, daryeelayaasha iyo waaliddiinta iyo ururrada ka shaqeeya arrimaha naafada, kadibna lagu daro dhammaan hawlaha diyaargarowga.	X		
In sare loo qaado awoodda hay'adaha samafalka ee caafimaadka si dadka naafada ah loogu daro xilliga qorshaynta barnaamijyada.			
U-kuurgalka iyo baadhista goobaha hay'addaha, goobaha adeegyada caafimaadka iyo adeegyada iyo agabka caafimaadka si loo hubiyo inay yihiin goobo naafadu geli karto iyo caqabadaha jira. Diyaari qorshayaal hawlgal oo xog siiya hawlaha kormeerka iyo qiimaynta.	X	X	X
Iyada oo lala kaashanayo ururrada dadka naafada ah, in dib u eegis lagu sameeyo siyaasaddaha caafimaadk deg-degga ah ee qaranka si loo hubiyo inay lacag u qoondeeyeen lagu daboollo baahiyaha caafimaadka iyo fayo-qabka dadka naafada ah.	X	X	X

	Diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
U-xilsaaridda wakiil ama khabiir ku xeel dheer sidii baahiyaha naafada loogu dari lahaa dhanka caafimaadka, ama xeel-dheere caafimaad si uu u siiyo hagis farsamo oo ku saabsan dejinta barnaamijyada caafimaadka oo baahiyaha naafada lagu daray iyo taageerida dhinacyada kala duwan caafimaadka sida ay isugu-gudbinayaan bukaanka.	X	X	X
2. Raadinta Kheyraadka			
Qoondee lacag, ururi dhaqaale, si aad u xaqiijisid sii socoshada adeegyada caafimaad ee ay isticmaalaan dadka naafada ahi, gaar ahan kuwa u gaarka ah ee muhiimka ah.			
Hawl-gelinta xirfadlayaal fahamsan, islamarkaasna wax ka qaban kara baahiyaha caafimaad ee dadka naafada ah iyo in xarumaha caafimaadka laga shaqo-gelliyo khubaro ku xeel-dheer baahiyaha naafada loogu dhex-dari lahaa adeegyada caafimaadka.		X	
Abuuridda nidaam xog-ururinneed (database) oo gaar u ah naafada, mid daboola adeegyada guud eehay'addaha caafimaadka iyo adeeg-bixiyayaasha guud ee awoodda u leh bixinta nidaam bukaan isu-gudbin oo wax-ku-ool ah (effective referral system).	X	X	
3. Hawl-fulinta			
In shaqaalaha caafimaadka iyo bulshada wacyigelliin la siiyo, si loo yareeyo cuqdadda ay ka qabaan naafonimada iyo hirgelinta xeeladdo lagu xaqiijinayo yoolkan. Tusaale ahaan, kordhinta gaadhidda bulshada iyo wacyiga bulshada.	X	X	X
Xaqiijinta in dadka naafada ah adeegsan karaan dhammaan dhismayaasha xarumaha caafimaadka ee rigliga ah iyo kuwa ku ku meel gaadhka ahba. Marka xarun caafimaad la dhisayo ama dayactir lagu samaynayo, waa in la xaqiijiyaa in injineerrada iyo naqshaddeeyayaasha dhismuhu ay raaceen mabaadii'da iyo xeerarka nashqadda caalamiga ah ee dhismaha.		X	X

	Diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
In xarumaha caafimaadka laga dhigo kuwo ay si buuxda u adeegsan karaan una geli karaan dadka naafada ahi, marka la eego albaabada laga gelayo, calaamaddaha haggista, musqullaha iyo inay si fudud u dhex socon karaan dhismaha dhexdiisa.	X	X	X
Xaqiijinta in dhammaan macluumaadka adeegyada caafimaadka iyo xogta la xidhiidha ku qannac-sannaanta iyo falcellinta ay soo gudbiyeen loo adeeggaa ay tahay mid ay dadka naafada ah heli karaan oo adeegsan karaan qaabab kala duwanna lagu heli karaa (multiple accessible formats).		X	X
Kadib bilowga xaaladda deg-degga ah, waa in la hubiyaa in uu diyaar yahay macluumaadka bukaanku oo la heli karo, si loogu adeegsado ujeeddoyinka sida in bukaanka loo gudbiyo xarun kale, qaadista iyo wareejinta, iyo la socodka xaaladdiisa.			X
4. Isku-agaasimid (Coordination)			
Xogta la xidhiidha dadka naafada ah waa in lagu daraa/kaydiyaa nidaamyada maaraynta xogta caafimaadka (health management information systems). Dib-u-eegidda diiwaannada xarunta caafimaadka, xaaladda galaan-galka (helitaanka adeega) xarunta iyo xaaladda la socodka hawlaha caafimaadka (surveillance).	X	X	
Abuuridda kaaxaha isku dubbaridka ama isku xidhka oo ay qayb ka yihiin danneeyayaasha caafimaadka, wakiilada hay'addaha danneeya horumarinta dadka naafada ah oo ay ku jiraan kuwa aan waxba tabcan karin garaad ahaan iyo maskax ahaan.	X	X	X
In la xaqiijiyo in hababka wareejinta/gudbinta bukaanku (referral systems) ay yihiin kuwo sahlaya isku-xidhka xarumaha daryeelka caafimaadka iyo xirfadlayaasha caafimaadka ee khibradda u leh dadka naafada ah.		X	
5. Kormeer iyo qiimayn			
Xaqiiji in habka fal-cellinta iyo cabashooyinku yihiin qaar ay isticmaali karaan oo ka qayb-geli karaan dadka naafada ahi		X	

	Diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
Ururi xogta caafimaadka iyo hubinta in xogta lasoo ururiyey loo sii kala jebiyey qaybaha jinsiga, da'da iyo nooca naafada.		X	X
La soco oo qiimee in loo dhan yahay isticmaalka xarumaha caafimaadka, barnaamijyada iyo adeegyada, si loo xaqiijiyo inay wax ka qabtaan baahiyaha iyo dhibaatooyinka haweenka, ragga, gabdhaha iyo wiilasha yar yar ee dadka naafada ah, da' kasta oo ay yihiin.		X	X
Marka la cabbirayo heerka ta'yada ee bixinta adeegyada caafimaadka, waa in cabbiraada qiimaynta lagu daraa in adeegu yahay mid loo dhan yahay oo qof kasta heli karo iyo inuu waafaqsan yahay heer-ta'yeedyada caalamiga ah ee caafimaadka. (Eeg Macluumaadka Hoose– See Resources below).			

Raad-raac iyo Macluumaad Dheeraad ah

- Hagayaasha Tababarada ee mhGAP (2017)
- WHO, OECD, Bangiga Adduunka, Bixinta adeegyo caafimaad oo tayo leh: Waajib/ Amar caalami ah oo ku aaddan caymiska caafimaadka ee guud (2018)?

Cududda-shaqaale Caafimaad

Shaqaalaha caafimaadka ee ta'yada leh waa kuwo leh dareen, qadarin, cadaalad iyo hufnaan. Waxay leeyihiin awood qaybsi cadaalad ku dhisan, kala duwannaansho, mudnaan-siin kartiyeed, cadaalad iyo hufnaan. Waa cudud u darban xaqiijin yoolka si ay najiidooyinka caafimaad ee ugu wanaagsan u soo saaraan, marka la eego, imkaaniyaadka lagu hawl-gelaayo iyo duruufaha ku xeeran. Tani waxay ka dhigan tahay inay yihiin cudud shaqaale oo si cadaalad ah loo qaybiyey, kala-duwan oo xirfad iyo waxqabad leh, kuwaas oo ballaadhan si ay ugufillaadaan fullinta shaqada laga rabo.

Tallaabooyinka lagu talo-bixiyey:

	Diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
1. Qiimayn, lafagur iyo qorshayn			
Qiimee baahiyaha cududda shaqaalaha caafimaadka, si loo ogaado fahamkooda dhinaca naafada iyo ahmiyadda ay ugu fadhido in dadka naafada ah ay qayb ka noqdaan dejinta barnaamijyada caafimaadka iyo bixinta adeegyada.	X	X	X

	Diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
I ogow gol-dalloolooyinka la xidhiidha awoodda iyo fahamka shaqaalaha caafimaadka, goldaloolooyink siyaasaddaha iyo habraacyada, marka loo eego in loo wada dhan yahay iyo tixgelinta arrimaha naafada.	X	X	
Diiwaan-gelinta iyo in si joogto ah loo cusboonaysiiyo xogta tirada iyo goobaha ay ku suggan yihiin shaqaalaha dadka naafada ah la shaqeeyaa (sida, kuwa caafimaadka, xirfadlayaasha awood ama socod-cellinta, shaqaalaha arrimaha bulshada, iwm.).	X	X	
2. Abbaabulidda khayraadka			
Diiwaan-gelinta ilaha dhaqaale iyo imkaaniyaadka, iyadoo lagu darayo shaqaalaha caafimaadka ee dadka naafada ah ee leh xirfad caafimaad iyo tababar.	X	X	X
Qoro shaqaale xirfadlayaal ah oo khibrad u leh wax ka qabashada baahiyaha caafimaad ee dadka naafada ah.		X	
Abbaabul dhaqaale lagu xoojiyo awoodda shaqaalaha caafimaadka ee khibradda u leh naafada, iyada oo lagu xoojinayo mihnaddaha xidhiidhka iyo baadhitaanada caafimaadka.	X	X	X
In shaqaalaha dhaqan-awood iyo socod celinta lagu daro kooxaha gurmadka caafimaadka deg-degga ah.		X	
Hawl-gelinta iyo abaabulka adeeg-bixiyayaal kala duwan oo caafimaad (sida, awood iyo socod-celliyayaasha cilmiga toosinta awooda-shaqo iyo kuwa cilmiga toosinta haddalka/hadal-barrid – occupational and speech therapists) si ay dadka naafada ahi u helaan adeegyada kala duwan ee ay u baahan yihiin.		X	X
3. Fulinta			
Hubi in dhammaan qorshayaasha udub-dhexaadka ah ee barnaamijyada caafimaadka iyo tababarada aasaasiga ah ee xirfadlayaasha caafimaadku ay ku jirto wacyigelinta naafonimada iyo xuquuqda dadka naafada ahi.	X		X

	Diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
Ku tababar shaqaalaha caafimaadka saamaynta ay masiibooyinka bani'aadamnimadu ku leeyihiin caafimaadka dadka naafada ah. (Tusaale ahaan: qaba xanuunada dhimirka oo yeesha calaamaddo halis ah, daaweyn la'aanta oo mid aan macquul ahayn ka dhigta in la xakameeyo cudurada suuxdinta, sonkorowga/macaanka iwm; laf-dhabarta ama xangullada ka dhaawacani ma xakameyn karaan nabarrada meelaha cadaadisku fuulo ku samayma, haddii ay ka fogaadaan dadkii caawin jiray iwm.).	X	X	
Diyaarinta istiraatiijiyadaha in shaqaalaha caafimaadku daryeelka ku u geeyaan bulshdada iyo daryeelka bulshada dhexdeeda laga hirgeliyo iyo daryeelka guriga, si ay shaqaalaha caafimaadka ugu suurtogasho inay gaadhaan ama ogaadaan dadka naafada ah ee aan socon karin ama meelaha fog-fog ku nool.		X	X
Hubi in habbabka fal-cellinta iyo cabashooyinku yihiin mid dadka naafada ahi fahmi karaan oo isticmaali karaan.	X	X	X
4. Isku-agaasimid			
Diyaarin oo tijaabin ka qaad waddooyinka bukaan isu-gudbinta ee u dhexeeya bulshada iyo cusbitaallada, iyo kuwa u dhexeeya xarumaha caafimaadka, qaybaha kale ee samafalka iyo adeegyada la xidhiidha.	X	X	
Abuur nidaam xog ururineed/diiwaan-gelin (database) dhammaan heerarka kala duwan ee shaqaalaha caafimaadka ee qaatay tababarka ku saabsan arrimaha naafada.	X		
5. Kormeer iyo qiimayn			
si joogto ula soco aqoonta iyo xirfaddaha shaqaalaha caafimaadka ee ku saabsan dadka naafada ah iyo ka-qayb gelintooda . Soo jeedin tababar lagu sii amba-qaado ama lagu sii joogteeyo.	X	X	X
Qiimayn ku samee tababarrada ay helaan shaqaalaha caafimaadka ee naafada la xidhiidha.			

Habraacyo iyo Macluumaad Dheeraad

- Beyaanka wadajir ah ee Isbahaysiga Shaqaalaha Caafimaadka Adduunka iyo kuwa kale, ee la xidhiidha kordhinta cududda shaqaalaha caafimaadka bulshada ee xaaladdaha deg-degga ah (2011).
- Bushqadda Caafimaadka, Kaydka Dhukmantiyada La Xidhiidha Ka Falcellinta Xaaladdaha Deg-dega ah ee Gargaarka Caafimaadka Bani'aadamnimada (Kaydka Cilmiga).
- WHO, Dhisida shaqaale caafimaad oo caalami ah si looga jawaabo dhibaatooyinka caafimaad (2016)

Nidaamka Maamulka Xogta Caafimaadka

Nidaam si fiican u shaqaynaya ee loo adeegsado Maaraynta xogta Caafimaadka waa in uu xaqiijiyaa soo saaridda, lafaguridda iyo faafinta xogta ku saabsan halbeegyada caafimaadka, hab-sami-u-socodka nidaamka caafimaadka iyo xaaladda caafimaadka , iyo xaaladda caafimaad oo laysku halayn karo, si dhakhso ahna loo isticmaali karo.

Tallaabooyinka Lagu Talo-Bixiyey:

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
1. Qiimayn, lafagur iyo qorshayn			
U kala saar macluumaadka la xidhiidha sahannada ee heer qaran iyo kormeerka caafimaadka qaybaha jinsiga, da'da iyo nooca naafada.	X		
Ku dar sahannada iyo caafimaadka xoggaha ku saabsan naafada, oo loo kala saaray jinsiga, da'da.	X		
Muujinta shaxda adeegyada caafimaad ee la heli karo, oo ay ka mid yihiin hawlaha awood-cellinta, cilmiga xirfad/shaqo-toosinta (occupational therapy) iyo hoosooyinka lagu sameeyo qalabka naafada.	X		
2. Abbaabulidda khayraadka			
Diyaarinta, gudbinta iyo bixinta tababarada la xidhiidha hababka xog ururinta naafada, kuwaas oo hore loogu tijaabiyey goobo hawlo samafal, sida su'aallaha qaybta kooban ee ay diyaarisay kooxda Washington (Washington Group Questions) iyo qaybta Hawlgalka ee UNICEF iyo Washington Group ee dhallaanka (UNICEF-Washington Group Child Functioning Module).	X		X
In shaqaalaha ururiya xogta kaabayaasha caafimaadka lagu tabba-baro diyaarinta tilmaamaha qaababka ay dadka naafada ah ku heli karaan xogtan.	X		X

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
3. Fulinta			
Naqshadee nidaam xog maamul caafimaad oo xogta u kala soocaya jinsiga, da'da iyo naafada.	x	x	
Nashqadee diiwaanno caafimaad oo lagu isticmaalo xarumaha caafimaadka, ay istmaali karaan kooxaha caafimaad ee bulshada dhex-wareega, daryeelka guriga dhexdiisa iyo meelaha ka baxsan, kuwaas oo lagu kaydiyo xogta ku saabsan jinsiga, da'da iyo nooca naafada.	x	x	
Ku tababar shaqaalaha caafimaadka qaabka loo ururiyo xogta ku saabsan jinsiga, da'da iyo naafada iyo sida loo baadho caqabadaha wada-isticmaalka iyo gelitaanka xarumaha caafimaadka.	x	x	x
4. Isku-agaasimid			
Dalbo in warbixinta lagu daro tilmaamayaal iyo hal-beegyo gaar u ah naafada.		x	x
5. Kormeer iyo qiimayn			
Dalbo in aa'laddaha (tools) la socodka iyo qiimeynta lagu daro qiyaaso gaar u ah naafada.		x	x

Raad-raac iyo Macluumaad Dheeraad ah

- Bushqadda Caafimaadka, Kaydka Dhukmantiyada La Xidhiidha Ka Falcellinta Xaaladdaha Deg-dega ah ee Gargaarka Caafimaadka Bani'aadamnimada (Eeg, qaybta macluumaadka iyo qorshaynta)

- Bini'aadanimada & Ka qaybgalka, Adeegsiga Su'aalaha Xog Ururinta ee Kooxda Washington, marka lagu jiro hawl-gallada Xaaladdaha Bani'aadanimo (agabka barashada qaababka xog-ururinta la xidhiidha naafada) (2019)

Adeegyada Aasaasiga ah ee Caafimaadka

Adeegyada aas'aasiga ah ee caafimaadka waxa ka mid ah adeegyada gaarka ah ee badbaadinta nolosha,. dadka naafada ah qaarkood waxay u baahan yihiin taakulayn isugu jirta awood-celin ama in laga taageero dhinaca neefsashada iyo adeegyo kale oo caafimaad oo gaar ah, si loo sugo badbaadadooda iyo fayo-qabkooda..

Tallaabooyinka Lagu Talo-bixiyey

	U-diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
1. Qiimaynta, lafaguriyo qorshaynta			
Qiimayn ku samee aqoonta iyo xirfadda ay shaqaalaha caafimaadku u leeyihiin habka soo cellinta awoodda ee (1) dadka naafada ah (2) dadka naafada ah ee waxyeelada cusubi soo gaadhey;[144] iyo (3) ay dhaawacyada cusubi soo gaadheen.[145] Diyaarinta qorshe waxqabad (agabka tababarka, hawlaha iyo kharashaadka kale), si wax looga qabto waxyaabaha lagu ogaadey qiimaynta.	X	X	
Qiimee si aad u ogaatid baahiyaha caafimaad ee dadka naafada ah ee waxyeelladu soo gaadhey. Ka feker oo tixgeli daryeelka caafimaadka, caafimaadka maskaxda iyo garaadka iyo soo cellinta awood-nololeedka iyo caafimadka.	X	X	
U-kuurgal baahiyaha caafimaad ee dadka naafada ah oo ay ku jiraan taakulaynta agabka dhinaca neefsashada, korontada, daawooyinka iyo daweynta.	X	X	
Wax ka ogow caqabadaha iyo khataraha ay dadka naafada ahi kala kulmaan marka ay doontaan adeegyada caafimaad ee aasaasiga ah.	X	X	
2. Abaabulka Khayraadka			
Ku dhirrigeli deeq-bixiyayaasha inay maal-gelin siiyaan ama dhaqaale ku bixiyaan hawlaha soo noolaynta adeegyada caafimaadka aasaasiga ah ee dadka naafada ah.	X	X	
3. Fulin			
Abuur rugo-caafimaad oo bulshadu leedahay oo bixiya adeegyo la xidhiidha soo cellinta awood-nololeedka iyo adeegyo wareega oo bukaanka ugu taga goobtiisa (outreach).		X	X
Dib-u-soo noolee adeegyada aasaasiga ah ee caafimaadka iyo bixinta agabka iyo sahayda ay dadka naafada ahi baahan yihiin, si loo daryeelo caafimaadkooda iyo bedqabkooda.		X	

144 WHO, *Heerarka Ugu Yar iyo Talooyinka Itaal-celinta (Rehabilitation)* (2016).

145 Ibid.

	U-diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
Samee hab wanaagsan oo la xidhiidha isu gudbinta/ wareejinta bukaanka, una gudbi dadka naafada ah xarumaha caafimaadka ee la aqoonsaday intii lagu jirey marxalada diyaargarowga. Adeegyadani waa inay noqdaan kuwo maangal ah oo waafaqsan dhaqanka bulshada.		X	X
Dib u soo dhig agabka iyo daawooyinka xarumaha adeegga soo cellinta awood-nololeedka (rehabilitation centers), cusbitaalada iyo rugaha caafimaadka. Ha ku jiraan qalabka gaarka ah ee naafada caawiya iyo daawooyinka muhiimka ah iyo sidoo kale agabka caafimaadka maskaxda iyo jidhka.	X	X	
Ku dar baahiyaha laysku waafaqay ee ku saabsan caafimaadka aasaasiga ah ee naafada adeegyada caafimaadka.			
4. Isku-agaasin			
Isku-xidh la samee Wasaaradda Caafimaadka, Wasaaradda Horumarinta Bulshada, Ururrada dadka naafada ah iyo daneeyayaasha kale ee ay khusayso. Isla laysku waafaqa kuwaas hore adeegyada caafimaad ee lagama maarmaanka u ah/aasaasiga uh dadka naafada ah.	X	X	
Kala shaqee ururrada dadka naafada ah (OPDs), daryeelka siiya iyo kuwa maxalliga ah ee bixiya adeegyada caafimaadka si laysula meel-dhigo baahiyaha caafimaad ee dadka naafada ah kahor intaanay masiibadu dhicin ee meesha masiibadu saamaysay. Ku-dar adeegyada soo cellinta awood-soo-cellinta (rehabilitation).	X		
5. Kormeer iyo Qiimayn			
La soco ilaa heerka naafaada ahi ay awooda u leeyihiin oo heli karaan ama isticmaali karaan dhammaan adeegyada aasaasiga ah. Waa in lagu daraa helitaanka daawooyinka, qalabka naafada, iyo adeegyada kale ee la halmaala.			

Habraacyo iyo Macluumaad Dheeraad ah

- Bushqadda Caafimaadka, Kaydka Dhukmantiyada La Xidhiidha Ka Falcellinta Xaaladdaha Deg-dega ah ee Gargaarka Caafimaadka Bani'aadamnimada (Kaydka Cilmiga).

Cudurrada Faafa (La isku gudbiyo)

Guud ahaan, iyada oo aan loo eegin da'da iyo jinsiga toona, bulsho ahaan waxa muuqata in dadka naafada ahi ay si gaar ah ugu nugul yihiin cuddurada lays qaadsiiyo xilliyada ay jiraan dhibaatooyinka iyo xaaladdaha aafooyinka, sababtoo ah ni inta badan ma helaan biyo nadiif ah, nadaafad ku filan iyo barnaamijyada ka hortaga cuddurada iyo sidoo kale waxa laga yaabaa inay ku nool yihiin hoy aan baahidooda gaarka ah ku haboonayn sida isticmaalka, kaasoo khatar gelin kara caafimaadkooda iyo noloshooda.

Tallaabooyinka Lagu Talo-bixiyey:

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
1. Qiimayn, ka baaran-deg iyo qorshaynta			
Waa in la ogaado tirada dadka naafada ah ee ku nool meelaha ay dhibaatadu ka dhacday, iyado oo lala kaashanayo ururrada dadka naafada ah iyo daneeyayasha kale.	X	X	
Waa in la aqoonsado caqabadaha iyo khataraha ay dadka naafada ah kala kulmaan helidda hawlaha ka hortagga cuddurada iyo barnaamijyada cudurrada laysu gudbiyo. Waa in lagu daraa barnaamijyada helidda tallaalka iyo biyaha nadiifta ah.	X	X	
2. Abaabulka Khayraadka			
Isku-agaasin lacagaha iyo shaqaalaha si loo abbaabulo gaadhsiinta adeegyada ee bushada, adeegyada bulshada dhexdeeda iyo kuwa guryaha loogu geeyo, iyo ololayaasha caafimaadka wacyigellin iyo o'lolayaasha sare u qaadista wacyiga caafimaadka iyo ka hortagga xannuunada.	X	X	
3. Fulinta			
Ururi xogta la socodka cudurrada iyo sahanka qoysaska oo kala saaraya jinsi, da'da iyo naafonimada.		X	
Ka qaybgeli dadka naafada ah, ururrada dadka naafada ah (OPDs) markala samaynaayo alaabta iyo agabka loo adeegsanayo wacyi gelinta iyo war gaadhsiinta (IEC Materials).	X	X	

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
Qaabab kala duwan u soo bandhig oo u gudbi (accessible formats) xogta la xidhiidha tallaabooyinka kor u qaadista caafimaadka iyo ka hortagga cuddurada. Si la mid ha loo diyaariyo agabka wacyigelinta waxbaridda (IEC Materials).	X	X	
Marka la qorshaynayo tallaabooyinka ka hortagga cudurrada faafa ee la xidhiidha qaybaha kala duwan ee bulshada halista ku jirta, ka hadal baahiyaha gaarka ah iyo dhibaatooyinka iyo tabashooyinka dadka naafada ah.	X	X	
4. Isku-agaasin			
Isku xidhla samee qaybaha kale ee samafalka, si loo xaqiiyo in dadka naafada ah helaan biyo, fayo-dhowr caafimaad iyo hoy nadiif ah oo amaan ah iyo inay daboollaan baahiyahakale ee deg-degga ah.		X	
5. Kormeer iyo Qiimayn			
La soco heerka ay dadka naafada ah gaadhaan farriimaha waxqabadyada la xidhiidha o'lolayaasha dhiirrigelinta, wacyigelinta iyo ka hortagga.		X	

Habraacyo iyo Macluumaad Dheeraad

- Bushqadda Caafimaadka, Kaydka Dhukmantiyada La Xidhiidha Ka Falcellinta Xaaladdaha Deg-dega ah ee Gargaarka Caafimaadka Bani'aadamnimada (Kaydka Cilmiga).

Caafimaadka Carruurta (Dhallaanka)

Ku guul-darraysiga in laysku agaasimo oo la isku-xidho hawlaha waxqabadka carruurta ee ay wadan barnaamijyada caafimaadka, waxbarashada, illaalinta iyo nafaqada carruurtu waxay khatar weyn ku tahay caafimaadka carruurta ah. Waxay xanibaad ku tahayin la suggo xuquuqda carruurta, waxay xanibaysaa koritaankooda, waxayna ka dhigtaa mid aan suurto-gal ahayn yareynta sinnaan la'aanta dhaqan-dhaqaale ee saamaynta ku leh caafimaadka. Carruurta naafada ahi waxay xaq u leeyihiin inay helaan dhammaan adeegyada caafimaadka ee la xidhiidha carruurta iyo dhallinyaradu.

Tallaabooyinka lagu Talo-bixiyey.

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
1. Qiimaynta, lafagurka iyo qorshaynta			
Hel xogta tirada carruurta naafada ah.	X		
Soo ururi helqalab qoraalka inta badan loo adeegsado qiimaynta xaalada carruurta (assessment tools) oo ay ku jiraan kuwa loo isticmaalo marxallada carruurnimada hore. U qaabee in loo adeegsado baahiyaha gaarka ah ee carruurta naafada ah kadibna shaqaalaha ku tababar qaabka loo isticmaalo.	X	X	
Tiro-koob adeeg-bixiyayaasha caafimaadka iyo sida adeegyadoodu u yihiin qaar naafadu isticmaali karaan oo geli karaan., ku kordhi xirfadlayaal khibrad u leh caafimaadka carruurta, nafaqada, wax ka qabashada hore, koritaanka carruurnimada hore iyo adeegyada naafad ee awood-soo-celinta (rehabilitation).	X	X	
Diiwaan-geli baahida caafimaad iyo midka nafsaaniga iyo nafaqada ee carruurta naafada ah. (Tusaale ahaan, cunug/ilmo naafo ah oo ay waalidkiis dhinteen ama kuwii daryeelayey, ayaa laga yaabaa inuu sidoo kale leeyahay nafaqo-darro ama niyad jab iyo isku-buuq ama buufis yeesho.)	X	X	
Qiimayn ku samee nooca tababar ee shaqaalaha caafimaadku u baahan yihiin, marka loo eego carruurta naafada ah iyo ka qayb-gal kooda.	X	X	
Marka la samaynayo baadhitaanka carruurta naafada xilliga qiimaynta iyo sahannada caafimaadka ee baahiyaha lagu ogaanayo, waa in ahmiyad la siiyo adeegsiga habka u dejisan qaybta carruurta ee Hay'adda Qaramada Midoobey ee UNICEF iyo habka su'aalaha ay istimcaalaan kooxda Washington Group ee dhallaanka ama hababka caadiga ah ee qiimaynta ee ay hore u tijaabiyeen hay'addaha samafalka iyo danneeyayaasha kale.	X	X	
In la ogaado dhibaatooyinka iyo khataraha carruurta naafada ah ay kala kulmaan hellitaanka adeegyada caafimaadka carruurta.	X	X	

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
2. Abaabulka Khayraadka			
Qorshee, deji miisaaniyad, oo hirgeli tababarka shaqaalaha caafimaadka ee xuquuqda carruurta naafada ah. Ku-dar tababarka korrinka ilmaha, iyo ka war helka naafonimada ilmaha goor hore.	X	X	X
3. Fulinta			
Ka dhig adeegyada iyo barnaamijyada caafimaadka qaar ay carruurta iyo dhallinyarada dadka naafada ah iyo daryeelayaashoodaba loo fududeeyo isticmaalkooda iyo gaadhidoodaba, iyadoo meesha laga saarayo caqabadaha hortaagan inay si buuxda uga qayb-gallaan.		X	X
Ku dar gabdhaha iyo wiilasha naafada ah iyo kuwa iyaga daryeela si ay uga qaby-qaataanhawlaha qorsheynta, hirgelinta, la socodka iyo qiimeynta barnaamijyada caafimaadka.	X	X	X
dhexgeli aqoonsiga/ogaanshaha goor hore ee naafonimada marnaamijyada ku haboon. Ku dar caafimaadka iskuulada, nafaqada, caafimaadka hooyada iyo dhallaanka.		X	X
Ku dhex-dar xogta caafimaadka iyo maaraynta naafonimada barnaamijyada iyo adeegyada caafimaadka hooyada.Ku dar talaalka, daryeelka dhalmada ka hor iyo umusha kaddib.			
Ku dhexdar hore u ogaanshaha iyo garashada xaaladda naafonnimo waajibaadka shaqaalaha arimaha bulshada iyo xirfadlayaasha ka shaqeeya caafimaadka bulshada. Ka caawi inay ogaadaan carruurta naafada ah, oo ay ku jiraan kuwa garaad iyo maskax ahaanba aan buuxin, si ay u soo gudbiyaan goor hore si wax looga qabto.	X	X	X
Meelaha barnaamijyada caafimaadka carruurta lagu bixiyo iskuulada, habee oo bilow barnaamijyo caafimaad oo la gaadhsiiyo carruurta naafada ah ee ku nool meelaha iskuulada ka baxsan.		X	X
Ku dhiirrigeli waalidiinta iyo ilmaha dadka naafada ah xanaaneeya inay ku biiraan kooxaha waalidiinta ee is-taageera. Gaadhsii macluumaadka caafimaadka iyo waxbarashada adigoo isticmaalaya xarumaha caafimaadka bulshada.	X	X	X
4. Isku-agaasin			

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
Isku xidhka qaybaha kale ee samafalka si loo hubiyo in carruurta naafada ahi ay helaan caawimo iyo ilaalin .		X	X
Diyaari oo hirgeli nidaamyo laysugu gudbiyo carruurta naafada ah. Ku-dar adeegyo naafada gaar u ah, sida daaweynta xirfad-cellinta iyo hadal-toosinta (occupatioanl and speech therapy).	X	X	X
5. Kormeer iyo Qiimayn			
Ku-dar tusayaal ku saabsan hablaha iyo wiilasha naafada ah qalabka la socodka (monitoring tools). Warbixin ka soo gudbi natiijooyinka caafimaadka ee gabdhaha iyo wiilasha naafada ah.		X	X

Habraacyo iyo Macluumaad Dheeraad ah

- Bushqadda Caafimaadka, Kaydka Dhukmantiyada La Xidhiidha Ka Falcellinta Xaaladdaha Deg-dega ah ee Gargaarka Caafimaadka Bani'aadamnimada (Kaydka Cilmiga).
- WHO, Daryeelka kor u qaadida koriinka carruurnimada hore: Hannaan lagu caawinayo carruurta inay badbaadaan oo ay horumaraan, si loo hello dad caafimaad qaba oo karti iyo awood leh.

Caafimaadka iyo Xuquuqda Galmada iyo Taranka

dadka naafada ah waxay xaq u leeyihiin inay hellaan caafimaadka galmada iyo taranka, taas oo qayb ka ah xuquuqda caafimaadka. Dumarka, ragga, gabdhaha iyo wiilasha naafada ahi waa inay helaan adeegyada, xogta caafimaadka galmada iyo taranka oo ay isticmaali karaan kuna habboon baahidooda gaarka ah.

Si guud, caafimaadka galmada iyo taranka ee dadka naafada ah ayaan ahmiyad weyn ugu fadhiyin bahda caafimaadka iyo danneeyayaasha kale, taas oo lala xidhiidhayo fikirka khaldan ee ah in dadka naafada ahi aanay awood u lahayn inay si xor ah u maamullaan noloshooda galmada.

Tallooyinka Lagu Talo-Bixiyey

	U-diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
1. Qiimaynta, lafaguriyo qorshaynta			
Deraasadee adeegyada caafimaadka dadka naafada ah ee la xidhiidha galmada iyo taranta, agabka caafimaadka iyo helitaankooda iyo isticaamkooda. Ku-dar adeegyada la xidhiidha daryeelka hooyada iyo dhallaanka, kala korinta iyo ka hortagga uurka deg-degga ah, caafimaadka galmada iyo taranta ee kurayda, ka hortagga iyo wax ka qabashada tacadiyada ku salaysan jinsiga (XADGUDUBYADA KU SALAYSAN JINSIGA), caabuqyada lagu kala qaado galmada iyo HIV/AIDS.	X	X	
go'aami heerka ay dadka naafada ahi isticmaali karaan ee gaadhi karaan xarumaha caafimaadka, adeegyada iyo agabka caafimaad. Qorshe u samee sidii loo daboolli lahaa gaabisyada jira. . (Tusaale ahaan, isticmaalka qoraal far waaweyn ah ama Farta qoraalka taabashada ee indhaha la', si xogta loogu fududeeyo in qofku akhriyi karo oo fahmi karo). Soo yare xilliga sugidda.	X	X	
Waa in Wax laga qabto baahiyaha caafimaad ee la xidhiidha galmada iyo taranta dadka naafada ah oo ay ku jiraan garaadkoodu hooseeyo iyo isku dubaridka hawlaha in goobohooda lagu gaadhsiiyo adeegyada iyo alaabada dadka naafada ah ee ku go'doonsan guryahooda. Hubi in barnaamijyada loogu adeegayo noocan ah goobohooda uu la socdo ama ka mid yahay macluumaad sax ah oo la xidhiidha caafimaadka galmada iyo taranku.		X	
Qiimayn ku samee tabashooyinka la xidhiidha ilaalinta iyo xaq-dhawridda dumarka, ragga, gabdhaha iyo wiilasha naafada ah. Fiiro gaar ah u yeelo inay u fududdahay qaabka ay ku helli karaan macluumaadka la xidhiidha caafimaadka galmada iyo taranka iyo adeegyada. Wax ka qabo khataraha ay la kulmaan dadka naafada ahi ee ay iyagu tilmaamaan.	X	X	X
Daaha ka rog caqabadaha iyo khataraha ay dadka naafada ah kala kulmaan isticmaalka adeegyada iyo barnaamijyada caafimaadka galmada iyo taranka.	X	X	

	U-diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
2. Abaabulka Khayraadka			
Samee Qoondo miisaaniyadeed, si shaqaalaha caafimaadka loo siiyo tababar la xidhiidha isa saamayta is-barkan ama isku dhafan ee galmada, marka loo eego da'da, jinsiga iyo naafonimada.	X	X	
Shaqaale ka dhig dadka naafada ah ee khibradda iyo takhasuska u leh caafimaadka galmada iyo taranka.		X	X
Ku dhex dardhammaan tababarada caafimaadka galmada iyo taranka ee shaqaalaha qayb ka hadlaysa dadka naafada ah. , Tababarka waa in la siiyaa adeeg-bixiyayaasha, kal-kaalliyayaasha, kuwa bulshada u adeega, hawl-wadeennada iyo shaqaalaha ka shaqeeya barnaamijyada xadgudubyada ku salaysan jinsiga iyo HIV-ga.	X	X	X
3. Fulinta			
naafada waa in lagu daraa ah lagu daro dhammaan adeegyada ku saabsan ka hortagga iyo waxqabadkacaafimaadka galmada iyo taranka (sida, bixinta macluumaadka, adeegyada iyo agabka kale). Sidoo kale, waa in lagu daro caafimaadka galmada iyo taranka da'yarta; caafimaadka hooyada iyo dhallaanka; adeegyada ka hortagga uurka; adeegyada ka hortagga iyo wax ka qabashada tacadiyada la xidhiidha jinsiga (Xadgudubyada Ku Salaysan Jinsiga) iyo adeegyada ka hortagga iyo wax ka qabashada Cudurrada Galmada lagu kala qaado, sida HIV/AIDS.		X	X
Iyada oo lala kaashanayo ururrada dadka naafada ah (OPDs), hay'addaha ku foogan kaalmada dadka naafada ah, waa in la soo saaro macluumaad-dadweyne oo la xidhiidha caafimaadka galmada iyo taranka, isla markaasna lagu soo bandhigo qaabab kala duwan oo ay fahmi karaan dadka naafada ah.	X	X	X

	U-diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
Waa in la xaqiijiyo in la raaco habraacyada ogolaanshaha ama ka idan-qaadashada, oo ay ka mid tahay in qof dadka naafada ah la weydiiyo inuu qaato go’aanno. Habraacyadu waa in ay waafaqsan yihiin heshiiska xuquuqda dadka naafada ah (CRPD). Ku tababar shaqaalaha iyo adeeg bixiyeyaasha qaabka loola hadlo noocyada kala duwan ee dadka naafada ah.[146]		X	X
Xaqiiji in dhammaan xarumaha caafimaadka la wada adeegsan karo dhisme ahaan, iyo in shaqaalaha caafimaadka ee ku foogan caafimaadka galmada iyo taranku ay ku baraarugsan yihiin ama dareen u leeyihiin ka qaybgalka dadka naafada ah, isla markaasna u darban yihiin inay macluumaadka ku bixin karaan qaabab kala duwan oo dadku wada heli karaan. Waa in dhallinyarada dadka naafada ahi ay ku jiraan oo aan laga tegin.	X	X	X
Waa in xubnaha dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah (OPDs) la abaabulo oo lagu boorriyo inay qabtaan u doodid ku salaysan xaqiiqooyin iyo cadaymo oo la xidhiidha arrimaha caafimaadka galmada iyo taranka, sida HIV, jinsiga iyo xuquuqda.	X		X
Waa in la abuuro guddi haggiseed oo u ololaysa in la dejiyo qaab ay qayb-ka yihiin dadka naafada ah oo ku saabsan caafimaadka galmada iyo taranka. Xubnaha gudida waa inay ka mid yihiin dadka naafada ah, xubno ka socda ururrada dadka naafada ah, wakiilada hay’addaha caalamiga ah, qaybaha caafimaadka iyo ilaalinta (protection) iyo mas’uulliyiin dowladda ka socda.	X		
Waa in la gaadhaa dumarka, gabdhaha iyo dhallinyarada dadka naafada ah, marka ay socdaan kullamada xog-is-waraysiga bulshada ee la xidhiidha caafimaadka galmada iyo taranka.		X	
Ku dar macluumaadka caafimaadka galmada iyo taranka, adeegyada iyo agabka loogu talo-galay dadka naafada ah barnaamijyada caafimaadka dugsiyada, barnaamijyada nafaqaynta iyo barnaamijyada kale ee ku habboon.		X	X

146 Women’s Refugee Commission (Guddiga Qaxootiga Haweenk), *"Waxaan arkaa inay suurtagal tahay": Qalabka Dhisidda Awoodda Xirfadlayaasha GBV (Tacaddiyada Ku salaysan jinsiga) ee ka qaybgelinta naafada*, Qalabka 9: Hab-raaca Oggolaanshaha Xogta ee Dadka Waaweyn ee Naafada ah ee la kulmay tacaddiyo

	U-diyaargarow	Ka jawaabbid	Soo kabasho
4. Isku-agaasin			
Isku xidh la samee qaybaha kale ee samaflka (sida qaybaha ilaalinta, cuntada iyo nafaqada), si loo hello nidaam caafimaad ta'yo leh oo la xidhiidha galmada iyo taranta iyo nidaam wax ku ool ah oo bukaan isu-gudbineed (referral system) oo lagu kaabo.		X	X
Isku xidh la samee waaxaha kale ee caafimaadka iyo ilaalinta (Health and protection), kooxaha ka shaqeeya caafimaadka taranka iyo galmada, iyo tacadiyada ku salaysan jinsiga, si loo xaqiijiyo in dadka naafada ah la illaaliyo, la daryeelo oo ay hellaan dhammaan xogta, adeegyada iyo agabka caafimaadka galmada iyo taranka.		X	
Ku boorri ururrada dadka naafada ah ee heer bulsho iyo heer qaran inay si firfircoon uga qayb-gallaan kooxaha ka shaqeeya caafimaadka galmada iyo taranka.	X	X	X
5. Kormeer iyo Qiimayn			
Waa in la ururiyaaa iyo falanqeeyaa, xogta adeegyada caafimaadka galmada iyo taranka iyo adeeg bixintooda, iyadoo macluumaadka loo kala saarayo jinsiga, da'da iyo naafonimada.		X	X
La soco fursaddaha helitaanka adeegyada caafimaadka galmada iyo taranka.	X	X	X
Isticmaal habraaca kormeerka iyo warbixinta si kor loogu qaado milicsiga iyo la xisaabtanka. Dib u eegis waa in lagus sameeyaa heerka isticmaalka dadka naafada ah ee adeegyada caafimaadka galmada iyo taranka iyo sida ay u helaan.		X	X

Habraacyo iyo Macluumaad Dheeraad ah

- Bushqadda Caafimaadka, Kaydka Dhukmantiyada La Xidhiidha Ka Falcellinta Xaaladdaha Deg-dega ah ee Gargaarka Caafimaadka Bani'aadamnimada (Kaydka Cilmiga).
- Da'daallada Wadajirka ah ee Qaybaha Kala Duwan ee Caafimaadka Taranka_Xilliyada Qallalaasaha iyo Dagaalladu jiraan (IAWG), Caafimaadka taranku waa qayb muhiim ah oo ka mid ah gargaarka bani'aadamnimada, pp. 1–2;
- Da'daallada Wadajirka ah ee Qaybaha Kala Duwan ee Caafimaadka Taranka ee Xaaladaha Qalalaasaha, Hindisaha Iskaashiga Tababarada;

- Da'daallada Wadajirka ah ee Qaybaha Kala Duwan ee Caafimaadka Taranka ee Xaaladaha Qalalaasaha, Buug-gacmeedka Hay'adaha ee Caafimaadka Taranka ee Xaaladaha Deg-degga ah (2018);
- Mashruuca Sphere, Xidhmada Adeegga Ugu Yar ee Bilowga ah ee Caafimaadka Taranka (buug-gacmeedka Sphere);
- UNFPA, Aamusnaan Muddo-dheer: Dhacdooyinka Aan Hore Looga Maqal Dumarka Dadka naafada ah ee ay La Kulmeen ?? Caafimaadka almada iyo taranka iyo tacadiyada ka dhanka ah dumarka ee dalalka Kiribati, Solomon Islands iyo Tonga (2013)
- Guddiga Haweenka Qaxootiga ah, Warbix-innada dadka naafada ah iyo caafimaadka taranka iyo galmada;

Daweynta/Daryeelka Dhaawacyada

Dadka naafada ah iyo kuwa laxaadka qabaa, labaduba waxay halis ugu jiraan inay waxyeelo ama dhaawac soo gaadho marka xaaladaha bini'aadannimo dhacaan. Habraacyada caadiga ah ayaa la fuliyaa si loo daaweeyo nooc kasta oo dhaawac ama waxyeello ah; hase yeeshee, inta badan ahmiyad weyn inta badan lama siiyo naafonimada hore u jirtey (Eeg WHO, dhaawacyada iyo waxyeellooyinka yaryar ee joogtada ah inta lagu jiro xaaladaha gargaarka bani'aadamnimada iyo heerarka farsamada iyo ururinta talooyinka).

Tallaabooyinka Lagu Talo-bixiyey:

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
1. Qiimaynta, ka baaran-degga iyo qorshaynta			
Sahamin ku samee xarumaaha daryeelka dhaawacyada iyo adeegyada awood-soo celinta (rehabilitation) ee ku yeel meelaha ay dhibaatadu ka dhacday. Waxa ka mid ah agabka lagu taageero naafada , Lugaha sanaaciga ah ee xubin go'an lagu kabo (prostheses), lugaha sanaaciga ah ee lagu xoojiyo addin ama lug daciif ah (orthosis), caafimadka dhimirka iyo taageerada nafsiga ah (MHPSS).	X		
Sahamin ku samee ururrada maxalliga ah ee dadka naafada ah iyo adeegyada iyo barnaamijyada la xidhiidha ee meelaha dhibaatadu saamaysay ka jira. U-kuurgal fursaddaha helitaankooda iyo isticmaalkooda.	X	X	
Sahamin ku samee qandaraaslayaasha keena qalabka naafada lagu taageero, gaar ahaan in la heli karo agabka gaarka ah ee ay u baahan yihiin dadka naafada ah.	X		
Baadhis iyo u u kuural ku samee xogta la heli karo ee la xidhiidha dhaawacyada cusub iyo baahida loo qabi karo daryeel caafimaad oo gaar ah muddada dheer.		X	

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
Fahamka noocyada dhaawacyada soo gaadhey dadka naafada ah, qaabka ay u soo gaadhaan, wax ka qabadkooda, soo kabashada iyo fursaddaha helitaanka/isticmaalkaadeegyada.		X	X
Waa in la ogaado caqabadaha iyo khataraha ay dadka naafada ahi kala kulmaan helitaanka adeegyada iyo barnaamijyada daryeelka dhaawacyada.	X	X	
2. Abaabulka Khayraadka			
Diyaari xubno xirfad u leh hawlaha awood-soo celinta (rehabilitation professionals) oo fahamsan ka qaybgelinta naafada oo loo tababaray inay la shaqeeyaan dadka naafada ah.		X	
Ururi dhaqaaale lagu hagaajiyo adeegyada awood-soo celinta (rehabilitation) ee mustaqbalka dhow iyo kan fog.		X	X
Waa in la xaqiijiyaa in miisaaniyadda barnaamijyada awood-soo celinta ay ku jirto kharash loogu talo-galay in wax lagaga qabto oo meesha lagaga saaro wixii caqabado ah ee dadka naafada ah ka hor istaaga fursaddaha helitaanka adeegyada.		X	
3. Fulinta			
Tababar xirfadlayaal dhinaca adeegyadaawood-soo celinta oo ka shaqeeya meelaha ay khatarta weyni ka jirto. ku dar daryeelka deg-degga ah ee dhaawacyada, daryeelka caafimaadka maskaxda iyo taageerada nafsiga ah (MHPSS) iyo maaraynta masiibooyinka.	X		
Waa in dhammaan qorsheyaasha maareynta shilalka iyo masiibooyinka waaweyn lagu daro adeegyada awood-soo celinta (rehabilitation services), sida habraacyada daaweynta iyo hababka daryeelka ee dhaawacyada badi-dhaca ee nolosha wax ka beddelaya (luminta maqalka, aragga ama hadalka, dhaawacyada laf-dhabarka iyo kuwa waax-gooya).	X		
Samee baadhitaano la xidhiidha in xarumaha daryeelka dhaawacyada iyo adeegyada awood-soo-celintu, ay yihiin qaar la istimaali karo. Eeg adeegsiga dhismayaasha iyo gelitaankooda, adeegsiga xidhiidhka, macluumaadka iyo adeegyada (accessibility of communication and information and services). Qorshee oo hirgeli qorshe hawleed wax lagaga qabanaayo caqabadaha; dabagal ku samee.	X	X	

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
Tababar sii shaqaalaha daryeelka dhaawacyada iyo awood-soo-celinta qaabka loo qiimeeyo baahiyaha. Ku dar ilaalinta guud dhaawacyada qaba, iyo u u-gudbintooda adeegyada kale iyo qaybaha kale (sida hoyga, ilaalinta, biyaha, fayo-dhowrka).		X	
Si joogto ah ula soco oo u qiimee qorsha hawleedka, si loo hubiyo in xarumaha daryeelka dhaawaca iyo adeegyada awood-soo-celintu ay u sii ahaadaan kuwo la heli karo.		X	
Bixiqalabka caawiya naafada oo la awoodi karo, ku haboon deggaanka, oo sii waara ama bilaash ah, Lugaha iyo gacmaha sanaaciga ah ee waaxaha go'an iyo lugaha sanaaciga ah ee lagu xoojiyo waax daciif ah kuwaas oo waafaqsan heerka u degsantayada caalamiga ah (tusaale ahaan, heer-tayeedka kursi curyaanka ee u dejisan WHO).		X	
Sii dhaawacyadu soo gaadheen daaweyn caafimaad iyo mid qalliin iyo adeeg awood-soo-celin (rehabilitation), oo ay ku jiraan adeegyada taagero-siinta fayada maskaxeed iyo tan la dhaqanka bulsheed dhaawacyadu gaadheen, inta lagu jiro musiibada ama xasaradda j.		X	
Xaqiiji in dadka naafada ah ee waxyeellada ka badbaadey ay heli karaan adeegyada ay u baahan yihiin. Dib u soo noolee adeegyadii jiray ka hor inta aanay iman xaaladaha deg-degga ah.		X	
Waa in laga war hello dad badan oo naafo ah oo go'doonsan, oo la horumariyo adeegyada bulshada dhexdeeda laga fuliyo, adeeg-gaadhsiin iyo dabbo-gal. Waxa ka mid ah dadka naafada ah ee ku nool xeryaha qaxootiga ama kaamamka guddaha ku baro kacay iyo goobaha la hareereeyey ee go'doonsan.		X	X
In la sameeya xarumo adeeg caafimaad oo lagu mideeyey dhammaan adeegyada caafimaadka aasaasiga ah ee loo baahan yahay (one-stop shops), si dadka naafada ah aysan ugu baahan inay u safraan meelo kala duwan marka ay u baahan yihiin adeegyo caafimaad.		X	

	U-diyaargarow	Ka jawaabid	Soo kabasho
4. Isku-agaasin			
La shaqee oo isku-xidh la samee qaybaha kale, si loo diyaariyo loona hirgeliyo waddooyin loo maro oo laysugu gudbiyo isticamaala adeegyada kale iyo qaybta ilaalinta(protection).		X	X
5. Kormeer iyo qiimayn			
Xaqiiji in xarumaha awood-soo-cellinta iyo daryeelka dhaawacyadu ay xogtooda ku kala-saari kartojinsiga, da'da iyo naafonimada.	X	X	X
Soo saar warbixinta ku saabsan tirada dadka naafada ah ee waxyeeladu soo gaadhey intii uu socday qalalaasuhu.		X	X

Habraacyo iyo Macluumaad Dheeraad ah

- CBM, Ururka Caalamiga ah Handicap, ICRC, WHO, Heerarka Farsamada ee Ugu Yar iyo Talooyinka Dhaqan-celinta ee Xaaladaha Deg-degga ah (2016)
- Bushqadda Caafimaadka, Kaydka Dhukman-tiyada La Xidhiidha Ka Falcellinta Xaaladd-aha Deg-dega ah ee Gargaarka Caafimaadka Bani'aadamnimada (Kaydka Cilmiga).
- WHO, ISPO, USAID, Hagayaasha la xidhiidha in meelaha/dalalka dhaqaalahoodu liito la siiyo kursi-curyaanka gacanta lagu wado (2008)
- WHO, Iskaashiga caalamiga ah ee tiknoolaji-yada/farsamada Gargaarka naafada (GATE)

Caafimaadka Dhimirka iyo Gargaarka Xannuunada Nafsaaniga ah.

Dadaallada waxqabad ee la xidhiidha illaalinta iyo kor-u-qaadista caafimaadka maskaxda iyo fayo-qabka nafsaaniga ah, waxay u baahan yihiin in hirgelintooda lagu xaqiijiyo oo ay fuli-yaan dhammaan qaybaha kala duwan ee sama-falka, sida caafimaadka, waxbarashada, ilaalinta iyo nafaqaynta.

Marka lagu jiro Xaaladdaha deg-degga ah ee bani'aadaminimo, qallalaasaha, cabsida iyo xaaladda hubanti la'aantu waxay abuuri karaan fawdo iyo inay meesha ka bixi karaan hayntii ama illihii dhaqaale ee nolosha bulshada. Sidaa awgeed, waxay bulshadu la kullantaa xaaladdo walaac leh oo is hortaagi kara hawl maalmeedkii iyo macaamilkii bulshada u dhexeeyey.[147]

[147] IFRC, *Tilmaamaha caafimaadka dhimirka iyo taageerada nafsaaniga ah* (2018).

Marar badan, xaaladdan walaaca lihi waa ku meel gaadh waxana laga yaabaa in dadku awood u yeeshaan inay la qabsadaan isbedelleda deg-degga ah ee ay la kulmeen. Haddii la hello taageero sax ah dareen ahaan iyo bulsho ahaanba, dad badanni way ka gudbi doonnaan xaaladdaha adag ee ay ku jiraan. Hase yeeshee, si looga gudbo hawshan waxa lagama maarmaan ah in la adeegsado oo la xoojiyo khayraadka ay haystaan qoysaska iyo bulshadu, si ay ugu adkaystaan oo isaga caawiyaan xaaladda adag. Xaaladaha masiibooyinka bani'aadamnimada ee muddada dheer socda, rajo la'aanta iyo culeysyada walbahaar ee biiray, soona jiitamay waxay bulshada u horseedi karaan dhibaato joogto ah oo ciidhiidhi keenta, xaaladdo caafimaad oo dhinaca maskaxda ah oo ay ka mid yihiin in qofku aad u niyad jabbo iyo heer uu gaadho inuu is-dilo. qaar, gaar ahaan kuwa ay dhibaatadu sida xun u saamaysay ama kuwii lahaa baahiyaha maskaxeed iyo kuwa nafsaaniga ah markii hore ama kuwa la kulma takoorka iyo faquuqu waxay u baahan yihiin in khubarada aqoonta u leh caafimaadka maskaxda ama kuwo loo tababaray ee aan takhasuska ahayni ama kuwa daryeelka caafimaadka nafsaaniga ah ku takhasusay ay siiyaan daryeel dheeraad ah iyo xannaano((MHPSS).

la nool xanuunada nafsaaniga ah iyo kuwa garaadku, waxay inta badan la kulmaan takoor iyo faquuq joogto ah. Waxa lagu tacadiyaa xuquuqahooda, iyagoo lagu soocayo, goobo lagu xidhayo, la xaddidayo madaxbannaanidooda, hoos loo dhigayo sharftooda jidheed ama maskaxeed.

Barnaamijyada waxqabad ee xaaladdaha deg-deg ah ee bani'aadannimo waa in lagu daraa tallaabooyin lagu saxayo xadgudubyada xuquuqdooda iyo sinnaan la'aanta jirtay ka hor inta aysan dhibaatadu dhicin, iyo sidoo kale in fursaddo loo abuuro maskax ahaan iyo nafsad ahaanba dadka naafada ah, si ay ugu naaloodaan ugu raaxaystaan xaq-siin dhamaystiran oo ay u helaan xuquuqdooda caafimaad iyo xaqooda inay ku noolaadaan nolol karaamo iyo sharaf leh.

Xanuunnada/laxaad beelka maskaxeed ee lagaga hadlay habraacyadani waxa sababa caqabaddaha la xidhiidha ka mid-ahaanshaha bulshada iyo helidda xuquuqda ku saabsan caafimaadka maskaxda ama xaaladdaha garashada, xaaladdaha garaadka iyo caqliga, ama dhibaatooyin dhinaca hab-dhaqanka ah oo ay bulshadu u aragto kuwo aan la aqballi karin. Erey ahaan waxa loo adeegsada qaba xanuunnada joogtada ah ama soo noqnoqda ee ka hor istaaga shaqadda ama dhaqdhaqaaqa, kuwaas oo la kulmo caqabaddo go'doomin iyo ka qayb-qaadasho la'aan ah.

Ereygan (Psychosocial Disability) waxa mar mar dhif ah loo isticmala qaba xaaladaha caafimaadka maskaxda ee ku meel-gaadh ah oo si dhakhso ah uga bogsada iskood ama kadib marka la siiyo daryeel caafimaad maskaxda (MHPSS). Inta lagu jiro xaaladaha deg-degga ah ee bani'aadamnimada, inta badan dhibaatada keenta inuu hawl-gab noqdaa waa mid ku meel-gaadh ah, sidaa awgeed waxa muhiim ah inaan loo qaadan oo lagu dhejin qofka xaalad caafimaad ama naafonimo.

Barnaamijyada caafimaadka xannuunada dhimirka iyo kuwa nafsaaniga ah iyo daryeelka maskaxdu maaha inay xoogga saaraan maskax ahaan iyo garaad ahaan kala dhantaalan oo keliya, laakiin waa in ahmiyad la siiyaa dhammaan qaybaha bulshada oo ay ku jiraan dadka naafada ah ee la kulmaya heerarka kala duwan ee cidhiidhiga ah xilliyada dhibaatooyinka bani'aadannimo jiraan.

Haseyeeshee, habraacyadani waxay hoosta ka xarriiqayaan in qaba xannuunada maskaxda iyo kuwa garaadka ay la kulmaan noocyo gaar ah oo takoorid ah, kuwaasoo ku aroora nidaamka dhaqan-dhaqale ee bulshada - ay si gaar ah ugu nuggul yihiin xadguddubyada ka dhanka ah xuquuqda aadannaha, isla markaasna aanay cod ku filan ku lahayn fadhiyada go'aan qaadashada. Waa in qaybta badbaadadu ama ilaalintu (the protection sector) ay si taxadar leh u eegta noocan ah ee ku jira bulshada, isla markaasna qaado tallaabooyin lagu xaqiijinayo xubnaha ni ay doorkooda bulsho qaadan karaan, kana qayb-qaataan wax walba oo iyaga khuseeya.

Waa in dhinacyada caafiimaadka iyo badbaadadu/ ilaalintu si dhow uga wada shaqeeyaan ilaalinta, taakulaynta iyo daryeelka ku nool xabsiyada, xarumaha daryeelka bulshada iyo xarumaha kale ee la dejiyo, ama kuwa hoy la'aanta ah. Waa in ay ka hawl-gallaan horumarinta iyo xoojinta xarumaha iyo adeegyada bulshada dhexdeeda laga fuliyo, si looga hortaggo goobo ku xeraynta, loonna joojiyo habdhaqanka qasab ku oggolaysiinta ah, gacan

ka-hadalka, xad-guddubka iyo tacadiyada kale ee ka dhanka ah xuquuqda aadannaha ee ka jira goobahaas.

Noocyada xad-guddubyadu waxay si aan dheellitirnayn u saameeyaan qaba xaaladdaha caafimaad ee maskaxda, dhimirka iyo garaadka ee u baahan taageerada dheeraadka ah. Marka la bixinayo adeegyada daryeelka bulshda, taageerada iyo da'daalada kaabista nolosha n, waxa loo baahan yahay in waaxda badbaadadu/ilaalintu ay dhirrigelliso in kormeer madaxbannaan oo wax ku ool ah lagu sameeyo dhammaan xarumaha, sida xabsiyada lagu hayo (xarumaha dhimirka) iyo in guryo ku habboon loo hello bilaa hoyga ah.

Marka xaaladdaha deg-degga ahi dhacaan, waxa badi khalkhal ku yimaadaa nidaamka la-tacaalidda xanuunnada nafsaaniga iyo kuwa maskaxda ee geyiga dhibaatadu ka dhacday. Marar badan waxa dhacda in aanay u diyaarsanayn inay bixiyaan daryeel iyo la-tacaalis xaalad caafimaad maskaxeed ee bulshada dhexdeeda ah oo ah daryeel caafimaad oo ku salaysan xuquuqaha aadanaha ee aasaasiga.

Dhibaatooyinka bani'aadantinimo waxay fursad u siiyaan in dadaal iyo khayraad la galiyo dhisida nidaam adeeg-bulsho oo qalabaysan, kaasi oo waafaqsan habraacyada heerarka caalamiga ah ee xuquuqda bani'aadamka.

Ficil ahaan, waxa badi adkaata marka lagu jiro xaaladaha deg-degga ah in si dhamaystiran oo habboon looga jawaabo baahiyaha la nool xanuunada nafsiyeed iyo kuwa maskaxda. Gaar ahaan, tani waa xaqiiqo ka jirta wadamada aan saxeexin heshiiska caalamiga ah ee xuquuqda dadka naafada ah.

Meelaha aanay ka jirin nidaamyada caafimaadka xannuunada maskaxeed aanay bulshada dhexdeeda ka shaqaynin ama aanay ahayn adeegyo xuquuqul insaanku hagaayo, waa in habraacyo iyo tilmaamo dheeraad ah la siiyaa dhinacyada muhiimka ah ee daryeelka iyo taakulaynta, heerarkooda kala duwan, sida qaybaha bulshada iyo qoysaska. Tusaale ahaan, barnaamijyada kobcinta awoodaha waa in diirada lagu saaraa abbuurida habraacyo ama siyaasado, kuwaasoo si hufan u illaalinaya ogolaanshaha qofka loo adeegayo (tusaale ahaan, ogolaansho laga helo si loo daweeyo) go'aan qaadashada loo talo badsaday iyo faro-galin aan qasab ahayn.

Tallaabooyinka Lagu Talo-bixiyey:

Tallaabo kasta oo la qaadayo waa in lagala tashadaa ama lagala xidhiidhaa dadka naafada ah (sida shaqsiyaadka qabba xanuunada maskaxda iyo kuwa aan garaadka), qoysaskooda, ururrada dadka naafada ah, iyada oo lala kaashanayo khubarada la-tacaalidda Caafimaadka maskaxda iyo daryeelka aan xiskoodu dhamayn iyo kooxaha farsamo ee adeeg-bixiyayaasha ah.

	Diyaargarow	Ka-jawaabid	Soo-kabasho
1. Qiimayn, lafagur iyo qorshayn			
Samee qiimaynta baahiyaha, iyada oo la isticmaalayo qaabab la habeeyey oo ku habboon ka qayb-qaadashada degdegga ah ee fududaynaya in qof kasta ka qayb-qaato (sida, shakhsiyaadka la nool xanuunada nafsaaniga ah iyo kuwa dhimirka). Sidoo kale, in qiimaynaha kale lagu dhexdaroqaybaha xanuunada nafsaaniga ah iyo daryeelka maskaxda (MHPSS).	X	X	

	Diyaargarow	Ka-jawaabid	Soo-kabasho
Tiro-koob oo qiimayn ku samee imkaaniyaadka iyo shaqaalaha la heli karo ee xanuunada nafsaaniga ah iyo daryeelka maskaxda; Ku dare qiimeynta adeegyada iyo kartida shaqaalaha ka hawl-galla qaybaha kala duwan (kuwa takhasus leh iyo kuwa aan lahaynba). Tixgelin gaar ah sii dersidda khubarada iyo adeeg bixiyayaasha ka socda kooxda loo asteeyey inay ka shaqeeyaan Caafimaadka maskaxda iyo taageerada nafsaaniga ah (MHPSS), ururrada dadka naafada ah iyo shakhsiyaadka la nool xanuunada maskaxda iyo garaadka..	X	X	X
Iyadoo la isticmaalayo habraaca lagu qiimeeyo tayada xuquuqda aadanaha ee WHO (WHO Quality Rights Toolkit), soo tirokoob oo qiimayn ku samee dhammaan goobaha caafimaad iyo xarumaha hoyga daryeelka ee goobaha ay saamaysay dhibaatadu, iyo sidoo kaleadeeg-bixiyayaasha dhaqameed ama dadban ee dadka naafada ah.	X	X	X
Iyadoo lagu salaynayo natiijooyinka kasoo baxay qiimaynta, in la qorsheeyo barnaamijyada iyo jawaabaha xanuunada maskaxda iyo taageerada xanuunnada nafsaaniga ah (MHPSS). Hubi in qorshayaashanni wax ka tarayaan baahiyaha dadka naafada ah.	X	X	X
Abuuro ama cusboonaysii siyaasadaha caafimaadka dhimirka ee heer qaran, istiraatejiyado waxqabad, qorshayaal fulineed iyo xeerarka. Hubi in nidaamka qaran ee daryeelka xanuunada dhimirka iyo kuwa nafsaaniga ahi uu ku salaysan yahay nidaam bulshada dhexdeeda ka hawlgelaya, islamarkaasna uu waafaqsan yahay habraacyada xuquuqda aadamaha.		X	X
In la abuuro xarumaha u diyaar-garawga iyo qorshayaasha ka fal-cellinta xaaladaha deg-dega ah, sida qorshayaasha daad-guraynta. Waxa loo baahan yahay in qorshayaasha daad-quraynta ay noqdaan kuwo ilaalinaya isku xidhka qoysaska iyo qaraabadooda oo aanay kala lumin.	X		

	Diyaargarow	Ka-jawaabid	Soo-kabasho
2. Abbaabulidda khayraadka			
Waa in laga hawl-galo sidii loo heli lahaa miisaaniyado lagu fuliyo la-tacaalida xanuunada nafsaniga ah iyo daryeelka maskaxda ah ee bulshada dhexdeeda ka hawl-gala oo ku dhisano xuquuqda aadannaha iyo adeegyada ay qaybta ka yihiin dadka naafada ahi.		X	X
In miisaaniyad loo qoondeeyo hawl-gelinta maddal aqoon isweydaarsi oo ay xubno ka yihiin dhammaan gobollada kale, si ay u caawiyaan dadka naafada ah maskaxiyan ee meelaha dhibaatadu saamaysay ku nool.	X	X	X
Waa in la xaqiijiyaa in yaboohda, iyo qoraallada mashaariic dalbashada, warqadaha lagu gudbiyo fikir mashruuc ay dhammaan wax kaga daraan oo ahmiyad siiyaan da'daallada caafimaadka maskaxda iyo daryeelka nafsaaniga ah.		X	X
In la dhiso, la xoojiyo ama la hawlgeliyo madalo/ kooxo is-taageerid oo lagu wadaago aqoonta, kooxo u dooda xuquuqda oo ay hoggaamiyaan dadka naafada ahi, iyo mu'tadawaciinta bulshadu.	X	X	X
Isku -dubaridka cuddud iyo dhaqaale lagu taakuleeyo hawlaha adeeg ku gaadhsiinta goobahooda shaqsiyaadka dadka naafada ah ee ku go'doonsan xarumaha lagu xereeyey , kuwa ku nool goobo lagu xidhay aan xoriyada ku noolayn ama guryaha jooga ee la siiyo daawo-dhaqameedka diiniga ah. Waa in miisaaniyaddani dabooshaa adeegyada aasaasiga ah; hawlaha kormeeridda, ka hortagga xad-guddubyada xuquuqda aadannaha iyo fududaynta is-dhexgalka qaybaha bulshada.		X	X
Hawl-gelinta shakhsiyaadka bulshada saamaynta ku leh, si ay uga hortaggaan caadooyinka iyo dhaqamada bud-dhigga u ah xadgudubyada ama aqballidda iyo sharci u ekaynta xad-guddubyada ka dhanka ah xuquuqda dadka naafada ah.	X	X	X
3. Fulinta			
Waa in kor loo qaado wacyigelinta bulshada ku saabsan xuquuqda dadka naafada ah, oo ay ku jiraan qaba xanuunnada nafsaaniga ah iyo kuwa maskaxda.	X	X	X

	Diyaargarow	Ka-jawaabid	Soo-kabasho
Waa in la dhiso awoodaha khubaradda iyo kuwa aan ta'khasuska ahayn, oo ay ku jiraan wakiilada ururrada dadka naafada ah, mutadawiciinta iyo kooxaha is taageera. Tababarku waa in uu ka kooban yahay qaab-dhismeedka xuquuqda aadanaha; hababka hawl wadeenno kala duwani isugu tagaan ee loola tacaalo xanuunada nafsaaniga ah iyo daryeelka xanuunnada maskaxda; daryeelka bulshada dhexdeeda; hawl-waddaaga; iyo gar-gaarka deg-degga ah ee xanuunnada nafsaaniga ah.	X	X	X
Waa in la dhiso awoodaha shaqaalaha hawlaha bani'aadantinimo wada, in lagu tababaro sida loola tacaalo la nool xanuunada maskaxda ee xaaladaha deg-degga ah.	X	X	X
Waa in nidaamka daryeelka caafimaadka aasaasiga ah lagu daro tallaaboyin la hubsaday oo wax lagaga qabto Caafimaadka maskaxda iyo taageerada nafsaaniga ah.	X	X	X
Waa in laga dhigo adeegyada la-tacaalidda iyo daryeelka heerarka kala duwan ee xanuunada nafsaniga ah iyo daryeelka maskaxda qaar bulshada dhexdeeda laga hawlgeliyey oo ay hagayaan maba'diida xuquuqda aadanaha adeegyaduna ay noqdaan kuwo ay dadka naafada ah si fudud u heli karaan una isticmaali karaan. Waa in hab hawl qaybsi ah lagu shaqeeyaa.	X	X	X
Waa in awaxqabadka la xidhiidha cilmi-nafsiga hubsiimada ku dhisanah lagu siiyo dadka naafada ah dhammaan heerarka kala duwan ee daryeelka, adeegguna noqdaa mid ay heli karaan oo ka faa'iideysan karaan.[148]	X	X	X
Waa in la hirgeliyaa fulinta habraacyada Hay'adda Caafimaadka Aduunka (WHO Quality Rights tools) ee Tayada Xuquuqda lagu cabbiro, si loo illaaliyo nolosha iyo sharafta ku jira xarumaha caafimaadka; loo xoojiyo ka warhaynta illaalinta xuquuqda aadamaha, in la helo qorshe daad-gurayneed oo xarumaha daryeelku yeeshaan iyo si loo dhawro qoysaska iyo bulshada marka la daad-guraynayo inaanay kala lumin.	X	X	X

148 Tusaale ahaan, Maareynta Dhibaatada Plus, Daaweynta Shakhsi ahaaneed ee Niyad-jabka ama buufiska (isku-buuq -depression).

	Diyaargarow	Ka-jawaabid	Soo-kabasho
Waa in la diyaariyaa habraacyo lagaga hortago macaamillada qasabka ah; sida in qofka si qasab ah loo xereeyo/xidho, dawo qasab ah ama daaweynta elektaroonigga ah ee qasabka ah, iyo xakameynta jidhka iyo adeegsiga kiimikada lagula kaco, oggolaansho la'aan.	X	X	X
Waa in la qaado tallaabooyin lagu xaqiijinayo in aan la furin ama dib loo dayactirin xarumaha burburay ama aan shaqayn ee markii hore lagu xabisi jirey dadka naafada ah wejiga dib-u-soo kabashada. Waa in loo ololeeyo sidii loo heli lahaa nidaam dhamaystiran oo ku dhisan habka bulshada dhexdeeda ka hawlgala oo la xidhiidha caafimaadka maskaxda iyo daryeelka nafsaaniga ah.			X
4. Isku-agaasimid			
Isku Xidh la samee kooxaha ku sugan goobaha ee hawlaha farsamo ee la-tacaalidda xanuunada nafsaniga iyo maskaxda, si loo hubiyo in tixgelin la siiyey dadka naafada ah oo lagu daray hawlaha caafimaadka maxkaxda iyo nafsaaniga ah.		X	X
Waa in la dar-dargelliyo iskaashiga dhinacyada si loo hubiyo barnaamijyada la tacaalida xanuunada nafsaniga iyo maskaxda (ugu yaraan) lug ku leeyihiin ururrada dadka naafada ah iyo hawlwadeennada bahda caafimaadka, adeegyada ilaalinta ee bulshada dhexdeeda, ilaalinta carruurta iyo hawlaha waxbarashada.		X	X
Waa in la abuuraa nidaam wanaagsan oo ku salaysan aragtida xuquuqda aadannaha oo bulshadu leedahay oo ku saabsan la-tacaalida xanuunada nafsaniga ah iyo maskaxda, kaas oo bixiya adeegyo tayo leh, oo lagu dhidbay nidaam bukaan-isu-gudbinneed (referral system) oo xoogan oo ka kooban dhammaan qaybaha kala duwan ee ay ku jiraan ilaha bulshada, xarumaha daawo dhaqameedka iyo xarumaha daweynta diiniga ah (cilaajyada).		X	X

	Diyaargarow	Ka-jawaabid	Soo-kabasho
Meelaha dadka naafada ah lagu hayo xarumo, waa in la asteeyaa hay'ad masuul ka noqota kor u qaadidda hawlaha xarumaha lagaga baxayo ee bulshada ay u dhexgeli lahaayeen dadka naafada ahi. Waa ilaga hawlgalaa in naafada laga soo soo wareejiyo xarumahaas oo la keeno hoy bulshadu leedahay oo bulshada dhexdeeda ah oo bixiya daryeel wanaagsan oo ku haboon, iyadoo isla markaas la xaqiijinayo in si joogto ah ay u sii helaan daryeel iyo ilaalin.		X	X
5. Kormeerid iyo qiimayn			
In la abuuro hannaan kormeer oo loogu tala-galay barnaamijyada iyo adeegyada la tacaalida xanuunada nafsaniga iyo maskaxda, kuna saleysan qaab-dhismeedka guud ee kormeerka iyo qiimaynta xaaladda qaba xanuunada nafsaniga iyo maskaxda, isla marka ay dhacdo xaaladda deg-dega ah (IASC MHPSS).	X	X	X
Waa in lagu daro dadka naafada ah, sida la nool xanuunada nafsaaniga iyo maskaxda, marka la kormeerayo barnaamijyada iyo adeegyada la tacaalida xanuunada nafsaniga iyo maskaxda. In sidoo kale laga qayb-galiyo qoysaska, taageerayayaasha iyo daryeel-bixiyaha iyo ururrada dadka naafada ah.	X	X	X
Waa in si nadaamsan loola socdo xuquuqda dadka naafada ah, iyadoo la adeegsanayo habraacyada dhiirrigelinta xuquuqda aadannaha ee Hay'adda Caafimaadka Aduunka (WHO Quality Rights tools).	X	X	X
Nashqadee ama qaabe nidaamyada maamulka macluumaadka iyo diiwaanka xarumaha. In la hubiyo xogta la soo ururiyay in loo kala saaro iyadoo loo eegayo jinsiga, da'da iyo naafanimada.	X		

Habraacyo iyo Macluumaad Dheeraad ah

- GJH, Hagayaasha Taageerada Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga ah ee Xaaladaha Deg-degga ah (2007)
- GJH, Hagayaasha Taageerada Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga ah ee Xaaladaha Deg-degga ah: Maxay Tahay in ay ogaadaan Jillayaasha Gargaarka Caafimaadku? (2011)
- GJH, Habraacyada Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga ah ee Xaaladaha Degdegga ah: Maxay tahay inay

ogaadaan Isu-duwayaasha iyo Maareeyayaasha Xeryuhu? (2014)

- GJH, Qoraalka Tilmaamaha Hannaanka Isu-gudbinta Bukaanka ee Taageerada Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga ah ee Xaaladaha Deg-degga ah (2017)
- GJH, MHPSS xayn-daabka guud ee kormeerka iyo qiimeynta (2017)
- GJH, Kuma, Halkee, Goorma, Maxa Laga Qabta Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga? (2014, Aa'ladda 4W)
- LASC Kooxda Raad-raaca ama Dhirrigelinta Hirgelinta Habraacyada Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga ah ee Xaaladdaha deg-degga ah ee Bani'aadamnimada: Maxay tahay in maamulayaasha barnaamijka ilaalintu ay ogaadaan? (2010)
- Sphere, Buug-gacmeedka Sphere (2018)
- UNHCR, Ilaalinta Bedqabka Bulshada iyo Taageerada Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga ah (2017)
- UNHCR, Tilmaamaha Hawl-gallada Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga ah ee la xidhiidha Hawlaha Qaxootiga (2013)
- Golaha Xuquuqda Aadannaha ee Qaramada Midoobay, Warbixinta uu Soo Saaray Weriyaha Gaarka ah ee Ku Saabsan xuquuqda qof kasta u leeyahay in uu ku naaloodo heerka ugu sareeya ee caafimaadka jidhka iyo maskaxda, A/HRC/35/21, 28 Maarso 2017
- UNICEF, Hagayaasha hawlgallada Taageerada Maxalliga ah ee Caafimaadka Maskaxda iyo Daryeelka Xanuunnada Nafsaaniga ee xaaladdaha bani'aadamnimada: Taageerada saddexda heer ee carruurta iyo qoysaska (2018, qaybta tijaabada goobta)
- WHO iyo UNHCR, Qiimeynta baahida caafimaadka maskaxda iyo garaadka iyo ilaha (2012)
- WHO, Agabka Dhirrigelinta Xuquuqda Aadannaha _ QualityRights Toolkit (2012)
- WHO, Agabka Tababarka Dhirrigelinta Xuquuqda Aadannaha _ QualityRights Training Materials (2019)
- (2019)

Cudurrada aan Faafin (La Kala Qaadin)

Cudurada aan faafin, ama cudurada dabada dheeraada, waa kuwo saamayntoodu ay muddo dheer socoto waxana sababa hiddo-wadayaal isu tegey, xaaladda jidh ahaanneed, bay'adda lagu nool yahay iyo hab-dhaqanka qofka. Noocyada ugu waaweyn ee cudurada aan la kala qaadin waxa ka mid ah cuddurada wadnaha iyo xididdada (sida, wadne-xanuunka, iyo faaliga), kansarka, cudurada neef-marreenka ee soo jiitama muddo (sida, cuddurada sambabka xidha, iyo neefta/xiiqda), macaanka ama sonkorowga iyo xaaladdaha maskaxda iyo neerfaha (sida, xusuus lunka)).[149] dadka naafada ah ayaa ah kuwo inta mararka qaar khatar weyn ugu jira inay qaadaan cudurada aan laysu gudbin, sababtoo ah, waxa laga yaaba inaanay dhaq-dhaqaaq badan samayn karin, waxa laga yaaba in ay la kulmaan ilaalin xad-dhaaf ah ama waxay cunnaan cuntooyin aan isu-dheellitirnayn.

Haddaba, sida laga soo xigtey hay'adda caafimaadka aduunka (WHO), si loo maareeyo cudurada aan la kala qaadin inta lagu gudo jiro xaaladdaha deg-degga ah, waxa lagama maarmaan ah:

Waa in si gaar ah loo daweeyo ama tixgelin gaar ah la siiyo xaaladdaha degdeg u soo booda ee xanuunka qallafsan ee u baahan daryeelka gaarka ah, marka loo eego meelaha ay ka jiraan masoobiyka

[149] Iyadoo la aqoonsanayo muhiimadda ay leedahay adeegyada taageerada caafimaadka dhimirka iyo bulsheed, qayb gaar ah ayaa eegaysa caqabadaha ay la kulmaan dadka xaaladaha caafimaadka dhimirka iyo kuwa ku jira murugada nafsiga ah. Fiiri caafimaadka maskaxda iyo taageerada caawimo-nafsiyeed.

banni'aadannimadu ee degdeg u dhacay, iyada oo la soo bandhigayo qorshayaal dheeraad ah, oo uu ka mid yahay qaab bukaan isu gudbin ah.

Waa in si joogto ah loo daweeyo bukaanka (iyado la adeegsanayo dawooyin, tiknoolojiyada casriga ah ama qalab ku haboon xaaladiisa).

Waa in la sameeyo iswaafajinno, soo lagu kabo awoodda la qabsiga ee hoos u dhacaysa;

Waa in la sameeyaa isku xidhka hawlaha adeeg-bixinta iyo dabbo-galka dhammaan adeeg-bixiyeyaasha iyo goobaha kala duwan.

Tallaabooyinka Lagu Talo-bixiyey

	U-Diyaargarow	Ka Jawaabid	Soo-kabasho
1. Qiimayn, Lafagur iyo Qorshayn			
Waa in xogta jinsiga, da'da iyo xaaladda naafonimada lagu daro habka/aa'ladda qiimaynta deg-degga ah ee khatarta. Cadaynta iyo u-kuur-gal ku samee heerka uu gaadhsiisan yahay culayska xanuunku iyo daryeelka caafimaad ee la helli karo ka hor intii dhibaatadu/xaaladda banni'aadannimo aanay dhicin.	X		
Waa in bulshada lagala kaashado sidii loo ogaan lahaa shakhsiyaadka ka tirsan dadka naafada ah ee qaba cudurada aan la kala qaadin iyo kuwa go'doonsan, sababo ah inay ku noolyihiin meelaha fog-fog, iyo ceebayn iyo iyo takoorid.	X	X	
Waa in ururrada dadka naafada ah lala kaashadaa in laogaado caqabaddaha kala duwan ee ay la kulmaan dadka naafada ah si ay u helaan dawooyinka muhiimka ah ee ay u baahan yihiin. Waa in la adeegsado qodobada ku jira bushqadda gargaarka xaaladdaha deg-degga ah (Interagency Emergency Health Kit.), si daryeel (daaweyn muddo gaaban) deg-deg ah loogu helo xaaladdaha degdegga ah ah ee cudurada aan faafin (cudurada dabo dheerada).	X	X	
Daraasad ku samee, habraacyada, tilmaamaha iyo aa'laddaha loo adeegsado maaraynta cudurada aan faafin, iyada oo la xaqiijinayo in dadka naafada ah ay qayb ka noqdaan.	X	X	

	U-Diyaargarow	Ka Jawaabid	Soo-kabasho
Waa in la xaqiijiyo in mabaad'iida la xidhiidha wax ka qabashada (xaaladdaha cudurada aan faafin), si buuxda loogu xusay dadka naafada ah oo ay qayb-ka yihiin. Waa in tababarro lagu siiyo shaqaalaha caafimaadka ee ka shaqeeya maaraynta hawlaha isbarkan ee cudurada aan faafin (NCD) xilliyada xaaladdaha deg-degga ah, si ay u fahmaan una fuliyaan mabaadii'dan.	X	X	X
2. Abaabulka Khayraadka			
Taageer in la sameeyo miisaaniyada cudurrada aan faafin oo ay qayb ka yihiin dadka naafada ah. U ololee sidii loo heli lahaa miisaaniyad lagu daboollo sidii loo heli lahaa adeegyo la xidhiidha cudurrada aan faafin (NCD) oo loogu talo-galay in la siiyo dadka naafada ah, xilliyada lagu jiro xaaladdaha deg-degga ah.	X	X	
3. HFulinta			
Waa in aad loo qaybiyo/faafiyo Agabka Caafimaadk Deg-degga ah (IEHK), si loogu daweeyo xaaladdaha halista ah ee Cudurrada dabo-dheeraada, iyadoo la xaqiijinayo in dadka naafada ah ay si fudud ku heli karaan.	X		
Naqshadee oo qaybi agabyada kor u qaadista caafimaadka iyo wacyi-gelinta bukaanka, kuwaas oo qaabab badan loo heli karo (sida; cod ahaan, afka, nuqullo daabacan, qaab ku salaysan luqadda calaamadaha/farro- ka hadalka, siiqad fudud oo si sahlan loo akhriyi karo, lagu daabaco boodhadh waa weyn, iwm.).	X	X	
Xaqiiji in ahmiyad la siiyey baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah, marka la eego daawooyinka, habraacyada, iyo adeegyada isu-gudbinta bukaanka cudurada aan faafin (tusaale ahaan, marka laga daweynayo cudurka suuxdinta).		X	
Waa in ururrada dadka naafada ah iyo kuwo la shaqeeya lagala shaqeeyaa sidii meesha looga saari lahaa caqabaddaha hortaagan in dadka naafada ah ay helaan barnaamijyo waxqabad oo deg-deg ah oo wax ku ool ah, kuwaas oo la xidhiidha cudurada aan la kala qaadin.	X	X	

	U-Diyaargarow	Ka Jawaabid	Soo-kabasho
4. Isku-agaasimid			
Xaqiijinta in xubnaha dadka naafada ah ay kaalin firfircoon ka ciyaaraan hawlaha isku dubaridka iyo isku-xidhka barnaamijyada cudurada aan faafin.	X	X	
Xaqiijinta in shakhsiyaadka dadka naafada ah ee qaba cudurada aan faafin ay helaan adeegyada caafimaad ee la xidhiidha isu-gudbinta bukaanka ama in loo wareejiyo xarun kale oo ku haboon la-tacaalida xaaladdiisa.		X	
5. Kormeerka iyo Qiimaynta			
Halbeegyo u gaar ah dadka naafada ah ku soo dar aaladdaha/qaababka la socodka xaaladdaha cudurada aan faafin, kadibna warbixin ka soo saar.		X	
La socodka heerka ka qayb-galka dadka naafada ah ee hawlaha dejinta barnaamijyada cudurada aan faafin iyo bixinta adeegyada.	X	X	X
Halbeegyo u gaar ah dadka naafada ah ku soo dar aaladdaha/qaababka loo adeegsado qiimaynta deg-degga ah, oo ay ka mid yihiin qiimaynta iyo lafagurka baahiyaha ee marxalladda bilowga ah iyo aaladdaha (tools) kale ee loo adeegsado ee kormeerka iyo qiimaynta caadiga ah.			

Habraacyo iyo Macluumaad Dheeraad ah

- Bushqadda Caafimaadka, Kaydka Dhukmantiyada La Xidhiidha Ka Falcellinta Xaaladdaha Deg-dega ah ee Gargaarka Caafimaadka Bani'aadamnimada (Bangiga Cilmiga).
- Unnuga Qaramada Midoobey U-qaabilsan Cudurada aan Faafin iyo WHO, Cudurada aan faafin ee xaaladaha degdegga ah (2016)
- WHO, Habraacyada Kooxda Caafimaadka Deg-degga ah
- WHO, Isku Xidhka Gargaarka Cudurada aan Faafin (NCDs) ee Diyaargarowga iyo Ka Jawaabista Xaaladaha Deg-degga ah (2018)
- WHO, Xidhmooyinka La-tacaalidda Aas'saasiga ah ee Cudurada Faafa (PEN) ee Daryeelka Caafimaadka Meelaha/Dallalka Dhaqaalahoodu Liito (2010)
- Americares, Cudurada aan Faafin ee Xaaladaha Deg-degga ah ee Bani'aadamnimada (2018)

16 XADGUDUB KA ILAALINTA

Hordhac

GJH waxay ku qeexday xadgudub ka ilaalinta inay tahay "dhammaan hawlaha loogu talagalay in lagu helo ixtiraam buuxa oo xuquuqda shakhsiga ah si waafaqsan xarafka iyo ruuxa sharuucda khuseeya ilaalinta (sida sharciga caalamiga ah ee xuquuqda aadanaha, sharciga caalamiga ah ee samafalka iyo sharciga caalamiga ah ee qaxootiga)[150]. Xadgudub ka ilaalinta ayaa udub dhexaad u ah hawlaha bani'aadanimo[151]. Intaa waxa dheer, aragtida xadgudub ka ilaalintu waxay aqoonsan tahay in ay saameeyeen dhibaatooyinku leeyihiin awoodo iyo hibooyin. Waa dad xuquuq leh oo xaqooda sheegan kara; maaha dad suga gargaar keliya oo aan waxba iyagu qabsan karin.

Buug-gacmeedka Sphere[152] waxa uu dejiyaa afar mabda' oo xadgudub ka ilaalinta ah kuwaas oo u taagan qaybaha aasaasiga ah ee xadgudub ka ilaalinta ee hawlaha waxqabad ee bini'aadantinimo:

- Kor-u-qaad badbaadada, sharafta iyo xuquuqda , kana fogow inaad u soo bandhigto waxyeello.
- Xaqiiji in dadku ay heli karaan caawimo waafaqsan duruufahooda, iyada oo aan la takoorin.
- Caawi si ay uga soo kabtaan saamaynta jireed iyo maskaxeed ee handadaad gacan ka hadal ama dhibaatooyinka dhib ah gacan-ka-hadal ah oo dhab loogu geystay ku keentay.
- Caawi inay helaan xuquuqdooda.

Eeg xogta iyo maamulka macluumaadka, isku-dubbaridka iyo maaraynta kaamka, Waxbarashada, sugnaanta cuntada iyo nafaqaynta, sugidda baahiyaha nolol maalmeedka (livelihood) , caafimaadka, hoyga iyo degsiimooyinka, iyo Nadaafadda Biyaha.

Hawlaha ilaalinta waxay noqon karaan:

- Wax ka qabasho (oo ujeedadu tahay in laga hortago ama la joojiyo xad-gudubyo socda oo lagu wado xuquuqda).
- Dib-u-hagaajin (oo ujeedadu tahay in wax lagaga qabto xad-gudubyadii hore u dhacay).
- Deegaanka (dhisidda qaababka sharciga iyo hay'adaha, kartida dhisid iyo wacyi-gelin

[150] IASC, *Xuquuqda Aadanaha iyo Musiibooyinka Dabiiciga ah: Tilmaamaha Hawlgalka iyo Buugga Goobta ee Ilaalinta Xuquuqda Aadanaha ee Xaaladaha Musiibooyinka Dabiiciga ah* (2008). Sidoo kale eeg Siyaasadda Ilaalinta IASC. IASC, Xuquuqda Aadanaha iyo Musiibooyinka Dabiiciga ah: Tilmaamaha Hawlgalka iyo Buugga Goobta ee Ilaalinta Xuquuqda Aadanaha ee Xaaladaha Musiibooyinka Dabiiciga ah (2008). Sidoo kale eeg Siyaasadda Ilaalinta IASC.

[151] IASC, *Bayaanka Mabaa'diida IASC, udub dhexaadka ilaalinta ee ficilka bini'aadantinimo* (2013).

[152] *Buug-gacmeedka Sphere* (2018).

looga baahan yahay si kor loogu qaado ixtiraamka xuquuqda aadanaha).[153]

Qaado oo adeegso habka xadgudub ka ilaalintu ku-dhexjirto qayb kasta oo wax qabad, iyo habka bulshada dhexdeeda is-ilaalin laga sameeyo

Xadgudub kailaalintu waxa ay waxtar yeelata marka ay dhibaatiooyinku saameeyeen hawlgeliso oo xalka ay qayb ka noqdaan. Xadugub ka Ilaalinta bulshada dhexdeeda laga sameeyaa waxay udub-dhexaad uga dhigtaa dhibaatu saamaysay wax-ka-qabashada, waxayna xoojisaa khayraadka bulsheed iyo awoodaha ka dhex jira bulshada. Bulshada deegaanka ayaa lays kaashadaa halkii hawlwadeenno dibedeed lagu tiirsanaan lahaa. Nidaamkan waa in ay qaataan oo dhaqan geliyaan dhammaan qaybaha hoose ku lug leh xadgudub ka ilaalinta waayo waxa uu ka caawinayaa ogaanshaha iyo aqoonsiga khataraha xadgudub ee jira iyo sida xalal shaqaynaya oo guulaysta bulshada dhexdeeda looga heli karo.

Hawlahan waxa lagu fuliyaa iyadoo mabaadiida' xadgudub ka ilaalinta lagu dhexdarayo hawlaha samafalk oo dhan, ama qaybo gaar ah oo takhasus ah barnaamijyada ilaalinta ah la dhexgeliyo hawlaha samafalka ah. Xaaladaha samafalka, dadka naafada ahi waxay inta badan la kulmaan khataro xadgudub ka ilaalineed oo sarreeya iyo sidoo kale caqabado badan oo ku wajahan inay soo gudbiyaan ama ka warbiyaan xadgudubyada loo geysto xuquuqdooda iyo helitaanka iyo isticmaalka adeegyada xadgudub ka ilaalinta. Sidaa darteed waa lama huraan in la dhigo xuddunta marka la naqshadeynayo, la fulinayo lana kormeerayo hawlaha xadgudub ka ilaalinta. Intaa waxa dheer, xubnaha qoyska, daryeelayaasha iyo caawiya ayaa door muhiim ah ka ciyaara nolosha dad badan oo dadka naafada ah. Waa muhiim in la tixgeliyo marka la falanqeynayo xadgudub ka ilaalinta iyo khataraha ilaalinta, sababtoo ah waxay inta badan qayb ka yihiin xalka iyo mararka qaarkood oo ay qayb yihiin khatartaba.

Kooxda Caalamiga ah Xadgudub ka Ilaalinta waxay ka soo gelayaan dhowr meelood oo mas'uuliyaddooda ah (Area Of Responsibility - AOR) sida: xadgudubu kailaalinta ilmaha; xadgudub ka ilaalinta la xidhiidha xadgudubyada galmada iyo jinsiga; guriyenta, dhulka iyo hantida; iyo hawlaha miinada. Qaybtani waxay ka tarjumaysaa qaabdhismeedka Kooxda Xadgudub ka Ilaalinta Caalamiga ah (Global Protection Cluster Structure).

Erey-bixinta Muhimka ah

Ku-dhexdaridda xadgudub ka ilaalinta hawlaha (protection mainstreaming), oo mararka qaarkood loo yaqaanno 'barnaamij badbaado' ah", waa "habka lagu dhex darayo mabaadi'da xadgugud ka ilaalinta iyo kor u qaadida helitaan/la-isticmaalid macno leh, ka qayb-qaadasho, isla xisaabtanka, badbaadada iyo sharafta gargaarka bini'aadantinimo".[154]

Isku-dhafka xadgudub ka ilaalinta (protection integration) waxay ku lug leedahay "ku darista ujeedooyinka xadgudub ka ilaalinta diyaarinta barnaamijyada waxqabad ee gaarka ku ah qaybaha kale ee gaarka (eeka baxsan waxqabadka qaybta xadgudub ka ilaalinta) si loo gaaro natiijooyinka ilaalinta".[155] Hawlaha xadgudub ka ilaalinta gaarka ah ama hawlaha xadgudub ka ilaalinta khaaska ah, oo mararka qaarkood loo yaqaan 'waxqabad keli taagan', waa hawlo gaar ah oo ka caawiya inay badbaadaan[156], ka soo kabtaan waxyeelada iyo inay helaan xuquuqdooda.[157]Hawlahan waxa fuliya hawlwadeenno samafal oo leh khibrad khaas ah oo ah dhinaca xadgudub ka ilaalinta.

"Wax dhib ah ha yeelin' waa amar ku socda hay'adaha samafalka ku soo rogaya inay u dhaqmaan siyaalo keeni kara cawaaqib xumo aan loo qasdin ama lagu talo-gelin. Waa inay ka fogaadaan inay waxyeello geystaan oo isla markaasna ay yareeyaan waxyeello

[153] IASC, *Xuquuqul Insaanka iyo Musiibooyinka Dabiiciga ah: Tilmaamaha Hawlgalka iyo Buugga Goobta ee Ilaalinta Xuquuqda Aadanaha ee Xaaladaha Musiibooyinka Dabiiciga ah* (2008).

[154] *Global Protection Cluster,, Xidhmada Tababarka Fidinta Xadgudub ka Ilaalinta (2014).*

[155] *IASC, Siyaasadda Xadgudub ka Ilaalinta ee Hawlaha Samafalka Bani'aadamnimada* (2016).

[156] Oxfam and Global Protection Cluster,, *Xadgudub-Ka-Ilaalinta: muxuu yahay si kastaba ha ahaatee?* (2016).

[157] *IASC, Siyaasadda Ilaalinta ee Tallaabooyinka Bani'aadamnimada (2016).*

kasta oo ay si badheedh ah u geysan karaan iyagoo ku gabbanaya joogitaanka ay joogaan iyo caawimada/gargaarka ay bixinayaan. Hawlwadeennada samafalka bani'aadamnimadu waxay u baahan yihiin inay ogaadaan oo ay qaadaan tallaabooyin ay ku yareynayaan waxyeelada la xidhiidha joogitaankooda iyo hawlahooda.[158]

Sharciyada muhiimka ah iyo qaababka kale[159]

- Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ah
- Heshiiska Xuquuqda Carruurta
- Axdiga Mamnuucidda Miino-diidka Shaqsiga
- Axdiga Kutlada Munitions
- Heshiiska Hubka Caadiga ah qaarkood, Xeerarka II iyo V[160]
- Axdiga Ciribtirka Dhammaan Noocyada Takoorka ee Haweenka
- Axdiga Ciribtirka Dhammaan Noocyada Takoorka Jinsiga
- Axdiga Caalamiga ah ee Xuquuqda Dhaqaalaha, Bulshada iyo Dhaqanka
- Axdiga Caalamiga ah ee Xuquuqda Madaniga iyo Siyaasadda
- Siyaasadda GJH ee Ilaalinta Tallaabooyinka Bani'aadamnimada (2016)

158 UNICEF, Mabaadi'da Bani'aadamnimada (2004). Eeg sidoo kale CDA, Buug-gacmeedka Wax Dhibi-ma Samee.

159 Sidoo kale eeg IASC, Siyaasadda Xadgudub Ka Ilaalinta ee Hawlaha Samafalka Bini'aadantinimada, Lifaaqa I: Qaab-dhismeedka caadiga ah.

160 IASC, Siyaasadda Xadgudub Ka-Ilaalinta ee Hawlaha Samafalka Bani'aadamnimada (2016).

Jaantus 11aad | Caqabadaha iyo khataraha gaadhista iyo ka-qaybgelinka xadgudub ka Ilaalinta

SIDA MASIIBOOYINKA DHACAA AY UGA SII DARI KARAAN XAALADAHA DADKA NAAFADA AH EE DHINACA XADGUDUB KA ILAALINTA

SAAMAYNTA KOR U QAADDA DHIBAATADA

Nabadgelyo darro, Burburka shebekadaha bulsho, Burburka kaabayaasha ay ku jiraan waddooyinku, barakac cidla' kaga tegis, iyo adeegyada oo baaba'a

OO AY SII XUMEEYAAN CAQABADUHU

Caqabadaha deegaan:

- Adeegyada xadgudub ka ilaalinta oo aan la heli karin dhulka oo kala fog iyo kaabayaal aan la geli Karin, iyo waddooyinka oo xun darteed
- Warbixin la'aan gaar ahaan gacan-ka-hadalka iyo gabbood-fallada jinsiga la xidhiidha (GBV iyo PSEA))
- Jiritaan la'aan in goobahooda loogu tago, oo aanxog ku filan laga helin sida asi u helaan xuquuqdooda, u gaadhaan caddaaladda ama magdhaw u helaan

Caqabadaha HAB DHAQAN:

- Faquuq iyo si gurracan oo naafada ah loogula dhaqmo bulshada dhexdeeda iyo xuquuqdooda
- Wacyigelin la'aan awoodda sharci ee naafada ah ee la xidhiidha go'aan qaadashada iyo oggolaansho bixinta. Kalsooni badan oo aan lagu qabin in naafada ahi ka faaiidayn karaan arrimaha maaliyadeedt

Caqabadaha shuruuceed, siyaasadeed...:

- Awood farsamo iyo mid maaliyadeed oo aan jirin si kor loogu qaado oo naafada ah looga qaybgeliyo arrimaha xadgudub-ka Ilaalinta xuquuqdooda la xidhiidha
- Caddaaladda iyo garsoorka oo aan badiba gaadhin naafada ah
- Nidaamyada diiwaangelinta oo aanay gaadhi karin/isticmaali karintaas oo ka reebta in asi waayaan xuquuqdooda sharci
- Xog yari la xidhiidha

Khataraha ay wajahaan naafada ah

Gacan-ka-hadal, saboolnimo, khataro deegaan, caafimaad-xumo, faquuq ama goonniyayn, xuquuqdooda oo ay waayaan, iwm

Halbeegyada iyo Tilmaamaha

- Buug-gacmeedka Sphere (Sphere Handbook 2018). Eeg qaybta xadgudub ka Ilaalinta
- Qaybta xadgudub ka Ilaalinta Caalamiga ah (Global Protection Cluster) Eeg sharciyada iyo tilmaamaha (tools and guidelines)
- Help Age, CBM, Handicap International, Halbeegyada ka mid noqoshada Bani'aadamnimada ee da'da ah iyo dadka naafada ah (Humanitarian inclusion standards for older-people and people with disabilities 2018). Eeg qaybta ilaalinta
- Halbeegyada ugu Yar ee Ilaalinta Ilmaha ee Tallaabooyinka Bani'aadminnimada
- GJH, Tilmaamaha Isku-Darka Wax-ka-qabashada Xadgudubka Ku Salaysan Jinsiga ee Tallaabooyinka Bani'aadminimada (Minimum Standards for Child Protection in Humanitarian Action 2015)
- GJH, Dhibaatooyinka Ku Salaysan Jinsiga - Habraacyada Hawlfulinta ee la isla qaatay ama la isla oggol yahay (Gender-based Violence - Standard Operating Procedures 2008)
- Tilmaamaha Maaraynta Gabboodfallada Ku Salaysan Jinsiga ee Hay'adaha ka dhexeeya ama ay wadaagga ku yihiin (Inter-Agency Gender-Based Violence Case Management Guidelines 2017)
- GJH iyo Kooxda Ilaalinta Caalamiga ah, Caring for Survivors of Sexual Violence 2010)

Qodobada Furaha ah - Ee ay tahay in la Sameeyo

Tallaabooyinka ku calaamadsan 'Waa in la sameeyaa' waa in la fuliyaa dhammaan wejiyada hawlgallada samafalka marka la wado diyaarinta barnaamijyada xadgudub ka ilaalinta dadka naafada ah.

Ka-qaybgalka

- -Hubi in dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah (OPDs) ay si firfircoon uga qayb qaataan aqoonsiga khataraha xadgudub ka ilaalinta iyo caqabadaha gaadhitaanka xadgudub ka ilaalinta.
- Hubi in dadka naafada ahi ay si cadaalad ah uga muuqdaan hababka xadgudub ka ilaalinta rasmiga ah iyo kuwa aan rasmiga ahayn, oo ay ku jiraan hababka xadgudub ka ilaalinta bulshada ka dhex samaysan (sida hababka hoggaanka kaamka iyo sidoo kale kooxaha haweenka iyo kooxaha dhallinyarada ah), iyadoo la tix-gelinayo dhammaan noocyada kala duwan ee naafanimada iyo sidoo kale da'da, jinsiga iyo kala duwanaanta. Samee dadaal wadajir ah si kor loogu qaado kooxaha aan la badi cidi metalin, sida leh naafonimada maskaxda iyo garashada, deeganka dhaladka ah ee tirada yar, haweenka iyo gabdhaha.

Wax-ka-qabashada Caqabadaha

- Aqoonso oo la soco caqabadaha ka hor istaagaya dadka naafada ah inay helaan xadgudub ka ilaalin, oo qaad tallaabooyin sidii dadka naafada ahi u gaadhi lahaayeen nidaamyada (hawlfulinnada) xadgudub ka ilaalinta iyo adeegyada la xidhiidha. Raadi oo dhaqan-geli habab goobahooda loogu tago iyo fududayno kale si loo gaadho dadka naafada ah ee aan guryahooda ka soo bixi karin.
- Siyaabo badan oo kala duwan u baahi xogaha la xidhiidha xadgudub ka Ilaalinta si cid waliba u adeegsan karto, adiga oo maanka ku hayaha noocyada kala duwan ee naafanimada sida maqalka, aragga, garashada, maskaxda iwm.
- Dib u eegis ku sameesiyaasadaha waaxyaha samafalka, tilmaamayaasha iyo agabka lagu shaqeeyo ee qaybaha si loo hubiyo inay si cad u xaqiijinayaan xaqa ay dadka naafada ahi u leeyihiin ka-qaybgelinta iyo helitaanka/ gaadhitaanka n(hawlaha iyaga la xidhiidha).

Awood-siinta iyo Kobcinta Awoodda

- Hubi in marka dadka naafada ahi ay u baahan yihiin inay qaataan go'aannada shakhsi ahaaneed, oo ay ku jiraan leh naafo maskax-eed iyo mid garashoba, in habka loo raacayo looga idan qaato, oo lagu wargeliyo.[161]

- Adiga oo u maraya tababar iyo wacyigelin, ku boorri hawl-wadeennada xadgudub ka ilaa-linta in ay si aad ah ugu baraarugsanaadaan xuquuqda dadka naafada ah, iyo khatar-aha xadgudub ka ilaalinta gaarka ah ee ay la kulmaan. Ku qalabee qalab wax ku ool ah iyo habab xoojinaya xadgudub ka ilaalintooda iyo adkeysigoodaba.

- Ogow xogta ururrada dadka naafada ahi leey-ihiin ama la shaqeeya ee heer deegaan ama qaran, ogow awoodahooda ay ku suurtage-lin karaan dhaqangelinta in xad-gudub ilaa-linta hawlaha samafalka oo dhan lagu dhex daro, una fidi tababarro iyo taageero meelaha looga baahan yahay. Ka qaybgeli isku-xidhka hawlaha xadgudub ka ilaalinta la xidhiidha.

- Ka-qaybgeli naafadda ah iyo ururadooda wakiilka ah dhammaan hawlaha abaabulka iyo gaadhista bulshada. Dhis awooddooda si ay u aqoonsadaan oo ay u gudbiyaan khatarta ugu jira gacan-ka-hadal ama xadgudub iyo inay ka qaadaan tallaabooyin ku habboon ilaalinta xuquuqda iyo wax ka qabashada xadgudubyada.[162]

Xog-ururinta iyo La-socodka

- Ururi oo lafagur xogta xadgudub ka ilaalinta ee dadka naafada ah, oo loo kala saaray jinsiga, da'da iyo nooca naafanimada. Si nidaamsan u samee sidaas oo dhammaan wejiyada barnaamijyada samafalka iyo dhammaan nidaamyada maareynta macluumaadka xadgudub ka ilaalinta, oo ay ku jiraan Nidaamka Maareynta Macluu-maadka Xad-gudubyada Ku-saleysan Jinsiga, Nidaamka Maareynta Macluumaadka Ilaa-linta Carruurta iyo Kayda Warbixinta Qaranka.

- Ururi xogta iyo macluumaadka caqabadaha isku gudba xuquuq sheegashada iyo caqa-badaha hortaagan helitaanka adeegyada xadgudub ka ilaalinta.

- Hubi in anshaxa xogta iyo mabaadii'da xadgudub ka ilaalintu (sida dhawrsoonaanta xogta, wargelinta iyo oggolaansho qaada-shada, adkaynta/ilaalinta xogta) la raaco mar kasta oo xog laga ururinayo dad naafo ah.[163]

- La wadaag macluumaadka ku saabsan baahiyaha dhinacyada kala duwan ee dadka naafada ah nidaamyada/madalah hay'aduhu wadaagga ku yihiin (WASH, caafimaadka, waxbarashada), hubina in qaybaha oo dhammi isku xidhan yihiin oo ka wada socdaan xogahan.

- La soco oo isha ku hay xadgudubyada xuquuqda dadka naafada ah.

Xadgudub Ka Illaalinta

Khatarta la xidhiidha ilaalinta iyo Saameyntooda

- dadka naafada ah waxa laga yaabaa inay la kulmaan gacan ka hadal iyo xadgudub lala beegsaday naafanimadooda darteed[164]. Sahan dhowaan lagu sameeyay dadka naafada ah xaaladaha bini'aadantinimo, 27% (boqolkii toddoba iyo labaatan) jawaab bixi-yayaasha ayaa sheegay in ay la kulmeen

---

161 Eeg ICRC, *Habraacyada Xirfadeed ee Shaqada Xadgudg Ka-Ilaalinta ee ay Fuliyaan Hawlwadeennada Samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Xaaladaha Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha Wata* (2018).

162 Eeg IASC, *Siyaasadda Xadugudub Ka-Ilaalinta ee hawlaha samafalka bini'aadantinimo* (2016), b. 2.

163 Eeg ICRC, *Habraacyada Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay fuliyaan Hawl-wadeennada Samafalka Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladaha Kale ee Rabshadaha Wata*(2018), cutubka 6, Maaraynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka ilaalinta, bogga 106-148; iyo CRPD, *Qodobka 22(2)*.

164 Eeg ICRC, Habraacyada Xirfadeed ee Shaqada Xadgudub Ka-Ilaalinta ee ay Fuliyaan Hawl-Wadeennada Bini'aadantinimada iyo Xuquuqul Insaanka ee Colaadaha Hubaysan iyo Xaaladda Kale ee Rabshadaha Wata (2018), Champer 6, Maareynta xogta iyo macluumaadka natiijooyinka saadaalinta, bogga 106-148; iyo CPRD, Qodobka 22(2).

xadgudub jireed, mid nafsi ama noocyo kale oo xadgudub, oo ay ku jiraan noocyada xadgudubka galmada.[165] Dhibaatooyinka lala beegsado dadka naafada ah waxa ka mid noqon kara weerarro jireed, dil,[166] cuntada iyo daawada oo loo diido, dhibaateyn, xadgudub shucuureed, dayac qoto dheer, iyo silsiladayn, iyo xidhidda noocyadeeda kala duwan. Xadgudubyadaas waxa inta badan geysta dad ay garanayaan.[167] Inta badan, dhibaatooyinka lala beegsaday dadka naafada ah lama soo sheego ama lalamana socdo, barnaamijyo yar ayaana ogaada ama wax ka qabta xadgudubyadaas.

- dadka naafada ahi waxay u badan tahay inay la kulmaan xadgudubyo haddii ay ku jiraan xeryo ama meelaha lagu hayo. Warbixinno badan ayaa diiwaangeliyay xadgudubyo ba'an oo ka dhaca xarumaha oo ka dhan ah xuquuqda waaweyn iyo carruurta naafada ah, gaar ahaan qaba naafanimada nafsiga/garaadka ah.[168] Xadgudubyada laga hadlayo waxa ka mid ah in si bini'aadantinimada ka baxsan oo dullinnimo ah loola dhaqmo, xaalado nadaafad darro, dayacaad, aflagaado, xadgudub galmo iyo jireed, daawo aan ikhtiyaar ahayn/Lagu khasbay, iyo xakameyn.[169]

- dadka naafada ah waxay aad uga dhow yihiin kale in aanay haysanin dukumentiyada shakhsi ahaaneed (shahaada/warqadda dhalashada, shahaadada guurka, waraaqaha safarka/socdaalka). Tani waxay ku dhici kartaa dhowr sababood dartood, oo ay ku jiraan diiwaangelin la'aanta marka ay dhashaan, ama diidmada awooddooda sharci (oo ah nooc takoorid ah).

- dadka naafada ah ee aan awoodin inay sheegaan sheekadooda ayaa sidoo kale laga yaabaa inay ku jiraan khatar sare. Dhibaatadani waxaa si gaar ah ugu sii nugul leh naafonnimo garaad/faham ama maskaxeed/dhimir iyo ay ku adag tahay la xidhiidhka (sida hadalka). Inta lagu jiro hababka baaritaanka amniga, tusaale ahaan, dadka naafada ah waxa laga yaabaa in aanan awoodin inay si sax ah uga jawaabaan su'aalaha la xidhiidha amniga.

165 Handicap International, Naafada marka loo eego xaaladda guud ee hawlaha Samafalka bini'aadantinimada - Aragtida dadka ay dhibaatadu saamaysay iyo ururada goobta (2015).

166 Eeg UNICEF, *Rabshadaha/Gacan-ka-hadalka ka dhanka ah Carruurta Naafada ah: Warbixin Kooban* (2005), b. 6.166 Ibid.

167 Ibid.

168 WHO, *Horumarinta Xuquuqda iyo Nolosha Bulshada ee Carruurta Maskaxda Naafada ka ah* (2015).

169 Human Rights Watch, *Waxay Joogaan Halkaasi Ilaa Ay Ka Dhimanayaan* (2018); Human Rights Watch, *waxa silsilad loogu xidhay sida maxaabiista (2015)*.

ADEEG IYO KAALMO LOO DHANYAHAY (MAINSTREAMED)

Barnaamijyada xadgudub ka ilaalinta waxa loo qaabeeyey oo loo habeeyey si loo hubiyo inay qof waliba heli karo oo isticmaali karo, oo ay ku jiraan dadka naafada ah. Tusaale ahaan, waxay xaqiijiyaan helitaanka barnaamijyada xadgudub ka ilaalinta, waxayna tababaraan shaqaalaha xadgudub ka ilaalinta oo ay xuquuqda naafada ku tababaraan.

BEEGSIGA WIXII NAAFADA U GAAR AH (TARGETTED)

Barnaamijyada xadgudub ka ilaalintu waxay daboolayaan baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah iyagoo siinaya wixii fududayn ah ee macquul ah. Tusaale ahaan, barnaamijyada fidinta waxay gaadhaan naafada go'doonsan ama fog waxayna ku taageeraan ka qaybgalka go'aamada iyaga khuseeya.

Tilmaantan soo socotaa waxay ka taageeri doontaa hawl-wadeennada xadgudub ka ilaalinta, si ay u aqoonsadaan meeshana uga saaraan caqabadaha soo wajaha dadka naafada ah, qoysaskooda, kuwa caawiya, iyo kuwa daryeelaba marka ay isticmaalayaan barnaamijyada xadgudub ka ilaalinta ee goobaha hawlaha samafalku ka socdaan.

Tallaabooyinka lagu talo bixiyey:

	Diyaargarow	Jawaabta	Soo kabashada
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Hubi in qiimeeynaha barnaamijyada xadgudub ka ilaalinta ay la tashadaan dadka naafada ah. Ku dar dood kooxeedyada iyo xog-waraysiyada muhiimka ah. Qiimayntu waa in ay tilmaanto kooxaha ay weyn tahay halista ay ugu jiraan xad-gudubyada ilaalinta iyo takoorka la xidhiidha naafonnimada, iyo laga yaabo in ay la kulmaan caqabado si ay u helaan adeegyada xadgudub ka ilaalinta. Ku dar dadka naafada ah ee ku go'doonsan ama ku xiran guryahooda ama bulshadooda.	X	X	X
Hubi in qorshayntu ay tixgeliso khataraha ay la kulmaan dadka naafada ah, caqabadaha ka hortaagan inay helaan adeegyada xadgudub ka ilaalinta, iyo wixii tallaabooyin gaar ah ee loo baahan karo si meesha looga saaro caqabadahaas. Weydii dadka naafada ah inay ka caawiyaan qaybta xadgudub ka ilaalinta samafalka qeexida waxqabadka mudnaanta leh (siday u kala mudan yihiin).	X	X	X

	Diyaargarow	Jawaabta	Soo kabashada
2. Abaabulka kheyraadka			
Hubi in dhammaan soo jeedimaha iyo qoraallada fikradeed ee mashaariicdu (proposals and concept notes) ay ogaadaan oo ay falanqeeyaan khataraha xadgudub ka ilaalinta iyo awoodda haweenka, ragga, gabdhaha iyo wiilasha naafada ah. Hubi in wax-ka-qabashadoodu ay kor u qaaddo xadgudub ka ilaalintooda iyo ka-qaybgalkooda.	X	X	
Samee habab miisaaniyadeed loo dhan yahay. Qoondee maaliyad/kheyraad wax lagaga qabto hagaajinta wada isticmaalka/helidda iyo ka-wada –qayb-qaadashada.	X	X	X
3. Fulinta			
Samee waxqabadyo loogu tegayo goobohooda , oo ay ku jiraan gaadhid bulshada dhexdeeda laga hirgeliyo (bulshada qabanayso), si loo gaaro shakhsiyaadka ku go'doonsan guryahooda ama xarumaha lagu xereeyo.	X	X	X
Ku dar tusaalooyin iyo dhacdooyin la soo maray (daraasado kiis) tababarrada hawl-wadeennada xadgudub ka ilaalinta, kuwa bulshada iyagu gaadha, shaqsiyaadka u igman xadgudub ka ilaalinta iyo guddiyada xadgudub ka ilaalinta	X	X	
Ugu gudbi macluumaadka ku saabsan xadgudub ka ilaalinta, iyo soo gudbinta cabashada iyo hababka jawaab celinta, qaabab badan oo la heli karo (ay naafada kala duwani fahmi karaan). Qaad tallaabooyin si aad ugu darto shaqsiyaadka ku go'doonsan guryahooda ama xarumaha ku nool ama kuwa ku tiirsan caawiya xagga is-gaarsiinta.	X	X	X
Qaado tallaabooyin aad ku caawinayso dadka naafada ah si ay u helaan dukumeentiyada shaqsiyeed. Soo bandhig/faagi muhimadda diiwaangelinta guurka iyo dhalashada; u abaabulo diiwaangelinta wareegta qaxootiga iyo iyo kale ee barokacay, oo ay ku jiraan dadka naafada ah; samee maarayn sharci oo oo ay heli karaan dadka naafada ah ee aan haysan dukumentiyada madaniga ah.	X	X	X
Hubi in adeegyada baafinta iyo midaynta qoyska ay aqoonsadaan oo ixtiraamaan rabitaanka dadka naafada ah ee kala tegay.		X	X

	Diyaargarow	Jawaabta	Soo kabashada
Ku dar xarumaha xannaanada lagu hawlaha xadgudub ka ilaalintala xidhiidha, hubina inay helaan xogta la siiyo xubnaha kale ee bulshada ay wada sameeyeen ama wada haystaan dhibaatooyinku.	X	X	X
La soco oo ka warbixi xadgudubyada xuquuqda dadka naafada ah. Ku dar dhibaatooyinka lala beegsaday, daawaynta khasabka ah, takoorka la xidhiidha naafonnimada iyo caqabadaha helitaanka adeegyada xadgudub ka ilaalinta. Daba soco kiisaska oo meesha ka saar caqabadaha ka hor istaagaya ama ka celinaya dadka naafada ah inay helaan adeegyada xadgudub ka ilaalinta ama ka warbixinta xadgudubyada lagula koco.	X	X	X
Naqshadee oo fuli waxqabadyada xadgudub ka ilaalinta dadka naafada ah kuwaas oo qiimayntu ay ogaatay in ay khatar ku jiraan. (Qiimayntu waxa loo baahan yahay inay noqdaan kuwo xasaasi u ah oo muhiimad saara jinsiga iyo da'da.)	X	X	X
La shaqee ururrada dadka naafada ahi leeyihiin ama u adeega iyo xubnaha saamaynta ku leh bulshada (hoggaamiyeyaasha dhaqanka iyo diinta, barayaasha, warbaahinta/saxaafadda maxalliga ah) si ay uga hortagaan caadooyinka iyo hab-dhaqanka lidka ku ah dadka naafada ah ee joogteeya takoorka iyo xad-gudubyada kale ee xuquuqda aadanaha.	X	X	X
Sii caawimo dhinaca farsamada ah Wasaaradda Cadaaladda iyo Wasaaradaha kale ee ay khusayso si loo xoojiyo qaab-dhismeedka sharci iyo siyaasadeed ee qaranka. Hubi in dadka naafada ah, gaar ahaan haweenka iyo carruurta, laga ilaaliyo xadgudubyada / dhibaatooyinka.	X	X	X
4. Iskudubarid			
Ku dar naafanimada iyo dadka naafada ah si ay u noqdaan ajande taagan shirarka isu-duwidda xadgudub ka ilaalinta (protection coordination meetings).	X	X	X
Ka qaybgali dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah shirarka isku-duwidda xadgudub ka ilaalinta oo sii fududayn wixii macquul ah si ay ugu suurta-gasho inay sidaas sameeyaan oo si macno leh uga qayb qaataan.	X	X	X

	Diyaargarow	Jawaabta	Soo kabashada
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
Diiwaangeli oo ka warbixi horumarka laga gaadhay natiijooyinka xadgudub ka ilaalinta ee yaraynaysa khatarta ay saamaysay dhibaatadu.[170]	X	X	X

Shuruucda iyo Marjaca

- Shabakada Caalamiga ah ee Ilaalinta Kooxda
- Halbeegyada ka mid noqoshada bani'aadam-nimada ee da'da ah iyo dadka naafada ah (2018)
- GJH, Tilmaamaha Hawlgalka ee Ilaalinta ku jira Xaaladaha Aafooyinka Dabiiciga ah (2011)
- Guddiga Caalamiga ah ee Laanqeyrta Cas, Halbeegyada Xirfadeed ee Shaqada Ilaalinta (2018)
- OHCHR, La-socodka Heshiiska Xuquuqda dadka naafada ah. Hagida Kormeerayaasha Xuquuqda Aadanaha (2010)
- Oxfam iyo Kooxda Ilaalinta Caalamiga ah, Ilaa-linta: waa maxay si kastaba? (2016)
- UNHCR, Fahamka Ilaalinta Bulshada Ku Salay-san (2013)
- UNHCR, Siyaasadda Da'da, Jinsiga iyo Kala duwanaanta (2018, dib loo eegay)

Xadgudubyada ku Salaysan Jinsiga

Dhibaataynta ama gabboodfallada ku salaysan jinsiga (Gender-Based Violence) waa "ficil kasta oo waxyeello leh oo lagula kaco rabitaanka qofka oo aan oggolaan, oo loo nisbaynayo hab nololeedka bulshadu (tus., jinsiga) ee u dhexeeya labka iyo dheddiga. Waxa ka mid ah falalka gaysta dhaawac jireed, galmo ama dhaawac maskaxeed ama silic, joorfal, handadaad/hanjabaad ficilladaas laysugu hanjabo, jujuub iyo xoriyad ka qaadis kale. Falalkani waxay ka dhici karaan meelo loo wada jeedo (public) ama meel gaar laysku yahay (private). ." [171]

Haweenka, hablaha iyo dumarka la beddelo (transwomen) waxa si aan la qiyaasi karin u saameeya gabboodfallada ku salaysan jinsiga sababtoo ah sinnaan la'aanta nidaamsan ee labka iyo dheddigga ee ka jira dhammaan bulshooyinka oo dhan. Marka loo eego qiyaasaha Ururka Caafimaadka Adduunka (WHO), qiyaastii saddexdii dumar ahba mid ayaa la kulanta xadgudub galmo ama jireed, inta badan waxa u geysta lamaanaheeda soke[172]. Erayga "xadgudub jinsi ku salaysan" ayaa si kordhaysa hawl-wadeennada qaarkood ugu isticmaalaan si ay u muujiyaan dhinac jinsiga ee xadgudubyada ka dhanka ah ragga iyo wiilasha, gaar ahaan noocyada qaar ka mid ah xadgudubyada galmada ee loo sameeyo ujeeddada cad ee xoojinta caadooyinka jinsiga ee aan sinnayn ee ragganimada iyo dheddigga.

Tusaalooyinka waxa ka mid ah xadgudubka galmada ee lagu sameeyo iska horimaadyada hubeysan iyadoo ujeeddadu tahay in cadawga la xummeeyo ama la dheddigeeyo. Dhibaatooyinka ka dhanka ah ragga waxay ku saleysan yihiin fikrado bulsheed oo la dhisay oo ku saabsan waxa ay ka dhigan tahay nin iyo in la isticmaalo awoodda labka. Waxa isticmaala ragga (iyo marar dhif ah dumarku) si ay waxyeello ugu geystaan ragga kale.[173] Ugu dambeyntii,

---

170 *IASC, Siyaasadda Xadgudub Ka-ilaalinta ee Tallaabooyinka Samafalka Bani'aadamnimada (2016)*.

171 IASC, *Tilmaamaha Isku-Darka Wax-ka-qabadka Xadgudubka Ku Salaysan Jinsiga ee Hawlaha Samafalka Bani'aadamnimada: Yaraynta Khatarta, kor u qaadida adkeysiga iyo caawinta soo ka-soo-kabashada* (2015).

172 IASC, *Tilmaamaha Isku-Darka Wax-ka-qabadka Xadgudubka Ku Salaysan Jinsiga ee Hawlaha Samafalka Bani'aadamnimada: Yaraynta Khatarta, kor u qaadida adkeysiga iyo caawinta soo ka-soo-kabashada* (2015).

173 Ibid, p. 5.

dumarka isu-galmooda (lesbian), khaniisiinta, kuwa lab iyo dheddigga ah, kuwa beddelay jinsigoodii (transgender) iyo labeebka loo yaqaanno ayaa sidoo kale laga yaabaa inay la kulmaan gabbood-fallada ku salaysan jinsiga, sababtoo ah kale waxay u arkaan inay ka hor imanayaan xeerarkii jinsiga".[174]

Xaalad kasta oo degdeg ah, kooxo gaar ah oo shakhsiyaad ah oo ku jira ay saamaysay ayaa aad ugu nugul gabboodfalyada ku salaysan jinsiga. Shakhsiyaadkani waxay inta badan bulshada dhexdeeda ku leeyihiin awood yar, waxay aad ugu tiirsan yihiin kuwa kale si ay u badbaadaan, waana kuwo aan ka dhex muuqan bulshada dhexdeeda ama si kale loo takooro. Marka arrimo kale, sida da'da, naafanimada, nooca galmada, aqoonsiga jinsiga, diinta ama qowmiyadda ay dhexgalaan takoorka ku saleysan jinsiga, khatarta gabboodfallada ku salaysan jinsiga waxay u badan tahay inay sare u kacdo[175].

Marka la eego xaaladda hawlaha samafalka, dumarka, ragga, gabdhaha, iyo wiilasha naafada ahi noocyo badan takoor iyo dulmi ah oo isbarkan oo mararka qaarna is-xoojinaya, oo ay u dheer tahay gabboodfallo gacan-ka-hadal ah sida xadgudubyada ku salaysan jinsiga (Gender-based violence) oo iyagana ay la kulmi karaan. Haweenka iyo gabdhaha dadka naafada ahi waxay la si saa'id ah ula kulmaan gabboodfallada ku salaysan jinsiga; waa dhibanayaasha dhibaatooyinka ka dhaca qoyska laba jeer in ka badan tan dumarka kale la kulmaan.

Iyadoo aya Sabab u tahay takoorka iyo ceebaynta la xidhiidha jinsiga/dheddiga iyo naafanimada is-barkan, dhibaatooyinkani gabboodfalladu waxa ay qaataan qaabab gaar ah. Tusaale ahaan, haweenka iyo gabdhaha dadka naafada ah waxay aad ugu dhow yihiin in lagu sameeyo daawaynta khasabka ah, oo ay ku jirto dhufaanidda khasabka ah (ilmo ka mudid/durid) iyo hababka kale ee caafimaadka taranka, iyada oo aan oggolaansho laga helin.

Khataraha Xadgudubyada la Xidhiidha Jinsiga/ Galmada Marka Qalalaase iyo Barakac Jiro

- Haweenka iyo gabdhaha dadka naafada ah, gaar ahaan haweenka iyo gabdhaha leh naafo maskaxeed, maqal iyo garaad, ayaa halis sare ugu jira xadgudubka galmada iyo noocyada kale ee gabboodfallada ku salaysan jinsiga. Kufsiga soo noqnoqda iyo kuwa joogtada ah ee ay geystaan dambiilayaal dhowr ah ayaa ah nooca badanaa dhaca ee gabboodfallada ku salaysan jinsiga la soo sheego.
- Haweenka dadka naafada ah ee la lahaa xidhiidhada lagaga faa'iideysanayo ama galmo macaamil ganacsi sameeyay, waxay inta badan la kulmaan ka faa'iidaysi galmo. Waxyaalaha khataraha ah ee sababa waxa ka mid ah saboolnimo ba'an iyo baahiyohooda ay u waayaan gargaar ka daboola.[176]
- Xadgudubyo galmo oo ka dhan ah ragga iyo wiilasha garaadka naafada ka ah ayaa lagu soo warramey meelo badan. Qodobbada khatarta ah waxa ka mid ah jinsiyadda, qowmiyadda iyo jinsiga, iyada oo hoosta ka xariiqaysa isa-saamaynta naafannimaa marka waxyaalo kale ku darsamaan sida ay uga sii daraan.[177]
- Gabdhaha dadka naafada ah waxay halis ugu jiraan in carruurnimo lagu guursado , gaar ahaan xaaladaha qaxoontiga ee daba dheeraaday. Khatartaani waxay ka dhalataa is-goysyada dhowr arrimood oo halis ah, oo ay ku jiraan culays dhaqan-dhaqaale, sinnaan la'aanta jinsiga, da'da iyo naafanimada.[178]

Daryeel bixiyayaasha dheddigga ah waxa laga yaabaa inay la kulmaan kadeedis markay isku dayaan inay u helaan adeegyo ama kaalmo ninkooda ama nin madax-qoys ah oo naafo ah. Gabdhaha dhallinyarada ah waxa laga yaabaa in laga saaro dugsiga si ay u caawiyaan baahiyaha daryeelka

174 Ibid.

175 Ibid.

176 laga soo warbixiyey Burundi iyo Ethiopia.

177 laga soo warbixiyey Burundi, Urdun iyo Lubnaan.

178 Women's Refugee Commission iyo UNICEF, *Ku darida Naafada ee Xadgudub Ka-Ilaalinta Carruurta iyo Barnaamijyada Rabshadaha Ku Salaysan Jinsiga ee Lubnaan (2018)*.

ee guriga ka jira.[179] Xubnaha bulshada, maamulka ama hawl-wadeennada samafalku ma dhegeystaan ama ma rumaystaan haweenka iyo gabdhaha dadka naafada ah ee soo sheega tacaddiyada lagula kaco ama raba inay wada-xaajood ka galaan xidhiidh galmo oo badbaado leh. Noocyadan kadeedku waxay yareeyaan awoodda isticmaalka adeegyada waxayna sii xumeeyaan dhaleeceynta, takoorka, iyo dabeecadaha iyo caadooyinka waxyeellada leh; inta badan, waxa sii dheer, waxay kordhiyaan ciqaab la'aanta dembiilayaasha xadgudubyada geystay.

Tilmaamahan soo socdaa waxay ka caawin doonaan hawl-wadeennada samafalka ee ka shaqeeya gabboodfalyada ku salaysan jinsiga inay ogaadaan oo ay wax ka qabtaan caqabadaha soo wajaha dadka naafada ah, iyo sidoo kale qoysaskooda, taageera iyo daryeel bixiyayaasha, marka ay isku dayaan inay helaan hababka ka hortagga gabboodfallada ku salaysan jinsiga ama ay uga jawaabaan gabboodfallada ku salaysan jinsiga goobaha hawlaha samafalka.

Tallaabooyinka Lagu Talo bixiyey:

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Hubi in dadka naafada ah lagu daro wadatashiyada bulshada ee gabboodfallada ku salaysan jinsiga. La tashigu waa inuu noqdaa mid ku habboon da'da iyo jinsiga. Isticmaal habab ka qayb-qaadasho si aad u aqoonsato caqabadaha gaadhitaanka oo aad qaado tallaabooyin aad ku samaynayso hawlaha iyo adeegyada gabboodfallada ku salaysan jinsiga ay heli karaan/isticmaali karaan dadka naafada ahi.[180]	X	X	
Qiimee hab-dhaqanka iyo malo-awaalka ay ka aamminsan yihiin ka qayb-galka naafada ee shaqaalaha ka shaqeeya barnaamijka gabboodfallada ku salaysan jinsiga iyo adeeg bixiyeyaashu.[181]	X	X	

[179] laga soo warbixiyey Jordan.

[180] Women's Refugee Commission and International Rescue Committee,, Dhisidda awoodda ka qaybgelinta naafada ee qorshaynta barnaamijka xadgudubyada ku salaysan jinsiga ee goobaha hawlaha samafalka bani'aadamnimada. Qalab loogu talagalay xirfadlayaasha GBV (2005). Xusuusin Hagaha 1 wuxuu dhigayaa in hawl-wadeennada samafalka bani'aadamnimada iyo hawl-wadeennada kale ee ka shaqeeya GBV ay qabtaan wadatashiyo bulsho oo ku saabsan halista GBV (tacaddiyada ku salaysan jinsiga). 15-20 boqolkiiba xubnaha bulshada ee ku lug leh naqshadaynta, la socodka iyo qiimaynta barnaamijyada GBV waa inay ahaadaan dadka naafada ah, si waafaqsan hagayaasha caalamiga ah ee xog ururinta nabdoon ee xadgudubyada galmada ee xaaladaha samafalka bani'aadamnimada. Tani waxay keenaysaa in 1-2 qof oo ka kala socda da 'kasta oo naafada ah iyo lab iyo dhedig, iyo weliba dadka naafooyinka kala-geddisan leh, waa inay ka qaybqaataan. Isla markaa, waxaa laga yaabaa inay habboon tahay in la wareysto shakhsiyaadka qaarkood. Wareysiyada waxaa lagu qaban karaa goob uu doortay qofka la wareysanaayo. Waa in la qaado tillaabooyin lagu ogaanayo laguna yareynayo khataraha.

[181] Ibid. Xusuusin Hagaha 2aad waxa uu sheegayaa in hawl-wadeennada samafalka bini'aadantinimada iyo hawl-wadeennada kale ee ka shaqeeya GBV ay rumaysnaan karaan in ka hortagga iyo adeegyada wax-ka-qabashada GBV aanay khusayn ama ku habboonayn dadka naafada ah, ama ay ka baqayaan 'waxyeello soo gaadho' haddii ay ku daraan waxqabadyada dad naafo ah. Shaqaalaha GBV waxa laga yaabaa inay si khaldan u qaataan in dhib-ka-soo doogayaasha naafada garaadku aanay lahayn awood ay ku gaadhaan go'aanadooda, laga yaabo inay u gudbiyaan daryeelayaasha nooca taageerada iyo u gudbinta ku habboon, ama laga yaabo inay qaataan hab ku salaysan qofka soo-doogay habka uu rabo . Dhammaan shaqaalaha GBV waa in lagu tababaraa inay ka fiirsadaan dabeecadahooda iyo malo-awaalka ku saabsan dadka naafada ah oo ay la yeeshaan wada hadal furan oo ku saabsan la shaqaynta dadka naafada ah. Fiiri Aaladaha iyo Kheyraadka Kale.

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
Khariidadee oo ogow ururrada maxalliga ah ee dadka naafada ah. Aqoonso cidda ay matalaan iyo heerka ay awood u leeyihiin inay ka shaqeeyaan[182] aqoonsiga badbaadada leh iyo u gudbinta badbaadayaasha gabboodfallada ku salaysan jinsiga adeegyada ku habboon. Qaado tallaabooyin aad ku daboolayso wixii goldaloolo ah ee xagga awoodda/itaalkooda ah.	X	X	
Hubi in qorshayntu ay wax ka qabato shuruudaha jinsiga iyo naafonimada u gaarka ah ee dadka naafada ah, iyo sidoo kale khataraha iyo xadgudubyada xuquuqul insaanka ee ay la kulmaan. Ku martiqaad dadka naafada ah si ay uga caawiyaan qeexidda mudnaanaha hawlaha qaybta samafalka ee xadgudubyada ku salaysan jinsiga ka hawlgasha..			
2. Abaabulka kheyraadka			
Samee hindise mashruucyo (proposals) wax ka qabta halista gabboodfallada ku salaysan jinsiga ee haweenka, ragga, gabdhaha iyo wiilasha naafada ah.	X	X	X
Hel maalgelinta oo diyaari miisaaniyado qoondo u sameeya sidii wax looga qaban lahaa arrimaha ka qayb-gelista iyo wada helidda/wada isticmaalidda (accessibility and inclusion)		X	X
3. Fulinta			
Qor oo shaqaale dadka naafada ah shaqaale ahaan, tabaruceyaal ahaan iyo abaabulayaal bulsho intaba. Qaado talaabooyin aad ku gaadhayso dheelitirka jinsiga ee hawlaha gabboodfallada ku salaysan jinsiga.[183]	X		X

182 Ibid. Tilmaanta Xusuusta 3 waxay xustay in ururrada maxalliga ah ee dadka naafada ah (OPDs) ay yaqaaniin bixiyeyaasha adeegga saaxiibka la ah naafada, aqoontan waxaa loo isticmaali karaa in lagu wargeliyo oo lagu horumariyo nidaamyada hawlgalka ee caadiga ah iyo nidaamyada gudbinta. Sida meesha ugu horeysa ee lala xiriiro badbaadayaasha naafada ah, Ururrada Dadka Naafada ah (OPDs) waxaa laga yaabaa inay u baahdaan tababar ku saabsan mabaadi'da aqoonsiga badbaadada iyo gudbinta. Raadso OPD-yada la xidhiidha kooxaha la takooro ee dadka naafada ah, oo ay ku jiraan dadka garaadka naafada ka ah iyo gabdhaha qaan-gaarka (dhallintayar) ah ee naafada ah, kuwaas oo laga yaabo inay ugu jiraan khatarta ugu sareysa ee GBV.

183 Ibid. Tilmaanta Xusuus-qorka 4 waxa ay xustay in cilmi-baadhistu muujisay in haweenka naafada ah ee goobaha hawlaha samafalka bini'aadantinimo ay inta badan ku yar yihiin qaab-dhismeedka hoggaanka bulshada. Qorista haweenka naafada ah inay noqdaan abaabulayaasha bulshada iyo shaqaalaha bulshada (social workers) waxay soo jiidataa dareenka kooxdan isla mar ahaantaana waxay kordhisaa ixtiraamka xirfadaha iyo kartida dadka naafada ah ee shaqaalaha hawlaha samafalka bini'aadantinimada iyo bulshada dhexdeeda labadaba (WRC/IRC 2015).

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
Ku dhaf oo ku dhexdar mawduucyo ku saabsan naafada xirmooyinka tababarka gabboodfallada ku salaysan jinsiga ee asaasiga ah. Ku dar daraasado kiis iyo doodo ku saabsan naafanimada tababarka xirfadlayaasha iyo agabka wacyigelinta bulshada.[184]	X		X
Tababar ka sii ururrada maxalliga ah ee dadka naafada ah, gaar ahaan ururrada dadka naafada ah ee ay haweenku hoggaamiyaan, sida sida qaab badbaado leh loogu aqoonsado loona gudbiyo (referral) ka badbaadayaasha gabboodfallada ku salaysan jinsiga.	X		X
Xooji siyaasadaha iyo hab-maamuuska qaranka, oo ay ku jiraan nidaamyada hawlgalka caadiga ah, hababka maaraynta kiisaska iyo hababka isu gudbinta. Hubi inay qaataan hab qofku xuddun u yahay ayna siiyaan masuuliyad iska saarid, naxariis iyo daryeel sir ah ka badbaadayaasha gabboodfallada ku salaysan jinsiga ee dadka naafada ah.[185]	X		X
Samee hab cabasho soo gudbin badbaado leh, la wada isticmaali karo oo sir ah. Habkaasi waa inuu waafaqsan yahay habraacyada ilaalinta gabboodfallada la xidhiidhi galmada iyo xadgudbyadooda (Protection from Sexual Exploitation and Abuse –PSEA)	X	X	X
Hubi in injineerada iyo naqshadeeyayaasha ay qaataan mabaadi'da naqshadaynta caalamiga ah marka la dhisayo xarumaha haweenka, rugaha caafimaadka, guryo ammaan ah iyo nidaamyada gaadiidka.[186]	X	X	X

184 Women's Refugee Commission and International Rescue Committee,, *Dhisidda awoodda naafada ee ka mid noqoshada barnaamijka xadgudubka ku salaysan jinsiga ee goobaha bani'aadamnimada. Qalab loogu talagalay xirfadlayaasha Gabboodfallada ku salaysan jinsiga* (GBV) (2005). Xusuusin Hagaha 5 ayaa ku doodaya in dadka naafada ah iyo daryeelayaashooda lagu daro xirmooyinka tababarka GBV ee asaasiga ah, oo ay ku jiraan daraasado kiis iyo tusaalooyin ku salaysan haweenka, carruurta iyo dhalinyarada naafada ah. Marka muddo la joogaba, shaqaalaha GBV waa in ay si sii kordheysa u gartaan in wax-ka-qabashada baahiyaha dadka naafada ahi ay tahay qayb muhiim ah oo ka mid ah shaqadooda oo ay helaan xirfado khuseeya si ay u qabtaan shaqadan. (Eeg qaybta agabka iyo macluumaadka kale.)

185 Ibid. Tixraaca Tilmaamaha 8 wuxuu dhigayaa qodobka in NGO-yada, ururada caalamiga ah iyo nidaamka Qaramada Midoobay ay leeyihiin masuuliyad wadaag ah oo lagu ciribtirayo xadgudubka galmada ee shaqaalahoodu la iman karaan. Dhammaan hawl-wadeennada ku hawlan wax ka qabashada samafalka bini'aadantinimo, oo ay ku jiraan kuwa ka shaqeeya GBV, waa in ay hubiyaan in dadka ay dhibaatadu saameysey ay u soo sheegaan xadgudubyada shaqaalaha si badbaado leh, la heli karo/la isticmaali karo, oo qarsoodi ah. Eeg UN Doc. 3ST/SGB/2003/13, 9 Oct 2003; Macluumaad intaas ka badan, eeg shabakadda PSEA (*PSEA Website*).

186 dalab. Xusuusin Tilmaameed 6. 'Naqshadaynta Caalamiga' waxaa loola jeedaa "naqshadeynta alaabta, deegaanka, barnaamijyada iyo adeegyada si ay u isticmaalaan dadka oo dhan, ilaa inta ugu badan ee suurtogalka ah, iyada oo aan loo baahnayn wax-ka-beddel ama naqshad gaar ah". Hubinta in dhismayaasha iyo tas-hiilaadka laga dhigo qaar lawada isticmaali karo waxa ku baxa qiyaastii 1 boqolkiiba kharashka dhismaha (1%. Waxa ka kharash badan haddii dib-u-habayn lagu sameeyo dhismayaasha iyo tas-hiilaadka mar dambe.

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
Waa in la fududeeyo ka-qaybgalka haweenka iyo gabdhaha dadka naafada ah ee wada-xaajoodyada nabadda iyo nabad-dhisidda, si waafaqsan ballanqaadyada shuruucda caalamiga ah. [187]			X
4. Coordination			
Ku dar naafanimada iyo dadka naafada ah inay noqdaan ajande taagan shirarka isuduwidda gabboodfallada ku salaysan jinsiga.	X	X	
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
La soco inta qof ee dadka naafada ah (oo loo kala saaray jinsiga iyo da'da) ee xaadira hawlaha gabboodfallada ku salaysan jinsiga.[188]		X	
Nidaamyada maaraynta macluumaadka xogta, sida Nidaamka Maareynta Macluumaadka Xadgudubka Ku Salaysan Jinsiga, waa in lagu kala saaraa jinsiga, da'da iyo naafanimada, si waafaqsan dhaqamada badbaadada iyo anshaxa ee ururinta iyo faafinta xogta gabboodfallada ku salaysan jinsiga. Tani waxay suurtogal ka dhigi doontaa in la go'aamiyo in jinsi gaarka ah iyo koox da' gaar ah ee dadka naafada ah laga saaray.	X	X	

Shuruucda iyo Marjaca

- Gabboodfalyada ku salaysan jinsiga Kooxda Shaqada ee Masuuliyadda Aagga, Buug-gacmeedka Isku-dubbaridka Wax-ka-qabashada Xadgudubka Ku-saleysan Jinsiga ee Goobaha Bani'aadamnimada (2010)
- Gabboodfalyada ku salaysan jinsiga Aagga Mas'uuliyadda (AoR), Buug-gacmeedka Isku-dubbaridka gabboodfalyada ku salaysan jinsiga A ee Xaaladaha Degdegga ah (2019)
- Aagga Mas'uuliyadda (AoR), gabboodfalyada ku salaysan jinsiga Halbeegyada Hooyada Yar ee Ka-hortagga iyo Jawaabta gabboodfalyada ku salaysan jinsiga ee Xaaladaha Degdegga ah (2019, ee daabacan)
- GJH, Buug-gacmeedka Jinsiga ee Waxqabadka Bani'aadamnimada (2018)
- GJH, Tilmaamaha Isku-Darka Wax-ka-qabashada Xadgudubka Ku Salaysan Jinsiga ee Hawlaha Bani'aadminnimada (2015)

[187] Tani waxay la socotaa Qaraarka 1325 ee Golaha Ammaanka ee Qaramada Midoobay ee ku saabsan haweenka, nabadda iyo amniga, kaas oo tilmaamaya saameynta aan caadiga ahayn ee dagaalka iyo colaadaha rabshadaha wata ee haweenka iyo gabdhaha iyo doorka muhiimka ah ee haweenku ka ciyaaraan ka hortagga colaadaha, xallinta khilaafaadka, nabadaynta iyo dib-u-dhiska nabadda. Qaraarku wuxuu ku boorrinayaa dhammaan jileyaasha inay kordhiyaan ka-qaybgalka haweenka ayna ku daraan aragtida jinsiga dhammaan dedaallada nabadda iyo amniga ee Qaramada Midoobay. Eeg Machadka Nabadda ee Maraykanka, *'Waa maxay UNSCR 1325?'*

[188] Women's Refugee Commission and International Rescue Committee, *Dhisidda awoodda ka mid noqoshada naafada ee diyaarinta barnaamijyada xadgudubka ku salaysan jinsiga ee goobaha samafalka bani'aadamnimada. Qalab loogu talagalay xirfadlayaasha GBV* (2005). Tilmaamaha habraaca 7 ayaa ku doodaya inay muhiim tahay in lala socdo tirada dadka naafada ah ee isticmaala adeegyada GBV iyo barnaamijyada si loo fahmo in barnaamijyadu ay gaarayaan kuwa aadka ugu baahan. Ugu yaraan 15 boqolkiiba ka qaybgalayaasha waxqabad kasta oo GBV waa in ay ahaadaan dad naafada ah; saamigan had iyo jeer lama daboolo (lama gaaro). (WRC/IRC 2015)

- Hay'adaha ka dhexeeya Xeerarka Maareynta Kiiska Dhibaatooyinka ku salaysan Jinsiga (2017)
- UNFPA, Halbeegyada Ugu Yar ee Ka Hortagga iyo Waxka qabashada Dhibaatooyinka ku saleysan Jinsiga ee Xaaladaha Degdegga ah (2015)
- WHO, UNHCR iyo UNFPA, Maaraynta Caafimaadka – Badbaadayaasha Kufsiga (2004)
- WRC iyo Sanduuqa Carruurta, gabboodfalyada ku salaysan jinsiga Ka-hortagga Carruurta iyo Dhallinyarada Dadka naafada ah (2016)
- WRC iyo IRC, Dhisidda awoodda naafada ee ka mid noqoshada barnaamijyada xadgudubka ku salaysan jinsiga ee goobaha bani'aadamnimada (2015)
- WRC iyo UNICEF, Hagidda ku darida Naafada ee La-hawlgalayaasha gabboodfalyada ku salaysan jinsiga ee Lubnaan: Maareynta kiisaska badbaadayaasha iyo haweenka khatarta ku jira, carruurta iyo dhallinyarada dadka naafada ah (2018)

Xadgudub ka Ilaalinta Carruurta

Inta lagu jiro qalalaasaha bini'aadantinimo, carruurtu waxay aad halis ugu jiraan gacan-ka-hadal, xadgudub, dayacaad iyo dhiig-miirasho. Waxa laga yaabaa in ilaalintooda la wiiqo marka qoysaska la geliyo cidhiidhi dheeraad ah.[189] oo shabakadaha bulshadu burburaan.

Saamaynta ay ku leeyihiin carruurta naafada ah ayaa si gaar ah loo calaamadin karaa, sababtoo ah waxay ku hoos jiraan ceebayn iyo takoorid waxaanna laga yaabaa inay yaraadaan helitaankooda hababka la qabsiga. Sidaas daraadeed, waxay halis sare ugu jiraan in lagu xadgudubo xuquuqdooda. Sida laga soo xigtay kooxdii hore ee xadgudub ka Ilaalinta Carruurta, "ka-saaristu waxay asal ahaan saamaysaa horumarka in ilmuhu si buuxda u gaadho kartidiisa... Carruurta la faquuqay waxay aad ugu nugul yihiin dhibaatooyinka gacan-ka-hadal, xadgudubka, dhiig-miirashada iyo dayacaad. Dhibaatooyinka bini'aadantinimo iyo wax ka qabadkooda ayaa ka dhigi kara wareegyada faquuqidda qaar ka sii dara ama waxay soo bandhigi karaan fursado isbeddel fiican."[190]

Daraasaduhu waxay muujinayaan in carruurta naafada ahi ay saddex ilaa afar jeer uga dhow yihiin inay noqdaan kuwa la kulmay oo ka soo dooga dhibaatooyinka gacan-ka-hadalka marka loo eego carruurta aandadka naafada ahayn.[191] Intaa waxa dheer, noocyada dhibaatooyinka qaarkood waxay gaar u yihiin carruurta naafada ah. Tusaalooyinka waxa ka mid ah gacan ka hadal la sameeyay iyadoo loogu soo gabbanayo daawayn si wax looga beddelo hab-dhaqanka, dhalmo-ka-xannibidda/ka-joojinta qasabka ah ee gabdhaha dadka naafada ah, ama ilmo ka soo rididda qasabka ah.[192]

Iyadoo la raacayo qeexitaanka Qodobka 1aad ee Heshiiska Xuquuqda Carruurta (CRC), ilmaha waxa lagu qeexaa inuu yahay qof ka yar 18 sano jir.

CRC waxay dejisay afar mabda'a oo ku saabsan xuquuqda carruurta, kuwaas oo sidoo kale lagu dabaqo hawlaha samafalka bani'aadamnimada:

- Badbaadada iyo korriinka. Shaqaalaha hawlaha samafalka bini'aadantinimo waa inay ka tixgelin siiyaan oo u fiirsadaan sida xaalad degdeg ah iyo ka wax ka qabadkeedu u saamaynayso korriinka carruurta.
- Takoorid la'aan. Shaqaalaha hawalaha samafalka bini'aadantinimo waa in ay wax ka qabtaan qaababka takoorka iyo awoodda siday u qaybsan tahay xilligga wax ka qabashada dhibaatada.

[189] Kooxda Shaqeedka Xadgudub Ka-Ilaalinta Ilmaha, *Heerarka ugu Yar ee Xadgudub Ka-Ilaalinta Ilmaha ee Hawlaha Samafalka Bani'aadminimo* (2019).

[190] Ibid.

[191] Hughes K. et al., *Baahsanaanta iyo khatarta rabshadaha ka dhanka ah dadka waaweyn ee naafada ah: dib u eegis nidaamsan iyo falanqaynta-meta ee daraasaadka indho-indhaynta*, ee Lancet, 2012, doi: 10.1016/S0410-6736(11)61851-5.

[192] UNICEF, *Xaaladda Carruurta Adduunka: Carruurta naafada ah* (2013).

- Ka qaybqaadashada carruurta. Shaqaalaha hawlaha bini'aadantinimo waa in ay awood u siiyaan carruurta in ay si macno leh uga qayb-qaataan dhammaan wejiyada kala duwaan ee u diyaargarowga iyo wax ka qabashada dhibta dhacday.

- Danta ilmaha . Danta ilmaha waa inay noqotaa tix-galinta koowaad ee dhammaan ficillada khuseeya carruurta.[193]

Khatarta la Xidhiidhta xadgudub ka Ilaalinta Ilmaha iyo Saamayntooda

Wadamo badan, carruurta naafada ah waxa inta badan lagu meeleeyaa xarumo,,[194] halkaas oo ay halis ugu jiraan xadgudub, dhiig-miirasho iyo dayacaad. Xarumaha noocan oo kale ah ayaa inta badan leh heerar daryeel oo hooseeya iyo dabagal la'aan. Dembiilayaasha dhibaatooyinka iyo xadgudubyada geysta ayey dhif tahay in lala xisaabtamo.[195]

- Ku meelaynta xarumaha la dego waxay kaloo kordhisaa halista ka tahriibinta ka ganacsiga carruurta naafada ah. Daraasado la sameeyay ayaa lagu ogaaday in gabdhaha dadka naafada ah ay halis ugu jiraan in la tahriibiyo, sababtoo ah naafonimadooda ayaa loo malaynayaa inay xaddidayso fursadaha ay ku baxsan karaan.[196]

- Bulshooyinka Saxaraha ka hooseeya, khuraafaadka sheegaya in xubnaha jidhka ee leh jidhka caddaada (albinismku) ay leeyihiin awood sixir ay keentay weeraro iyo googoyn, ugu horrayn carruurta leh jidhka cadaaday (albinism-ka).[197]

- Carruurta naafada ah waxay si gaar ah ugu dhowdahay inaan la diiwaan gelin markay dhashaan. Tani waxay kordhinaysaa khataraha ay ugu jiraan in carruurnimo lagu guursado iyo inay bilaa waddan noqdaan, waxayna xannibi kartaa helitaankooda waxbarasho, daryeel caafimaad iyo adeegyada kale ee aasaasiga ah.[198]

- Carruurta naafada ah ee ay iswaayeen daryeel-bixiyeyaashoodii ayaa si gaar ah khatar ugu jira. Xubnaha qoysku waxa laga yaabaa inay ahaayeen kaliya ee yaqaana sida loo daryeelo baahiyaha jidheed ee gaarka ah ee ilmaha ama sida loola hadlo ilmaha.[199] Carruurta naafada ahi waxa dhici karta inay awoodi waayaan soo gudbinta xogta muhiimka ah si loo baafiyo qoyskoodii oo dib loola mideeyo. Ilmaha dadka naafada ah ee aan lala socon ayaa laga yaabaa in laga saaro hababka daryeelka ee soo jireenka ah haddii qoysaska maxalliga ah aanay aqbalin.

- Gabdhaha dadka naafada ah waxay halis ugu jiraan xad-gudub ku salaysan jinsiga[200], oo ay ku jiraan kufsi, dhiig-miirasho iyo xadgudub si xun ula dhaqan.[201] Tani waxay iyaduna u bandhigi kartaa qaadista HIV iyo dayacaad aad daran.[202] Inkastoo cilmi baarista arrintan ay xaddidan tahay, gabdhaha dadka naafada ah waxay sidoo kale halis sare ugu jiraan carruur ku guursi qasab ah (in carruurnimo lagu guursado).

- Carruurta naafada ah waxa laga yaabaa in loo diro inay ka shaqeeyaanhawlo n halis ah oo ay ku jiraan kuwa ugu foolxun ee carruurta

---

193 Child Protection Working Group (Kooxda Shaqeedka Xadgudub ka Ilaalinta Ilmaha, *Habraacyada ugu Yar ee Xadgudub-ka-Ilaalinta Ilmaha ee hawlaha Samafalka Bani'aadminimo* (2019).

194 Fiiri Lumos, *Carruurta ku jirta Xarumaha: Sawirka Caalamiga ah* (2017).

195 African Child Policy Forum (Golaha Siyaasadda Carruurta Afrika), *Warbixinta Afrika ee Xadgudubyada ka dhanka ah Carruurta* (2014).

196 Leonard Cheshire Disability, *Weli laga tagay: waddooyinka loo maro waxbarashada loo wada dhan yahay ee gabdhaha naafada ah* (2017).

197 *Warbixinta Khabiirka Madaxbanaan ee ku raaxaysiga xuquuqda aadanaha ee dadka albinism-ka leh (jidh-caddaanka), A/HRC/34/59, 10 Janaayo 2017, para. 29*.

198 UNHCR, Waxay U Baahan Tahay Inaad Ogaato: *Tilmaamaha La Shaqeynta Dadka Naafada ah ee Barakaca Qasabka ah* (2019). Eeg sidoo kale Rabshadaha ka dhanka ah Haweenka Naafada ah Kooxda Shaqada, *Walaalo la illoobay - Warbixin ku saabsan Gacan-ka-hadalka ka dhanka ah Haweenka Naafada ah: Dulmarka Dabeecadiisa, Baaxadda, Sababaha iyo Cawaaqibta ka timaadda*(2012).

199 UNICEF, *Xaaladda Carruurta Adduunka: Carruurta naafada ah* (2013).

200 Women's Refugee Commission, *Rabshadaha ku saleysan Jinsiga ee ka dhex jira Haweenka Barakacayaasha ah iyo Gabdhaha Naafada ah* (2012).

201 Ibid.

202 UNICEF, *Rabshadaha ka dhanka ah Carruurta Naafada ah: Warbixinta Kooban* (2005).

lagu shaqaysto, sida dhilleysiga iyo tuugsiga/dewersiga.

- Carruurta naafada ah, gaar ahaan kuwa garaadka naafada ka ah, waxay u badan tahay in la qoro kooxo hubaysan.

Tilmaantan soo socota ayaa ka caawinaysa hawl-wadeennada hawlaha samafalka bini'aadantinimo ee ka shaqeeya xadgudub ka ilaalinta carruurta si ay u aqoonsadaan meeshana ugana saaraan caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah, iyo sidoo kale qoysaskooda, taageera iyo daryeelayaasha, marka ay isku dayaan inay galaan ama isticmaalaan barnaamijyada xadgudub ka ilaalinta carruurta ee goobaha hawlaha samafalk bani'aadamnimo ka socdaan.

Tallooyinka Lagu Talo Bixiyey:

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Ku dar gabdhaha iyo wiilasha naafada ah qiimeynta iyo la-tashiga ku habboon da'dooda, oo ay ku jirto Qiimeynta degdegga ah ee xadgudub ka Ilaalinta Ilmaha.	X	X	
Hubi in carruurta naafada ah ay ka qayb-qaataan go'aamada xadgudub ka ilaalinta ilmaha ee iyaga khuseeya; Hubi in habraacyadu yihiin kuwo sir ah.	X	X	
Ka qayb-gali carruurta naafada ah iyo qoysaskooda si loo aqoonsado caqabadaha hortaagan isticmaalka hawlaha waxqabad ee xadgudub ka ilaalinta carruurta iyo meelaha/goobaha carruurta ku habboon (child friendly spaces). Ku martiqaad inay soo jeediyaan sida caqabadaha meesha looga saari karo, loona horumarin karo gelitaanka iyo isticmaalkooda adeegga.	X	X	X
Hubi in kooxaha loo magacaabay inay maamulaan qiimaynta xadgudub ka ilaalinta carruurta iyo barnaamijyada qorshaynta inay yihiin kuwo isku dheeli tiran jinsiga (rag iyo dumar); xaqiiji in cidda metelaysa dadka naafada ah ee kooxahaasi ay sidoo kale tahay mid dheellitiran xagga jinsiga.	X	X	X
Hubi in qorshayntu wax ka qabato baahiyaha iyo khataraha gaarka ah ee naafannimada. Ka qayb-gali dadka naafada ah dejinta mudnaanaha xadgudub ka ilaalinta ilmaha.	X	X	X

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
2. Abaabulka kheyraadka			
Xaqiijii in dhammaan mashruuc soo jeedimaha (project proposals) ama qoraallada fikradda mashruuc (concept notes) ay tixgeliyaan oo ay falanqeeyaan khataraha xadgudub ka ilaalinta carruurta iyo awoodaha hablaha iyo wiilasha naafada ah. Hubi in wax ka qabadyadu ay wax ka qabtaan xadgudub ka ilaalinta oo ay horumariyaan ka qaybgalka gabdhaha iyo wiilasha naafada ah.	X	X	
Maalgelin soo xero-geli. Samee nidaam miisaaniyadeed loo dhan yahay kaasoo sameeya qoondo wax lagaga qabto si kor loogu qaado helitaanka iyo ka mid noqoshada (accessibility and inclusion).		X	X
3. Fulinta			
Kala saar xogta naafada ee Nidaamka Maareynta Macluumaadka Xadgudub ka Ilaalinta Ilmaha iyo dhammaan agabka xog ururinta. (Isticmaal Agabka xog-ururinta ee Hay'adda Qaramada Midoobey u Qaabilsan Dhallaanka – UNICEF- iyo iyo kooxda Washington ee dhallaanka.)	X	X	
Kordhi awoodda shaqaalaha iyo mutadawaciinta si ay u fahmaan oo ay u dabaqaan hab ku salaysan xuquuqda naafada.	X	X	
Sii tababar iyo taageero ku saabsan daryeelayaasha loo dhiibay ilmaha iyo daryeelayaasha ku meel gaadhka ah oo ku tababar baahiyaha carruurta naafada ah.	X	X	X
Tababar ka sii dhammaan shaqaalaha xadgudub ka ilaalinta carruurta arrimaha naafada. Isku-dubarid daraasado kiisas dhacay iyo doodo ku saabsan dhibaatooyinka, dhiig-miirashada iyo xadgudubka carruurta naafada ah oo ku dar tababarka aasaasiga ah. Ku dar shaqaalaha arrimaha bulshada, shaqaalaha bulshada ka dhex shaqeeya (outreach workers), shaqaalaha waxbarashada, shaqaalaha caafimaadka, kuwa u xilsaaran xadgudub ka ilaalinta, iyo guddiyada.	X	X	
U dooro goobaha loogu talagalay hawlaha ilaalinta carruurta kuwo ah qaar la wada geli karo oon caqabado lahayn; Meesha aanay taasi suurtogal ahayn, samee hagaajinta lagama maarmaanka ah oo samee wixii wax fududaynaya ee macquul ah.	X	X	X

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
kor uqaad oo samee wacyigelinta xuquuqahan kala sheekayso carruurta (kuwa dadka naafada ah iyo kuwa aan dadka naafada ahaynba), qoysaskooda, iyo hoggaamiyeyaasha bulshada, culimada, dhakhaatiirta dhaqanka, shaqaalaha waxbarashada iyo caafimaadka, iyo bulshada kale.	X	X	X
Aqoonso welwelka badbaadada ee carruurta naafada ah, sida handadaadda/cagajuglaynta ama halista dhaawac in la gaadhsiiyo, iyo xadgudubka jireed ama galmo. Qaado tillaabooyin aad meesha uga saarayso ama aad ku yaraynayso khatarahaas.		X	X
Ku dar da' yarta iyo dhalinyarada dadka naafada ah waxqabadyada ka caawinaya dhisidda adkeysiga. Kobci hoggaaminta iyo xoojinta shabakadaha istaageeridda asxaabta. Tixgeli hawlaha madaddaalada, ciyaaraha, hawlaha dhaqanka, waxbarashada, iyo xirfadaha nolosha.[203]	X	X	X
Aqoonso la taliyeyaal khibrad leh oo arrimaha dadka naafada ah. Ku dhiirrigeli la taliyeyaasha inay isticmaalaan hogaankooda, xirfadahooda iyo awooddooda si ay uga hortagaan habdhaqannada xun ee lagula kaco naafada. Tixgeli in aad soo bandhigto nidaam isku-xidh oo istaageerid ah una dhexeeya da' yarta iyo dhallinyarada dadka naafada ah iyo kuwa aan dadka naafada ahayn.			
Horumari helitaanka is-diiwaangelinta dhalashada (warqadda dhalashada) dhammaan carruurta, oo ay ku jiraan carruurta naafada ah.		X	X
Aqoonso/soo ogow carruurta ku nool xarumaha la dego, oo ay ku jiraan carruurta la ka lumay oo ay ka tageen waalidkood markii bulshooyinku carareen/yaaceen. Marka ay dantoodu ku jirto, ku dar baafinta/raadinta qoyska iyo dib ula midayntooda.		X	X
Tixgeli baahiyaha carruurta naafada ah ee aan lala socon iyo kuwa kala maqan ee ku jira nasinta ama goobaha daryeelka kale.		X	
Hubi in ficil kasta oo lagaga hortagayo loogana jawaabayo noocyada foosha xun ee ku-shaqaysiga carruurta, ay ku jiraan carruurta naafada ahi.		X	X

[203] Koox Shaqeedda Xadgudub Ka-Ilaalinta Ilmaha, *Heerarka ugu Yar ee Ilaalinta Ilmaha ee Tallaabo Bani'aadminimo* (2019).

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
Hubi in nidaamyada maaraynta kiisaska carruurta ay yihiin kuwo loo dhan yahay. Baadhitaan ku same inay yihiin qaar la wada isticmaali/heli karo. Shaqaalaha kiiska ku tababar sida loola shaqeeyo carruurta naafada ah. (Tusaale ahaan, sii xirfado wax ku ool ah oo ay ku wada xidhiidhaan oo isku fahmi karaan; ku wacyi-geli inay ogaadaan xuquuqda carruurta naafada ah iyo khatarta ay la kulmaan.)		X	X
Isticmaal kooxaha gaadha goobaha bulshada (outreach) ee isticmaala mobilada si aad u gaadho carruurta naafada ah ee aan u safri karin goobaha diiwaangelinta ama meelaha carruurta isugu timaaddo ee ku habboon. Hubi in ay ku soo booqdaan carruurta xarumaha la dego, oo ay ku jiraan xarumaha lagu xidho.		X	X
Kala shaqee bulshada si loogu daro carruurta naafada ah iyo waalidkood hababka xadgudub ka ilaalinta carruurta ee ku salaysan bulshada dhexdeeda (bulshada ka dhex samaysan).	X	X	X
Sii taageero si aad awood ugu siiso qoysaska iyo daryeelayaasha carruurta naafada ah inay helaan gargaar.	X	X	X
Xaqiiji in hababka korjoogtaynta/la socodka iyo nidaamyada warbixinuhu, oo ay ku jiraan nidaamyada warbixineed ee xadgudubyada waaweyn lagu soo gudbiyo, ay soo gudbiyaan xadgudubyada lagula kaco carruurta naafada ah		X	X
4. Iskudubarid			
Ku dar arrimaha carruurta naafada ah inay noqdaan ajande taagan ee shirarka Kooxda Isku-duwidda xadgudub ka Ilaalinta carruurta.		X	X
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
Ku dhex-dar xogta xadgudub ka ilaalinta ilmaha ee qalabka la socodka heerka qoyska; kala saar xogta jinsiga, da'da iyo xaaladda naafanimada. Ku dhiirri-geli kooxaha korjoogteynta inay qaataan agabka xog ururinta ee lagu tijaabiyey xaaladaha bini'aadminimada, sida kan ay isticmaalaan Kooxda UNICEF/Washington Module-ka shaqaynta jidhka Carruurta.		X	

Shuruucda iyo Marjaca

- Isbahaysiga Ilaalinta Ilmaha ee Tallaabooyinka Bani'aadamnimada, Buug-gacmeedka Goobta ee Carruurta Aan La Wahelin iyo Kuwa Kala maqan (2017)
- Shabakadda Daryeelka Wanaagsan
- Ilaalinta Ilmaha ee Shabakadda Barashada Dhibaatada
- Kooxda Shaqaynta Ilaalinta Ilmaha, Heerarka ugu Yar ee Ilaalinta Ilmaha ee Tallaabo Bani'aadminimo (2019)
- Kooxda Shaqada Ilaalinta Ilmaha, Tilmaamaha Wakaalada Inter ee Maaraynta Kiis iyo Ilaalinta Ilmaha (2014)
- Shabakadda Jawaab bixiyaasha XADGUDUBYADA KU SALAYSAN JINSIGA, Daryeelida Badbaadayaasha Ilmaha
- Kooxda Ilaalinta Caalamiga ah, Kooxda Shaqada Ilaalinta Carruurta
- Guddiga Caalamiga ah ee Laanqeyrta Cas, Mabaadi'da Hagidda Hay'adaha Caalamiga ah ee Carruurta Aan La Wahelin iyo Kuwa Kala maqan (2004)
- UNICEF, oo ay ku jiraan carruurta naafada ah ee hawlaha bini'aadantinimo
- UNICEF, Carruurta naafada ah ee Xaaladaha Colaadaha Hubaysan (2018)
- Guddiga Qaxootiga Haweenka iyo Sanduuqa Carruurta, Dhibaatooyinka Ku Salaysan Jinsiga ee ka dhanka ah Carruurta iyo Dhalinyarada Dadka naafada ah: Qalab loogu talagalay Jilayaasha Ilaalinta Carruurta (2016)

Guriyeyn, Dhul iyo Hanti

Shakhsiyaadka ay saameeyeen xaaladaha degdegga ah ee bini'aadantinimo, waxay ku sii badanayaan magaalooyinka, degsiimooyinka aan rasmiga ahayn iyo xarumaha sida wadajirka ah loogu noolyahay, halkii ay ku noolaan lahaayeen xeryo ama degsiimo la qorsheeyay. Hawl-wadeennada samafalkua waxay u baahan yihiin inay tixgeliyaan caqabadaha iyo fursadaha uu isbeddelkani u soo bandhigay barokacay ee dadka naafada ah.[204]

Baaqa Caalamiga ah ee Xuquuqul Insaanku wuxu aqoonsaday 1948-kii in helitaanka guri ku filan uu qayb ka yahay xuquuqda nololeed oo ku filan qofka. Qodobka 25(1) waxa uu dhigayaa in "qof kastaa uu xaq u leeyahay inuu helo heer nololeed oo ku filan caafimaadka iyo fayo-qabka naftiisa iyo qoyskiisa, oo ay ku jiraan cunto, dhar, guri, iyo daryeel caafimaad iyo adeegyada bulsho ee lagama maarmaanka ah".

Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda Dhaqaalaha, Bulshada iyo Dhaqanka (1966) ayaa sidoo kale aqoonsaday xuquuqda guriyeyn ku filan, kaas oo la fahamsan yahay inay ku jiraan amniga sharci ee muddada; helitaanka adeegyada, agabka, tas-hiilaadka iyo kaabayaasha; la awoodi karo in layska bixiyo; la degi karo, la geli karo; goob habboon ku yaal; iyo ku habboonaanta dhaqanka.[205]

Xuquuqda hantida waxa loo fahmay in ay tahay xaqa uu qofku u leeyahay in uu ku raaxaysto gurigiisa, dhulka iyo hantida kale iyada oo aan la faragelin ama takoorid. Xaaladda bani'aadamnimo, xaqiijinta xuquuqdan waxa ka mid noqon kara ilaalinta hantida iyo maalka, ay ka tageen ka soo cararay colaadaha ama khatarta dabiiciga ah oo laga ilaalinayo bililiqada, burburinta, ama in sharci-darro ah loo dhaco, qabsado ama isticmaalo.[206]

Muranka ku saabsan hoyga, dhulka iyo hantidu (HLP) way ku badan yihiin xaaladaha bini'aadantinimo oo ay ugu wacan tahay cid kale oo qabsata, lumista

[204] Eeg tusaale ahaan, Norwegian Refugee Council, *Qoraalka Tusmada ee Arrimaha Guriyenta, Dhulka iyo Hantida (Housing,Land Property -HLP) ee Degsiimada aan rasmiga ahayn iyo Xarumaha Wadajirka ee Waqooyiga Suuriya* (2017). NRC waxay aqoonsan tahay in hagitaan jira ee guryaha, dhulka iyo arrimaha hantida ee degsiimooyinka aan rasmiga ahayn iyo xarumaha wadajirka ah uu aad u xaddidan yahay, degsiimooyinkaas oo ku badan Suuriya.

[205] *Guddiga Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Dhaqaalaha, Bulshada iyo Dhaqanka, Faallo Guud No. 4:* Xuquuqda Guriyeynta Ku habboon (Qod. 11(1) ee Axdiga), 13 December 1991.

[206] IASC, *Xadgudub Ka-Ilaalinta Masiibooyinka Dabiiciga ah*.

dukumeentiyadii lahaanshaha muujinayey, iibka sharci-darrada ah ama iibka khasabka ah, amni-darrada muddada ku jirista, dhul-qaybsiga aan loo sinayn, iyo cabashooyinka socda ee dhulka iyo hantida.[207]

Khatarta la Xidhiidhta Hoy, Dhul iyo Hanti iyo Saamaynteeda

- dadka naafada ah qaarkood waxay la kulmaan noocyo kala duwan oo takoorid ah oo khuseeya guryaha. Barakacayaasha dadka naafada ah waxay la kulmi karaan takoor ay sabab u tahay naafonimadooda iyo sidoo kale cunsuriyad iyo nacayb; waxaanna laga yaabaa in isla mar ahaantaana ay ka lunto farsamooyinka muhiimka ah ee la qabsiga iyo qaabdhismeedka taageerada inta lagu jiro barakaca. Kuwo kale ma awoodaan inay sheegtaan helitaan guri sababtoo ah waxay lumiyeen waraaqihii muhiimka ahaa,[208] ama kama doodi karaan dhaqamada kireyntaa takoorka ah sababtoo ah ma haystaan sharci. Taasoo sabatay[209]in dadka naafada ah ee barakacay ay dhici karto in ay waayaan hoy ay degaan, ama ay awoodi waayaan inay hoy ku filan kiraystaan, ama laga ay dhici karto in lagu khasbo inay ku noolaadaan xaalado nabadgelyo xun oo aan amni ahayn , ama ay khatar ugu jiraan oo u nuglaadaan in laga saaro hoyga..[210]

- Takoorka badan oo isxoojinaya ayaa waxa la kulma haweenka dadka naafada ah, kuwaas oo la kulma caqabado dheeraad ah oo la xidhiidha jinsiga kuwaas oo ka hor istaagaya inay gutaan xuquuqda hoy, dhul iyo hanti. Gaar ahaan dumarka laga dhintay, kuwa la laga haajiray/tegay ama la furay waxay awood u yeelan karaan oo kaliya inay hanti yeeshaan ama ay hanti ku helaan, iyadoo wakiisha rag ay qaraabo yihiin.[211] Haweenka dadka naafada ah ee lagu qasbay inay ku noolaadaan guryo aan ammaan ahayn ayaa sidoo kale halis sare ugu jira dhibaatooyinka, oo ay ku jiraan xadgudubka galmada.[212]

- dadka naafada ah waxa badanaa loo diidaa xaqa ay u leeyihiin inay doortaan meesha ay ku noolaanayaan iyo cidda ay la ay la noolaanayaan, ha noqoto takoorid toos ah ama xaqiiqda ah ka qaadista doorashada ee ay la kulmaan. Haweenka waxa laga reebay doorasho wax ku ool ah, tusaale ahaan, haddii aanay heli karin gaadiid iyo adeegyo kale, xog/macluumaad la'aan, ama ay ku nool yihiin saboolnimo daran.[213]

- dadka naafada ah qaarkood ayaa si aan ikhtiyaar ahayn loo geeyaa xarumaha ama ma awoodaan inay ka baxaan xarumihii la geeyey. Labada xaaladoodba waxay ka xayuubinayaan xaqa ay u leeyihiin inay si madaxbannaan u doortaan meesha ay ku noolaanayaan. Khatartaani waxay si gaar ah ugu badan tahay qaba naafo maskaxeed (dhimirka) iyo mid garaad.[214]

- Xarumo geynta khasabka ahi waxay inta badan u dhacdaa si natiijo aan toos ahayn oo ah marka guul-darraysto ixtiraamka xuquuqda ay u leeyihiin guri ku filan. Bulshooyinka qaarkood, tusaale ahaan, qaranku ma siiyo dadka naafada ah qaababka taageerada lagama maarmaanka ah si ay ugu suurtagasho inay ku dhex noolaadaan bulshada; kuwa kale, guryuhu waa wax aan la awoodi karin in layska bixiyo (kiro ahaan).[215]

---

207 Norwegian Refugee Council iyo IFRC, *Muhiimadda ay leedahay wax ka qabashada Guriyeynta, Dhulka iyo Hantida (HLP) Caqabadaha Waxqabadka Samafalka Bani'aadamnimada* (2016).

208 Ibid.

209 UN Habitat iyo OHCHR, *Xuquuqda Guriyeynta Ku Filan. Warqada xaqiiqda xuquuqda aadanaha lr. 21* (Muuji. 1) (2009).

210 Norwegian Refugee Council iyo IFRC, *Ahmiyada Wax ka qabashada Guryaha, Dhulka iyo Hantida (HLP) Caqabadaha Waxqabadka Samafalka Bani'aadantinimo* (2016).

211 eeg tusaale ahaan, Norwegian Refugee Council, *Xuquuqda Haweenka Barakacay ee Guriyeynta, Dhulka iyo Hantida* (2018).

212 Eeg, tusaale ahaan Norwegian Refugee Council iyo IFRC, *Ahmiyadda wax ka qabashada Guryaha, Dhulka iyo Hantida (HLP) Caqabadaha Waxqabadka Samafalka Bani'aadminimo* (2016).

213 UN Habitat, *Xaqa Guriyeynta Ku Filan/habboon ee Dadka Naafada ah ee ku nool Magaalooyinka: Dhanka Magaalooyinka Loo Dhanyahay* (2015).

214 Ibid.

215 Ergeyga Gaarka ah ee Qaramada Midoobay ee Guryeynta Ku Filan/habboon ee Qayb ka ah Xuquuqda Heerarka Nololeed ee Ku Filan/habboon, *Guri ku filan oo ka mid ah Xuquuqda Heerarka Nololeed ee Ku Filan, iyo Xuquuqda Takoorka La'aanta ee macnaha guud*, A/72/ 251 72b, 12 Luulyo 2017.

- Kharashka guryuhu waxa uu si daranaad ah u saamayn karaa dadka naafada ah, sababtoo ah waxa ay inta badan la kulmaan kharashyo dheeraad ah (tusaale ahaan daryeelka caafimaadka) iyo waliba caqabadaha ka hor istaagaya in ay shaqo helaan.[216]

- Heerarka sare ee faqriga iyo takoorku waxay dadka naafada ah ku qasbi karaan xaafadaha isku-raranta ah iyo degsiimooyinka aan rasmiga ahayn.[217]

- Hoy la'aantu si aan qiyaas lahayn waxay u saamaysaa dadka naafada ah. Xaaladaha qaarkood, tani waxay dhacdaa marka dadka naafada ah laga saaro xarumihii ay ku jireen laakiin aan la siinin taageero ku filan si ay ugu noolaadaan bulshada dhexdeeda. Saboolnimada iyo takooriddu waa sabab kale oo dheeraad ah.[218]

- Haddii aan la aqoonsanin awooddooda sharci, dadka naafada ah looma oggolaan karo inay galaan heshiisyo ay ku kireystaan ama ay ku yeeshaan hanti. Intaa waxa dheer, waxay si gaar ah ugu dhowdahay inay la kulmaan takoorid marka hantida la dhaxlo.

Tilmaantan soo socota ayaa ka caawin doonta hawlwadeennada hawlaha samafalka ee ka shaqeeya hoyga, dhulka iyo hantida si ay u aqoonsadaan ugana saaraan caqabadaha soo wajaha dadka naafada ah, iyo sidoo kale qoysaskooda, caawiya iyo daryeelayaasha, marka ay isku dayaan inay helaan oo isticmaalaan barnaamijyada hoyga, dhulka iyo hantida ee goobaha barnaamijyada samafalka (housing, land and property).

Tallaaboyinka Lagu Talo Bixiyey:

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Iyada oo la adeegsanayo falanqaynta dadku ka qaybqaadto, aqoonso oo ogow caqabadaha ka hortagaya dadka naafada ah inay helaan xuquuqdooda hoy, dhul iyo hanti. U kala saar xogta jinsiga iyo da'da. Ku dar oo ha ka tegin ku nool xarumaha.	X	X	
La shaqee ururrada dadka naafada ah iyo khubarada sharci yaqaanka ah si loo caddeeyo noocyada takoorka ee ay la kulmaan dadka naafada ah. Aqoonso dariiqooyinka sharciga ah ee loo maro, looga wareegi karo.	X	X	X
Adigoo kaashanaya ururrada dadka naafada ah khariidadee adeegyada maxalliga ah (sida adeegyada gudaha guriga iyo adeegyada taageerada ee bulshada) kuwaas oo awood u siinaya oo ka caawiya dadka naafada ah inay si madax-banaan u noolaadaan.	X	X	X

216 UN Habitat, *Xaqa Guriyeynta Ku Filan ee Dadka Naafada ah ee ku nool Magaalooyinka: Dhanka Magaalooyinka Loo Dhanyahay* (2015).
217 UN Habitat iyo OHCHR, *Xuquuqda Guriyeynta ku filan/habboon. Xaashida xaqiiqda xuquuqda aadanaha n. 21* (Muuji. 1) (2009).
218 UN Habitat, *Xaqqa Guryo Ku Filan/habboon Dadka Naafada ah ee ku nool Magaalooyinka: Dhanka Magaalooyinka Loo Dhanyahay* (2015).

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
Hubi in qorshayntu ay daboosho baahiyaha dadka naafada ah, iyo khataraha ay la kulmaan. Ka qayb-gali dadka naafada ah dejinta iyo xulashada kala-mudnaanta arrimaha guryaha, dhulka iyo hantida.	X	X	X
2. Abaabulka kheyraadka			
Hubi in soo jeedimaha mashruuc iyo qoraalada fikrad mashruuc ee baaraya kartida sharci ahaan iyo akhris-qoraalka ay ku jiraan dadka naafada ahi.	X	X	
3. Fulinta			
Taageero sii shabakadaha ku baaqaya dadka naafada ahi inay si siman u helaan xuquuqaha hoy, dhul iyo hanti ee xilliyada xaaladaha bini'aadantinimo. Dhiirrigeli ololayaasha xaqiijinaya xuquuqda hoy, dhul iyo hanti iyo ololayaasha xaqiijinaya mabaadi'da heshiika Xuquuqda Dadka naafada ah (CRPD).		X	X
Isku-dubarid daraasadaha kiis iyo doodaha naafada ee tababbarada asaasiga ah ee shaqaalaha ku lugta leh barnaamijyada hoyga, dhulka iyo hantida (housing, land and property). Ku dar tababarka shaqaalaha gaadha bulshada (outreach staff), xubnaha u magcaaban xadgudub-ka-ilaalinta, iyo guddiyada.	X	X	X
Markaad qoondaynayso hoy degdeg ah oo badbaado leh, tixgeli inaad mudnaanta siiso kooxaha khatarta ku jira, oo ay ku jiraan dadka naafada ahi.		X	
Hagaaji gelitaanka hoyga, adeegyada guryeynta iyo kaabayaasha, oo ay ku jiraan gaadiidka. (Ka Fiiri qaybta Hoyga iyo degsiimooyinka wixii hagis dheeraad ah.)		X	X
La shaqee ururrada dadka naafada ah si ay ugu doodaan soo celinta hantida si bilaa takoorid ah. Waa in la aqoonsadaa xaqa ay dadka naafada ahi u leeyihiin in ay hanti yeeshaan; Waa inay sidoo kale ku raaxaystaan helitaanka macluumaadka/xogta iyo gargaarka sharciga (legal aid).		X	X

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
Hubi in dadka naafada ahi ay samayn karaan sheegashooyin soo celin ah iyo in habraacyada soo celintu yihiin qaar la heli karo oo la wada isticmaali karo. Bixi macluumaad iyo tababar si loo horumariyo aqoonta sharciga; Gargaar dadka naafada ah ee u baahan taageero si ay u dhamaystiraan nidaamyada sheegashada.[219]		X	X
Hubi in, marka qaxootiga iyo gudaha ku barokacay la waydiiyo inay ka warbixiyaan isticmaalkooda, lahaanshahooda, degganaanshahooda, iyo hantidooda dhulka iyo hantida wadankii ay ka yimaadeen, in dadka naafada ahna la waydiiyo su'aalo la mid ah. (Xogta u kala saar jinsiga iyo da'da.)		X	X
Ku dhexdar dadka naafada ah habraac kasta oo ka caawinaya qaxootiga ah iyo kuwa barakacayaasha gudaha ah inay helaan dokumentiyada la xidhiidha guryaha, dhulka iyo hantida.			
Isku xidhka barakacayaasha ah, dadka naafada ah iyo ururrada bulshada rayidka ah, oo ay ku jiraan ururrada kiraystayaasha, si ay ugu doodaan xuquuqda hoyga, dhulka iyo hantida.		X	X
Hubi in hababka kormeerka iyo warbixinta ay ka warbixiyaan xad-gudubyada xuquuqda hoyga, dhulka iyo hantida ee lagula kacay dadka naafada ah.		X	X
4. Isku-dubaridka/ Isku-Xidhka			
Ku dar arrimaha naafada inay noqdaa ajande taagan shirarka isu-duwidda ee hoyga, dhulka iyo hantida.		X	X
Ka qayb-geli dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah shirarka isu-duwidda hoyga, dhulka iyo hantida. Sii wixii wax fududaynaya ee macquul ah si ay ugu fududaato ka-qaybgal macna leh inay kaga qayb-qaataan.		X	X
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
Ku-dhex dar xogta dadka naafada ah qalabka la socodka macluumaadka heerka qoyska.	X		

[219] Mabaadi'da Pinheiro ayaa dejiyay hagayaal caalami ah oo ku saabsan guriyeynta, dib u celinta dhulka iyo hantida qaxootiga iyo barakacayaasha. Eeg Xarunta Xuquuqaha Guryaha iyo Ka saarida, Mabaadi'da Pinheiro

Shuruucda iyo Marjaca

- FAO iyo kuwa kale, Guriyeynta iyo Soo celinta Hantida Qaxootiga iyo Barakacayaasha ee Pinheiro Principles (2007)
- GJH, Qaabdhismeedka Xalka Waara ee Barakacayaasha (2010)
- Golaha Qaxoontiga Norway iyo IFRC, Muhiimadda Wax ka qabashada Guryaha, Dhulka iyo
- Caqabadaha Hantida (HLP) ee Jawaabta Bini'aadantinimada (2016)
- Golaha Qaxoontiga Norway, Tilmaamaha Farsamada ee Wax ka qabashada Arrimaha HLP ee Degsiimada aan rasmiga ahayn/ Xeryaha iyo Xarumaha Wadareedka ee Waqooyiga Suuriya (2017).

Miinada

Hawlaha miinada waxay ujeeddadoodu tahay in la yareeyo khatarta iyo waxyeelada rayidka iyo shaqaalaha wada hawlahasamafalka ee khataraha qaraxyada.[220]

Shanta tiir ee hawlah miinada wax lagaga qabanayo waxay yihiin:

- Nadiifinta miinada iyo walxaha haraadiga qaraxyada dagaal (explosive remnants of war - ERW). Tani waa habka loo isticmaalo sahan farsamo iyo kuwa aan farsamo ahayn si loo ururiyo macluumaadka ku saabsan khataraha iyo walxaha qarxa, ka dibna meesha laga saaro. Ujeedadu waxay sidoo kale tahay in meesha laga saaro waxyeelada saamaynta wasakhayneed ee miinooyinka iyo walxaha haraadiga qaraxyada dagaal, si rayidka ah ay ugu laabtaan guryahoodii iyo hawl maalmeedkooda si nabadgelyo ah.
- Wacyigelinta khatarta waxa ka mid ah hawlo (sida ololaha macluumaadka, tababarka, iyo xidhiidhka bulshooyinka) yareynaya khatarta dhaawac ee ay sabab u tahay khataraha walxaha qarxa iyadoo la samaynayo wacyigelin iyo kor u qaadista isbeddelka hab-dhaqanka.
- In la waawiyo dhibbanaha waxa hadafkeeda ugu dambeeyaa yahay xaqiijinta in dadka naafada ahi, oo ay ku jiraan kuwa ku waxyeelloobay miinada, ay si buuxda oo waxtar leh uga qayb-qaataan bulshada si la siman kale. Tani waxay ka dhigan tahay in la qaado tallaabooyin lagu gaadhayo Halbeegyada ugu sarreeya ee caafimaadka, awood iyo itaal soo celin, taageerada nafsaaniga ah, waxbarashada loo dhan yahay, xadgudub ka ilaalinta bulshada, shaqo iyo shaqo-gelin, iyo sidoo kale ka-qaybgal buuxa iyo ka mid noqoshada bulshada iyo heer nololeed oo ku habboon. Waxa ka mid ah waxqabad lagu haqabtiro baahiyaha dhaawacyada, ka bad-baadayaasha wax ku noqday, kale ee dadka naafada ah, qoysaska ku dhaawacmay iyo kuwa ku dhintay, iyo bulshada ay saameysay. Dhinacyada waxqabadka waxa ka mid ah daryeelka caafimaadka, itaal soo celinta (rehabilitation), taageerada nafsaaniga ah, ka mid noqoshada bulshada, waxbarashada loo dhan yahay iyo ka qayb-qaadashada dhaqaalaha, oo ay ku jirto xadgudub ka ilaalinta bulsheed. Xog ururinta baahiyaha dhibbanayaasha ayaa sidoo kale loo baahan yahay, waxaanna loo baahan yahay in la ansixiyo lana fuliyo (dabaqo) sharciyada iyo siyaasadaha ilaalinaya a ee kor u qaadaya xuquuqda dhibanayaasha miinada wax ku noqday.
- Takoorka la'aanta, aqoonsiga xuquuqda aadanaha, doorka jinsiga, iyo aqoonsiga xaaladaha horumarineed ayaa ah mabaadi'da muhiimka ah. Qodobka 5(2a) ee Heeshiiska miinooyinka qarxa (Convention on Cluster Munitions) waxa uu dhigayaa in barnaamijyada caawinta dhibbanuhu ay tahay in aanay kala takoorin miinooyinka ku waxyeelloobay,

[220] Kooxda Xadgudub Ka-Ilaalinta Caalamiga ah (Global Protection Cluster), *Waxqabadka Miinada* (2018).

dadka naafada ah, dhaawacmay , ama ay soo gaadhay naafonnimo ay keeneen sababo kale.[221]

- Burburinta kaydka waxa loola jeedaa hawlo kala duwan oo ay qabtaan Dawladuhusi ay u baabi'inayaan kaydkooda miinada lidka ee dhulka, iyo rasaasta sida miinada u qaraxda .

- U-doodista waxa loola jeedaa dhaq-dhaqaaqyada lagu abaabulayo taageero loo helo hawlaha miinada iyo in lagu qanciyo Dawladaha xubnaha ka ah inay aqbalaan, ansixiyaan oo ay fuliyaan Heshiiska Mamnuucidda Miinada Lidka , iyo Heshiiska Rasaasta sida miinooyinka u qaraxda (cluster munition), Heshiiska Hubka Caadiga ah qaarkood iyo Heshiisyo kale oo caalami ah oo khuseeya arrimmahan sida Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda Dadka naafada ah (CRPD).

Khatarta iyo Saamaynta la Xidhiidha Falka Miinada

- Dadka naafada ah waxa laga yaabaa in aanay helinbarnaamijyada wacyi-gelinta khatarta miinada. Sidaas daraadeed, waxa laga yaabaa in aanay ka warqabin khataraha rasaastu keeni karto ama aaney ogeyn dhaqamada badbaadada leh ee ka hortagaya khatarahaas.

- Dadka naafada ah waxa laga yaabaa in lagu qasbo inay qaataan hab-dhaqan aan badbaado lahayn. Tusaale ahaan, haddii musquluhu/suuliyadu yihiin qaar aanay geli karin, waxa laga yaabaa in lagu qasbo in ay isticmaalaan meelo aan weli laga nadiifin walxaha qarxa iyo miinooyinka oo ku yaalla duleedka deegaamada ay haraadiga qaraxyada dagaal weli ku hadheen.

- Dadka naafada ah waxa laga yaabaa inay sidoo kale saameyn yar ku leeyihiin marka loo eego arrimaha sii deynta dhulka iyo go'aamada miino ka nadiifinta dhulka. waxa laga yaabaa in anay ka qaybqaadan hababka dhulka lagu sii daayo ama go'aamada ku saabsan dhulkee mudnaanta la siinayaa si looga nadiifiyo wixii qarxa, waxa laga yaabaa inaan la siin fursad ay ku helaan dhul la sii daayay, iyo inay awoodi waayaan inay helaan lahaanshaha dhulka. Sababahan iyo kuwa kale dartood, dadka naafada ah waxa laga yaabaa in laga saaro fursadaha horumarinta iyo kuwa sugidda baahiyaha nolol maalmeedka ee la xidhiidha nadiifinta miinada.

Tilmaamahan soo socdaa waxa ay taageerayaan hawl-wadeennada samafalka ee ka shaqaynaya hawlaha miinada si ay u aqoonsadaan, meeshanuga saaraan caqabadaha soo wajaha dadka naafada ah, iyo sidoo kale qoysaskooda, taageera iyo daryeelayaasha, marka ay isku dayaan in ay galaan oo isticmalaan kama faa'iideystaan barnaamijyada wax ka qabashada miinada ee goobaha samafalka.

221 *Axdiga Kutlada Rasaasta firidha (cluster munition)* (2008). Sidoo kale eeg Golaha Xuquuqul Insaanka Qaramada Midoobay, *Daraasad Mawduuci ah oo ku saabsan Xuquuqda Dadka Naafada ah sida hoos timaada qodobka 11 ee Axdiga Xuquuqda Dadka Naafada ah, xaaladaha khatarta iyo xaaladaha degdegga ah ee samafalka bini'aadantinimo*, A/HRC/31/30, 30 Noofambar 2015, para. 19.

Tallaaboyinka lagu Talo-Bixiyey:

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Ku martiqaad miinada ku waxyeelloobay (badbaadayaasha), dadka naafada ah, iyo ururrada matalaya dadka naafada ah (OPDs) inay ka qaybqaataan dedaallada lagu fahamayo sida miinooyinka iyo haraadiga qaraxyada dagaal u saameeyaan bulshada. Ka qayb-gali dejinta meelaha mudnaanta la siinayo ee miino-nadiifinta iyo calaamadaynta.		X	X
Hubi in qorshayntu ay wax ka qabato baahiyah gaarka ah ee dadka naafada ah, iyo khataraha ay la kulmaan. Ka qayb-gali dadka naafada ah si ay u dejiyaan mudnaanta hawlaha qaybta wax ka qabashada miinada.	X	X	X
2. Abaabulka/Ururinta kheyraadka			
Hubi in mashruuc soo jeedinta ku saabsan hawlaha miinada ay si nidaamsan u tixgeliso dadka naafada ah iyadoon loo eegin sababta naafanimadooda keentay.		X	X
3. Fulinta			
Qaado tallaabooyin aad ku hubinayso in hawlaha isku-xidhka bulshadu ay ku xisaabtamaan, oo ay ku lug yeeshaan dadka naafada ah, ururrada dadka naafada ah (OPDs), iyo ururrada ku waxyeelloobay miinada (survivors). Tixgeli dhisidda kartida ee heerka bulshada si aad ugu suurtagaliso dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah si ay u qiimeeyaan khatarta, u maareeyaan macluumaadka/xogta,		X	X
U sameeyaan xeeladaha yaraynta khatarta ee heer maxalli iyo u doodista wax ka qabashada miinada oo ugu doodaanwax-qabadyada kale ee gargaarka.[222]	X	X	
Ku dhexdar daraasado kiisas dhacay iyo doodo ku saabsan naafonnimada iyo hawlo ka qayb-gelinta dadka naafada ah, tababarrada aasaaska ah ee shaqaalaha ka shaqeeya hawlaha miinada. Ha ku jiraan shaqaalaha bulshada ka dhex shaqeeya, kuwa u xilsaaran arrimaha xadgudub ka ilaalinta, iyo guddiyadu.	X	X	

[222] UNICEF iyo GICHD, Hagayaasha Wax-ka-qabadka Miinada ee heer Caalami (IMAS) Buugga *Hagaha Wacyigelinta Habboon ee Khatarta Miinada* (2005), iyo IMAS 04.10, daabacaadda 2aad, 1 Janaayo 2003 (sida wax laga beddelay 1 Diseembar 2004), 3.157.

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaargarow
Hubi in dadka naafada ahi ay ku lug leeyihiin go'aannada ku saabsan wareejinta dhulalka la banneeyey ee dib loogu wareejinayo bulshada, iyo go'aamada isticmaalka dhulka la banneeyey.			X
Hubi in magdhawga aan lagu bedelin qorshayaasha ilaalinta bulshada (social protection schemes).[223]		X	
Ka qayb gali dadka naafada ah iyo ururadooda wakiil ka ah qaabaynta, fulinta iyo qiimaynta hawlaha wacyigelinta khatarta , oo ay ku jiraan iyada oo loo marayo waxqabadyo wacyigelinta intii isku asaag ahiba isa siiso.		X	
Hubi in macluumaadka wacyigelinta khatarta loo soo bandhigay qaabab badan oo la fahmi karo; lana waafajiyo agabka wacyigelinta lagu isticmaalayo.		X	
Ka qayb-geli dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah si ay uga talo-bixiyaan naqshadaynta iyo gudbinta hawlaha asaaggu isku wacyi-geliyo	X	X	
		X	
4. Iskudubarid/Xidhiidhin			
Si habaysan uga qayb-gali dadka naafada ah madalaha shirarka isku xidhka hawalaha miinada		X	
La xidhiidh dhammaan qaybaha hawlaha samafalka ee ay khusayso si loo hubiyo in isu soo gudbinta dadka naafada ah la sameeyo iyada oo aan loo eegin sababta ay ku naafoobeen.		X	X
Ka qayb-gali dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah shirarka isku-dubbaridka hawlaha miinada oo ha loo sameeyo wixii u fududaynayaee macquul ah si ay ugaqayb-qaataan sida ugu habboon ee macno leh.		X	X
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
La soco oo bixi macluumaadka tallaabooyinka la qaadayo si loo horumariyo helitaanka wacyigelinta khatarta, lana falanqeeyo saamaynta kala duwan ee miinooyinka iyo haraadiga qaraxyada dagaal ay ku leeyihiin nolosha dadka naafada ah.		X	X

223 Xafiiska Wakiilka Sare ee Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Aadanaha, *Daraasad Mawduuci ah oo ku saabsan Xuquuqda Dadka Naafada ah sida ku cad qodobka 11 ee Axdiga Xuquuqda Dadka Naafada ah, xaaladaha khatarta iyo xaaladaha degdegga ah ee bini'aadantinimo*, A/HRC/31/30. 30 November 2015, para. 12.

Shuruucda iyo Marjaca

- Geneva International Center for Humanitarian Demining (GICHD), Hagaha Ficilka Miinada iyo Walxaha Qarxa ee Dagaalka (2007)
- Xaashiyaha Xaqiiqada Caalamiga ah ee Curyaanka, Sidee loo Fuliyaa Waajibaadka Caawinta Dhibbanaha?
- IMAS, Halbeegyada Waxqabadka Miinada Caalamiga ah
- Bogga internetka ee Aagga Waxqabadka Miinada ee Mas'uuliyadda
- UNICEF iyo GICHD, IMAS Waxbarashada Khatarta Miinada Buuga Tilmaamaha ugu Fiican 1: Hordhac Waxbarashada Khatarta Miinada (2005)
- UNICEF, U-gargaarka Dhibanayaasha Miinooyinka iyo Walxaha Qarxa
- Qaramada Midoobay, Siyaasadda Qaramada Midoobay ee Gargaarka Dhibbanaha ee Ficilka Miinada (2016)
- Qaramada Midoobay, Tilmaamaha Jinsiga ee Barnaamijyada Waxqabadka Miinada (2010)
- Qaramada Midoobay, Istaraatiijiyadda Waxqabadka Miinada ee Qaramada Midoobay (2019-2023) (2018)
- Xariirka Kheyraadka Kaalmada Dhibbanaha ee Dabagalka Miinada iyo Kooxda

17 XADGUDUB KA ILAALINTA

Hordhac

Marxaladda hore ee xaaladda degdegga ah, hoygu waa mid muhiimad looga qiyaas qaato ka-soo-doogista, oo ay weheliso helidda biyaha, fayo-dhowrka, cuntada iyo daryeelka caafimaadka. Hoygu wuxu ka ciyaaraa door lama huraan ah hoos u dhigista nuglaanta iyo dhisidda adkeysiga bulshooyinka.[224]

Qaybta hoyga iyo dejinta ujeedadeedu waxay tahay inay xaqiijiso sharafta, asturnaanta/qarsoodiga , badbaadada iyo amniga dhibaataysan iyadoo hoygu kau yahay dhufay ka ilaalinaya cimilada. Inta lagu jiro hawlaha bini'aadantinimo, qaybta hoyga iyo dejinta ayaa sidoo kale door muhiim ah ka ciyaarta ka mid noqoshada dadka naafada ah, sababtoo ah saamaynta ay ku leedahay deegaanka la dhisay iyo caqabadaha deegaanka iyo doorkeeda muhiimka ah ee ilaalinta shakhsi ahaaneed iyo sugidda baahiyaha nolol maalmeedka .

Qiimaha in la maalgelin lagu sameeyo hoyga-caqabad-la'aanta ah ee ixtiraamaya mabaadii'da naqshadeynta caalamiga ah marka la diyaarinayo xirmooyinka hoyga aad ayuu uga hooseeyaa qiimaha dib-u-hagaajinta hoyga ka dib dhismaha. Faa'iidooyinka hoyga aan caqabadda lahayn waxa dareema dadka naafada ah iyo sidoo kale carruurta, waaweyn iyo jirran/buka ama dhaawacmay. Hoygu waa inuu yeeshaa xalal buuxiya baahiyaha leh noocyada naafada oo dhan. Intaa waxa dheer, waa in hoygu meel ku filan daryeel bixiyayaasha, shaqaalaha taageerada iyo xubnaha qoyska ee caawiya.

Eeg qaybta Ilaalinta, gaar ahaan xadugubyada ku salysan jinsi-ga iyo hoy, dhul iyo hanti. Hubi isu-duwidda nadaafadda.

Qalabka sharciga ah ee muhiimka ah iyo qaababka kale

- Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ah (Qodobada 9 iyo 19 gaar ahaan)
- Hadafka Horumarka Joogtada ah 11
- Habitat III: Ajendaha Magaalada Cusub
- Xafiiska Wakiilka Sare ee Qaramada Midoobay ee Arrimaha Aadanaha
- Xuquuqda iyo Habitat UN, Xaqa Guriyeynta Ku Filan (Xaqadda Xaqiiqada 21, Muujintii 1)

Eray bixinta Muhiimka ah

Hoyga waxa lagu qeexaa "meel daboolan oo lagu noolaan karo oo bixisa jawi ammaan ah oo caafimaad leh, oo u leh asturaad iyo sharaf kuwa ku dhex nool". Muddo ka dib, goobtan la degi karo waxa laga yaabaa inay ka soo baxdo xarun degdeg ah una guurto hoy waara.[225]

Gargaarka hoyga waxa ka mid ah (oo badi laysugu keenaa) habab iyo xalal badan: xirmooyinka

[224] IFRC, *Hoyga iyo Degsiimada*.

[225] Dukumentiyada UN, DFID iyo Xarunta Hoyga ee hoyga, eeg *Hoyga, dejinta iyo soo kabashada - (GBV) Tilmaamaha*.

hoyga,teendhooyinka iyo qaybintooda; caawimo ku salaysan lacag caddaan ah; ka taageeridda kirada, bixinta qalabka dhismaha; shaqada gacanta; dayactirka; tababar iyo taageero farsamo; hoy iyo dhismo guri iwm.

Caawimada hoyga (shelter assistance) waxa ku jira saddex waji oo waxqabad oo kala duwan: xaalad degdeg ah, soo kabasho iyo xalal waara. Xaqiiqda wejiyadani inta badan way is-dul-saaran yihiin, waxqabadka hoyguna waa la qorsheeyey waxaanna loo hirgeliyey qaab joogto ah oo aan kala go' lahayn. Goobaha colaadaha, wejiyadu si cad uma qeexna oo uma kala saarna, sababtoo ah dadku waxay la kulmi karaan dhowr barokac ama barokac daba dheeraada.

Degaanadu (settlements) waa kuwo bulsho ahaan, dhaqaale ahaan, deegaan ahaan iyo inta badan siyaasad ahaan iyo maamul ahaanba loo qeexo oo ay aadamuhu ku dhex nool yihiin oo ay ku wada dhaqmaan. Xaaladda bini'aadantinimo, degsiimooyinka waxa loo kala saari karaa iyadoo loo eegayo cabbirkooda, muddada (ku meel gaadhnimada), xaaladdooda, iyo sharci ahaanshahooda.[226]

Hoyga ku-meel-gaarka (Transitional shelters) ah waxa ka mid ah hoyga qoysaska ee degdega ah, musiibada kadib oo laga sameeyay alaab la cusboonaysiin karo ama dib loogu isticmaali karo dhismayaal joogto ah ama laga rarikaro goob ku-meel-gaadh loona rari karo goobo degsiimo joogto ah. Waxay ujeedadoodu tahay inay fududeeyaan u wareejinta ay dhibaatadu saameysey oo ay u gudbaan qaabab hoy oo sii waaraya.

Hoyga xaaladaha degdegga ah (emergency shelters) waxa loola jeedaa bixinta taageero hoy aasaasiga ah oo degdeg ah oo lagama maarmaan u ah si loo xaqiijiyo badbaadada dhibaatadu saamaysay. Waxa ka mid ah xalalka degdega ah ee waxqabad qaybinta alaabta hoyga (Bacaha wax lagu dhisto, xarkaha, xirmooyinka iyo qalabka lagu shaqaysto, teendhooyinka, alaabta dahaarka), dhisidda hoy ku meel gaar ah, iyo qaybinta alaabta guriga.[227]

Qoysaska martida loo yahay (host families) waxay noqon karaan saaxiibo (asxaab) ama ehel qoys, ama qoysaska deegaanka ah, kuwaasoo hoy ku meel gaar ah ka siiya guryahooda ku barakacay khatar dabiici ah ama iska-horimaad dagaal. Tani inta badan waa habayn muddo gaaban ah, laakiin way sii jiri kartaa haddii baro-kacu uu sii daba-dheeraado.[228]

Alaabooyinka aan cuntada ahayn (Non-Food Items) waa ashyaa aan ahayn cunto oo loo isticmaalo xaaladaha bini'aadantinimo marka la caawinayo kuwa ay saameeyeen masiibo dabiici ah ama dhibaatooyin kale. Waxa laga yaabaa inay ku jiraan furaashyo, bustayaal, baco, xidhmooyinka nadaafadda, marawaxadaha ama kuleyliyeyaasha, iwm.

(Sidoo kale eeg qeexitaannada naqshadaynta caalamiga ah iyo gelitaankooda qaybta fikradaha muhiimka ah.)

Caqabadaha

Hoyga iyo dejinta ayaa door muhiim ah ka ciyaara taageeridda ka mid noqoshada iyo ka-qaybgalka. Xaaladaha degdega ah ee bini'aadantinimo waxay inta badan saameeyaan deegaanka la dhisay waxayna abuuraan caqabado cusub oo naqshadeynta iyo dhismaha hoyga iyo degsiimooyinka ay gacan ka geysan karaan sidii meesha looga saari lahaa caqabadahaas. Qorshaynta hooy iyo barnaamij dejineed loo dhan yahay waxay u sahlaan dadka naafada ah in ay wax badan ku soo kordhiyaan bulshadooda, in badanna ay ka qayb qaataan la tashiyada iyo go'aan qaadashada, oo ay fududeeyaan xadgudub iska ilaalintooda.

Heerarka iyo Tilmaamaha

- Buug-gacmeedka Sphere (2018)
- U-gargaarka Age, CBM, Handicap International, Heerarka ka mid noqoshada bini'aa-

[226] *Qoraallada hoyga ee USAID/OFDA iyo bandhiga dejinta* ee Jaamacadda Harvard, 19ka Abriil 2018.

[227] IOM, Norwegian Refugee Council, UNHCR, *Qalabka Maareynta Xerada/Kaamka* (2015), b. 18.

[228] laga soo qaatay UNHCR Syria, *Alaabooyinka aan cuntada ahayn*.

dantinimada ee da’da ah iyo dadka naafada ah (2018)

- IFRC, Dhammaan Hal Saqafka Hoostiisa: Hoy loo dhan yahay naafanimada iyo degsiimooyinka xaaladaha degdegga ah (2015)
- AusAid, Hagaha Naqshadda Helitaanka: Mabaadi’da naqshadaynta caalamiga ah ee barnaamijka gargaarka Australia (2009)
- Naafada Caalamiga ah ee Nepal, Tilmaamaha Abuuridda Hoyga Degdegga ah ee bilaa caqabada ah (2009)

Jaantus 12aad | Caqabadaha iyo khataraha gaadhista iyo ka-qaybgelinta hoyga iyo degsiimada

SIDA MASIIBOOYINKA DHACAA AY UGA SII DARI KARAAN XAALADAHA LAXAADKOODU XADIDAN YAHAY HOYGA

SAAMAYNTA DHIBAATADA

Nabadgelyo-darro, Bururka shabakadaha bulshada, Burburka kaabayaasha ay ku jiraan waddooyinku, barakac, , iyo adeegyada oo joogsada/xidhma.

OO AY SII XUMEEYAAN CAQABADUHU

Caqabadaha deegaan:

- Hoyga iyo xamaamyada/suuliyada/Musqulaha oo ah kuwo aan la gaadhi karin/la wada isticmaali karin
- Xogta hoyga la xidhiidha oo aan la wada heli karin
- Qalab/agab guri oo ka jawaabaya baahiyaha naafada ah oo aan la heli karin ama jirin
- Goobaha hoyga la wada isticaali karo ku yaallaan oo aan ku fillayn ama la gaadhi karin

Caqabadaha aragtiyeed/habdhaqan:

- Faquuq iyo si gurracan oo naafada ah loola dhaqmo
- Aqoon yari iyo wacyigelin la'aan shaqaalaha iyo hay'adaha samafalka ee la xidhiidha wada-isticaalidda/helitaanka iyo gaadhitaanka baahiyaha kale ee naafada ah

Caqabadaha SHARCIYADA IYO SIYAASADAHA:

- Awood farsamo oon jirin si kor loogu qaado sidii naafada ah looga qaybgeliyo arrimaha hoyga/ degsiimada
- Siyaasadaha iyo habraacyada u degsan qaybtan samafalk oo aan tixgelin baahiyaha iyo afkaarta naafada ah
- Miisaaniyad aan u qoondaysnayn in naafada ahi helaan hoy iyo degsiimo ku munaasib ah oo ay isticmaali karaan
- Nidaamka sharciga dhismayaasha oo aan tixgelin arrimaha wada isticmaalidda iyo raacidda naqshadda caalamiga ah
- Siyaasdaha iyo habraacyada hay'adaha oo faquuqa naafada ah
- Xog yaraan la xidhiidha maclumaadka naafada ah

Khataraha ay wajahaan naafada ah

Gacan-ka-hadal, saboolnimo, khataro deegaan, caafimaad-xumo, faquuq ama goonniyayn, iwm

Qodobbada Muhiimka ah - Waa in la Sameeyaa

„"Waa in la sameeyaa ficilada" dhammaan wejiyada hawlaha bani'aadanimo marka la qorshaynayo barnaamijka hoyga iyo dejinta dadka naafada ah.

Ka-qaybgalka

- Hubi in dadka naafada ah, qoysaskooda, iyo ururrada dadka naafada ah (OPDs) ay ka qayb-qaataan aqoonsiga caqabadaha hortaagan gelitaanka iyo isticmaalka dadka naafada ah, iyo inay ka qayb-qaataan qorsheynta, qaabaynta, fulinta, kormeerka iyo qiimaynta hoyga iyo degsiimooyinka.

- Xaqiiji in dadka naafada ah ay si cadaalad ah u helaan cid metesha, iyadoo la tixgelinayo noocyada kala duwan ee naafada iyo sidoo kale da'da, jinsiga iyo kala duwanaanta. Samee dadaal wadajir ah si kor loogu qaado kooxaha aan la metalin badi, oo ay ku jiraan qaba naafo maskaxeed iyo mid garaad, deegaanka ee tirada yar, haweenka iyo gabdhaha oo cidi metesho hawlaha rasmiga ah iyo kuwa aan rasmiga ahayn, go'aan qaadashada iyo maamulka.

- In laga qayb geliyo dadka naafada ah horumarinta hababka ka qayb-galka bulshada, iyo soo gudbinta jawaab celinta/fikirka iyo hababka cabashada, si loo hubiyo helitaan wax ku ool ah oo bilaa caqabad ah.

Wax-ka-qabashada Caqabadaha

- Aqoonso oo la socdo caqabadaha ka hor istaagaya dadka naafada ah inay helaan gargaarka degdegga ah, iyo tallaabooyinka hagaajinaya helitaanka iyo isticmaalka (access). Bixi wixii fududayn ee macquul ah oo abaabul in goobohooda lagu gaadhsiiyo adeegga si loo fududeeyo ka mid noqoshada buuxda ee dadka naafada ah.

- Isticmaal mabaadi'da naqshadaynta caalamiga ah si aad u qaabayso hoyga iyo qorshaynta deegaamaynta. Samee goobo bulsheed oo hadh ama gabbaad ah oo ku habboon xaaladaha cimillada.

- Bixi dhammaan qalabka qiimeynta iyo warbixinta, iyo dhammaan macluumaadka iyo isgaarsiinta ku saabsan hoyga iyo dejinta qaabab badan oo la fahmi karo, iyada oo la tixgalinayo maqalka, aragga, garaadka iyo naafanimada maskaxeedba.

- Fuli xeeladaha lagu dhimayo dhaleeceynta la xidhiidhta naafanimada. Qaado tallaabooyin aad bulshada ugu wacyi-gelin lahayd xuquuqda dadka naafada ah. Samee kooxo taageera asaagga oo ay ku jiraan kuwa iskood u dooda oo qaba naafo maskaxeed iyo mid garaad.

- Dib u eegis ku samee siyaasadaha waaxyaha, habraacyada iyo agabka kale si loo xaqiijiyo inay si cad u iftiiminayaan xaqa ay dadka naafada ah u leeyihiin inay helaan oo ka qaybqaataan adeegyada iyo hawlaha socda.

Awoodsiinta iyo Kobcinta Awoodda

- Dhis awoodda shaqaalaha hoyga iyo dejinta. Bixi tababar ku saabsan xuquuqda dadka naafada ah iyo isdhexgalka iyo isa-saameynta naafonnimaa iyo jinsiga, da'da, xaaladda socdaalka, diinta iyo jinsiga.

- Dhis awoodda ururrada dadka naafada ah si ay ula shaqeeyaan hay'adaha hoyga iyo dejinta, aqoonsadaan agabka iyo khayraadka, caqabadaha u soo bandhigaan, awoodaha iyo mudnaanta, u dhisaan aqoonta haya'daha samafalka una xoojiyaan isku-duwidda.

- Wada-shaqayn la yeelo ururrada dadka naafada ah iyo dadka naafada ah si loo diyaariyo loona bixiyo tababar.

Xog-ururinta iyo La-socodka

- Ururi oo falanqee xogta hoyga iyo dejinta ee dadka naafada ah; kala saar xogta jinsiga,

da'da iyo naafonnimada. Tani si habaysan u samee dhammaan wejiyada kala duwan ee wareegga barnaamijka samafalka. Meesha aan xog sugan laga helin ama aan la ururin karin, isticmaal 15% ee qiyaasta naafada ee caalamiga ah.[229]

- Hubi in dadka naafada ah iyo ururrad dadka naafada ah lagu daro xog-bixiyeyaasha muhiimka ah oo ku saabsan ogaanshaha caqabadaha iyo awood-bixiyeyaasha (barriers and enablers). Xog-bixiyeyaashu waa inay sidoo kale xasaasi u noqdaan arrimaha ballaaran, sida da'da iyo jinsiga.

Tallaabooyinka lagu taliyay ee hoose waxay raacaan hab mataano- ah. Waxay xaqiijinayaan in dadka naafada ahi ay helaan xuquuq iyo fursado la siman kale ee xagga hoyga iyo degsiimada waxayna gacan ka geysan karaan dedaallada meesha looga saarayo caqabadaha ee kor loogu qaadayo ka mid noqoshada dhammaystiran iyo ka-qaybgal wax ku ool ah oo macno leh.

KA QAYB-GELINTA GUUD

Barnaamijyada hoyga iyo dejinta iyo waxqabadka la xidhiidha waxa loo qaabeeyey loona habeeyey si loo xaqiijiyo inayyihiin qaar qof waliba heli karo oo isticmaali karo oo ay ku jiraan dadka naafada ah.

BARTILMAAMEED U GAAR AH NAAFADA

Hoyga, dejinta iyo barnaamijyada qaybinta alaabta aan cuntada ahayn (Non Food Items - NFI) waxay buuxiyaan baahiyaha shakhsi ahaaneed ee dadka naafada ah, oo ay ku jiraan xaaladaha degdegga ah iyo ka soo kabashada.

Tallaabooyinka lagu talo-bixiyey

	Preparedness	Response	Recovery
1. Qiimeyn, Lafa-gurid iyo Qorsheyn (assessment, analysis and planning)			
Daneeyayaasha khariidadee oo soo bandhig. Ku dar hay'adaha danta qaranka iyo hay'adaha dawliga ah ee dadka naafada ah iyo hoyga masuu;liyad ku leh (adeegyada bulshada, guriyeynta, hawlaha guud, iwm.)	X		
Falanqee Goldaloolooyinka xagga khibradda farsamada ee la xidhiidha naqshadaynta caalamiga ah iyo helitaanka/gelintaanka dadkoo dhan. qoro daneeyayaasha buuxin kara goaldaloolooyinkaas. Hubi inaad kordhiso qoritaanka si loogu daro dadka naafada ah iyo ururrada matala dadka naafada ah (OPDs).	X	X	

[229] WHO iyo Bangiga Adduunka, *Warbixinta Naafada Adduunka* (2011).

	Preparedness	Response	Recovery
Qiimee waxqabadka hoyga iyo dejinta ee dhawaan la qabtay, oo qaabee waxqabad buuxinaysa baahiyaha leh noocyada kala duwan ee naafonnimada. Dhis maktabad khibradda wanaagsan lagu uririyo, oo ay ku jiraan dukumeenti farsamo iyo qalab, si kor loogu qaado aqoonta iyo barashada qaybtan samafalka.	X		
Ka qayb gali ururrada dadka naafada ah si loo sameeyo qiimeyn wadajir ah oo lagu sameeyo nuglaanta iyo Qiimaynta Awoodda (VCA) iyo booqashooyin wadajir ah ee meelo hoyga degdegga ah oo la xushay.	X		
Ku samee baadhitaan gelitaanka hoyga degdega ah adigoo la kaashanaya ururrada dadka naafada ah kaddibna samee oo qorshee wax ka beddelka qaabaynta la geli-karo si meesha looga saaro caqabadaha.	X	X	
Tixgeli baahiyaha dadka naafada ah bilowga horeba iyo ka-qayb-gelinta guud ee dhammaan dhinacyada hoyga iyo jawaabta dejinta.	X	X	X
Dib u eeg qalabka loo isticmaalo qiimaynta hoyga iyo hoy dejinta oowax-ka-beddel ku same su'aalaha si ay u noqdaan kuwo ay ku jiraan dadka naafada ah, oo ka tarjumaya jinsiga iyo da'da. (Fiiri qaybta aqoonsiga Caqabadaha.).	X		
Adigoo la shaqaynaya guddiyada u-diyaargarowga maxalliga ah (haddii ay jiraan), waxad isu keentaa khibradda naafada iyo khibradda farsamada.	X		
2. Abaabulka kheyraadka			
Ka dhex raadi xubnaha kooxdaada, ama qorto shaqaale, kuwaas oo leh aqoonta iyo waayo-aragnimada naafanimada iyo ka mid qayb-gelinta naafada.	X	X	X
Samee miisaaniyad loo dhan yahay oo u qoondee agabka si kor loogu qaado gelitaanka iyo ka mid noqoshada oo dabool kharashaadka la wax lagaga beddelayo hoyga iyo xirmooyinka aan cuntada ahayn si loo buuxiyo baahiyaha dadka naafada ah.	X	X	
3. Fulinta			
Ka qayb-gali dadka naafada ah iyo ururrad dadka naafada ah wada tashiyada xalalka hoyga degdega ah ee ku haboon leh noocyada kala duwan ee naafonnimada.	X	X	

	Preparedness	Response	Recovery
Aqoonso oo deji meelo hoy ammaan ah si loo yareeyo khataraha xadgudub ka ilaalinta ee ay la kulmaan dadka naafada ah. Tixgelin gaar ah sii haweenka, dhalinyarada iyo kuwa leh naafo garaadk ah.		X	X
Adigoo la kaashanaya ururrada dadka naafada ah, aqoonso hababka qaybinta ugu habboon ee xirmooyinka hoyga iyo xirmooyinka alaabta aan cuntada ahayn.Ikhtiyaarada waxa ka mid ah goobaha qaybinta ee la wada isticmaali karo, guryo ugu genta (guri-guri), nidaamka isku-mataanaynta saaxiibada ee ka faa'iidaystayaasha kale, gaadiid la kafaalo qaaday, kha mudnaanta, iwm.	X	X	X
Isticmaal sagxadaha siman ee guurguura ee ku-meel-gaarka ah si aad u kordhiso gelista iyo wada isticmaalka. Diiradda saar dhismayaasha muhiimka ah ee dadweynaha iyo goobaha adeegga, oo ay ku jiraan goobaha qaybinta		X	X
Ka samee guryaha ay gelayaan dadka naafada ah meelaha u dhow shabakadaha taageerada sida meelaha biyaha, musqulaha/suuliyada, iyo adeegyada.		X	
La tasho dadka naafada ah si aad u fahamtid baahiyohooda shakhsi ahaaneed xagga gelitaanka teendhooyinka.		X	
Marka la qoondeynayo xalalka hoyga waara, mudnaanta sii qoysaska ay ku jiraan dadka naafada ah; ka booti (dhaafi) iyaga marxaladda kala guurka.	X		
La tasho dadka naafada ah si aad u qiimeyso gelitaanka hoyga. Ku salee falanqaynta baahiyaha dadka naafada ah ee ku dhex nool hoyga. Wax ka beddel ku sameeo hoyga ku meel gaadhka ah si waafaqsan baahiyohooda.	X	X	
Xaqiiji in xeeladaha iyo qorsheynta 'Sidii hore si dhaanta dib ugu dhis" ay tixgeliyaan gelitaanka/wada isticmaalidda (accessibility), inay qaataan mabaadi'da naqshadeynta caalamiga ah oo mudnaanta siiyaan badbaadada dadka naafada ah.			X
4. Iskudubarid/Xidhiidhinta			
Haddii ay suurtagal tahay, iskudubarid qaybinta wadajirka ah ee qaybaha kale ee samafalka si loo yareeyo culayska saaran dadka naafada ah iyo iyaga shabakadaha taageera. (Tusaale ahaan, door bid qaybin yaryar oo gaar u saar ah.)		X	X
Waaxyaha kale ee samafalka kala shaqee in la ogaado meelaha ugu fiican ee qoysaska dadka naafada ah; ama u soo dhowee adeegyada muhiimka ah (biyaha, fayadhowrka, cuntada).	X		

	Preparedness	Response	Recovery
Isticmaal hababka isuduwidda si aad u aqoonsato qoysaska martigelin kara dadka naafada ah.		X	
Adigoo la shaqaynaya ururrada dadka naafada ah naqshadee oo dhis hoy ku-meel-gaar ah adigoo adeegsanaya mabaadi'da naqshadeynta caalamiga ah.		X	X
Ka samee hoyga ku-meel-gaar ah oo loogu talagalay dadka naafada ah una dhow musqulaha/suuliyada ay geli karaan, goobaha biyaha iyo adeegyada; uga dhig siyaabo kale kuwo la geli karo.			X
Marka loo baahdo dayactir iyo dib-u-habayn, samee badhitaan ah in ay yihiin qaar la wada geli karo oo ay weheliso qiimaynta wixii dhaawacyo uu leeyahay.			X
Aqoonso meelo ku habboon kirada, kuwaas oo ah qaar la wada geli karo oo u baahan wax yar ka-beddel ama aan wax ka beddelba u baahnayn.			X
Qor dadka naafada ah si ay uga shaqeeyaan hawlaha dhismaha iyo dhisidda. (Fiiri qaybta wax-ka-qabashada ku salaysan lacagta caddaanka ah.)		X	X
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
Ka qayb geli dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah hababka la socodka. Mudnaanta sii dadka naafada ah ee ku nool hoyga.		X	X
Ka dhig hababka cabasho iyo jawaab soo gudbinta qaar isticmaali karaan dadka naafada ah.			
La soco gelitaanka hoyga iyo degsiimooyinka (iyadoo la samaynaayo qiimeyn/baadhis, ama la tashanaya dadka naafada ah iyo ururrada dadka naafada ah).		X	
U magacaw haween, rag, gabdho iyo wiilal naafo ah in korjoogteeyaan oo la socdaan hawlaha kooxaha dabagalka. Hubi inay metalaan naafo kala duwan.		X	
Si dhow ula soco khataraha xadgudub ka ilaalinta ee ay dadka naafada ah kala kulmaan meelo kala duwan iyo noocyada hoyga. Si joogto ah ula soco.		X	

Shuruucda iyo Marjaca

- •CBM, Siyaabaha Wax ku oolka ah ee Dhisida Maareynta Wareegtada Mashruuca Loo Dhanyahay: Qorshaynta iyo naqshadaynta mashruuca
- GPDD, Qalabka dib u dhiska loo dhan yahay ee Haiti (2010)
- Handicap International, Haiti: Hoyga ku meel-gaadhka ah (2011)
- Naafada Caalamiga ah, Naafada iyo Dhibcaha Focal-ability (DVFP) (2014)
- HelpAge International iyo Handicap International, Daraasad ku saabsan maalgelinta bani'aadamnimada ee da'da ah iyo dadka naafada ah (2012)
- HelpAge International iyo IFRC, Hagidda ku darida da'da ah barnaamijyada hoyga degdega ah (2012)
- IFRC, Hoyga Ku-meel-gaarka ah: Sideed naqshadood (2011)
- IFRC, Buug-gacmeedka Badbaadada Hoyga: Qaar ka mid ah macluumaadka muhiimka ah ee sida loo dhiso badbaado (2011)
- IFRC, Hoyga masiibada kadib: Toban nashqa-dood (2013)
- IFRC, CBM, Handicap International, Dham-maan Hal Saqafka Hoostiisa: Hoy loo dhan yahay naafanimada iyo dejinta xaaladaha degdegga ah (2015)
- HelpAge International, Hubinta ka mid noqo-shada da'da ah ee qiimaynta baahiyaha degdega ah ee bilowga ah (2012)
- IFRC, Tilmaamaha qiimaynta xaaladaha degdegga ah (2008)
- UNHCR iyo Handicap International, Waxay u baahan yihiin inay ogaadaan hagitaan 1: La shaqaynta dadka naafada ah ee barakaca qasabka ah (2011)
- Handicap International Nepal, Tilmaamaha Abuuritaanka Hoyga Degdegga ah ee bilaa caqabada ah (2009)
- GJH Emergency Shelter Cluster, Selecting NFIs for Shelter (2008)
- ICRC iyo IFRC, Liiska Agabka Degdegga ah (2009, daabacaadda 3aad)
- IFRC, Qalabka Hoyga IFRC (International Federation of the Red Cross, 2009)
- IFRC, Buug-gacmeedka Badbaadada Hoyga: Qaar ka mid ah macluumaadka muhiimka ah ee qaabka si badbaado leh wax loogu dhiso (2011)
- IFRC iyo Oxfam International, Bacaha hoyga ah: hagaha qeexida iyo isticmaalka bacaha hoyga gargaarka bini'aadantinimo (2007)
- Handicap International, Qiimaynta Helitaanka ee Xerada Qaxootiga Zaatari (2012)
- IOM iyo UNHCR, Tilmaamaha Xarunta-Wada-jirka ah (2010
- Jones, H. iyo Wilbur, J., Macluumaadka urur-san ee tignoolajiyada la wada isticmaali karo ee Biyaha iyo Nadaafadda - WASH (2014)
- IOM, Norwegian Refugee Council, UNHCR, Qalabka Maareynta Xerada/kaamka (2015)
- UNHCR, Buug-gacmeedka Xaaladaha Degde-gga ah (2007, daabacaadda 3aad). Eeg cutubka 13: Badeecooyinka
- Distribution
- IFRC, Nuglaanta iyo Qiimaynta Awoodda
- Waaxda Caddaaladda Mareykanka, Liiska hubinta ee Hoyga Degdegga ah (2007)

- AusAid, Hagaha Naqshadda Wada-Isticmaali karo : Mabaadi'da naqshadaynta caalamiga ah ee barnaamijka gargaarka Australia (2009)
- IDDC, Make Development Inclusive: Mainstreaming disability in development coordination (2008)
- Kooxda Hoyga Caalamiga ah, Ku darida arrimaha Dadka Naafada ah ee Hoyga iyo Dejinta
- Diyaarinta Barnaamijka Kooxda Shaqada
- Kooxda Hoyga Caalamiga ah, Qaybinta: Qalabka Hoyga, alaabta aan cuntada ahayn (Non-Food Items -NFI) iyo Lacag caddaan ah - Hagitaha si loo yareeyo khatarta gacan-ka-hadalka ku salaysan jinsiga
- Liiska hubinta ee Xeerka Naafada Maraykanka ee Goobaha Codbixinta

18 Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda

Hordhac

Xaqa biyaha iyo fayo-dhowrku waa xuquuq bani'aadam. Biyo ku filan oo la cabbo, fayadhowr iyo nadaafad dhammaantood waxay wax ka taraan caafimaadka. Qaybta biyaha, fayadhowrka iyo nadaafadda (WASH) waxay raadinaysaa inay dammaanad qaaddo xuquuqdan dhammaanteed, xitaa waqtiyada dhibaatooyinka.

WASH waa ay ka badan tahay biyaha 'kaliya'. Waxay wax ka qabataa nadaafadda, biyo helidda, fayo-dhowrka (maamulka saxarad iyo maaraynta qashinka adag) iyo xakamaynta bakteeriyada cudur sidaha ah. Waxa kale oo ay ku tiirsan tahay khibrada dhinacyo kala duwan leh, oo ay ku jiraan injineernimada, caafimaadka dadweynaha, isgaarsiinta iyo isbeddelka cimillada. Qaybtan, xakamaynta cudur sidayaasha kama hadli doonto, sababtoo ah waxa jira macluumaad yari ku saabsan muhiimadda qaybtan ay u leedahay dadka naafada ah.

Baahida biyuhu way kala duwan tahay, iyadoo loo eegayo deegaanka ay ku nool yihiin. Marka la eego dadka naafada ah, waaxdan samafalku waa inay tixgelisaa arrimo kala duwan, sida inay xaaladdu tahay magaalo ama miyi, inay dhibaatada aysababtay iska horimaad ama khatarta dabiiciga ah, iyo in dhaqamada bulshada iyo diinta ay saameyn ku yeeshaan isticmaalka biyaha.

Intaa waxa dheer, isticmaalka biyaha ayaa saameeyn ku leh xadgudub ka ilaalinta. Colaada hubaysan iyo sinaan la'aantu waxay saamaysaa helidda biyaha ee shaqsiyaadka iyo kooxaha. Tartanka baahida biyaha ee isticmaalka guryaha iyo ujeedooyinka hab-nololeedyada, waxay sababi kartaa welwel xagga xadgudub ka ilaalinta ah. Xadgudub ka ilaalinta shakhsi ahaaneed iyo badbaadada ayaa sidoo kale kaalin xuddun ah ka ciyaara waxqabadka fayo-dhowrka, iyadoo la aqoonsanayo khataraha la xidhiidha ururinta biyaha, wasakhowga biyaha, saxarada, iyo maareynta nadaafadda caadada.[230]

Eeg qaybta xadgudub ka Ilaa-linta. Waaxyaha samafalka ee Caafimaadka iyo Waxbara-shadu waa in ay xaqiijiyaan in daneeyayaasha fayadhowrka iyo nadaafaddu ay ka soo shi-daal qaataan qaybtan marka ay wax ka qabanayaan walaacyada fayadhowrka ee dugsiyada iyo xarumaha caafimaadka.

Qaybta biyaha, fayadhowrka iyo nadaafadda (WASH)ayaa door muhiim ah ka ciyaarta hubinta fayo-qabka , oo ay ku jiraan dadka naafada ah iyo qoysaskooda, kuwaas oo laga yaabo inay u baahdaan inay helaan tiro fara badan oo biyo ah iyo sidoo kale waxyaabo dheeraad ah ama gaar ah oo la xidhiidhta nadaafadda, ayna helaan biyo iyo fayadhowr la isku halayn karo iyo kaabayaasha nadaafadda oo ay geli karaan. Dadka naafada ah ee ku nool go'doon ama xarumaha, ama aan lagu darin adeegyada caadiga ah ee guud, sida waxbarashada, waxa laga yaabaa in laga saaro oo aanay helin

230 *Hagaha Sphere* (2018). Eeg cutubka WASH (Biyaha, nadaafadda, fayodhowrka).

macluumaadka la xidhiidha fayadhowrka iyo nadaafadda, sidaas awgeedna ay ku jiraan khataro sare oo la xidhiidha caafimaadka iyo biyaha, kuwaas oo noqon kara kuwo halis gelin kara noloshooda iyo tan qoysaskoodaba.

Agabka sharci ee muhiimka ah iyo qaabab-ka kale

- Xaqa biyaha waxa lagu qeexaa inay tahay xaqa qof kasta u leeyahay "inuu helo biyo ku filan, badbaado leh, la aqbali karo, aan lahayn caqabad xannibta oo la awoodi karo in layska bixiyo oo loogu talagalay isticmaalka shakhsi ahaaneed iyo kan guriga".[231]
- Heshiiska Xuquuqda Dadka naafada ah
- Hadafka Horumarka Waara 6

Qodobada Muhiimka ah

Nadaafaddu waa hab-dhaqanka ilaalinta nadaafadda ,goobaha dadweynaha, iyo deegaankooda, gaar ahaan si looga hortago jirrada/xanuunka ama fiditaanka cudurrada.

Horumarinta nadaafadda (hygiene promotion) waxay taageertaa hab-dhaqanka iyo ka-qayb-qaadashada bulshada iyo hawlaha lagu dhimayo khatarta cudurka. Qayb si fiican ugu dhafan oo ah kor u qaadida nadaafadda, oo la jaanqaadaysa dhaqanka deegaanka iyo baahiyaha guud, ayaa muhiim u ah guusha xirmo kasta oo ah hawsha biyahafayadhowrka iyo Nadaafadda (WASH).

Biyo-heliddu waa bixinta biyaha si loo daboolo baahida shakhsi ahaaneed iyo tan qoyska. Waa in laga soocaa waraabka iyo biyaha loo isticmaalo warshadaha. Xaalado gaar ah iyo waqti xaddidan, waxa laga yaabaa inay ku jiraan biyaha waraabinta xoolaha. Xaddiga ugu yar ee biyaha nadiifta ah ee lagu bixinayo xaalad degdeg ah way kala duwan tahay iyadoo loo eegayo meesha la joogo. Waxay u dhaxaysaa min 5 ilaa 50 litir (ama ka badan) qofkiiba maalintii. Biyaha waxa laga yaabaa inay bixiyaan adeegyada dadweynaha, haya'do ganacsi oo rasmiga ah ama kuwa aan rasmiga ahayn, hay'adaha bulshada ku salaysan/ka samaysan ama shakhsiyaad. Hababka maamulka sidoo kale aad bay u kala duwan yihiin marka loo eego macnaha guud.

Fayadhowrka (Sanitation) Qeexitaankiisu way kala duwanaan karaan. Qeexitaan ururşan waxay ula jeedaa bixinta goobaha iyo adeegyada si nidaasman loogu asturo saxarada iyo kaadida iyo habayntooda. Qeexitaan ballaaran ayaa sidoo kale loola jeedaa dayactirka xaaladaha nadaafadda, iyada oo loo marayo adeegyada sida ururinta qashinka, daadinta biyaha wasakhda ah iyo saaqiyadaha (biyo-mareennada) biyaha wasakhda ah.

Maareynta saxarada (Excreta management) waxa loola jeedaa in si badbaado leh loo qubo saxarada, hab aan wasakhayn deegaanka, biyaha, cuntada ama gacmaha. Sida badbaadada leh ee saxarada bini'aadamka loo tuuro waa mid ka mid ah siyaabaha ugu muhiimsan ee lagu jebiyo wareegga ka gudbinta afka cudurrada ee saxarada. Hab-dhaqanka saxarada ayaa aad ugu xiran dhaqanka.

Maareynta qashinka adag (Solid waste management) waxa loola jeedaa habka ururinta iyo basrinta qashinka adag. Sida caadiga ah iyadoo dawladdu ay maamulaan, ururinta qashinka adag iyo hababka qashin-qubka ayaa laga yaabaa inay carqaladeeyaan xaalad degdeg ah, dabadeedna waxa loo baahdaa wax-ka-qabashada hawl-wadeennada samafalka..

Xakamaynta Cudur-sidaha (Vector Control) waxa loola jeedaa tallaabo kasta oo la qaado si loo xaddido ama loo cirib tiro xayawaanka iyo cayayaanka (oo si wadajir ah loogu yeero vectors) kuwaas oo gudbiya cudurrada faafa. Meesha aan daawo wax ku ool ah loo helin cudurka (runta fayraska Zika, fayraska Niilka Galbeed iyo qandhada Dengue), xakamaynta fayraska ayaa ah habka kaliya ee lagu ilaalin karo . Waxa lagu gaaraa waxqabadyo kala duwan.

Xakamaynta deegaanku waxay meesha ka saaraysaa ama yaraynaysaa meelaha bannaan ee ay vector-yadu si fudud ugu tarmi karaan (sida

[231] Guddiga Qaramada Midoobay ee Xuquuqda Dhaqaalaha, Bulshada iyo Dhaqanka, *Faallo Guud No. 15* ee Xuquuqda Biyaha (Qodobada 11 iyo 12 ee Axdiga), E/C.12/2002/11, 20 January 2003.

biyaha fadhiya, qashinka adag, qashinka cuntada iyo qashinka burburka) ama waxay yareeyaan xidhiidhka xididada (tusaale, qaybinta maro-kaneecada). Kantaroolada kiimikadu waxay kala firdhiyaan walxaha kiimikaad (ku buufinaya ama qiiq ku fidinaya) ee dila, celiya/erya ama carqaladeeya wareegga taranka ee cudursidaha (vectors). Hawlaha samafalka, ilaalinta deegaanku waa dadaal wadajir ah oo ay iska kaashadaan WASH iyo waaxaha hoyga ee samafalka, halka xakamaynta kiimikaad (iyo mararka qaarkood qaybinta maro-kaneecada) ay inta badan isku dubbaridaan waaxda caafimaadka.

Celin la'aanta waxay dhacdaa marka qofku aanu ceshan Karin/hayn karin socodka kaadida ama saxarada. Waa arrin adag oo caafimaad iyo bulshoba leh, keenina karta ceebayn, go'doon bulsho, walbahaar, iyo awood la'aanta helitaanka adeegyo, waxbarasho iyo fursado shaqo. Inta badan lagama warramo laakiin dad aad u kala duwan ayaa ku nool heerar kala duwan oo ceshi la'aaneed.

Waaxda biyaha, fayo-dhowrka iyo nadaafaddu (WASH) la falgala oo la shaqyesa inta badan waaxyaha kale ee samafalka. Hawlaheeda ayaa si toos ah u wanaajin kara xadgudub ka ilaalinta iyo caafimaadka dadka naafada ah iyo sidoo kale ay dhibaatadu saamaysay. Guul-darrooyinka fayo-dhowrka iyo nadaafaddu si isku mid ah, waxay halis weyn ugu yihiin xadgudub ka ilaalinta iyo caafimaadka labadaba.

Halbeegyada iyo Tilmaamaha

- Buug-gacmeedka Sphere (2018)
- Handicap International, CMB, HelpAge International, Halbeegyada ka mid noqoshada bini'aadantinimada ee da'da ah iyo dadka naafada ah (2018). Eeg qaybta WASH
- Helitaanka Dhammaan Xaalad Degdeg ah: Hage lagu hubinayo helitaanka kaabayaasha ku meel gaadhka ah, tas-hiilaadka Fayadhowrka iyo Nadaafadda, qaybinta iyo hawlaha isgaarsiinta ee dadka naafada ah iyo kale ee nugul (2009)

Jaantuska 13aad | Caqabadaha iyo khataraha gaadhista iyo ka-qaybgelinta biyaha iyo fayadhawrka

SIDA MASIIBOOYINKA DHACAA AY UGA SII DARI KARAAN XAALADAHA (LAXAADKOODU XADIDAN YAHAY BIYAHA IYO FAYADHAWRKA (WASH

SAAMAYNTA DHIBAATADA

Nabadgelyo darro, Shabakadaha bulshada oo burbura, Burburka kaabayaasha ay ku jiraan waddooyinku, barakac, adeegyada oo xidhma/istaaga.

OO AY SII XUMEEYAAN CAQABADUHU

Caqabadaha deegaan:

- Goobaha biyaha iyo fayadhawrka la xidhiidha oo aan la wada isticmaali Karin ama la gaadhi Karin sida suuliyada/musqulaha, meelaha biyaha laga dhaansado, weelasha biyaha, kidka fayadhawrka, iwm.
- Macluumaadka/xogta iyo Calaamadaynta/summadaynta goobaha iyo barnaamijyada biyaha iyo fayadhawrka oo aan la wada fahmi Karin ama ama tilmaan fiican bixinayn.
- Goobaha ay biyaha iyo adeegyada fayadhawrku ku yaallaan oo aan ku habboonayn.

Caqabadaha aragtiyeed/HABDHAQAN:

- Faquuq iyo si gurracan oo naafada ah loola dhaqmo
- Aqoon yari iyo wacyigelin la'aan ka dhex jirta hay'adaha Biyaha iyo Fayadhawrka si ay ula xidhiidhaan naafada ah ka-qaybgelintooda marka la qorshaynayo barnaamijyada iyo adeegyada biyaha iyo faya-dhowrka

Caqabadaha SHARCI, SIYAASADEEDs:

- Awood farsamo oo aan jirin si naafada ah looga qaybgeliyo arrimaha biyaha iyo fayadhawrka
- Siyaasadaha iyo habraacyada u degsan qaybtan oo aan tixgelin baahiyaha naafada ah
- Miisaaniyad aan u qoondaysnayn si suuliyada/musqulaha iyo goobaha kale biyaha iyo fayadhawerka looga dhigo qaar naafada ahi isticmaali karaan Xeerarka dhismaha iyo silsiladaha sahaydu ma tixgeliyaan gelitaanka iyo naqshadaynta caalamiga ah
- Xog yaraan la xidhiidha naafada ah design
- Lack of accurate data on persons with disabilities

Khataraha ay wajahaan naafada ah

Gacan-ka-hadal, saboolnimo, khataro deegaan, caafimaad-xumo, faquuq ama goonniyayn, oo aan gaadhi Karin adeegyada WASH iwm.

Qodobbada Muhiimka ah - Waa in la Sameeyaa

Waa in la sameeyaa ficilada dhammaan wejiyada hawlaha bani'aadanimo marka la qorshaynayo barnaamijka Fayadhowrka iyo Nadaafadda dadka naafada ah.

Ka-qaybgalka

- Xaqiiji in dadka naafada ah, qoysaskooda, iyo ururrada dadka naafada ah (OPDs) ay si firfircoon uga qaybqaataan aqoonsiga caqabadaha hortaagan isticmaalkooda, iyo qorsheynta, naqshadeynta, fulinta, kormeerka iyo qiimeynta barnaamijka biyaha, fayo-dhowrka iyo nadaafadda (WASH) iyo siyaasadaha iyo barnaamijyada la xidhiidha ka-qaybgalka go'aan qaadashada.

- Xaqiiji in dadka naafada ah ay si cadaalad ah u helaan cid metesha, iyadoo la tixgelinayo noocyada kala duwan ee naafonimada iyo sidoo kale da'da, jinsiga iyo kala duwanaanta. Samee dadaallo wadajir ah si kor loogu qaado kooxaha aan la metalin, oo ay ku jiraan qaba naafo maskaxeed iyo mid garaad, deegaanka ee tirade yar, haweenka iyo gabdhaha ee metelaadda hababka rasmiga ah iyo kuwa aan rasmiga ahayn.

- La samee iskaashi lala yeesho ururrada dadka naafada ah iyo ururrada kale ee ka shaqeeya biyaha, nadaafadda iyo fayo-dhowrka (WASH). Kala shaqee iyaga si ay u taageeraan dadka naafada ah uguna doodaan oo ay kor u qaadaan adeegyada biyaha, nadaafadda iyo fayo-dhowrka ee loo dhan yahay.

Wax-ka-qabashada Caqabadaha

- Waa in la aqoonsado lalana socdo caqabadaha xaddidaya gelitaankan iyoisticmaalka xarumaha Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda, iyo sidoo kale awood-bixiyeyaasha ka dhigaya kuwo la isticmaali karo. Ugu yaraan, ku dadaal inaad hubiso in ugu yaraan 15% xarumaha si buuxda loo geli karo loona isticmaali karo. Ku dar ilaha biyaha, musqulaha iyo meelaha wax lagu qaybiyo. Samee wixii wax ka beddel ah ee wax fududaynaya ee macquul ah, tusaale ahaan bixinta qalabka naafada taageera , oo abaabul in goobohooda loogu tago naafada si loo fududeeyo ka mid noqoshada buuxda ee dadka naafada ah dhammaan adeegyada iyo xarumaha Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda (WASH).

- In lagu dhiirrigeliyo ama lagu xidho dhammaan adeeg bixiyayaasha Biyaha, Fayo-dhowrka iyo nadaafadda (WASH) in ay fuliyaan mabaadiida naqshadaynta caalamiga ah marka ay qorshaynayaan ama ay dhisayaan xarumaha Fayadhowrka iyo Nadaafadda.

- Ku bixi dhammaan agabka qiimaynta iyo warbixinta, iyo dhammaan macluumaadka iyo isgaarsiinta ku saabsan barnaamijyada iyo kormeerka Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda (WASH) (kor u qaadida nadaafadda, goobta iyo waqtiyada qaybinta, maareynta ilaha biyaha) qaabab badan oo la wada fahmi karo, iyadoo la tixgelinayo baahida maqalka, aragga , naafanimada garaadka iyo maskaxda.[232]

- Fuli xeeladaha lagu dhimayo dhaleeceynta la xidhiidhta naafanimada. Qaado tallaabooyin aad bulshada ku wacyi-gelinaysid xuquuqda dadka naafada ah. Samee kooxo is-taageera asaagga (peer support groups) oo ay ku jiraan kuwa iskood isugu doodo oo leh naafo maskaxeed iyo mid garaad.

- Dib-u-eegis ku samee siyaasadaha waaxyaha samafalka, habraacyada iyo agabka si loo hubiyo inay si cad u xaqiijinayaan xaqa ay dadka naafada ahi u leeyihiin inay galaan, isticmaalaan oo ay ku jiraan hawlaha Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda (WASH).

---

[232] Handicap International, CBM, HelpAge International, *Habraacyada ee qayb-gelinta hawlaha samafalka bini'aadnimo ee dadka waayeelka ah iyo dadka naafada ah*. Eeg qaybta Biyaha iyo Fayo-dhowrka (WASH)

Awoodsiinta iyo Kobcinta Awoodda

- Ku baahi tallaabooyin xadgudub ka ilaalinta iyo ilaalinta guud ahdhammaan waxqabadyada Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda. U sheeg dadka naafada ah tallaabooyinkan iyo habraacyada loo heli karo. Aqoonso saamaynta dhinaca jinsiga ee xadgudub ka ilaalinta iyo ilaalinta khataraha qaarkood.

- Dhis awoodda shaqaalaha Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda (WASH). Bixi tababar ku saabsan xuquuqda dadka naafada ah, oo ay ku jiraan isdhexgalka iyo isa-saamaynta naafannimada iyo da'da, jinsiga, heerka socdaalka, diinta iyo dookha galmada.

- Ku wacyi-geli hawl-wadeennada biyaha, fayo-dhowrka iyo nadaafadda khataraha iyo caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah iyo sidii meesha looga saari lahaa iyadoo la raacayo mabaadi'da hawlaha samafalka.

- Dhis awoodda ururrada dadka naafada ah (OPDs) inay ka shaqeeyaan hawlaha qorshaynta biyaha, fayo-dhowrka, iyo nadaafadda (WASH).

- Ka qaybgeli ururrada dadka naafada ah dhammaan hawlaha abaabulka iyo adeeg gaadhsiinta bulshada.

Xog-ururinta iyo La-socodka

- Dib u eegis ku samee halbeegyada iyo qalabka nadaafadda, si loo hubiyo inay u baahan yihiin ururinta xogta dadka naafada ah, oo ay ku jiraan macluumaadka tayada leh iyo macluumaadka caqabadaha iyo awood-bixiyayaasha.

Tallaabooyinka lagu taliyay ee soo socda waxay khuseeyaan habka waxqabadka mataanaha ah. Waxay xaqiijiyaan in dadka naafada ahi ay helaan xuquuq iyo fursado la siman kale si ay u helaan barnaamijyada iyo adeegyada Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda, loo baabi'iyo oo meesha looga saaro caqabadaha, oo kor loogu qaado ka mid noqoshada dhamaystiran iyo ka qaybgalka waxtarka leh ee dadka naafada ah.

ADEEG IYO KAALMO LOO DHANYAHAY (MAINSTREAMED)

Barnaamijyada Fayadhowrka iyo waxqabadyada waxa loo qaabeeyey loona habeeyey si loo hubiyo inay cid waliba hesho kana qayb-qaadato, oo ay ku jiraan dadka naafada ah

BARTILMAAMEED U GAAR AH DADKA NAAFADA AH

Barnaamijyada Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda ayaa daboolaya baahiyaha shakhsi ahaaneed ee dadka naafada ah, oo ay ku jiraan biyo dheeraad ah, xirmooyinka ceshadka (kaadida iyo saxarada), kuraasta musqusha, kareemka daryeelka maqaarka iwm.

Hawlaha Lagu Talo-bixiyey:

Hawlaha la-xidhiidha Biyaha,Fayadhawrka iyo Nadaafadda (WASH)

	Soo kabasho	Jawaabta	Diyaargarowga
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Khariidadee oo ogow ururrada dadka naafada ah iyo adeeg bixiyayaasha; ururi xogta Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda (WASH) ee khuseeya dadka naafada ah.	X		
Ogow oo taxliili (lafagur) khataraha iyo caqabadaha ay dadka naafada ahi la kulmaan marka ay isticmaalayaan adeegyada biyaha, nadaafadda iyo fayodhowrka (WASH), dhismayaasha iyo xogta adeegyadan. Qorshee tallaabooyinka wax lagaga qabanayo oo meesha ka saar.	X		
Ururi oo samee habraac cabbir oo waddan iyoheer caalami ah oo la wada isticmaali karo oo ku saabsan Biyaha, Fayadhowrka, iyo Nadaafadda, iyo sidoo kale Wada isticmaalka Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda.	X		
Nakhshadee oo wax ka beddel ku samee kaabayaasha Biyaha, Nadaafadda iyo Fayo-dhowrka (WASH infrastructure) si waafaqsan mabaadi'da naqshadeynta caalamiga ah si loo hubiyo in la wada isticmaali karo.	X		X
Dib u eeg qalabka qiimaynta degdega ah ee Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda (WASH); Hubi inay ku jiraan su'aalo iyo tilmaamayaal dadka naafada khuseeya.	X		
Hubi in agabka wacyi-gelinta (tusaale ahaan, waciygelinta nadaafadda) lagu faafiyo qaabab badan oo la wada fahmi karo oo leh hab gaarsiineedyo kala duwan.	X		
Tababar ka sii shaqaalaha Biyaha Fayadhowrka iyo Nadaafadda (WASH) ku saabsan ku daridda arrimaha naafanimada. Tixgeli dhaqamada, Halbeegyada, qalabka iyo naqshadaynta barnaamijka.	X		

	Soo kabasho	Jawaabta	Diyaargarowga
Khariidad ku samee meesha ay joogaan dadka naafada ah ka hor inta aan la dhisin xarumaha nadaafadda, gaar ahaan haddii meelaha qaar aan la geli karin.	x	x	x
Hubi in qiimaynaha is-dhexgala ee waaxaha samafalku ay ku xisaabtamaan xogta Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda ee lagu kala saaray jinsiga, da'da iyo naafanimada.		x	
Hubi in qiimaynaha farsamada ee Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafaddu ay qiimeeyaan caqabadaha gelitaanka kaabayaasha (dhismayaasha Biyaha, Fayo-dhowrka, iyo Nadaafadda).		x	
La tasho dadka naafada ah ka hor inta aadan fariisin xarumaha biyaha, si aad u tixgeliso baahiyohooda gaarka ah. Samee sidaas oo ay weheliso sahaminaha qoyska.	x	x	
2. Ururinta kheyraadka			
Ku dar dadka naafada ah marka la diyaarinaayo ee miisaaniyad loo samaynaayo qorshayaasha wax ka qabashada bini'aadantinimo ee la xidhiidha biyaha, fayadhowrka iyo nadaafadda, ama mashaariicda yaboohda deg-degga ah.		x	
Miisaaniyad u qoondee kharashyada si adeegyada iyo barnaamijyada looga dhig qaar naafadi geli karto oo isticmaali karto.		x	
3. Fulinta			
Marka la jaangooyo xirmooyinka biyaha, nadaafadda iyo kuwa sharafta (dignity kits), tixgeli baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah.	x		
Faafi hagida iyo agabka biyaha, fayodhowrka iyo nadaafadda (WASH). Haddii loo baahdo, abaabul tababar gaar ah oo loogu talagalay shaqaalaha fulinta.	x	x	
Samee hagitaan kooxda/ururka nadaafadda, adigoo la tashanaya dadka naafada ah.		x	
la samee iskaashi ururrada dadka naafada ah iyo hay'adaha samafalka (NGO-yada) ka shaqeeya arrimaha la xidhiidha naafada iyo biyaha, fayodhowrka iyo nadaafadda (WASH).	x		x

	Soo kabasho	Jawaabta	Diyaargarowga
Kala shaqee dawladda iyo ururrada dadka naafada ah si loo loogu sameeyo lalbeegyo (standards) biyaha, fayo-dhowrka iyo nadaafadda ee dugsiyada, isbitaallada iyo dhismayaasha dadweynaha. Markaad qorshaynayso kuwan, tixgeli baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah.			X
Dhis tas-hiilaadka Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda ee ay heli/isticmaali karaan dadka naafada ahi; ku xisaabtamaan baahiyohooda gaarka ah.		X	X
La tasho oo ka qayb-geli dadka naafada ah marka tas-hiilaadka biyaha, fayadhowrka iyo nadaafadda la dhigayo, la naqshadeynayo, la dhisayo oo la dayactirayo. Markaad la samaynayo wacyigelinta nadaafadda, ula tasho si la mid ah.	X	X	X
ufarsamee qaabka iyo miisaanka weelasha biyaha si loo waafajiyo si ku habboon awoodda dadka naafada ah; weelasha biyaha ha ahaadaan qaar diyaar ah.	X	X	
4. Iskudubarid			
Ku martiqaad dadka naafada ah inay ka qayb-qaataan shirark isku-duwidda ee Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda iyo shirarka kooxaha farsamada ee shaqo .	X	X	X
Qorshee tas-hiilaadka fayadhowrka ee la wada heli/isticmaali karo adiga oo la tashanaya isku-xidhka waaxaha samafalka ee kaamamka iyo maaraynta xerooyinka ((XMHK)iyo waaxda samafalka ee hoyga. Isticmaal habraac la mid ah si aad u meel dhigto qoysaska leh baahiyaha gaarka ah ee isticmaalka iyo gelidda oo uga samee u dhow xarumaha wadaagga ah ee bulshada.		X	
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
Hubi in qalabka kormeerka caadiga ah ee kormeerka ee ay soo bandhigtay waaxdu ay ka warbixinayaan in dhismayaasha biyaha, fayodhowrka iyo nadaafaddu (WASH) yihiin qaar la wada geli karo iyo in kale.		X	

	Soo kabasho	Jawaabta	Diyaargarowga
Ku dar tilmaamayaasha naafada ee kormeerka xogta tirada iyo xogta tayada joogtada loo ururiyo; u qaabee si ay u suurtogeliyaan kala saarid gaar u muujinaysa naafada.		X	
Ku martiqaad dadka naafada ah inay ka qaybqaataan shirarka dib u eegidda 'cashiradii laga bartay', dadaallada lagu aqoonsanayo ku dhaqanka khibradda wanaagsan, iyo qaadashada talooyinka barnaamijyada Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda..			X
Ku dar dadka naafada ah guddiyada biyaha, fayo-dhowrka iyo nadaafadda. Ku dhiirri-geli inay muujiyaan baahidooda. Hubi inay helaan biyo ku filan iyo oo istimaali karaan meelaha biyaha laga dhaansado.		X	
Ku dar dadka naafada ah kooxaha kormeerka ama la socodka.	X	X	

Nadaafadda (Hygiene)

	So kabasho	Jawaabta	Diyaargarowga
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Markaad samaynaysid qalabka war gaarsiinta, ku dar dadaallada lagu dhimayo ceebeynta (stigma reduction). Qaado tallaabooyin aad meesha uga saarayso caqabadaha bulsho, kuwa deegaan iyo isgaarsiineed ee ka hor istaagaya dadka naafada ah inay gaaraan oo isticmaalaan xarumaha iyo adeegyada Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda.	X	X	
Fariin diristu waa inay noqotaa mid la wada fahmi karo. Ku dar talooyin wax ku ool ah oo ku saabsan sida loo ilaaliyo nadaafadda shakhsi ahaaneed.	X	X	
Ku dar xirmooyinka nadaafadda alaabta ay dadka naafada ahi u baahan yihiin. Ku dar bixinta alaabta kaadi iyo saxaro ceshad la'aanta (xafaayaddaha waaweyn, walxaha suufka ah ee nuuga, suufka la tuuri karo ama dib loo isticmaali karo, galka joodariga ilaaliya ee aan wax ka gudbin ee la dhaqi karo, baaldi labaad, saabuun dheeraad ah, iwm.).	X	X	X

	So kabasho	Jawaabta	Diyaargarowga
2. Ururinta kheyraadka			
Ku dar miisaaniyadda kharashka daabacaadda iyo faafinta farriimaha Biyaha, Fayadhowrka iyo Nadaafadda oo ah qaabab badan oo la wada fahmi karo.	X	X	X
3. Fulin			
Samee farriimaha wacyigelinta nadaafadda oo leh qaabab badan oo la wada fahmii karo (hadal (afka), daabacaadda, luqadda dhegoolaha, far si fudud loo akhriyi/fahmi karo/luuqad cad, iwm.).	X	X	
Far shaqaalaha wacyigelinta nadaafadda ee goobaha ka hawlgala inay gaadhsiiyaan macluumaadka Biyaha, Nadaafadda iyo Fayadhowrka heer qoysaska (guryaha). Hubi in dhammaan xubnaha qoysasku ay heli karaan macluumaadka la qaybiyay.		X	
Kor u qaad wacyiga shaqaalaha ka hawlgala goobta ku wacyi-geli isticmaalka iyo tuurista agabka nadaafadda ee dheeraadka ah.	X	X	
Haweenka dadka naafada ah waxa laga yaabaa inay u baahdaan inay helaan agab maaraynta nadaafadda caadada oo nooca ku habboon ah oo kala duwan. La habbonaysii agabka nadaafadda caadada si loo buuxiyo baahiyooda. Tixgeli inaad keento suufka nuugaya, suufka la tuuri karo ama dib loo isticmaali karo, nigisyada, saabuunta, weel kayd ah oo gaar ah oo dabool leh, iyo xadhig iyo biinanka lagu qallajiyo.	X	X	
Hubi in ay ku adagtahay dhaq-dhaqaaqa ay si sax ah u heli karaan alaabta iyo tas-hiilaadka/dhismayaasha la xidhiidha nadaafadda, sida saabuunta, biyaha iyo qasabadaha.		X	
Hubi in alaabta nadaafadda si badbaado leh loo qaybiyey oo ay heli/isticmaali karaan dadka naafada ah. Dooro goob qaybinta oo aan aad uga fogayn ay dhibaatadu saamaysay. Ka dhig mid ay heli karaan waaweyn iyo dadka naafada ah. (Tusaale ahaan, ku rakib sagxado siman oo la maro, biro iyo xadhko la raaco oo ku haga goobaha biyaha.) Ugu gee alaabta goobtooda dadka naafada ah ee aan awoodin inay u safraan goobaha qaybinta.		X	

	So kabasho	Jawaabta	Diyaargarowga
Mar kasta oo ay suurtagal tahay, mudnaanta sii oo kiyuuga (safka) hormari da'da ah iyo dadka naafada ah safafka loogu talagalay qaybinta. U diyaari safafka u go'an/gaar ah ama waqtiyo qaybineed iyaga u khaas ah haddii ay sidaas rabaan.		X	X
Bixi fadhi, cunto, hadh, biyo nadiif ah oo la cabbo iyo musqulo oo u same meelaha wax lagu qaybinayo. U qaybi sahayda hab xasaasi u ah jinsiga oo ilaalinaysa sharafta qofka.		X	X
4. Iskudubarid			
U faafi farriimaha la xidhiidha nadaafadda qaabab badan oo la fahmi karo.	X	X	
Hubi in farriimaha nadaafadda ay tixgeliyaan baahiyaha gaarka ah ee dadka naafada ah.	X	X	
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
Hubi in hababka kormeerka iyo qiimaynta ay ku lug leeyihiin dadka naafada ah oo tixgelin siiyaan, ku xisaabtamaan ra'yigooda.		X	X

Nadaafadda (Maaraynta Saxarada iyo Maaraynta Qashinka Adag)

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaar Garowga
1. Qiimaynta, falanqaynta iyo qorsheynta			
Ogow oo lafagur caqabadaha ay dadka naafada ahi kala kulmaan markay gelayaan ama isticmaalayaan dhismayaasha Biyaha, Fayo-dhowrka iyo nadaafadda (WASH facilities). Qaad tallaabooyin aad wax kaga qabanaysid ama meesha uga saaraysid caqabadahaas.			
Ka dhis dhismayaasha Biyaha, Fayo-dhowrka iyo Nadaafadda meelo isu jira kala-durugsanaan habboon, guryaha na u jira masaafo habboon. Meelaha faraha lagu maydho/dhaqdona ka dhis suuliyada/musqulaha agtooda; meelaha qashinka bulshadu ku qubtona guryaha la deggan yahay ka durki			
U nakhshadee waddooyinka loo maro suuliyada/musqulaha qaab aan caqabad lahayn.	X		

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaar Garowga
Qaado tallaabooyin si aad kaabayaasha bulshada uga dhigto mid la geli karo oon caqabad lahayn (Suuqyada, xarumaha caafimaadka, dugsiyada…). Ka dhig guryaha gaarka ah qaar la geli karo oo bilaa caqabad ah sidoo kale. Musqulaha la wadaago, ku rakib qalab gaar ah oo loogu tala-galay dadka naafada ah.	X	X	X
Marka aan la haynin qiimaynta faahfaahsan, ka soo qaad in 15% (boqolkiiba 15) goobaha/dhismayaasha cusub ama la dayactiray ay noqdaan qaar la wada qof waliba geli karo, oo ay ku jiraan dadka naafada ah, oo bilaa caqabad ah,.	X		
Hubi in dadka naafada ah iyo qoysaskooda lagala tashado sidii qashinka loo qubi lahaa. Tixgeli saxarada iyo nadaafadda caadada iyo agabka kaadi iyo saxaro ceshad la'aanta. Hubi in habaynta qashin-qubka ay tahay mid badbaado leh, ixtiraama sharafta shakhsi ahaaneed, oo ka hortaggta dhaleeceynta (stigma).	X	X	
2. Ururinta kheyraadka			
Ka qayb gali dadka naafada ah marka la diyaarinayo miisaaniyada qorshayaasha wax ka qabashada bini'aadantinimo ee laxidhiidha biyaha, fayadhowrka iyo nadaafadda (WASH) iyo mashaariicda yaboohaha kale.		X	
Hubi in soo jeedinta iyo miisaaniyada ay ku jiraan kharashyada samaynta xarumaha iyo adeegyada la heli karo		X	
3. Fulinta			
samee kulamo wacyigelin ah oo lala yeesho qoysaska kuna saabsan muhiimadda ay leedahay in suuliyadu/musquluhu ay noqdaan qaar ay gelin karaan oo isticmaali karo qof waliba si dadka naafada ah loo ilaaliyo sharaftooda iyo madaxbannaanidooda.		X	
Ka dhig meelaha musqulaha ah oo la geli karo adiga oo ku rakibaya sagxado siman oo la dul socdo iyo biraha gacan-qabsiga leh ee la raaco. Ka dhig albaabbada ballaadhan oo waasac ah si ku filan si in kuraasta curyaamiinta u dhaafaan, una geli/bixi karaan.		X	X

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaar Garowga
Hubi in sagxadaha qolka suuligu ay weyn yihiin oo qaadi karaan kursiga curyaanka marka albaabku xidhan yahay.		X	X
Bixi qasabado meel hoose ku rakiban oo sahlan in la isticmaalo si loogu maydho/dhaqo gacmaha.		X	X
Rakib habka biyo-mareenka (saaqiyad) si aad uga hortagto in dusha sare qolka suuligo noqdaan qaar lagu silban karo/ siiban karo ama simbiririxan karo.		X	X
Had iyo jeer qabo la tashi bulsho oo ku saabsan qabanqaabada saxaro iska fogeynta nabdoon iyo dhaqamada nadaafadda. Kala tasho bulshada goobta laga dhisayo, nashqadaynta iyo habboonaanta dhismayaasha nadaafadda (musqulaha). Tixgelin sii baahiyaha gaadhitaanka iyo gelidda ee gaarka ah ee dadka naafada ah: waxay u baahan yihiin inay u safraan si ay u gaaraan musqusha; in ay galaan musqusha; iyo inay awood u yeeshaan inay ku foororsadaan oo ku dul fadhiistaan musqusha.	X	X	X
kalaa tali oo ka taageer daryeel bixiyeyaasha iyo kaalmeeya naafada maaraynta saxarada guriga. U sheeg sida loo tuuro saxarada si badbaado leh oo nadiif ah.		X	
Ku rakib haamasha qashin qubka ama lagu ururiyo qashinka oo ku habboon baahiyaha gaadhitaanka iyo isticmaalka ee kala duwan ee dadka naafada ah. Hubi in la dhigo meel ay dadka naafada ah ka gaadhi karaan oo isticmaali karaan.		X	X
Ku tababar shaqaalaha samalka iyo barmaamij dejiyeyaashooda baahida biyaha, fayo-dhowrka iyo nadaafadda (WASH) ee dadka naafada ah. Hubi in dhismayaasha loo qaabeeyey iyadoo maskaxda lagu hayo isticmaalka dadka naafada ah. Xarumuhu waa inay ixtiraamaan sharafta shakhsi ahaaneed, inay noqdaan kuwo ku habboon, oo ay si toos ah u helaan dayactir iyo ka shaqayn joogto ah.	X		
Samee tilmaamo iyo calaamado qaabab badan oo la fahmi karo oo sharxaya sida qashinka si badbaado oo basar iyo nadaafad leh loogu asturo.	X		

	Soo kabashada	Jawaabta	Diyaar Garowga
4. Iskudubarid			
Hubi in dhismaha dadweynaha (tusaale, dugsiyada, cisbitaallada...) ay leeyihiin musqulo la geli karo oo ku filan (accessible toilets).	X	X	
La tasho dadka naafada ah marka meelaha qashinka adag ee la wadaago la naqshadeeynayo ee lana dhigayo (la rakibaayo).	X		
5. Dabagalka iyo qiimaynta			
La soco sida dadka naafada ahi u isticmaalaan musqulaha/suuliyada. Kala Qor boqolkiiba inta ku warbixisa in musqulaha ay buuxiyeen baahiyahoodii iyo inta boqolkiiba aan ku qanacsanayn. Isticmaal macluumaadkan si aad u horumariso nadaafadda iyo tayada dhismayaasha iyo adeegyada.		X	X

19 LIFAAQYADA

Lifaaqa 1aad | Bixinta Hoy Macquul ah

Laba ficil ayaa loo baahan yahay si loo bixiyo dejin macquul ah.

1. Aqoonso waxa qofka naafada ah u baahan yahay si uu uga qaybqaato (wada hadal dhex mara)

Weydii qofku waxa uu u baahan yahay → Adiga oo hayntaada ku xisaabtamaya, ji kuu furan oo dhan eeg → Xal la imow ama keen adiga oo hayntaada iyo awoodaada aan ka bixin → Warayso qofka in xalka la helay ama la keenay buuxinayo ujeedadii laga lahaa → Haddii xalba la waayo, eeg ama fiiri liiska hoos ka muuqda

2. U cadee diidmada hoyga macquulka ah si ula kac ah (la'aan takoorid)

Tixgeli kheyraad kasta oo gacanta lagu hayo. Tixgeli iibsi degdeg ah oo bixiyayaasha dibadda ah. Hubi in xalka la soo bandhigay aanu buuxin shuruudaha qofka ay khusayso.

Haddii mid ka mid ah xulashooyinka jira uusan buuxin shuruudaha qofka, ku guul dareysiga in uu buuxiyo shuruudiisa ama keeda ma aha takoorid.

Weydiin	Run	Been
Suurtagal ma tahay in la bixiyo hagaajintan sababtoo ah lama heli karo?		
Suurtagal ma tahay in la soo iibiyo hagaajintan waqtiga si loo fuliyo ujeed-dadeeda?		
Ma sharci darro in la bixiyo hagaajintan?		

Su'aalaha Hagaaya si ay si Dhab ah u Caddeeyaan Diidmada Hoyga

Sabab kasta oo diidmada hab-raaca macquulka ah waa in lagu saleeyaa shuruudo ujeedo leh oo lala socodsiiyo waqti ku habboon qofka ay khusayso.[233] Su'aalaha soo socdaa waa in ay hagaan sababaynta marka la qiimaynayo codsiga habayn macquul ah oo ay sababeeyaan diidmadooda iyada oo aan la takoorin naafanimada. Fadlan ogow in qiimayntu ay ku dhammaanayso jawaabta taban ee ugu horreysa; haddii jawaabtu tahay mid togan, ku sii wad su'aasha xigta.

1. Ma sharci baa in la bixiyo hagaajinta loo baahan yahay?

(Xaaladdan marka la eego, 'sharci' waa in la fahamsan yahay in macnaheedu yahay in aysan jirin caqabad sharci oo mamnuucaysa hagaajinta. Maqnaanshaha sharci qeexan oo dejinaya waajibaadka bixinta hoy macquul ah ma caddaynayso waxqabad la'aan; waxqabad la'aantu waxay muujin kartaa takoorid ku salaysan naafada. 'Sharci-darro ah.' Waa in si adag loo fasiraa in loola jeedo in sharci ama xeerku mamnuucayo hoyga la soo jeediyay. Xataa haddii ay tani run tahay, dhinacyadu waa in ay raadiyaan cafis marka ay tani ku habboon tahay oo ay suurtagal tahay.)

- Haddii hagaajintu ay tahay sharci-darro, diidmada hoyga ma aha takoorid. ("Isku-habayntan lama bixin karo sababtoo ah waa mamnuuc sharciga.")
- Haddii hagaajintu ay sharci tahay, u gudub su'aasha xigta.

2. Suurtagal ma tahay ama suurtagal ma tahay in la sameeyo hagaajinta? (Ma la heli karaa shuruuda?)

(Su'aashani waxay raadinaysaa in la caddeeyo in shuruuddu tahay mid si dhab ah loo gaari karo mar kasta iyo meel kasta oo loo baahdo. Ma qiimeynayso inay dhab ahaantii lagama maarmaan tahay ama ku habboon tahay in la daboolo ujeeddadeeda; ama haddii khayraadka la heli karo, oo ay ku jiraan khayraadka dibadda oo si fudud loo heli karo, waa la heli karo si loo daboolo kharashka.)

- Haddii aysan suurtagal ahayn in la sameeyo hagaajinta, diidmada hoygu maaha takoorid. ("Isku-habayntan lama samayn karo sababtoo ah suurtogal maaha ama maaha mid suurtogal ah in laga helo badeecada ama adeegga loo baahan yahay ee suuqa maxaliga ah ama suuq kasta oo la heli karo.")
- Haddii la hagaajin karo, u gudub su'aasha xigta.

3. Dib u habeynta loo baahan yahay ma loo baahan yahay oo ma habboon tahay? Miyuu ka saari doonaa caqabada su'aasha ah oo si wax ku ool ah ma u xaqiijin doontaa xaqiijinta xaquuqda si siman kale?

(Su'aashani waxay go'aaminaysaa in hagaajinta loo baahan yahay ay buuxinayso ujeeddadii. Miyay ka qayb qaadanaysaa ka saarista caqabad gaar ah oo sidaas darteed u saamaxaysa qofka ay khusayso ee dadka naafada ah inuu si siman u isticmaalo kale?)

- Haddii hagaajintu aysan buuxin ujeeddada ama aysan awood u yeelan karin ku-dhaqanka xaqa, diidmada hoygu maaha takoorid. ("Isku-habayntan lama bixin karo sababtoo ah ma buuxinayso ujeedadii loogu talagalay, kamana qayb qaadanayso qaadista caqabadaha.")
- Haddii hagaajintu ay ka soo baxdo ujeedada, u gudub su'aasha xigta.

4. hagaajinta loo baahan yahay ma waxay keenaysaa culays aan la qiyaasi karin ama aan loo baahnayn?

(Su'aashani waxay qiimeysaa haddii ay si aan xad lahayn culeys u tahay bixinta hagaajinta loo baahan yahay. Ka jawaabista su'aashan waxay u baahan tahay in la qiimeeyo saamiga. si loo gaaro hadafka, waa kuwee ku raaxaysiga qofka saxda ah?)

233 Guddiga CRPD, Faallo Guud 6 ee ku saabsan Sinnaanta iyo Takoorka La'aanta, *CRPD/C/GC/6*, baragaraf. 27.

- Haddii hagaajinta loo baahan yahay loo qiimeeyo culays aan habboonayn, diidmada hoygu maaha takoorid.

Waxay noqon kartaa culays aan xad lahayn sababtoo ah, tusaale ahaan:

- Hagaajinta waa qaali, mana jirto dhaqaale ama doorashooyin lagu daboolo kharashka.
- Hagaajinta waa qaali oo daboosha kharash-keeda waxay halis gelinaysaa habsami u socodka barnaamijka.
- Samaynta hagaajintu waxay wiiqaysaa hawlaha asaasiga ah ee barnaamijka.
- Tixgelinta kale ee la xidhiidha habka ama ujeedooyinka looga baahan yahay waxay si cad u wiiqi doontaa hawlaha asaasiga ah ee barnaamijka.
- **Haddii hagaajinta loo baahan yahay aan lagu xukumin mid culus, go'aanka diidmada hoy macquul ah waxay ku takoori doontaa naaf-animada awgeed.**

Lifaaqa 2aad | Qalabyada (Qaababka) Kala Saarida Xogta

Wadarta	Adeegsiga(isticmaalka)	Codsiga goobta bini'aadantinimo
Kooxda Washington Su'aalaha Naafada ee kooban (WG-SS).[234]	Qalabkani waxa uu ka kooban yahay lix su'aalood oo lagu dari karo tirakoobka iyo sahaminta. Su'aalaha ayaa soo saaraya xogta baahsanaanta ee caalamiga ah ee la barbardhigi karo dadka naafada ah	Qalabkan ayaa ah mid si isa soo taraysa ay u isticmaalayaan hay'adaha samafalka waxaanna dhawaan lagu tijaabiyay xaalado bani'aadanimo oo kala duwan.[235] Ogow. WG-SS si toos ah ugama hadlo caafimaadka dhimirka ama ma aqoonsanayo caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah.
Kooxda Washington Qaabka la xoojiyey Su'aalaha Naafada	Waxa ku jira su'aalo dheeraad ah oo ku saabsan shaqada jidhka sare, welwel iyo niyad-jab.	
iskaashiga Hay'adda Qaramada Midoobey u Qaabilsan Dhallaanka iyo Washington ee dhallaanka (UNICEF-Washington Group Child Functioning Module).	In yar ka dheer WG-SS, qalabkani wuxuu ururiyaa xogta carruurta iyo dhalinyarada da'doodu tahay 2-17 sano; jawaab-bixiyehu waa daryeelaha koowaad.	Xog-ururintan waxa lagu isticmaalay gudaha goobaha kheyraadka liita (tusaale ahaan, ku guntan sahaminta MICS 6 ee daboolaysa meelo badan oo halis ah oo bini'aadantinimo).
Qaabka WHO ee sahimimta naafanimada	Sahankan guud ee dadweynaha ayaa tilmaamaya caqabadaha deegaanka ee ka hortagaya ka qaybgalka buuxa ee dadka naafada ah. Nuqulka kooban waxa uu ka kooban yahay 40 su'aalood; nooca buuxa ayaa ka kooban wax badan	Ilaa hadda qalabkan laguma tijaabin xaaladaha bini'aadantinimo

[234] Guddiga CRPD, Faallo Guud 6 ee ku saabsan Sinnaanta iyo Takoor La'aanta, CRPD/C/GC/6, para. 27.

[235] Leonard Cheshire iyo Humanity & Inclusion ee Ururinta Xogta Naafada: *Dib-u-eegis kooban oo ku saabsan adeegsiga Su'aalaha Kooxda Washington ee hawl wadeennada barnaamijyada samafalka iyo horumarinta bani'aadamnimada* (2018).

Wadarta	Adeegsiga(isticmaalka)	Codsiga goobta bini'aadantinimo
Buugga WHO, Jadwalka Qiimaynta Naafada Nooca 2.0.	Qalabkani waxa uu bixiyaa cabbir kooban oo kooban oo ka shaqaynaysa lix qaybood oo nolosha ah: garashada, dhaqdhaqaaqa, is-daryeelka, wada shaqaynta, hawlaha nolosha, iyo ka qaybgalka. Noocyada kala duwan ee qalabka ayaa loo sameeyay si loo daboolo baahiyaha kala duwan. Waxay ka kooban yihiin 12-36 shay, oo mid walba leh su'aalo badan	

Lifaaqa 3aad | Ilaha Suurtagalka ah ee Xogta Labaad

Xogta loo baahan yahay	Ilaha xogta	Tixgelinta
Immisa qof oo dadka naafada ah ayaa jira?	Waaxyaha tirakoobka dowladda, tusaale ahaan: Waxbarasho. Caafimaadka. Xogta diiwaangelinta dugsiga	Tirakoobka naafada qaranka waa in si taxadar leh loola dhaqmaa sababtoo ah aad bay u kala duwan yihiin waxayna isticmaalaan habab kala duwan. Ogsoonow in nidaamyo badan oo xogta maamulka laga yaabo inay ka saaraan dadka naafada ah sababtoo ah ma helaan. Xogta ku saabsan ka-saariddu waxay noqon kartaa mid si gaar ah u saamaysa (tusaale, carruurta aan dugsiga dhigan), laakiin way adkaan kartaa in laga soo saaro xogtan. Xogta caafimaadku waxay inta badan diiradda saartaa daciifnimada laakiin waxay ogolaan kartaa malo-awaal qaarkood (tusaale ahaan, shaqaynta
	Diiwaangelinta ama xog-ururinta qaxootiga, barakacayaasha iyo soogalootiga.	Diiwaangelinta ama xogta sifayntu waxay hoos u dhigi kartaa aqoonsiga dadka naafada ah sababtoo ah habka loo isticmaalo (tusaale, tilmaamo muuqaal ama warbixin caafimaad).
	UN Statistics Division.[236]	Xogta xogta naafada ee heer qaran.
	Humanitarian Data Exchange (HDX).	HDX waa madal u sahlaysa ururadu inay xogtooda ka dhigaan isticmaalayaasha kale. Bishii Noofambar 2018, in ka yar boqolkiiba 1 xogta xogta ee HDX waxay si gaar ah u ahayd naafo, laakiin sahanno ballaadhan waxa ku jiri kara naafo ahaan tilmaame ahaan.

[236] Marka laga soo tago xisaabinta tirakoobka qaranka iyo qiyaasta sahanka ee baahsanaanta naafada ee dalal badan, xogta Qaybta Tirakoobka Qaramada Midoobay waxa ku jira xog badan oo ku saabsan noocyada naafada ee ku jira sahaminta qaranka, iyo marar badan tusaale qalabka sahanka laftiisa.

Xogta loo baahan yahay	Ilaha xogta	Tixgelinta
	Sahan iyo qiimayn, sida: Sahannada qoyska (tusaale, MICS iyo DHS) ee ay sameeyeen jilayaasha bani'aadamnimada ama horumarinta. Sahan qiimayneed oo ay sameeyeen hawl-wadeennada bani'aadamnimada. Xogta ay hayaan dadka naafada ah dadka naafada ah ama NGO-yada gaarka ah.	MICS ee dhawaa wareega 6 (ilaa 2017)[237] iyo DHS (ilaa 2016) waxay isticmaaleen Kooxda dhaqista su'aalaha[238] ee waaweyn. MICS waxa ay u isticmaashay iskaashiga Hay'adda Qaramada Midoobey u Qaabilsan Dhallaanka iyo Washington ee dhallaanka si ay u qiimeeyaan heerka naafada. Tixgeli cabbirka muunadda iyo habka laylisyada xog ururinta ee aad la tashato, iyo ujeeddadooda. Kuwani waxay saameeyaan nooca macluumaadka lagu bixiyo warbixinnada.
	Xogta waxqabadka miinada.	Macluumaadkan waxa loogu talagalay in lagula socdo dhacdooyinka la xidhiidha miinada iyo haraadiga dagaalka (HARAADIGA QARAXYADA DAGAAL). Ma qabato naafo aan la xidhiidhin dhacdooyinka miinada iyo HARAADIGA QARAXYADA DAGAAL.
Waa maxay caqabadaha hortaagan helitaanka gargaarka?	Hantidhawrka gelitaanka	Kuwani waxay qaataan hab ku salaysan liiska hubinta[239] si loo qiimeeyo heerka gelitaanka iyo badbaadada tas-hiilaadka, dhismooyinka iyo bixinta adeegga. Waxa laga yaabaa inay sameeyeen dadka naafada ah dadka naafada ah maxaliga ah ama NGO-yada.

237 Iyadoo la eegayo habkeeda, xogta MICS waa in si taxadar leh loo fasiraa si loo helo baahsanaanta naafada. Dadka qaan-gaadhka ah, kaliya kuwa da'da taranka (15-49) ayaa la sahamiyay, taas oo ka saaraysa dadka da'da ah - kuwaas oo leh tiro naafonimo oo aad u sarreysa. Dadka qaangaarka ah, MICS waxay beegsataa jawaab bixiyaasha shaqsiga ah ee laga cudur daartay inay ka qaybqaataan haddii ay 'karti la'yihiin', taasoo ay u fasiran karaan tiro-koobayaashu inay ku jiraan dad badan oo naafo ah. Sahannada DHS waxay ka gudbaan xaddidaadyadan ilaa xad iyadoo la wareysanayo heerka qoyska, halkaasoo madaxa qoysku uu uga jawaabi karo magaca dadka kale. DHS waxa kale lagu daraa koox da'eed 'weyn ama ballaaran oo sidaas darteed si buuxda oo dhammaystiran u qabata dadka waaweyn ee naafada ah.

238 *Su'aalaha Kooxda Washington* waxaa loo sameeyay si loogu isticmaalo tirakoobka iyo sahaminta. Su'aaluhu waxay ka tarjumayaan horumarka laga gaaray fikradda naafada waxayna u isticmaalaan Hay'adda Caafimaadka Adduunka ee Kala soocidda Caalamiga ah ee Shaqeynta, Naafada, iyo Caafimaadka (ICF) qaab fikradeed ahaan. Su'aaluhu waxay weydiinayaan in dadku ay ku adag tahay fulinta hawlaha aasaasiga ah (socodka, aragga, maqalka, garashada, is-daryeelka iyo war-isgaarsiinta) oo markii hore loogu talagalay in lagu isticmaalo dadweynaha guud. Si kastaba ha ahaatee, diiradda la saarayo shaqaynta iyo gaabnaanta qalabku waxay ka dhigan tahay in si degdeg ah oo fudud loo geyn karo goobo kala duwan, oo ay ku jiraan qiimaynaha baahiyaha samafalka bani'aadamnimada.

239 Si aad u hesho tilmaamo ku saabsan samaynta qiimeyn ama sahamin ku saabsan gelitaanka/wada-isticmaalka, ka eeg tilmaamaha Handicap International, *Samaynta sahaminta gelitaanka/wada-isticmaalka (Accessibility Audit) ee waddamada dakhligoodu hooseeyo iyo kuwa dhexdhexaadka ah* (2014)

Waxa socda: Lifaaqa 3aad...

	Hababka jawaab-celinta ama cabashooyinka.	Kuwani waxay ku siin karaan fikrado muhiim ah oo ku saabsan caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah iyo ku qanacsanaanta tayada gargaarka. Si kastaba ha ahaatee, farsamooyinka jawaab-celinta inta badan ma helaan dadka naafada ah. Tani waxay si gaar ah run u tahay haddii ay wax ka qabtaan arrimaha xasaasiga ah; Xaalado badan, sidoo kale waa qarsoodi ama qarsoodi ah. Natiijo ahaan, waxa laga yaabaa inaysan ku kala saarin naafanimada.
	Isweydaarsiga Xogta Bani'aadamnimada.	Marka lagu daro xogta tirada dadka naafada ah, HDX waxa kale oo ku jira warbixinada caqabadaha iyo fududeeyayaasha.
	Nidaamyada Gaarka ah ee Golaha Xuquuqul Insaanka, iyo Dib-u-eegisyada Caalamiga ah ee Caalamiga ah.	Hababka xuquuqul insaanka ee qaranka iyo kuwa caalamiga ah waxay bixin karaan macluumaad qiimo leh oo ku saabsan caqabadaha iyo khataraha, xadgudubyada xuquuqda, iyo shuruudaha dadka naafada ah. Hababka khuseeya waxa ka mid ah Hay'adaha Xuquuqul Insaanka Qaranka, Guddiga Xuquuqda Dadka naafada ah iyo Ergeyga Gaarka ah ee Xuquuqda Dadka naafada ah.
Waa maxay shuruudaha iyo khataraha gaarka ah ee ay la kulmaan dadka naafada ah?	Nidaamyada maamulka macluumaadka, sida: Nidaamka Macluumaadka Xadgudubka ku sallaysan Jinsiga Nidaamka Macluumaadka Ilaalinta Ilmaha Nidaamyada Maareynta Kiiska Ilaalinta.	Dabagalka shilalka ayaa soo jeedin kara daldaloolo dhanka helitaanka warbixinta, tusaale ahaan haddii dadka naafada ah ay si gaar ah u yar yihiin. Caqabadaha jireed, hay'adaha iyo isgaarsiinta, iyo sidoo kale aragtida dadweynaha iyo ceebeynta, ayaa laga yaabaa inay ka horjoogsadaan dadka naafada ah inay isticmaalaan adeegyada maareynta kiisaska.

	Qiimaynta, sida: Wuxuu u baahan yahay qiimayn. Qiimaynta ka qaybqaadashada.	dadka naafada ah waxa laga yaabaa inaan si nidaamsan loogu darin qiimeynta, taasoo natiijadeedu ay dhalin karto xog xaddidan ama aan la isku halleyn karin. Tusaale ahaan, dadka naafada ah waxa laga yaabaa in la qariyay, ama ay awoodi waayeen inay galaan habka; ama laga yaabaa in qiimayntu aanay raadsan macluumaadka ku saabsan khatarahooda gaarka ah (tusaale, caqabadaha helitaanka gargaarka).
	Nidaamyada la socodka qaybinta ka dib.	Haddii kuwan lagu kala saaro naafanimo, waxa suurtagal ah in la falanqeeyo caqabadaha ay la kulmaan dadka naafada ah, iyo sidoo kale dhacdooyinka dhiig-miirashada iyo khataraha kale ee ilaalinta.

Sidee loo fahmay fikradda naafada?	Sahanka iyo xog ururinta waxay qeexaan naafanimada siyaabo kala duwan. Qaar baa si kooban diiradda u saara itaaldarrada, halka kuwa kalena ay sidoo kale xiiseeyaan arrimaha ka qaybgalka, helitaanka iyo baahiyaha taageerada. Kala duwanaanshaha qaybaha iinta ee qalabka xog ururinta uu tixgeliyo (dhaqdhaqaaqa, aragga, maqalka, garaadka, iwm.) ayaa sidoo kale saamayn doona qofka loo diiwaangeliyay inuu naafo yahay. Xaaladaha dhaqameed ee kala duwan, fikradda naafanimadu way kala duwan tahay. Tani waxay saamaysaa qofka la aqoonsaday, iyo kan is-aqoonsaday, inuu yahay qof naafo ah. Tusaale ahaan, naafanimada la xidhiidhta da'da ama naafanimada la helo xilliyada iskahorimaadyada meel kasta looma aqoonsan naafonimo
Canaantu ma arin baa?	Xaalado badan, naafanimada waa la qariyaa ama waa la fahmaa sababtoo ah naafanimada waa la dhaleeceeyay. Tani waxay saameyn kartaa tayada xog ururinta, labadaba sababtoo ah dadka naafada ah waxa laga yaabaa inay ka warwareegaan inay is-sheegaan, waxa laga yaabaa inay qariyaan ama aysan aqoonsan qoysaskooda, iyo sababtoo ah xisaabiyeyaasha iyo shaqaalaha bani'aadamnimada ayaa sidoo kale laga yaabaa inay leeyihiin eex. Su'aalaha tooska ah (sida 'Ma leedahay naafo?') kuwaas oo u baahan jawaabaha laba-geesoodka ah ('Haa' ama 'Maya') inta badan waxay keenaan warbixinta hoose, sababtoo ah dhaleeceynta ama sababtoo ah jawaab-bixiyeyaashu waxay ku kala duwan yihiin fikradda naafanimada. Intaa waxa dheer, xogta naafanimadu waxay noqon kartaa mid xasaasi ah sababo siyaasadeed awgood.
Koofiyadda 'waxa lagu tiriyaa' naafo ahaan?	Naafanimadu waxay ku jirtaa si kala duwan; qofku wuxuu leeyahay naafo ka yar ama ka weyn. Xog ururintu waxa laga yaabaa inay u dejiso heerar kala duwan kan jira iyo kan aan loo tixgelin inuu naafo yahay
Maxay tahay ujeedada xogta loo ururiyay?	Ujeedada xogta loo ururiyay waxay saamaysaa cidda la sahamiyay iyo cidda loo aqoonsaday inay naafo tahay. Tusaale ahaan, sahanka caafimaadka, tirakoobka guud ee dadweynaha iyo sahanka hab-nololeedka qoyska ayaa laga yaabaa inay qaataan shuruudo kala duwan si loo aqoonsado dadka naafada ah.

Saambalku ma leeyahy xad xaddidan?	• Dadka naafada ah qaarkood, gaar ahaan kuwa ku go'doonsan guriga ama ku nool xarumaha, waxa laga yaabaa in aan lagu darin hababka xog ururinta. Arrintani waxay si gaar ah u saamaysaa carruurta naafada ah.
Xogtu ma cusub tahay?	• Xogta la ururiyey xiisadda ka hor waxa laga yaabaa in aanay ka tarjumayn tirada ee aagga xiisadda ka dib. tirada badan ee soo qulqulaya iyo kuwa soo galaya waxay beddelaan muuqaalka dadweynaha, halka isku dhacyada iyo aafooyinka labaduba ay kordhiyaan tirada iyo saamiga dadka naafada ah.

Lifaaqa 5aad | Tusaalooyinka Tilmaamayaasha Heerka Wax-soo-saarka

Eeg sidoo kale: Tilmaamayaasha Xuquuqul Insaanka ee Heshiiska Xuquuqda Dadka Naafada ah ee lagu taageerayo naafada Ajendaha 2030 ee Horumarinta Joogtada ah

Aagga mawduuca	Tusaalooyinka waxqabadka/tilmaamayaasha heerka wax-soo-saarka
Caafimadka	Tirada xarumaha caafimaadka ee la dhisay ama la waafajiyay si waafaqsan Halbeegyada naqshadaynta caalamiga ah.
Caafimadka	Tirada dadka naafada ah ee hela adeegyada baxnaaninta ee caafimaadka la xidhiidha, oo ay ku jiraan tignoolajiyada Gargaarka.
Waxbarashada	Tirada fasallada dib loo habeeyay ama loo dhisay si waafaqsan Halbeegyada naqshadaynta caalamiga ah.
Biyaha, nadaafada iyo fayo-dhawrka	Tirada musqulaha ee dib loo habeeyay ama loo dhisay si waafaqsan Halbeegyada naqshadaynta caalamiga ah
Biyaha, nadaafada iyo fayo-dhawrka	Tirada fariimaha nadaafadda ee lagu gudbiyo ugu yaraan laba qaab (qoraal iyo hadal ah).
Badbaadada cuntada iyo nafaqada	Tirada goobaha qaybinta ama suuqyada dib loo habeeyey ama loo dhisay si waafaqsan Halbeegyada naqshadaynta caalamiga ah
Ilaalinta	Tirada shaqaalaha, la-hawlgalayaasha iyo bulshooyinka loo tababaray inay si wadajir ah ula shaqeeyaan dadka naafada ah.
Ilaalinta	Dacwooyinka sheegaya xadgudubyada ka dhanka ah dadka naafada ah, takoorka ku salaysan naafanimada, iyo xadgudubyada kale ee xuquuqda
Xadgudubka jinsiga	Boqolkiiba ama tirada shaqaalaha XADGUDUBYADA KU SALAYSAN JINSIGA ee loo tababaray ka mid noqoshada naafada.
Ka hortaga iyo jawaab celinta	
Xadgudubka jinsiga Ka hortaga iyo jawaab celinta	Tirada haweenka dadka naafada ah ee ka qaybqaata hababka bulshada ku salaysan ee ka hortagga iyo ka jawaabista XADGUDUBYADA KU SALAYSAN JINSIGA

Aagga mawduuca	Tusaalooyinka waxqabadka/tilmaamayaasha heerka wax-soo-saarka
Ilaalinta carruurta	Tirada carruurta iyo dhalinyarada dadka naafada ah ee ka qaybgalaya guddiyada xuquuqda carruurta iyo qaababka kale ee bulshada ku salaysan ee ilaalinta carruurta
Ilaalinta carruurta	Tirada shaqaalaha ilaalinta ilmaha ee loo tababaray inay bixiyaan taageero maskaxeed oo loo dhan yahay iyo taageero nafsi-bulsho iyo nashaadaad madadaalo oo carruurta ah, oo ay ku jiraan carruurta naafada ah
Guryo, dhul iyo Hanti	Tirada dadka naafada ah dadka naafada ah loo tababaray inay ka qaybqaataan guryaha, dhulka iyo arrimaha hantida
Ficilka miinada	Tirada dadka naafada ah dadka naafada ah iyo shakhsiyaadka dadka naafada ah ee loo tababaray inay ka qaybqaataan dhimista khatarta iyo hawlaha waxbarashada.
Ficilka miinada	Tirada dadka naafada ah ee ka qaybqaata hawlaha xidhiidhka bulshada si loo aqoonsado loona qiimeeyo khatarta.
Hoy	Tirada guryaha iyo hoyga loo habeeyey si loo hagaajiyo gaadhitaanka
Isku daba ridka kaamka iyo maamulka	Tirada dadka naafada ah ee ka muuqda qaab-dhismeedka hoggaanka bulshada.
Isku daba ridka kaamka iyo maaulka	Tirada qiimaynta ka qaybqaadashada ee la sameeyay oo ay ku jiraan dadka naafada ah.

Lifaaqa 6aad | Shuruudaha Qiimaynta Iyada oo Loo Marayo Muraayadda Naafadda ah

Shuruudaha Qiimaynta[240]	Qeexid	Tusaalaha naafanimada la xidhiidhta tixgelin
Ku habboonaanta, ku habboonaanta	Inta ay le'eg tahay inta ay le'eg tahay hawlaha bani'aadamnimada ee lagu saleeyay baahiyaha maxalliga ah, si kor loogu qaado lahaanshaha, isla xisaabtanka iyo waxtarka kharashka.	La qabsiga la sameeyay si loo hagaajiyo gaadhitaanka; dadka naafada ah waxay ka qaybqaataan naqshadaynta iyo hirgelinta.
Waxtarka, waqtiyeynta	Heerka ay hawshu gaadho ujeeddadeeda; haddii ay sidaas ku samayso gudaha ah waqti ku habboon.	Dadka naafada ah waxay heli karaan; waxay gartaan faa'iidooyinka togan.
Waxtarka, wax-ku-oolnimada	Wax-soo-saarka tayada iyo tirada la filayo ayaa laga helaa agabka; Wax-soo-saarka beddelka ah kuma gaari doono natiijo la mid ah qiimo jaban.	Helitaanka ayaa wax laga qabtaa bilawga, iyada oo hagaajinaysa waxtarka qiimaha.
Saamaynta	Wuxuu cabbiraa saameynta ballaaran ee bulsho, dhaqaale, farsamo iyo deegaan ee wax-ka-qabashada. Waxa ka mid ah natiijooyinka loogu talagalay, aan ku tala-gal ahayn, togan, taban, makro (qayb) iyo micro (qoyska).	Haddii dadka naafada ah ay si siman u faa'iidaystaan; haddii dadka naafada ah ay la kulmeen saameyn aan loogu talagalin.
Isku xirnaanta	Inta ay le'eg tahay waxqabadyada dabeecadda degdegga ah ee muddada-gaaban ay ku xisaabtamayaan xaaladda deegaanka iyo welwelka mustaqbalka fog.	Saamaynta ay ku leedahay ka mid noqoshada adeegyada qaranka/maxalli Haddii nidaamyada maxaliga ah/qaran ee bixiya tignoolajiyada Gargaarka, waxbarashada loo dhan yahay, iwm, la xoojiyay; haddii OPD-yadu ay dhisaan awoodda.
Dabboolista	Inta ay le'eg tahay kooxaha waaweyn ee ay wajahayaan dhacdooyinka nafta halis gelinaya ayaa la gaarey.	Halbeegyada helitaanka dadka naafada ah.
Isku-xidhnaanta	Inta ay le'eg tahay siyaasadaha iswaafaqsan ee tixgelinaya xuquuqda bini'aadantinimada iyo kuwa bini'aadmiga.	Inta ay le'eg tahay tallaabooyinka bani'aadamnimadu u hoggaansanto Heshiiska Xuquuqda Dadka Naafada ah (CRPD).

240 OECD-DAC, Hagida qiimaynta Caawimada Samafalka Bini'aadantinimo ee Xaaladaha Degdega ah ee kakan (1998).

Shuruudaha Qiimayn-ta[240]	Qeexid	Tusaalaha naafanimada la xidhiidhta tixgelin
Iskudubarid	Inta ay la egtahay wax-ka-qabashada Jilayaasha kala duwan ayaa la isku waafajiyaa si kor loogu qaado wada jirka loogana fogaado daldaloolo, nuqulo iyo isku dhacyada kheyraadka	Heerka hawlgelinta ee dadka naafada ah dadka naafada ah iyo jilayaasha kale ee dadka naafada ah Jawaabta bini'aadantinimo; tayada isuduwidda.
Ilaalinta	Inta ay le'eg tahay ay dhibaatadu saameysey ayaa laga ilaalinayaa dhibaatooyinka, xadgudubka, dhiig-miirashada iyo waxyeelada kale, iyada oo la tixgelinayo xuquuqdooda iyo awoodahooda.	Inta la og yahay, laga saarayo ama la dhimay khataraha ay la kulmaan dadka naafada ah.

Caddayn 7aad | La-xisaabtanka ay Saameysay iyo Ka Badbaadinta Ku Xadgudubka Galmada

Shaxdan hoose wuxuu muujinayaa sida howlaha bani'aadamnimada, oo ay ku jiraan kooxo kooxo kooxeedyada, ay u buuxin karaan ballanqaadyada iyo shuruudaha tayada ee Halbeegyada muhiimka ah ee Bani'aadamnimada (CHS) oo ay ku jiraan dadka naafada ah.

CHS ballanqaadyada iyo shuruudaha Tayada:	Sidee ayay u taageeri karaan hawlwadeenada bani'aadamnimada?
1. **Bulshooyinka iyo ay saameysay** Xaaladaha dhibku waxay helayaan caawimaad ku haboon baahidooda khuseeya. Shuruudaha Tayada: • Jawaabta bini'aadannimanadu waa mid habboon oo ku khuseeya.	• Qeexista habka guud ee loo baahan yahay qiimayn loo baahan yahay. Marka aad qeexayso ama mudnaanta la siinayo waxqabadka jawaab celinta naafo ah. • Si joogto ah ula tashiga dadka naafada ah, xubno ka ah bulshooyinka ay saameysay, si loo xaqiijiyo in qorsheyaasha jawaab celinta iyo howlahu ay yihiin kuwo ku haboon oo ku khuseeya.
2 In bulshooyinka iyo ay dhibaatadu saameysey ay helaan gargaarka bani'aadamnimo ee ay u baahan yihiin xilliga saxda ah. Shuruudaha Tayada: • Fal-celinta bani'aadamnimada waa mid waxtar leh oo waqtigeeda kusoo aaddan.	• Qeexda qeexitaanka qeexida iyo bartilmaameedyada waqtiga ku haboon ee gargaarka waqtiga ku haboon, iyadoo lagu saleynayo mudnaanta iyo doorbididda ay saameysay. Dadka naafada ah waa qayb hoosaad aad muhiim u ah, taasoo ay tahay in ay helaan dhammaan noocyada macluumaadka ay kala wadaagaan gargaarka. • Si joogto ah ula tashado dadka naafada ah marka lala socdo qanacsanaanta bulshooyinka tayada, jadwalka iyo waxtarka wax-qabadka jawaabta.
3. Bulshooyinka iyo ay dhibaataduhu saameeyeen dhibaatadaas nasiib darro ayey u saameysay oo aad ugu diyaar garoobaya, adkeysanayaan, wayna ka khatar yar yihiin tallaabo bani'aadanimo awgood. Shuruudaha Tayada: • Jawaab-celinta bani'aadamnimada waxay xoojisaa awoodaha maxalliga ah waxayna ka fogaanaysaa saameyn xun.	• Qeexaan hiigsiga wadaagaan si loo xoojiyo awoodda maxalliga ah. Qaado tallaabooyin aad ku kaalmeysid jilayaasha deegaanka iyo bulshooyinka si ay u maareeyaan hawlaha jawaab celinta. In la sameeyo awoodda dadka naafada ah, si ay ugu yeeshaan adkeyn, si ay u helaan macluumaad ay u baahan yihiin, iyo in ay ogaadaan waqtiga iyo sida ay u heli karaan adeegyada. • Si joogto ah ula tashado dadka naafada ah marka lala socdo saamaynta taban ee laga yaabo in jawaabtu ku yeelan karto bulshooyinka ay saameysay ama khataraha ay abuuri karto.

CHS ballanqaadyada iyo shuruudaha Tayada:	Sidee ayay u taageeri karaan hawlwadeenada bani'aadamnimada?
4. Bulshooyinka iyo ay saameysay xasaraduhu waxay yaqaanaan xuquuqdooda iyo xaq u lahaanshaha, waxay heli karaan macluumaad ayna ka qayb qaataan go'aamada iyaga khuseeya. Shuruudaha Tayada: • Jawaab-celinta bani'aadamnimada waxay ku saleysan tahay isgaarsiinta, ka-qaybgalka iyo jawaab celinta.	• Diyaari istaraatijiyad isgaarsiineed oo loogu talagalay dadka naafada ah. Anfaco kanaalada isgaarsiinta laba-jid oo ku salaysan baahiyahooda macluumaadka iyo doorbididda isgaarsiinta. Istiraatiijiyadda ka dhig qayb muhiim ah oo ka mid ah dadaallada ballaaran ee lagu doonayo in lagula falgalo oo lala xidhiidho bulshooyinka ay saameysay. • Diyaarso istiraatijiyad wax looga qabto iyo ka qaybgalka bulshooyinka ee maaraynta iyo geedi-socodka go'aan-gaarista. Xaqiiji in uu qeexayo sida dadka naafada ah ay u shaqeeyaan. Ka qeybgalkooda iyo ka mid noqoshadooda inay yihiin qayb asaasi ah oo ka mid ah istiraatiijiyadda wax-ku-oolnimada bulshada. • Si joogto ah ula tashiga ay dhibaatadu saameysey si loo helo war-celinno ku saabsan tayada jawaabta ay bixineyso iyo xidhiidhka ay la leeyihiin gargaarka ay la leeyihiin hay'adaha gargaarka. Dadka naafada ah waa inay mar walba soo saaraan war-celino ay bixiyaan naqshadeynta mashruucyada. • La wadaag macluumaadka ku saabsan xaaladda dadka naafada ah (caqabadaha, khataraha, kartida...) ee shirarka labada dhinac iyo kooxaha iyo lammaanayaasha iyo hay'adaha ka dhexeeya iyo hababka isku xirka qaybaha kala duwan. Macluumaadka isticmaal si aad u hagaajiso mashaariicda. • Mashaariicda ku dar ururrada dadka naafada ah (OPDs), qaabeynta jawaab-celinta iyo hababka cabashada, iyo marka aad akhrinayso qaababka jira iyo hababka cusub. • Faafinta macluumaadka iyo kor u qaadista wacyiga ku saabsan Heshiiska Ku Saabsan Xuquuqda Dadka naafada ah (CRPD) iyo qalabyada kale ee ilaalinta sharciga ah.

CHS ballanqaadyada iyo shuruudaha Tayada:	Sidee ayay u taageeri karaan hawlwadeenada bani'aadamnimada?
6. Bulshooyinka iyo ay dhibaatadu saameysay waxay helaan gargaarka la isku dubariday iyo mid kaamil ah. Shuruudaha Tayada: • Jawaabta bani'aadamnimada waa mid isku xiran oo ka faa'iideysata.	• In la hubiyo in isuduwidda bani'aadamnimada (oo ay ku jiraan kooxo kooxo ah) uu yahay mid ay gaaraan oo ay ka mid yihiin hawl-wadeenada maxalliga ah. In la hubiyo in ay diiradda saarto baahida bulshooyinka, gaar ahaanna ay u baahan yihiin la shaqeeya ama la shaqeeya la nool naafanimada. • Si joogto ah ula wadaagaan macluumaadka la-hawlgalayaasha kale iyo kooxaha kale, iyo Halbeegyada isku-urursan, si ay si wadajir ah u aqoonsadaan una hirgeliyaan tallaabooyinka wax ka qabta baaqyada baahiyaha. • Waxa si joogto ah loola tashadaa dadka naafada ah, iyo koox-hoosaadyada kale ee dhibaatadu saameysey, ee da'aha kala duwan iyo jinsiga, si loo ogaado in gargaarku yahay mid la isku duba ridayo iyo in ay tahay mid dhammeystiran oo dhammeystiran.
7. Bulshooyinka iyo ay saameysay dhibaataduhu waxay filan karaan in la gaarsiiyo gargaar hagaagsan maadaama ay hay'aduhu wax ka bartaan waayo-aragnimo iyo dib u soo celinta. shuruudaha Tayada: • Jilaayaasha bini'aadamnimada si joogto ah u bartaan oo ay u wanaajiyaan.	• Qeexida habka guud ee kormeerka tayada iyo waxtarka jawaabaha. • Dhiirrigeli kormeerka wadajirka ah iyo wadaagista wadaagista joogtada ah ee waxbarasho iyo aqoon wadaagista ee ka dhexeeya saaxiibbada bani'aadamnimada. • Waxa si joogto ah loola tashadaa dadka naafada ah iyo koox-hoosaadyada kale ee dhibaatadu saameysey, da'a kala duwan iyo kuwa jinsiga ah, si loo helo macluumaad ku saabsan sida ay hay'adaha gargaarku wax uga qabteen jawaab celinta, cabashooyinka iyo arrimaha kale

CHS ballanqaadyada iyo shuruudaha Tayada:	Sidee ayay u taageeri karaan hawlwadeenada bani'aadamnimada?
8. Bulshooyinka iyo ay dhibaatadu saameysay ayaa kaalmooyinka ay u baahan yihiin ka helaan shaqaale aqoon leh oo waayeel ah iyo mutadawiciin. Shuruudaha Tayada: • Shaqaalaha waxa lagu taageeray in ay shaqadooda si hufan u qabtaan oo si caddaalad iyo caddaalad ah loola dhaqmo.	• In la qeexo wax kasta oo ka dhiman kartida howl-wadeenada bani'aadamnimo iyo in la sameeyo istaraatijiyad wax ku ool ah oo wax ku ool ah haddii loo baahdo. • U diyaar garowga taageero ku filan, khayraadka bini'aadanimo iyo maalgelinta si loo taageero awoodda la-hawlgalayaasha maxalliga ah si loo gaarsiiyo caawimaad tayo leh. • Si joogto ah ula tashadaan dadka naafada ah iyo koox-hoosaadyada kale ee ay dhibaatadu saamaysay, da'a kala duwan iyo jinsiga, si loo helo jawaab-celin ku saabsan xidhiidhka ka dhexeeya hay'adaha gargaarka bixiyayaasha iyo dadka naafada ah.
9. Bulshooyinka iyo ay saameysay dhibaatadu waxay filan karaan hay'adaha ka caawiya in ay si waxtar leh, waxtar leh, waxtar iyo anshax ku maamulaan. Shuruudaha Tayada: • Khayraadka waxa loo maamulaa si masuuliyad lehna loo adeegsadaa ujeeddadooda loogu talo galay.	• Qeexida shuruudaha guud ee farsamada iyo tayada ee mashaariicda iyo qoondaynta maalgelinta, oo ay ku jiraan shuruudaha ka qeybgalka bulshada iyo ka qaybgalka. • In la dajiyo nidaamyo cad oo lagula socdo la socodka iyo soo sheegista adeegsiga kheyraadka, oo ay ka mid yihiin arrimaha musuqmaasuqa ama eexda. • Si joogto ah ula tashato dadka naafada ah, iyagoo ah koox hoose oo ka mid ah ay dhibaatadu saameysay, si aad u hesho macluumaad ku saabsan sida si wax ku ool ah loogu isticmaalo kheyraadka gargaarka. • Shaqaale tababar oo ka shaqeeya naafo ahaanta iyo ka mid ahaanshaha naafada ka hor intii aanu shaqada ka dhoofin. • Si cad u xus aragtida naafada, jinsiga iyo wareegga wareegga nolosha ee sharaxaada shaqada, qiimaynta, shuruudaha tixraaca, iyo kormeerka qaababka kormeerka. • La samee iskaashi ururrada dadka naafada ah (Organizations of Persons with Disabilities – OPDs). U qoondee maalgelin oo taageero ha la siiyo. Hubi in dhammaan heshiisyada shuraakadu ay waafaqsan yihiin Heshiiska Caalamiga ah ee Xuquuqda Dadka Naafada ah (CRPD) oo xaqiiji in dadka naafada ah ay ku raaxaysan doonaan Xadgudub Ka-ilaalin iyo helitaan gargaar, iyo inay helaan xaqa ay u leeyihiin in ay si buuxda uga qaybqaataan go'aamada iyo hawlaha iyaga khuseeya.

Ballanqaadyada GJH CAAP iyo PSEA	
Mabaadi'da GJH waxay xaqiijinayaan in hawl-wadeennada bani'aadamnimada ay qaadi doonaan:	**Maxay tani ka dhigan tahay?**
1. Hoggaanka	
Muujiyaan sida ay uga go'an tahay AAP iyo PSEA iyaga oo xoojinaya, hay'adeyn iyo isku-dhafka hababka AAP ee wareegga barnaamijka bini'aadantinimada iyo geeddi-socodka qorshaynta istiraatijiyadeed ee heer waddan, iyo iyaga oo dejinaya habab maareyn ku habboon si ay u codsadaan, u maqlaan oo ay u dhaqmaan co iyo mudnaanta ay saameeyeen hab isku dubaridan, oo ay ku jiraan wax ku saabsan dhiig-miirashada iyo xadgudubka galmada, ka hor, inta lagu jiro iyo ka dib xaalad degdeg ah.	Jilayaasha bini'aadantinimada ayaa lagula xisaabtamayaa ay saamaysay (AAP). Waxay diiradda saari doonaan ka mid noqoshada naafada dhammaan wejiyada wareegga barnaamijka bini'aadantinimada, oo ay ku jiraan hababka iyo wax-soo-saarkooda. Waxay isku dari doonaan co dadka naafada ah habka go'aan qaadashada.Tani waxay u baahan tahay hoggaan iyo taageerada maareeyayaasha hay'adaha bani'aadamnimada, oo ay ku jiraan maareeyayaasha kooxaha iyo wakaaladaha hogaanka kooxda.
2. Ka qaybqaadashada	
Samee habab wakaaladeed oo quudiya oo taageera habab qofaysan oo isku xidhan oo awood u siinaya haweenka, ragga, gabdhaha iyo wiilasha, oo ay ku jiraan aadka loo takooro iyo kuwa halista ku jira ee bulshooyinka ay saamaysay, inay ka qaybqaataan oo ay door firfircoon ka ciyaaraan go'aamada saamayn doona nolosha, wanaagga, sharafta iyo ilaalinta. Samee oo joogteyso iskaashi siman oo lala yeesho jilayaasha maxalliga ah si ay u dhistaan xidhiidhkooda mustaqbalka fog iyo kalsoonida ay la leeyihiin bulshada.	Jilayaasha bani'aadamnimada ayaa qeexi doona, hirgelin doona oo isku dubaridi doona tallaabooyinka ugu habboon uguna habboon si ay awood ugu siiyaan dadka naafada ah, iyo kooxo-hoosaadyada kale ee ay dhibaatadu saameysey, ee da'aha iyo jinsiga kala duwan, si ay uga qaybqaataan hababka go'aan qaadashada mashruuca, oo ay ku jiraan shaqada kooxuhu. Waxay dhiirigelin doonaan oo ay taageerayaan la-hawlgalayaasha si ay u hirgeliyaan habab qof-ku-xun iyo ka qaybqaadasho shaqadooda ah. Waxay xoojin doonaan oo ay mudnaanta siin doonaan awoodaha maxalliga ah waxayna kor u qaadi doonaan sinnaan, cilaaqaad ixtiraam leh oo lala yeesho jilayaasha maxalliga ah,

Ballanqaadyada GJH CAAP iyo PSEA	
Mabaadi'da GJH waxay xaqiijinayaan in hawl-wadeennada bani'aadamnimada ay qaadi doonaan:	**Maxay tani ka dhigan tahay?**
3. Macluumaad, jawaab celin iyo ficil Samee habab wakaaladeed oo ku quudiya oo taageera habab wadareed iyo ka qaybqaadasho oo wargelinaya oo dhegaysata bulshooyinka, wax ka qabta ra'yi-celinta oo horseeda ficil sixid ah. In la taageero hirgelinta ay saamaysay. Waxay ururin doonaan oo ay falanqeyn doonaan hababka quudinta-priate-ka ee warbixinta iyo maaraynta cabashooyinka la xidhiidha BADDA. Qorshee, qaabeeyaan oo maareeyaan ilaalinta iyo barnaamijyada Gargaarka kuwaas oo ka jawaabaya kala duwanaanshaha iyo soo bandhigida aragtiyaha bulshooyinka ay saamaysay.	Jilayaasha bini'aadantinimada ayaa qeexi doona oo adeegsan doona hababka ugu habboon uguna habboon ee lagu faafin karo macluumaadka dadka naafada ah iyo kooxo-hoosaadka kale ee da'aha iyo jinsiga kala duwan ee lish iyo Waxay ururin doonaan oo ay falanqeyn doonaan jawaab-celinta waxayna sawiri doonaan jawaab-celinta hab-raacyada go'aan-qaadashada. Waxay dib ugu soo sheegi doonaan ay saamaysay tallaabooyinka sixitaanka ee la qaaday. Jilayaasha bini'aadantinimada iyo isku duwayaasha kooxda, oo taageero ka helaya Hay'adda Hogaaminta Kooxda, ayaa hubin doona in la-hawlgalayaasha ay fahmaan oo lagu taageero sidii ay u fulin lahaayeen mas'uuliyadahooda PSEA. Waxay qeexi doonaan hab-maamuusyo cad oo ku saabsan sida ay wax uga qabanayaan oo ay uga warbixin doonaan jawaab-celinta xasaasiga ah iyo cabashooyinka.
4. Natiijooyinka Cabbir natiijooyinka AAP- iyo PSEA ee hay'adda iyo heerka beesha, oo ay ku jiraan iyada oo loo marayo Halbeegyada sida Halbeegyada Bani'aadamnimada ee Muhiimka ah iyo Halbeegyada Hawlgelinta Ugu Yar ee PSEA; Hagaha Dhaqanka ugu Wanaagsan ee lagu dhisayo Hababka Cabashada Ku Salaysan Hay'adaha Dhexdooda iyo Habraacyada Hawlgelinta Heerka ee la socda.	Jilayaasha bani'aadamnimada ayaa qeexi doona tilmaamayaasha si ay u cabbiraan natiijooyinka iyo natiijooyinka dadka naafada ah iyo kooxaha kale ee ay saamaysay, oo ay ku jiraan cabbirada ku qanacsanaanta natiijooyinka. Waxay hubin doonaan in la-hawlgalayaasha ay leeyihiin awoodda, oo la taageeray, si ay u dalbadaan oo ay cabbiraan farsamo, tayada, ilaalinta iyo Halbeegyada isla xisaabtanka ee khuseeya.